

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

Салій Михайло Васильович

УДК 911.37:353.5:342.25](477.84)

ДИСЕРТАЦІЯ

**СУЧАСНІ ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ СИСТЕМИ РОЗСЕЛЕННЯ
ТА ЇХ ВПЛИВ НА ПРОСТОРОВИЙ РОЗВИТОК**

10 – Природничі науки

106 – Географія

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 10 – Природничі науки, спеціальності 106 – Географія. Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело М. В. Салій

Науковий керівник – Заблотовська Наталія Василівна,
кандидат географічних наук, доцент

Чернівці - 2025

АНОТАЦІЯ

Михайло САЛПІЙ. Сучасні трансформаційні процеси Тернопільської обласної системи розселення та їх вплив на просторовий розвиток. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 106 – Географія. – Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Міністерство освіти і науки України, Чернівці, 2025.

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення науково-практичного завдання, спрямованого на всебічне дослідження трансформаційних процесів Тернопільської обласної системи розселення, її функціонування та впливу на просторовий розвиток транспортної мережі, соціальної інфраструктури, культурної та природоохоронної спадщини та розвитку туризму, фінансової спроможності громад та інших аспектів соціального та економічного становлення регіону.

Дослідження за темою дисертації виконувалось протягом 2020-2024 рр. згідно з планами науково-дослідних робіт кафедри географії України та регіоналістики географічного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Воно виконане в рамках кафедральних науково-дослідних тем «Географічна характеристика людського розвитку Західного регіону України» (2016-2020 роки; №0116U004086) та «Просторове планування і трансформаційні процеси регіонального розвитку Карпато-Подільських областей України» (2021-2025 роки; №0121U100332).

Актуальність теми дослідження обумовлена змінами у суспільно-географічному житті в Україні, що відбулися після 2014 року. Разом із реформами, пов'язаними із децентралізацією влади (адміністративно-територіальною, освітньою, медичною, тощо) вони залишили свій відбиток на системоформуючих зв'язках між поселеннями в регіонах. Адже усталені зв'язки, які сформувалися між населеними пунктами за старого адміністративного устрою, посилені змінами функціонального призначення поселень змінили свій вектор. Такі переформатування спостерігаються у всіх областях України, й

потребують наукового вивчення із новими підходами, які враховуватимуть просторові особливості їх розвитку та перспективні напрями в контексті майбутньої інтеграції до ЄС. Тернопільська область – обраний регіон дослідження, не є виключенням у визначенні таких змін, знаходячись на перетині транспортних шляхів національного та міжнародного значення.

Не менш значимим фактором змін у демографічному розвитку регіону, а відповідно й у перерозподілі трудових ресурсів стала військова агресія рф. Від 2014 року Тернопільська область стала реципієнтом як для вимушено переміщених осіб (ВПО), так і для релокованих підприємств, що знову ж принесло певні зміни у розвиток обласної системи розселення. Варто відмітити й демографічні втрати через відтік мігрантів та деформацію у статеві-віковій структурі мешканців. Вказані зміни у між поселенських зв'язках регіону посилювалися наслідками пандемії COVID-2019, яка розпочалася в регіоні в березні 2020 року, та спричинила на тривалий час відсутність помітних транспортних та інших взаємозв'язків між громадами та центрами районних та обласної систем розселення. Тому тема дисертаційної роботи є досить актуальною, має теоретичне та значне практичне значення.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає у встановленні впливу трансформаційних процесів, що відбуваються в останні роки в Тернопільській обласній системі розселення, а також її районних (Тернопільській, Кременецькій та Чортківській) та локальних (усі територіальні громади) на просторовий розвиток найбільш значущих сфер соціальної сфери (інфраструктури).

Вихідними матеріалами для проведення даних досліджень слугували географічні атласи та карти, чинні проєкти та вже деякі затвердженні Стратегії розвитку області, районів та громад, геопросторові та картографічні дані веб-сервісів OpenStreetMap (OSM) та Google Maps, вільна кросплатформна геоінформаційна система, що складається з настільної та серверної частини: QGIS, в поєднанні з навчальною версією ArcGIS, літературні джерела, паспорти громад, які надали нам основну статистичну інформацію, матеріали Головного

управління статистики в Тернопільській області, паспорти всіх громад. Основною проблемою під час написання роботи, виявилася відсутність багатьох статистичних показників на рівні громад, через військові дії рф. Проте використання наявних статистичних показників та інших методів дослідження дозволили виконати усі поставлені завдання та отримати науковообґрунтовані та достовірні висновки.

Теоретичне значення даних досліджень полягає у тому, що запропонована удосконалена методика комплексного суспільно-географічного дослідження систем розселення різних рівнів, за допомогою традиційних та сучасних геоінформаційних методів, яка може бути використана при аналогічних дослідженнях в інших регіонах як держави, так і в інших країнах. Також в роботі поглиблено розуміння впливу змін у розселенні населення на просторовий розвиток громад, районів та регіону зокрема.

Практичне значення полягає в тому, що результати дослідження використовуються в наукових звітах та під час освітнього процесу кафедри географії України та регіоналістики Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, про що засвідчують відповідно довідки №16/25-335-25 від 11.03.2025 р. та №16/25-333-25 від 10.03.2025 р. Результати його наукових доробків також використані в освітньому процесі Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, зокрема на кафедрі географії України та туризму (довідка №287/22-33 від 11.03.2025 р.). Також матеріали досліджень просторового розвитку громад та територій Тернопільської області, зокрема Тернопільської міської громади, а також особливостей розселення населення, перспектив розвитку транспортної інфраструктури в регіоні, особливості розміщення закладів соціальної інфраструктури враховані при розробці Програми економічного і соціального розвитку Тернопільської міської громади на 2025-2027 роки та Стратегічного плану розвитку даної громади до 2029 року (довідка №23/2 від 12 березня 2025 року).

У першому розділі дисертаційної роботи «Теоретико-методологічні основи суспільно-географічного дослідження регіональних систем розселення» проаналізовано основні підходи до визначення поняття «система розселення», як суспільно-географічної категорії. Також розкрито функціональні та організаційні аспекти змін регіональних та локальних систем розселення в умовах децентралізації. Удосконалено методику суспільно-географічного дослідження обласної системи розселення (на прикладі Тернопільської області), де враховано основні класичні та сучасні методи й підходи. Основними методами, які дозволили отримати науково-обґрунтовані висновки, їх новизну, теоретичне та практичне значення були порівняльно-географічний, статистичний, математичної обробки статистичних даних, картографічний та інші. Серед новітніх методів використовувалися методи геоінформаційного моделювання (ГІС-моделювання), з використанням програмного ГІС-пакету QGIS. Це дозволило отримати цілий ряд картографічних моделей, які розкрили вплив обласної системи розселення та її структурних складових на формування різних суспільних процесів, зокрема соціальної сфери.

У другому розділі «Чинники формування Тернопільської обласної системи розселення» проаналізовано вплив основних груп чинників на формування, сучасну територіальну організацію Тернопільської обласної системи розселення та особливостей її впливу на просторовий розвиток регіону дослідження. Історико-географічні чинники розглянуто з найдавніших часів, а саме від початку заселення населенням регіону (появи перших стоянок та поселень, зародження між ними первинних форм взаємозв'язків тощо) до сучасних умов історичного розвитку, а саме децентралізації АТУ, а також повномасштабної війни РФ проти України. Встановлено виникнення та роль міських і сільських поселень у різні історичні періоди, відображення набуття ними, чи навпаки, втрати різних функцій та ролі у формуванні локальних та регіональних систем розселення, що визначало також і вплив на просторовий розвиток соціальної сфери, зокрема інфраструктури. Також важливими чинниками є природно-географічні, які в області мають різний вплив на тій чи іншій території.

Відповідно усі сучасні поселення області прокласифіковано за генетичними (час заснування) та топографічними (планувальними) типами, а також за виробничими функціями. Проаналізовано динаміку демогеографічного процесу в Тернопільській області та показано її вплив на мережу поселень.

Третій розділ дисертаційної роботи «Сучасні трансформаційні процеси Тернопільської обласної системи розселення» висвітлює зміни обласної, трьох районних (Тернопільської, Чортківської, Кременецької) та локальних (на рівні територіальних громад) систем розселення, які пов'язані в першу чергу із децентралізацією влади та адміністративно-територіального устрою. Вивчено диспропорції локальних та районних систем розселення за їх площею, чисельністю населення, а відповідно і густотою. Проаналізовано та виділено позитивні та негативні зрушення в локальних системах розселення за показниками розміщення населення, а також міського та сільського розселення. Важливу увагу приділено також і вивченню концентрації населення, обчислено коефіцієнти урбанізованості для всіх громад, простежено перерозподіл сільського та міського населення. Досліджено топологічні відстані між центрами громад з прив'язкою до транспортної мережі. Досліджено пересічні відстані між населеними пунктами, які є важливими для територіального та просторового планування розвитку кожної з громад. Детально проаналізовано трансформаційні процеси в кожній районній системі, що дозволило отримати обґрунтовані висновки про проблеми, які торкнулися їх функціонування через управлінські, транспортні, освітні, медичні, соціальні, виробничі та інші зв'язки. Розроблено рекомендації для їх вирішення.

У четвертому розділі «Суспільно-географічні аспекти просторового розвитку Тернопільської обласної системи розселення в контексті змін АТУ» досліджено вплив різних за ієрархічним рівнем систем розселення на соціальну інфраструктуру, а саме мережу освітніх та медичних закладів, проаналізовано просторовий розподіл пам'яток культурної спадщини та природно-заповідних територій, як умови розвитку туристичної галузі в регіоні. Встановлено, що саме ці три складові просторового розвитку є найважливішими для регіону і є досить

чутливими до транспортних зв'язків, як одного із найважливіших чинників формування систем розселення. Також проаналізовано фінансову спроможність територіальних громад, як результат впливу сучасних трансформаційних процесів та просторових змін у системі розселення та встановлено, що ця спроможність має вектор спадання від центру обласної системи розселення – міста Тернопіль, до периферійних громад. Здійснено співставлення рівня фінансової спроможності територіальних громад з особливостями спеціалізації населених пунктів що входять до їх складу за сферами діяльності, що приносять найвищі доходи, а також із функціональними типами центрів громад. Встановлено прямий зв'язок між багатoproфільністю господарської спеціалізації громад та рівнем їх фінансової спроможності. Невеликі сільські громади, особливо ті, що знаходяться на периферії окремого району та мають переважно лише аграрну спеціалізацію, зазвичай перебувають на низькому рівні фінансової спроможності. Порівнюючи фінансову спроможність із рівнем організації соціальної сфери, зокрема розміщення, забезпеченості та доступності до освітніх та медичних закладів, виявлено, що часто громади, що є розвинутими в економічному плані потребують покращення в плані розвитку соціальної інфраструктури. Встановлено, що попри значний потенціал у більшості громад, щодо можливостей розвитку культурно-туристичної та природньо-рекреаційної сфери, ці можливості практично не використовуються.

Ключові слова: Тернопільська область, децентралізація, адміністративно-територіальний устрій, територіальна громада, система розселення, міграції населення, внутрішньопереміщенні особи (ВПО), типи поселень (топографічні, генетичні, функціональні), ГІС-технології (QGIS), туристично-рекреаційна діяльність, природоохоронна діяльність, соціальна сфера (освіта, медицина, транспорт), регіональний та просторовий розвиток, регіональне управління (регіональний менеджмент), геодезичне забезпечення.

ABSTRACT

Mykhailo SALII. Modern transformation processes of the Ternopil regional settlement system and their impact on spatial development. – Qualification scientific work in the form of a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in specialty 106 – Geography. – Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Chernivtsi, 2025.

The dissertation provides a theoretical generalization and a new solution to the scientific and practical task aimed at a comprehensive study of the transformation processes of the Ternopil regional settlement system, its functioning and impact on the spatial development of the transport network, social infrastructure, cultural and environmental heritage and tourism development, financial capacity of communities and other aspects of the social and economic development of the region.

The research on the topic of the dissertation was carried out during 2020-2024 in accordance with the plans of scientific and research works of the Department of Geography of Ukraine and Regional Studies of the Faculty of Geography of Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University. It was carried out within the framework of the departmental scientific and research themes “Geographical Characteristics of Human Development of the Western Region of Ukraine” (2016-2020; No. 0116U004086) and “Spatial Planning and Transformational Processes of Regional Development of the Carpathian-Podilsk Regions of Ukraine” (2021-2025; No. 0121U100332).

The relevance of the research topic is due to the changes in socio-geographical life in Ukraine that have occurred after 2014. Together with the reforms associated with the decentralization of power (administrative-territorial, educational, medical, etc.), they have left their mark on the system-forming connections between settlements in the regions. After all, the established connections that were formed between settlements under the old administrative system, reinforced by changes in the functional purpose of settlements, have changed their vector. Such reformatting is observed in all regions of Ukraine and requires scientific study with new approaches

that will take into account the spatial features of their development and promising directions in the context of future integration into the EU. Ternopil region – the selected region of the study, is no exception in determining such changes, being at the intersection of transport routes of national and international importance.

No less significant factor in the changes in the demographic development of the region, and accordingly in the redistribution of labor resources, was the military aggression of the Russian Federation. Since 2014, the Ternopil region has become a recipient for both forcibly displaced persons (IDPs) and relocated enterprises, which again brought certain changes to the development of the regional settlement system. It is also worth noting the demographic losses due to the outflow of migrants and deformation in the sex and age structure of residents. The above-mentioned changes in the inter-settlement relations of the region were exacerbated by the consequences of the COVID-2019 pandemic, which began in the region in March 2020, and caused a long-term absence of noticeable transport and other interconnections between communities and centers of district and regional settlement systems. Therefore, the topic of the dissertation is quite relevant, has a theoretical and significant practical significance.

The scientific novelty of the dissertation research lies in establishing the impact of transformation processes taking place in recent years in the Ternopil regional settlement system, as well as its district (Ternopil, Kremenets and Chortkiv) and local settlement systems (all territorial communities) on the spatial development of the most significant areas of the social sphere (infrastructure).

The source materials for conducting these studies were geographical atlases and maps, current projects and some of the approved Development Strategies for the region, districts and communities, geospatial and cartographic data from the OpenStreetMap (OSM) and Google Maps web services, a free cross-platform geographic information system consisting of a desktop and server part: QGIS, combined with the educational version of ArcGIS, literary sources, community passports, which provided us with basic statistical information, materials from the Main Department of Statistics in Ternopil region, and passports of all communities.

The main problem when writing the work was the lack of many statistical indicators at the community level, due to the military actions of the Russian Federation. However, the use of existing statistical indicators and other research methods allowed us to complete all the tasks set and obtain scientifically sound and reliable conclusions.

The theoretical significance of these studies is that an improved methodology for a comprehensive socio-geographic study of settlement systems of different levels, using traditional and modern geoinformation methods, has been proposed, which can be used in similar studies in other regions of both the state and other countries. The work also deepens the understanding of the impact of changes in population settlement on the spatial development of communities, districts and the region in particular.

The practical significance lies in the fact that the results of the study are used in scientific reports and during the educational process of the Department of Geography of Ukraine and Regional Studies of the Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, as evidenced by certificates No. 16/25-335-25 dated March 11, 2025 and No. 16/25-333-25 dated March 10, 2025, respectively. The results of his scientific works are also used in the educational process of the Volodymyr Hnatyuk Ternopil National Pedagogical University, in particular at the Department of Geography of Ukraine and Tourism (certificate No. 287/22-33 dated March 11, 2025). Also, materials from studies of the spatial development of communities and territories of the Ternopil region, in particular the Ternopil city community, as well as the features of population settlement, prospects for the development of transport infrastructure in the region, and the features of the location of social infrastructure institutions were taken into account when developing the Program for the Economic and Social Development of the Ternopil City Community for 2025-2027 and the Strategic Plan for the Development of this community until 2029 (certificate No. 23/2 dated March 12, 2025).

The first section of the dissertation work “Theoretical and methodological foundations of socio-geographic research of regional settlement systems” analyzes the main approaches to defining the concept of “settlement system” as a socio-geographic category. The functional and organizational aspects of changes in regional and local

settlement systems under decentralization are also revealed. The methodology of socio-geographic research of the regional settlement system (using the example of Ternopil region) is improved, which takes into account the main classical and modern methods and approaches. The main methods that allowed obtaining scientifically substantiated conclusions, their novelty, theoretical and practical significance were comparative geographical, statistical, mathematical processing of statistical data, cartographic and others. Among the newest methods, geoinformation modeling methods (GIS modeling) were used, using the QGIS software package. This made it possible to obtain a number of cartographic models that revealed the influence of the regional settlement system and its structural components on the formation of various social processes, in particular the social sphere.

The second section, “Factors of Formation of the Ternopil Regional Settlement System,” analyzes the influence of the main groups of factors on the formation and modern territorial organization of the Ternopil Regional Settlement System and the features of its influence on the spatial development of the study region. Historical and geographical factors are considered from ancient times, namely, from the beginning of the settlement of the region by the population (the appearance of the first sites and settlements, the emergence of primary forms of relationships between them, etc.) to the modern conditions of historical development, namely, the decentralization of the Autonomous Soviet Socialist Republic, as well as the full-scale war of the Russian Federation against Ukraine. The emergence and role of urban and rural settlements in different historical periods, reflecting their acquisition or, conversely, loss of various functions and roles in the formation of local and regional settlement systems, which also determined the impact on the spatial development of the social sphere, in particular infrastructure, are also important factors. Natural and geographical factors, which have a different impact on a particular territory in the region, are also established. Accordingly, all modern settlements of the region are classified by genetic (time of foundation) and topographic (planning) types, as well as by production functions. The dynamics of the demogeographic process in the Ternopil region are analyzed and its impact on the settlement network is shown.

The third section of the dissertation “Modern transformation processes of the Ternopil regional settlement system” highlights changes in the regional, three district (Ternopil, Chortkiv, Kremenets) and local (at the level of territorial communities) settlement systems, which are primarily associated with the decentralization of power and administrative-territorial organization. The imbalances of local and district settlement systems in terms of their area, population, and, accordingly, density were studied. Positive and negative shifts in local settlement systems in terms of population distribution indicators, as well as urban and rural settlement, were analyzed and highlighted. Important attention was also paid to the study of population concentration, urbanization coefficients were calculated for all communities, and the redistribution of rural and urban populations was traced. Topological distances between community centers were investigated with reference to the transport network. The average distances between settlements, which are important for the territorial and spatial planning of the development of each community, were studied. The transformation processes in each district system were analyzed in detail, which allowed us to obtain substantiated conclusions about the problems that affected their functioning through administrative, transport, educational, medical, social, industrial and other connections. Recommendations were developed for their solution.

The fourth section, “Social and geographical aspects of spatial development of the Ternopil regional settlement system in the context of changes in the ATU,” examines the impact of settlement systems of different hierarchical levels on social infrastructure, namely the network of educational and medical institutions, analyzes the spatial distribution of cultural heritage monuments and nature reserves as conditions for the development of the tourism industry in the region. It has been established that these three components of spatial development are the most important for the region and are quite sensitive to transport links as one of the most important factors in the formation of settlement systems. The financial capacity of territorial communities has also been analyzed as a result of the influence of modern transformation processes and spatial changes in the settlement system, and it has been established that this capacity has a vector of decline from the center of the regional

settlement system – the city of Ternopil, to peripheral communities. The level of financial capacity of territorial communities was compared with the features of specialization of settlements included in their composition in the areas of activity that bring the highest income, as well as with the functional types of community centers. A direct relationship was established between the multi-profile economic specialization of communities and the level of their financial capacity. Small rural communities, especially those located on the periphery of a separate district and having mainly only agricultural specialization, usually have a low level of financial capacity. Comparing financial capacity with the level of organization of the social sphere, in particular, location, provision and accessibility to educational and medical institutions, it was found that often economically developed communities need improvement in terms of social infrastructure development. It was found that despite the significant potential in most communities, in terms of opportunities for the development of the cultural, tourist and natural and recreational spheres, these opportunities are practically not used.

Keywords: Ternopil region, decentralization, administrative-territorial structure, territorial community, settlement system, population migration, internally displaced persons (IDPs), types of settlements (topographic, genetic, functional), GIS technologies (QGIS), tourist and recreational activities, environmental protection activities, social sphere (education, medicine, transport), regional and spatial development, regional management, geodetic support.

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

Наукові праці у виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України:

1. Заблотовська, Н., Данілова, О., & Салій, М. (2022). Особливості розселення населення Тернопільської області в контексті нового адміністративно-територіального устрою. Часопис соціально-економічної географії, 32, 52-60. *(особистий внесок автора: проаналізовано густоту*

розміщення населення, розраховано коефіцієнт урбанізованості та індекс територіальної концентрації населення, виконано картографічні матеріали)

2. Салій, М. (2022). Вивчення поселенської мережі Тернопільської області, шляхом здійснення типізації населених пунктів. Науковий вісник Чернівецького університету : Географія, (838), 100-117.

3. Салій, М. (2023). Кременецька районна система розселення та особливості її трансформації в умовах децентралізації. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: географія, 54(1), 95-108.

4. Салій, М. (2023). Чортківська районна система розселення та особливості трансформації в умовах адміністративно-територіальної реформи. Часопис соціально-економічної географії, 35, 60-72.

5. Салій, М. (2024). Сучасні трансформаційні процеси Тернопільської районної системи розселення. Науковий вісник Чернівецького університету : Географія, (847), 169-180.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Салій, М. В. Аналіз особливостей розміщення населення Тернопільської області в контексті нового адміністративно-територіального поділу. Географічна наука і освіта у вимірах ХХІ століття (присвячена 150-ій річниці від дня народження Володимира Гнатюка): Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих науковців (м. Тернопіль, 13 травня 2021 р.). Тернопіль, 2021. С. 26-30.

2. Заблотовська Н.В., Салій М.В. Структурні зміни в Тернопільській субрегіональній системі розселення у період адміністративно-територіальної реформи. Географічні діалоги на перехресті практики і теорії: збірник матеріалів І Регіональної науково-практичної конференції (18 червня 2021 р.). Івано-Франківськ: ПРІНТ-ДІАС, 2021. С. 19-21. *(особистий внесок автора: опрацьовано статистичні матеріали, здійснено аналіз адміністративного складу Тернопільського та Чортківського районів)*

3. Данілова О., Заблотовська Н., Салій М. Значення природних умов у формуванні поселенської мережі Тернопільської області. «Професор Юрій Полянський: від плакорів Поділля до засніжених Анд»: матеріали Всеукраїнського онлайн-семінару, приуроченого 130-річчю з дня народження географа, геолога, археолога Полянського Юрія Івановича (27-28 травня 2022 р.). Тернопіль: Вектор, 2022. С. 139-143. *(особистий внесок автора: здійснено аналіз топографічних типів поселень Тернопільської області)*

4. Салій М. Особливості розселення населення новоутвореного Чортківського району в контексті реформи Адміністративно-територіального устрою. Географія, картографія, географічна освіта: історія, методологія, практика. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених присвячена 90-річчю з дня народження професора Ярослава Жупанського (м. Чернівці, 16-18 травня 2024 р.). Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2024. С. 282-284.

5. Сміт О., Салій М.. Особливості просторового планування територіальних громад Чортківського району Тернопільської області. Природа і суспільство: виклики і поступ. Матеріали міжнародної наукової конференції присвяченої 80-річчю географічного факультету ЧНУ ім. Ю. Федьковича (м. Чернівці, 11–13 жовтня 2024 р.). Чернівці :Чернівець. нац. ун-т, 2024. С.176-178. *(особистий внесок автора: здійснено аналіз розподілу громад Чортківського району за площею та чисельністю населення)*

ЗМІСТ

ВСТУП.....	18
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ СИСТЕМ РОЗСЕЛЕННЯ.....	26
1.1 Система розселення, як суспільно-географічна категорія.....	26
1.2 Роль децентралізації у розвитку систем розселення	33
1.3. Методика суспільно-географічного дослідження систем розселення	43
Висновки до розділу 1	54
РОЗДІЛ 2. ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ СИСТЕМИ РОЗСЕЛЕННЯ	56
2.1 Історико-географічні передумови формування сучасної картини розселення населення Тернопільської області.....	56
2.1.1 Історичні особливості заселення	56
2.1.2 Генетичні типи поселень Тернопільщини.....	72
2.1.3 Природні умови, як чинник розселення населення регіону дослідження	80
2.2 Суспільно-географічні чинники	84
2.2.1 Демографічні чинники.....	84
2.2.2 Розміщення населення.....	89
2.2.3 Статеві-віковий склад населення.....	96
2.2.4 Природний рух населення.....	101
2.2.5 Міграційний рух населення	106
2.2.6 Функціональні типи поселень.....	111
Висновки до розділу 2	114
РОЗДІЛ 3. СУЧАСНІ ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ СИСТЕМИ РОЗСЕЛЕННЯ.....	115
3.1 Тернопільська обласна система розселення як приклад трансформаційних змін.....	115
3.2 Трансформаційні тенденції у структурі Тернопільської районної системи розселення	132

3.3 Трансформаційні тенденції у структурі Чортківської районної системи розселення	144
3.4 Трансформаційні тенденції у структурі Кременецької районної системи розселення	152
Висновки до розділу 3	157
РОЗДІЛ 4. СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ ПРОСТОРОВОГО РОЗВИТКУ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ СИСТЕМИ РОЗСЕЛЕННЯ В КОНТЕКСТІ ЗМІН АТУ	159
4.1 Значення та перспективи розвитку транспортної інфраструктури в області.....	159
4.2 Соціальна інфраструктура, як зв'язуючий елемент сучасних одиниць АТУ та розселення	178
4.2.1 Мережа закладів загальної середньої освіти та її взаємозв'язок із системою розселення	179
4.2.2 Медична сфера Тернопільської області та її роль у формуванні системотвірних зв'язків нових одиниць АТУ	189
4.3 Просторовий розподіл пам'яток культурної спадщини та природно-заповідних територій, як умова для розвитку туристичної галузі та підвищення фінансової спроможності ТГ.....	198
4.3.1 Географія пам'яток культурної спадщини, як передумова розвитку туристичної галузі	198
4.3.2 Просторовий розподіл природно-заповідних територій для забезпечення екологічної стабільності СР	207
4.4 Зміна фінансової спроможності ТГ, як результат впливу сучасних трансформаційних процесів та просторових змін у СР	214
Висновки до розділу 4	227
ВИСНОВКИ	229
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	236
ДОДАТКИ.....	259

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Починаючи із 2014 року і до сьогодні в Україні відбувалися досить вагомі зміни, які визначають рівень прояву системоформуючих зв'язків між поселеннями в окремих регіонах. Звичайно, що такі зміни відбуваються і в Тернопільській області. Першим напрямом цих реформ є процес децентралізації влади в Україні, а саме адміністративно-територіального устрою, освітньої мережі, медичної сфери та особливостей фінансування територіальних громад через призму відкритості та прозорості. Також, Україну в цьому ж році і спіткала військова нестабільність, яка вплинула на переїзд до регіону внутрішньопереміщених осіб (ВПО), а також релокації бізнесу із східних областей. Це помітно вплинуло на зміни перебігу геодемографічного процесу, а також перерозподілу населення за статтю, віковими категоріями тощо. Важливим аспектом, який також вплинув, хоча не в такій мірі, як попередні два, є пандемія COVID-2019, яка розпочалася в регіоні в березні 2020 року та зумовила, на тривалий час, відсутність помітних транспортних та інших взаємозв'язків між громадами та центрами районних й обласної систем розселення. Все це вплинуло на просторовий розвиток соціальної та виробничої сфери, туризму, інших сфер економіки. Сучасні трансформаційні процеси Тернопільської обласної системи розселення на всіх її рівнях помітно впливають і на розвиток соціальної сфери регіону. Тому тема дисертаційної роботи є досить актуальною та має теоретичне та практичне значення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконувалося відповідно до Стратегії розвитку Тернопільської області на 2021-2027 роки та відповідного Плану заходів з її реалізації у цей період. Також воно тісно пов'язане з тематикою науково-дослідної роботи, яка виконувалася на кафедрі географії України та регіоналістики Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича щодо вивчення особливостей людського розвитку та просторового планування і трансформаційних процесів регіонального розвитку.

Воно виконане в рамках кафедральних науково-дослідних тем «Географічна характеристика людського розвитку Західного регіону України» (2016-2020 роки; №0116U004086) та «Просторове планування і трансформаційні процеси регіонального розвитку Карпато-Подільських областей України» (2021-2025 роки; №0121U100332).

Мета та завдання дослідження. Метою даного наукового дослідження є поглиблення теоретико-методичних і прикладних аспектів вивчення географічних особливостей формування, територіальної організації та функціонування систем розселення Тернопільської області, а також впливу їх сучасних трансформаційних процесів на просторовий розвиток регіону.

Для досягнення мети було запропоновано вирішення наступних **завдань**:

- узагальнити наукові трактування понять «розселення населення» та «система розселення» виокремивши їх суспільно-географічну сутність, простеживши особливості впливу процесу децентралізації в Україні на зміни, що торкнулися виділення нових ієрархічних рівнів систем розселення;
- визначити рівень впливу природно-географічних, історичних, суспільно-географічних, демографічних та суспільно-географічних чинників формування систем розселення Тернопільської області;
- провести типізацію поселень області за часом заснування та генетично-функціональними типами, топографічним розташуванням та планувальною структурою, за виконуваними функціями адміністративних центрів;
- простежити особливості сучасних трансформаційних змін Тернопільської обласної системи розселення, проаналізувавши особливості зв'язків між поселеннями та громадами в Тернопільській, Кременецькій та Чортківській районних системах розселення;
- провести дослідження суспільно-географічних аспектів просторового розвитку Тернопільської обласної системи розселення в контексті змін АТУ, а саме на розвиток транспортної мережі, соціальної інфраструктури (сфери), туризму та фінансової спроможності громад;

- виявити основні проблеми та обґрунтувати рекомендації для поглиблення співпраці органів державної влади та місцевого самоврядування з метою покращення функціонування систем розселення, як регіональних так і локальних, а також для ефективнішого просторового розвитку регіону.

Об'єкт та предмет дослідження. Об'єктом дослідження є Тернопільська обласна система розселення. Предметом – суспільно-географічні особливості формування Тернопільської обласної системи розселення, сучасна територіальна організація та вплив на просторовий розвиток регіону на прикладі основних галузей соціальної сфери.

Методологія і методи наукового дослідження. Методологічною основою наукового дослідження слугували деякі положення Конституції України з питань територіального устрою України (Розділ IX, ст. 132, 133) та місцевого самоврядування (Розділ XI, ст. 140-146) та нормативно-правових актів, а саме: Законів України «Про Генеральну схему планування території України», «Про транспорт», «Про функціонування єдиної транспортної системи України в особливий період», «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», «Про дошкільну освіту», «Про професійну (професійно-технічну) освіту», «Про позашкільну освіту», «Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр», «Про внесення змін до деяких законів України щодо впорядкування окремих питань організації та діяльності органів місцевого самоврядування і районних державних адміністрацій» та інші Закони Верховної ради України, Накази та Положення Кабінету міністрів України, Укази Президента України, а також Стратегія соціально-економічного розвитку Тернопільської області та інші документи органів державної та місцевої влади.

Теоретичною основою наукового дослідження Тернопільської обласної системи розселення слугували праці вчених в галузі теорії суспільної географії, а саме: І.В. Гукалової, М.С. Дністрянського, А.І. Доценка, Я.І. Жупанського, О.В. Заставецької, Б.І. Заставецького, С.І. Іщука, С.А. Лісовського, Д.С. Мальчикової, Є.О. Маруняк, П.О. Масляка, К.В. Мезенцева, В.П. Нагірної, Я.Б. Олійника, М.М. Паламарчука, Г.П. Підгрушного, М.Д. Пістуна,

Ю.І. Пітюренка, І.О. Пилипенка, В.П. Руденка, Л.Г. Руденка, О.Г. Топчієва, М.І. Фащевського, О.І. Шаблія та багатьох інших. Вивченню географії населення та зокрема систем розселення, а також їх впливу на просторовий розвиток регіону присвячені праці таких вчених України як: І.О. Горленко, К.В. Дарчука, В.О. Джамана, Н.В. Заблотовської, М.Д. Заячука, І.І. Костащука, Л.Б. Заставецької, Ф.Д. Заставного, К.А. Нємець, Л.М. Нємець, П.О. Сухого, Л.П. Царика, В.В. Яворської та багатьох інших.

Основними теоретико-методичними підходами виконаного даного дисертаційного дослідження обрано геопросторовий, системно-структурний та історико-географічний. Проведення наукового дослідження відбувалося із використанням як загальнонаукових, так і конкретнонаукових методів наукового пізнання. Серед загальнонаукових методів використано метод аналізу (зокрема системно-структурного) та синтезу, аналогії та моделювання, індукції та дедукції, використання літературних (зокрема наукових праць), статистичних та інших джерел, абстрагування і конкретизації та інші, за допомогою яких нам вдалося проаналізувати формування та сучасну територіальну організацію Тернопільської обласної системи розселення та просторового розвитку регіону. У процесі наукових досліджень було використано цілий ряд конкретнонаукових методів, а саме: порівняльно-географічний, історико-географічний, картографічний, геоінформаційний, математичної обробки статистичних даних – багатофакторного аналізу, індексний, коефіцієнтів та інших величин, класифікації та типізації, рейтинговий, спостереження, контент-аналізу та багато інших. Для обробки даних, що характеризують системи розселення, нами використано такі програмні середовища як Microsoft Excel, CorelDRAW, QGIS та інші.

Інформаційна основа наукового дослідження. Інформаційною основою наукового дослідження слугували географічні атласи та карти, чинні проекти Сталого розвитку області, районів та громад, геопросторові та картографічні дані веб-сервісів OpenStreetMap (OSM) та Google Maps, вільна кросплатформна геоінформаційна система, що складається з настільної та серверної частини:

QGIS, в поєднанні з навчальною версією ArcGIS, літературні джерела, паспорти громад, які надали нам основну статистичну інформацію, матеріали Головного управління статистики в Тернопільській області, паспорти територіальних громад. Основною проблемою під час написання роботи, виявилася відсутність багатьох статистичних показників на рівні громад, через військові дії РФ. Проте використання наявних статистичних показників та інших методів дослідження дозволили виконати усі поставлені завдання та отримати відповідні висновки.

Обґрунтування вибору території дослідження. Для дослідження суспільно-географічних особливостей формування обласної системи розселення обрано Тернопільську область. Для вивчення локальних відмінностей у формуванні систем розселення обрано Тернопільську, Кременецьку та Чортківську районні системи та локальні системи територіальних громад.

Наукова новизна одержаних результатів, полягає в тому, що:

вперше:

- 1) визначено сучасні зміни та територіальну організацію поселенської мережі та Тернопільської обласної системи розселення, Тернопільської, Кременецької та Чортківської районних систем розселення;
- 2) запропоновано новий підхід до класифікації та виділення систем розселення через зміни адміністративно-територіального устрою;
- 3) проведено типізацію всіх поселень області за генетичними типами та часом заснування, топографічними та планувальними типами, функціональним значенням поселень-адміністративних центрів ;
- 4) виявлено основні диспропорції у розміщенні всього, міського та сільського населення громад, а також у транспортній доступності між поселеннями;
- 5) простежено вплив розселення населення на просторовий розвиток регіону через соціальну сферу, туристичну діяльність та фінансову спроможність громад;

6) розроблено ряд картосхем, які відображають територіальну організацію Тернопільської обласної системи розселення, а також новий адміністративно-територіальний устрій;

удосконалено:

1) науково-поняттєвий апарат «географії населення» як суспільно-географічної наукової дисципліни;

2) методику суспільно-географічного дослідження формування та сучасного стану систем розселення різних рівнів через використання як традиційних так і сучасних методів наукового пізнання;

3) класифікацію чинників формування та територіальної організації систем розселення в Тернопільській області;

отримало подальший розвиток:

1) суспільно-географічне дослідження Тернопільської обласної системи розселення та просторового розвитку регіону;

2) вивчення впливу різних груп чинників на процес формування систем розселення.

Теоретичне значення одержаних результатів, полягає у тому, що запропонована удосконалена методика комплексного суспільно-географічного дослідження систем розселення різних рівнів, за допомогою традиційних та сучасних інформаційних методів, яка може бути використана при аналогічних дослідженнях в інших регіонах. Також в роботі поглиблено розуміння впливу змін у розселенні населення на просторовий розвиток громад, районів та області в цілому.

Практичне значення одержаних результатів, полягає в тому, що вони можуть бути використані Тернопільською обласною військовою (державною) адміністрацією при розробці Стратегії розвитку Тернопільської області на наступний період; коригування Плану реалізації Стратегії у 2025-2027 роках, а також можуть бути включені в Програму соціально-економічного розвитку області.

Матеріали дослідження використовуються в наукових звітах та під час освітнього процесу кафедри географії України та регіоналістики Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, про що засвідчують відповідно довідки №16/25-335-25 від 11.03.2025 р. та №16/25-333-25 від 10.03.2025 р. Результати його наукових доробків також використані в освітньому процесі Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, зокрема на кафедрі географії України та туризму (довідка №287/22-33 від 11.03.2025 р.). Також матеріали досліджень просторового розвитку Тернопільської міської громади, а також особливостей розселення населення, перспектив розвитку транспортної інфраструктури в регіоні, особливості розміщення закладів соціальної інфраструктури враховані при розробці Програми економічного і соціального розвитку Тернопільської міської громади на 2025-2027 роки та Стратегічного плану розвитку даної громади до 2029 року (довідка №23/2 від 12 березня 2025 року).

Особистий внесок здобувача. Виконана робота є самостійною науковою працею, в якій автором зреалізовано ідеї та підходи, щодо вдосконалення теоретико-методичних аспектів суспільно-географічного дослідження Тернопільської обласної системи розселення, районних та локальних систем в регіоні, а також виявлення географічних особливостей й формування, сучасної територіальної організації та впливу на просторовий розвиток. Використані наукові положення та доробки інших авторів мають в дисертації та в публікаціях відповідні посилання. З наукової праці, яка опублікована у співавторстві, в даній роботі використані лише ті ідеї і положення, які отримано автором особисто.

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Результати дисертаційного наукового дослідження доповідалися на 4 наукових конференціях регіонального (1), національного (1) та міжнародного (2) рівнів, а також 1 науковому семінарі. А саме: 1) Географічна наука і освіта у вимірах XXI століття (присвячена 150-ій річниці від дня народження Володимира Гнатюка) (м. Тернопіль, 13 травня 2021 р.); 2) Географічні діалоги на перехресті практики і теорії (м. Івано-Франківськ, 18 червня 2021 р.); 3) «Професор Юрій

Полянський: від плакорів Поділля до засніжених Анд» (м. Тернопіль, 27-28 травня 2022 р.); 4) Географія, картографія, географічна освіта: історія, методологія, практика (м. Чернівці, 16-18 травня 2024 р.); 5) Природа і суспільство: виклики і поступ. (м. Чернівці, 11-13 жовтня 2024 р.).

Публікації. За темою дисертаційного дослідження опубліковано 10 наукових праць. Серед публікацій 5 статей у наукових фахових виданнях України категорії «Б» (з яких 4 є одноосібними і 1 у співавторстві) та 5 тез апробаційного характеру в матеріалах конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається із вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг становить 293 сторінки, в т.ч. 218 сторінок основного тексту та 34 сторінки додатків.. Робота містить 20 таблиць, 1 схему, 67 рисунків (з них 41 картосхема та 36 діаграм). Список використаних джерел налічує 221 найменування, з яких 12 іноземними мовами.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ СИСТЕМ РОЗСЕЛЕННЯ

1.1 Система розселення, як суспільно-географічна категорія

У суспільно-географічних працях, системи розселення виступають незамінним елементом вивчення регіонального розвитку територій. Адже вони відображають ту сукупність населених пунктів регіону де формується потенціал території із врахуванням усього переліку можливих зв'язків між населеними пунктами. Надто, у сучасних реаліях, коли Україна зустрілася із завданням перегляду функцій одних поселень та виділення значення інших.

Системи розселення як об'єкт вивчення не є чимось новим у географічних дослідженнях, як на світовому так і національному рівнях до вивчення ролі поселення у розвитку суспільства, його місця поміж інших населених пунктів, змін у плануванні та заселенні, місця у логістичних мережах та зв'язках зверталися неодноразово. Зрозуміло, що населенні пункти як вузлова частина системи розселення привертають увагу не лише географів, тому їх вивчення має місце у працях як географів, так і архітекторів, соціологів, філософів, інженерів, екологів, управлінців, тощо. Також відмітимо, що не усі вчені відразу виділяли системний підхід при вивченні населених пунктів. Часто це починалося із вивчення розселення як «процесу поширення та перерозподілу населення по території» чи часового зрізу даного процесу – «наявної картини розселення, мережі поселень по території», і лише з часом почали простежувати територіальні прив'язки до природних, транспортних, екологічних, геополітичних умов, тощо.

Так, американський вчений Джаред Даймонд, вивчаючи особливості розселення населення досить влучно розкрив саме роль природного середовища на його розвиток. Даймонд надає великого значення врахуванню поєднання

середовищ них характеристик розвитку поселенської мережі (Дж. Даймонд, 2009).

Варто зауважити, що до когорти представників географічного детермінізму належить і Л.І. Мечніков, який у книзі «Цивілізація та великі історичні ріки» приділив визначальне значення впливу природного середовища на суспільний розвиток (Е.Ю. Колбовський, 2008).

Оснoву вивченню просторової економіки було покладено ще 1826 року Йоганом Генріхом фон Тюненом друком книги «Ізольована держава в її відношенні щодо сільського господарства й національної економіки», де він на прикладі цін на продукцію доводить необхідність формування зон сільськогосподарського виробництва навколо міста-споживача (І.Л. Сазонець, 2006). Вже на той час він пропонував оснoви теорії концентричних кіл, а запропонований ним спосіб дослідження є нічим іншим як прототипом сучасного методу математичного моделювання у регіональних дослідженнях.

Важливими для містобудування та вивчення систем розселення є результати праць Ебенізера Говарда. Його ідеї формування «міста-саду» фактично дали приклад «системи розселення», яка й лягла в подальшому в розробку схем розселення, розроблених іншими авторами (Е. Howard, 1946).

Ідеї розвитку поселень із прив'язкою до транспортних мереж мають витоки ще з ХІХ століття. Ще напочатку 80-х років вказаного періоду іспанським інженером Артуром Сорія-і-Мата було запропоновано при планування розселення враховувати транспортні мережі (в його випадку лінійні системи) (Л.О. Радіонова, 2019). З часом дану ідею перейняли й інші науковці та практики. Зокрема француз Тоні Гарньє, який у розробці свого проекту передбачив залежність функціоналізму у розселенні від логістичних можливостей, які були затверджені згодом Афінською Хартією (Ю.Ю. Стебельська, 2014).

Революційною на той час для розвитку вивчення систем розселення стала теорія «центральных місць» В. Кристаллера. Відповідно до твердження науковця «місто – це центральне місце, функцією якого є забезпечення навколишнього

простору послугами і товарами» (Л.М. Немець, 2012). Загалом, варто зауважити, що сучасні адміністративні розподіли більшості країн Європи та України зокрема розроблені із урахуванням ідей В. Кристаллера.

У свою чергу Альфред Льош у «Просторова організація господарства» написаній на основі аналізу досліджень сучасників робить висновок, що «виробничі підприємства і організації сфери послуг для обслуговування покупців своєї зони (правильного шестикутника) мають бути розміщені не в середині, а у вершинах кристаллової (гексагональної) решітки» (W. Isard, 1960).

Варто також відмітити роль Ле Корбюзьє створенні концепції сучасного великого міста як ядра системи розселення. Він зібрав найбільш передові ідеї того часу та у 1945 р. розробив сценарій реконструкції існуючої системи розселення (С.Л. Шинкаренко, 2023). Це ж підкреслює у своїх, уже сучасних вишиковуваннях, Лойбл підкреслює, що транспортний чинник ліг в основу планування Відня, Лондона, Парижу, тощо. Фактично ми підходимо до системної складової у дослідженнях розміщення населених пунктів (W. Loibl, 2019).

Тут варто вказати, що такий раціональний підхід до розвитку міських поселень зумовлений ідеями раціонального планування територій, із урахуванням усього комплексу економічного, демографічного, соціального розвитку навколо транспортних можливостей поселень (D. Feingold, 2017).

Ідеї системного розвитку поселенської мережі простежуються у працях Б.Хеттна. Він простежує формування складної соціальної розселенської системи із транслокальними зв'язками за рахунок розгалуженої мережі регіональних інституцій (B. Hettne, 1996).

В продовження розвитку теорій регіоналістики варто згадати й В. Ізарда, який у 50 роках XX століття запропонував поняття «регіональна наука». Що власне стало основою для вивчення розселення із врахуванням економічно обгрунтованого розміщення промислових підприємств (W. Isard, 1960).

Із 70-80 років ХХ століття, разом із розвитком раціонального господарювання та сервісної економіки системо твірна роль міських поселень у поєднання із транспортним чинником стала проявлятися все більше. Адже тепер йде мова не тільки про переміщення людських та матеріальних ресурсів, але й про надання послуг та переміщення інформаційних ресурсів (Glasmeier, 1999).

Одним із перших науковців, котрі активно розробляли ідею агломерування та багаточарунковості міст був Едвард Ульман. Він досліджував значення транспортного чинника на економічний і соціальний розвиток міських поселень, як ядер систем розселення. значну увагу він приділяв дослідженню проблем розвитку міських агломерацій (Ульман, 1957).

Окремо варто зауважити на розвитку наукового вивчення розселення та систем розселення на території України, якав той ас була у складі СРСР. Відповідно усі розселенські процеси, економічний та регіональний розвиток й управління ними відбувалися під тотальним контролем радянського централізовано-керованого управління. Що не завжди відбувалося суголосно із інтересами населення та раціонального природокористування. Якщо від 30 років ХХ до 60-х активна робота велася по розбудові промислових районів на території України, що супроводжувалося будівництвом нових поселень та зв'язуючи транспортних мереж, то починаючи із 70 років перед науковцями постала проблема обмеження розвитку великих, а напротивагу активізації зростанню малих та середніх міських поселень.

Оскільки фактично були створені усі передумови до запровадження прикладних досліджень на прикладі окремих типів розселення, то це призвело до формування активної фази вивчення систем розселення, як єдиної системи поселень із сформованими зв'язками між ними. Щоправда тут знову зустрічаємося із представниками різних наукових галузей, від інженерів до економістів. Наприклад І.О. Фоміна, який зробив значний внесок у напрямку вивчення сучасної теорії і практики щодо проектування систем розселення на урбанізованих територіях. Незамінними стали праці Ю.І Пітюренка та А.І.Доценка щодо формування систем розселення та особливостей розвитку

процесів розселення міських а сільських поселень. Власне в цей період ми починаємо чітко прослідковувати відмінність у термінології. Термін «розселення», В.О.Джаман, А.І.Доценко, Б.І.Заставецький, С.О.Ковальов, С.Я.Ниммик, Ю.І.Пітюренко, О.Г.Топчієв, трактують як «процес розподілу населення на території, так і результат цього процесу – територіальні поєднання поселень» (Л.Б. Заставецька, 2013). Джаман М.О. та Єрмаков В.В під розселенням вбачають «одну із головних форм взаємодії населення та території і має характер суспільно-географічного процесу, що включає в себе аспект динаміки у просторово-часовому вимірі» (М.О. Джаман, 2009).

Немець Л.М. використовує ще й паралельно термін «система поселень». Науковиця вказує, що це «категорія еволюційно-історична, яка складається за умови досягнення структури мережі населених місць певного рівня сформованості (щільність населення, інженерно-транспортна інфраструктура, наявність центрального міста тощо) за наявності сукупності сприятливих передумов територіального та соціально-економічного розвитку» (Л.М. Немець, 2012).

В свою чергу, мережа поселень сформувавшись у територіальному відношенні починає розвиватися у напрямку ущільнення - поміж поселеннями починають формуватися різноманітного спрямування зв'язки. Саме вони й поєднують населені пункти у систему розселення. І чим більше видів зв'язків буде пов'язувати поселення тим значимішою буде система утворена ними. Фактично в другій половині ХХ століття ми підійшли до розуміння нерозривності поселень, їх функцій та зв'язав між ними про які зауважували вчені ще при вивчення міських поселень у ХІХ столітті. Адже, за твердженням професора В.Садовського «Система є множиною компонентів певної природи, пов'язаних між собою, впорядкованою за відношеннями, яка має певні властивості, характеризується єдністю, що виявляється в інтегральних властивостях і функціях множини» (Б.Ф. Заблоцький, 2008).

То ж системи розселення на сьогодні досліджуються двох напрямках: або вивчаємо уже сформовані та виділені системи розселення більш детально, або ж

знаходимося на етапі формування – й тоді працюємо, насамперед, над виділенням тієї чи іншої системи розселення. Це, на сучасному етапі, пов'язане із реформою децентралізації яка привнесла зміни у адміністративно-територіальному устрої, а відповідно й в уже сформованих системах розселення. У своїх дослідженнях Л. Заставецька та Т. Заставецький, зауважують що реформа АТР залишить найбільший вияв на прикладі локальних систем розселення, насамперед первинних. Науковці передбачають, що внаслідок впровадження децентралізації та виникнення нових носіїв самоврядних функцій, на території громад посиляться горизонтальні міжселенські зв'язки, що власне виступає ознакою формування мережевої структури (Л.Б. Заставецька, 2008).

Але головною ознакою залишається наявність центрального (вузлового) поселення, що виконуватиме роль ядра системи, фокусуватиме її зв'язки. Визначальними при виділенні та функціонуванні систем розселення вважають наявність найбільш інтенсивних зв'язків між поселеннями, до яких віднесемо: адміністративні, культурно-освітні, виробничі, суспільні, соціально-економічні, побутові та ін.

Подальший матеріал підкреслює широко плановість систем розселення, оскільки не дивлячись на зрозумілість досліджуваного поняття науковці все ж по різному трактують його. Олег Іванович Шаблій вказує, що «Система розселення – це сукупність населених пунктів певної території, неоднакових за кількістю жителів і функціями та об'єднаних різними видами зв'язків» (О.І. Шаблій, 2003).

Доценко А.І. трактує систему розселення «як складний соціально – економічний процес територіальної організації та мережі поселень (А.І. Доценко, 2010). Ковальов С.А. стверджує, що група поселень розташованих поблизу автошляхів, за наявності потужних зв'язків котрі об'єднують ці населені пункти навколо центру формуватиме замкнутий ареал територіальних систем. (В.В. Яворська, 2012). Топчієв О.Г. розглядає систему розселення, як «комплекс поселень різного рівня типів та рангів, котрі мають посилені товарообмінні, трудові взаємозв'язки та активно взаємодіють одне з одним» (О.Г. Топчієв, 2001). Свою чергу М.Д. Пістун під поняттям «система розселення (система

поселень)» розуміє «територіальну спільність населених пунктів, поміж якими існують чіткий розподіл функцій, а також виробничі, соціальні та інші зв'язки» (М.Д. Пістун, 1994).

Садова У.Я. та Шевчук Л.Т. під системою розселення розуміють сукупність поселень, де виділяється системо формуючий центр із притаманними для неї системоутворюючими зв'язками (Л.К. Семів, 2007).

Згідно з думкою Дьоміна М. під «системою розселення» розглядають групи поселень, поєднаних системою просторових соціально-економічних зв'язків: трудових, культурно-побутових, рекреаційних тощо» (М. Дьомін, 2008). Іван Костащук вказує, що «Система розселення – це комплекс населених пунктів та інших місць постійного або тимчасового проживання людей у межах певного простору» (І.І. Костащук, 2022). Як стверджує В.Яворська «Система розселення - це територіальна сукупність поселень різних рангів і типів, які активно взаємодіють між собою, мають інтенсивні зв'язки у вигляді трудових і побутових поїздок, переміщень товарів і послуг» (В.В. Яворська, 2014).

Як бачимо, не дивлячись на дещо відмінні підходи, у всіх тлумаченнях простежується наскрізно лінією зв'язок «поселення – зв'язки між ними». Отож підсумовуючи - під «системою розселення» доцільно розуміти певну кількість міських та сільських населених пунктів різних за величиною та функціональною спеціалізацією, котрі об'єднані функціональними зв'язками та спільною логістичною інфраструктурою (М.Й. Рутинський, 2008).

Як бачимо, ми можемо віднести системи розселення до «геосоціосистем», оскільки в них має місце перебіг усіх процесів організованих та реалізованих їх мешканцями. У них визначальним компонентом є мешканці, другою складовою виступає територія, а третьою – соціально-економічна діяльність населення. При ідеальному співвідношенні система розселення буде динамічно розвиватися в контексті із нормами регіонального розвитку. Однак із становленням незалежності України (кін. XX поч. XXI ст.) та загострилися території нашої держави проблеми розселення вийшли на етап неконтрольованого розвитку. Нагальні проблеми у розвитку систем розселення, які вийшли з-під контролю

централізовано-планового управління, практично не вирішувались, системи розселення розвивалися за інерцією, системо формуючі зв'язки змінили напрями, параметри та спеціалізацію, а з 2014 року все це поглибилося військовими діями. То ж зумовлює потребу у нових детальних дослідженнях систем розселення та умов їх формування.

1.2 Роль децентралізації у розвитку систем розселення

Формування систем розселення відбувається під впливом комплексу широкого спектру умов та факторів, добірка яких залежатиме від історичного періоду, рівня розвитку суспільства, політико-економічних передумов. Їх матеріалу параграфу 1.1 ми розуміємо, що в основі як утворення так і подальшого розвитку територіально системи розселення є поселення з вузлові елементи та зв'язки між ними. І якраз від їх співмірності й залежатиме розмір, потужність, а відповідно й рівень власне вив теми розселення. тож, для початку узгодимо наукові підходи до вивчення формування власне систем розселення.

Якщо говорити про поселення, як вузлові елементи, то в першу чергу варто згадати поняття «опорного каркасу розселення» запропонованого Г.Лаппо (1976,1978,1987). Він вказував на те що процеси розселення формуються залежно від розміщення найбільших міст на досліджуваній території. Оскільки вони, як найбільші поселення за площею, людністю та суспільним значенням, відіграватимуть визначальну роль при формуванні загальної картини розселення, взаємного розміщення менших поселень та перерозподілу мешканців. Оскільки зв'язки забезпечуватимуться саме населенням, то чим більша людність тим більшу кількість функцій виконуватиме поселення й тим потужніші зв'язки будуть формуватися. Такі ядра систем розселення й стають «опорним каркасом», навколо якого формуватимуться системи поселень різних рівнів. Е. Алаєв вказує, що «Опорний каркас – це кістяк системи розселення, навколо якого вона формується й зростає. А основними елементами опорного каркасу є крупні міста разом із з'єднуючими їх магістралями (полімагістралями)». З ретроспективної точки зору опорний каркас будуть

формувати най значиміші поселення регіону, враховуючи їх суспільно-географічне значення вони стають найбільш стійким елементом у системі розселення. Значення поселення у розвитку території можна оцінити через його функціональне значення (П.О. Сухий, 2011; В.В. Яворська, 2014). Під функціональним значенням поселення розуміють його роль у суспільному розвитку території, воно формується залежно від того яку кількість функцій виконує населений пункт (адміністративні, господарські, культурні, транспортні, та інші). І чим більша кількість функцій – тим більшої чисельності населення потребує поселення для їх забезпечення, та тіснішими зв'язками до нього будуть притягуватися менші поселення. Тому «опорний каркас» - це ніби кістяк в системі розселення, і навколо нього вона формуватиметься й розвиватиметься.

Паралельно із поняттям опорного каркасу використовують термін «вісь системи розселення». Власне вона характеризує просторову конфігурацію зв'язків які поєднують елементи опорного каркасу. А оскільки зв'язуючим елементом, за рахунок яких і відбуваються зв'язки в системі розселення, є транспортні то вона формується навколо транспортних магістралей. І вже їх взаємне розміщення й сформує ту чи інше композицію: лінійно-вузлову, радіально-концентричну, радіальну, трикутну, тощо (О.В. Гладкий, 2014).

У 90-х роках ХХ століття зі становленням незалежності Україна отримала сформовану мережу населених пунктів, які формували чітку ієрархію складових національної системи розселення. Однак політичні зміни, економічна криза, руйнування соціальних та економічних зв'язків між поселеннями вже на той час зумовили потребу у наукових дослідженнях та нових розробках районування та регіоналізації в державі. Що насамперед простежується у виділенні регіональних систем розселення які тісно пов'язані із економічним районуванням. Такого типу розробки наявні у працях фахівців із теорії економічної та соціальної географії: Ф.Заставного, Я.Жупанського, П. Масляка, Я. Олійника, М. Пістуна, О. Топчієва, О. Шаблія, П. Шищенка. На цей же період припадають перші

розробки щодо нових підходів до вивчення розселення України та систем розселення із урахуванням нових змін А. Доценка.

Оскільки визначальною умовою функціонування системи розселення виступають якраз системо утворюючі зв'язки то слід зауважити, що чимдалі від ядра системи тим ці зв'язки слабшають. То ж при виділенні систем розселення важливим є врахування якраз інтенсивних й регулярних зв'язків. Згідно такого підходу й проводилися дослідження територіальних систем розселення, в узгодженні із багаторівневою організацією суспільства.

Табл. 1.1

Ієрархія систем розселення території України*

рівень системи розселення		ядро	територія
система розселення національного (загальнодержавного) рівня		столиця	територія держави
система розселення регіонального рівня		місто-центр суспільно-географічного регіону	межа суспільно-географічного (соціально-економічного) району
система розселення субрегіонального (обласного) рівня		обласний центр	межі адміністративної області
система розселення локального рівня	міжрайонні	місто обласного значення, або ж міське поселення яке виконує значно кількість функцій у порівнянні із рештою районних центрів. Що пов'язано із протяжністю адміністративної області чи віддаленості обласного центру.	межі визначаються залежно від ролі ядра у опорному каркасі розселення.
	районні	центр адміністративного району	межі адміністративного району
	кущові	значне (міське чи сільське) поселення кількість функцій у порівнянні із іншими поселеннями в межах адміністративного району є більшою. Виділяється у випадку значної площі адміністративного району, або ж малої кількості виконуваних функцій районного центру.	межі визначаються залежно від ролі ядра у опорному каркасі розселення
	первинні	центр сільської ради	межі сільської ради

*складено на основі (В.Джаман, Л.Заставецька, А. Доценка, Ю.Пітюренко, В.Яворська)

Детально вивчалися формування зв'язків та розвитку системо утворюючих умов на регіональному та субрегіональному рівні, науковцями суспільно-

географічних шкіл Чернівецького, Львівського, Тернопільського, Київського, Харківського університетів.

Відповідно їх результатам та планувальній документації щодо рекомендацій містобудування, розрізняють системи розселення різних рівнів: глобальних, макрорегіональних, національних, регіональних та локальних.

На прикладі розселення України виділяємо системи розселення національного (загальнодержавного), регіонального, субрегіонального та локального рівнів. А оскільки, із врахуванням динамічних змін у економічному, суспільному та демографічному розвитку в нашій державі які відбувалися в останні 30 років, найбільш постійними виявилися адміністративно-господарські зв'язки між поселеннями то логічним стало виділення вказаних вище рівнів систем розселення суголосно із складовими адміністративно-територіального устрою. Таким чином ми спостерігали взаємозалежність між рівнем системи розселення, її ядром та орієнтовними просторовими межами (див. табл. 1.1)

В результаті опрацювання наукових праць, що стосувалися вивчення систем розселення до 2014 року (початку впровадження реформи децентралізації, та змін адміністративно-територіального устрою зокрема) ми можемо заважити на двох моментах:

- ✓ тісній залежності із адміністративно-територіальним устроєм (національний, субрегіональний, районний, первинний типи систем розселення);
- ✓ виділенні окремих типів (регіональної, міжрайонної, кущової) систем розселення де визначальними будуть не адміністративні зв'язки.

Розуміючи важливість розвитку України із врахуванням умов та засад якими керуються країни європейського співтовариства, «Керівних принципів сталого просторового розвитку Європейського континенту» (м.Ганновер, 2000), «Європейської Хартії місцевого самоврядування та регіонального просторового планування» (Торренолінос, 1983), «Порядку денному на ХХІ століття» (Ріо-де-жанейро, 1991), «Хартії міст Європи за сталий розвиток (Ольборзька хартія)» (Ольборге, 1994), та інших нормативних документів де прописані основні

концепції регіонального розвитку та просторового планування суголосні із Концепцією сталого розвитку, у нашій державі було активізовано розгляд принципів просторового розвитку. На сам перед це стосувалося процесів децентралізації, які у свою чергу зумовили активізацію питання щодо удосконалення просторової організації та систем розселення. Децентралізація в нашій державі розпочалася із комплексного впровадження адміністративно-територіальний устрій, соціальне забезпечення, управління, тощо.

Першою, із реформ які вступили до впровадження – це була реформа адміністративно територіального устрою України. Розпочавшись із 2014 року, вона передбачала впровадження законодавчо прийнятої територіальної організації держави із метою забезпечення найбільш оптимального вирішення завдань та здійснення функцій суспільства і держави. Виходячи із визначення, що «адміністративно-територіальний устрій – це державна система управління, виражена у регіональній політиці, за допомогою регіонального та місцевого управління, самоврядування закріплених у відповідних законодавчих актах з чітким поділом управлінських повноважень та функцій» (Закон України, «Про адміністративно-територіальний устрій»), можемо простежувати чітку залежність із подальшим просторовим плануванням розвитку громад та територій, що для нас є важливим із позиції формуванням систем розселення.

Сам процес реформування АТУ передбачає багато етапний процес в межах якого вирішуються ряд не лише адміністративних, але нормативно-правових, управлінських, фінансових, розселенських та інших питань. Під час першого (підготовчого) етапу передбачено розробку та затвердження концепції впровадження реформи, розробку нормативно-правового забезпечення актів потрібних для впровадження реформи, та головне - розробка системи та критеріїв одиниць АТУ. Другий етап передбачає політичне забезпечення реформування, який враховує формування переліку єдиних стандартів та законодавче обґрунтування дорожньої карти утворення нових одиниць адміністративно-територіального устрою та узгодження її з законодавством. На третьому етапі передбачалося завершення процесу формування громад, та як

наслідок - формування нових районів суголосне встановленим критеріям. Даний етап також передбачав і організацію адміністративно-управлінських зв'язків, що знову ж для нас є цікавим з точки зору забезпечення системоформуючих зв'язків при створенні нових систем розселення. Четвертий, завершальний, етап реформування АТУ передбачав затвердження та упорядкування виконавчих органів та реорганізацію старих органів управління (Закон України, «Про адміністративно-територіальний устрій»).

То ж як результат ми отримали нові одиниці АТУ які не мали аналогів раніше ні в територіальному, ні в організаційному планах – громади та адміністративні райони. То ж це призвело до трансформацій у розселенських зв'язках, а відповідно й у структурі систем розселення.

Разом із реформою АТУ було впроваджено ще й низку реформ які передбачали забезпечення доступними та якісними послугами мешканців населених пунктів в галузях освіти, медицини, якісних адміністративних, соціальних, комунальних послуг, тощо.

Варто зауважити, що впровадженню реформи децентралізації та змін АТУ, зокрема, передував тривалий період підготовки, співпраці та консультування. Що можемо простежити у більшості новостворених адміністративних районів, де прослідковуються узгодження в поєднанні історичних передумов, транспортного забезпечення, природно ресурсного потенціалу, природних умов, а головне, грамотного врахування територіальних особливостей розселення.

Ще однією особливістю впровадження децентралізації був проєкт майбутнього об'єднання областей до адміністративних регіонів (утворення яке б відповідало характеристикам колишніх соціально-економічних районів та регіональних систем розселення), хоча й знову ж таки штучно утвореного. Щоправда наукові розробки в даному напрямку) суспільно-географічного районування) у вітчизняних соціально-економічних напрацюваннях наявні.

А от щодо виділення громад, то не дивлячись на розроблення методичних вказівок та рекомендацій щодо їх формування та особливостей об'єднання поселень, у переважній більшості випадків їх утворення було або спонтанним та

необґрунтованим, або ж примусовим, і знову без дотримання рекомендацій. А якщо й враховувалися то хіба що рекомендації щодо параметрів чисельності мешканців й центрального розташування центру громади.

Фактично, зміни в АТУ, ще не завершившись, уже вимагали перегляду. Що власне й прописано у Законі України про адміністративно-територіальний устрій України. Наразі, будь-які зміни, як і багато запланованих реформ призупинені, що дає нам живість з наукової точки зору виявити прогалини у виділенні громад та адміністративних районів й обґрунтувати їх майбутні трансформації. Це якраз є одним із важливих аргументів актуальності нашого дослідження.

Водночас ми маємо пам'ятати, що метою для проведення будь-яких реформ мають бути інтереси населення, забезпечення його потреб у відповідності Стратегії сталого розвитку. А оскільки першочерговою ціллю реформи децентралізації було саме забезпечення прав населення на комфортні умови життя, якісну освіту, доступні медичні послуги, безпеку, тощо. Як бачимо перелік згаданих завдань є суголосним із «блоком соціальних чинників функціонування територіальних громад як штучного утворення, та територіальних систем розселення – як самостійно сформованої суспільно-географічної одиниці» (Закон України, «Про адміністративно-територіальний устрій»).

Для забезпечення виконання згаданих умов децентралізації було затверджено перелік критеріїв дотримання яких має забезпечити безпосередню реалізацію ідеї реформування АТУ. Передбачається доступність первинного комплексу соціальних послуг для населення громад та територій. Для забезпечення населення первинним набором послуг у громаді має дотримуватися відповідність доступності зонам обслуговування мешканців, як індикатору якості та рівня життя населення. Серед умов діяльності основного переліку установ сфери обслуговування, у громаді має було дотримано умов територіальної доступності до послуг. Дану доступність ми простежуємо у формуванні систем розселення різного рівня, як першочергові та найпостійніші системо формуючих зв'язків.

Основним, наряду із адміністративними функціями, видом послуг у громаді є доступність мешканців до отримання адміністративних послуг. Згідно ідеї реформи децентралізації мешканці громади повинні бути забезпечені даними послугами або при зверненні до територіального підрозділу або до віддаленого (пересувного) робочого місця адміністрації. Умовами забезпечення доступності до даного виду послуг є часова чи дистанційна мова: відстань до центру надання послуг, або ж час, що витрачається на дорогу до точки доступу має бути не більше 14 кілометрів. Якщо ж транспортна доступність визначається через часові параметри - то споживач повинен витрачати на дорогу не більше 30 хвилин; у громаді має бути наявна розвинута транспортна інфраструктура для виконання попередньої вимоги; також мають бути враховані розселенські характеристики громади. Такі як статус населених поселення, щільність та концентрація мешканців у громаді, ну й задля безперебійного надання адміністративних послуг у громаді має бути забезпечено належний рівень доступу до Інтернету.

Ще одним видом послуг соціальної складової які мають бути забезпечені у громаді є доступність до якісного медичного обслуговування. Згідно з медичною реформою територіальна мережа медичних закладів об'єднується у госпітальний округ. В межах госпітального округу функціонують медичні заклади загального, кластерного та над кластерного рівнів (О.М. Лейберюк, 2017), їх розподіл обґрунтовується знову ж таки щільністю та концентрацією мешканців у громадах та територіях. Серед умов ієрархії закладів медичного обслуговування та доступності до них населення виділяють наступні: до багатoproфільної лікарні інтенсивного лікування першого рівня має бути забезпечено надання медичної допомоги не менш як для 120 тис. мешканців, до багатoproфільної лікарні інтенсивного лікування другого рівня умовою є забезпечення надання медичної допомоги не менше як для 200 тис. мешканців, для загальних лікарень, із надання базової медичної допомоги умова забезпечення пацієнтами в межах 50 – 80 тис. мешканців; щодо часу доїзду до багатoproфільних лікарень інтенсивного лікування I та II рівнів визначаються зоною не більше 60-хв

доступності проїзду автомобільним транспортом. Тому розвинутість транспортної інфраструктури знову «червоною лінією» проходить у функціонуванні системи розселення.

Одним із найскладніших складових реформи децентралізації було її справдження в організації управління освітою. Згідно із реформуванням повну загальну середню освіту надаватимуть опорні заклади, де окрім умов матеріально-технічного забезпечення та числа здобувачів освіти, вагомим чинником знову ж є територіальна доступність, яка пов'язана із розвинутістю автомобільних шляхів та зручності перевезень. Відповідно «Положенню про освіту» від 27 серпня 2010 р. № 777, затверджене постановою Кабінету Міністрів України та витягу про «Положення про освітній округ», загальноосвітній навчальний заклад повинен бути розташований у доступності не більше 0,5 км.. Тож для шкіл I ступеня має бути піша доступність 15 хв., для шкіл II та III ст. – не більше 30 хв. пішого ходу. В сільських поселеннях розміщення ЗЗСО передбачає для шкіл I ступеня доступність не більше 2 кілометрів і не триваліше ніж 15 хвилин за умови довозення учнів спеціальним транспортом. Як бачимо – знову вагомим зв'язуючим чинником є транспорт.

Практична значимість та актуальність згаданих вище завдань зумовили широку зацікавленість даним завданням фахівців-науковців різних галузей. Узагальнивши праці яких можемо виділити основні прогалини у реформуванні АТУ які потребують врахування, усунення та внесення змін з метою удосконалення сучасного АТУ та децентралізації у них:

1) критичність стосовно малих сільських поселень, загалом для багатьох сільських громад скорочення бюджетних програм призведе до занепаду малих сіл та сприятиме підвищенню урбанізації через відтік населення.

2) недостатня впорядкованість сучасної структури АТУ, що простежується у диспропорціях в людності громад та кількості поселень в складі останніх, аналогічні прогалина у структурі можна простежити на прикладі адміністративних районів.

3) неупорядкованість та недотримання юридичних норм в плані земельних питань, зокрема щодо підписань угод з використання земель;

4) неконтрольованість діяльності виконавчих осіб органів місцевого самоврядування, що стає обмежувальним фактором до перегляду структури громад на напрямку їх діяльності;

5) недостатня кількість кваліфікованих кадрів, які мають стати флагманами для розвитку громад та територій, адже для того щоб громада стала самодостатньою необхідне кваліфіковане управління її ресурсами.

Тож для створення та функціонування високо результативної територіальної громади необхідними є удосконалення вимоги до утворення одиниць АТУ, впорядкування юридично-правових норм щодо формування та трансформування АТО, структурувати управління громадами, а відповідно й контролювати формування систем розселення на різних рівнях, систематизувати а оптимізувати діяльність органів публічної влади.

Аналіз змін у АТУ показав значну залежність не тільки від структури новостворених одиниць, але й від транспортного забезпечення нових системоутворюючих зв'язків. То ж на сьогодні ми уже можемо чітко виділити напрямки трансформаційних процесів у національній системі розселення.

Табл. 1.2

Перспективні зміни в національній системі розселення *

рівень системи розселення		ядро	територія
система розселення національного (загальнодержавного) рівня		столиця	територія держави
система розселення міжобласного рівня		найбільше місто, центр адміністративної області, яке відіграє роль економічного, транспортного, розселеного магніта серед сусідніх областей.	межа адміністративних областей котрі входять до регіону
система розселення обласного рівня		обласний центр	межі адміністративної області
система розселення	районні	центр адміністративного району	межі адміністративного
локального рівня	первинні	центр громади	району межі громади

- складено автором на основі проведеного дослідження.

Як бачимо, внаслідок реформування АТУ, ми позбулися колишніх рівнів локальних систем розселення, територія яких не відповідала адміністративним межам – міжрайонні та кущові, вони трансформуються у районні та первинні відповідно. На сучасному етапі системо-формуючі зв'язки знаходяться на етапі становлення та закріплення, оскільки реформа децентралізації не досягла свого завершення, а самі адміністративні одиниці ще можуть зазнавати змін у структурі.

1.3. Методика суспільно-географічного дослідження систем розселення

Система розселення є однією з ключових категорій суспільної географії, яка відображає просторову організацію населення, його взаємозв'язки та економічну активність у певному регіоні. Вивчення системи розселення є важливим для формування ефективної політики територіального розвитку, особливо в умовах сучасних викликів – децентралізації, урбанізаційних процесів, внутрішньої міграції та воєнних дій рф проти України.

Дослідження системи розселення в суспільній географії передбачає комплексний підхід, що включає різні методи аналізу просторових, соціально-економічних і демографічних процесів. Слід також відмітити, що дослідженнями розселення населення, а відповідно і системами розселення різних рівнів займаються також і вчені в галузі демографії, економіки, урбаністики та містобудування, транспортної логістики, соціології, політології та адміністративного управління, права, екології та геоекології.

Демографи оцінюють чисельність, вікову структуру, міграційні потоки населення, тенденції природного руху населення, що впливають на систему розселення. Урбаністи вивчають планування міст, як центрів різних рівнів систем розселення, розвиток їх інфраструктури, транспортної мережі, зонування території тощо. Соціологи вивчають соціальні аспекти розселення: якість життя, рівень задоволеності населення умовами проживання, соціальні зв'язки між поселеннями та інші аспекти. Вплив економічного розвитку регіонів на систему

розселення, зайнятість населення, розміщення підприємств та інвестиційну привабливість територій вивчають економісти, а зв'язки між населеними пунктами через транспортну інфраструктуру, доступність регіонів, вплив транспортних мереж на розселення досліджують фахівці в галузі транспортної логістики. Екологи та геоекологи оцінюють вплив довкілля на систему розселення, екологічні ризики урбанізації, раціональне використання природних ресурсів тощо. Вплив державної політики на територіальну організацію населення, реформи децентралізації, адміністративно-територіальний устрій та інше вивчають політологи та вчені з адміністративного управління, а юридичні аспекти науковці в галузі права. Тому суспільно-географічне дослідження повинне враховувати наукові ідеї, висновки методичні підходи усіх перелічених галузей науки.

Для отримання науково-обґрунтованих висновків потрібно використати сукупність методів наукового дослідження. Залежно від особливостей дослідження, мети та завдань, а також наукового завдання, яке необхідно виконати, ці методи бувають як загально- так і конкретнонауковими.

У сучасній науковій теорії метод наукового пізнання визначається як спосіб отримання знань про певний об'єкт або явище. Методика науки, у свою чергу, охоплює систему різних науково-технічних прийомів та організаційних форм, способів та методів, які необхідні для проведення наукового дослідження (Топчієв, 2005).

Згідно з визначенням Спіркіна О.Г., Юдіна Є.Г. та Ярошевського М.Г., методологія являє собою «систему принципів і способів організації та побудови теоретичної і практичної діяльності, а також учення про цю систему» (Топчієв, 2005). Вона є складовою філософії та пропонує дослідникам загальнонаукові методи, серед яких індукція і дедукція, аналіз і синтез, опис і вимірювання та інші.

Методологічною основою даного наукового дослідження були деякі положення Конституції України з питань територіального устрою України (Розділ IX, ст. 132, 133) та місцевого самоврядування (Розділ XI, ст. 140-146) та

нормативно-правових актів, а саме: Законів України «Про Генеральну схему планування території України», «Про транспорт», «Про функціонування єдиної транспортної системи України в особливий період», «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», «Про дошкільну освіту», «Про професійну (професійно-технічну) освіту», «Про позашкільну освіту», «Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр», «Про внесення змін до деяких законів України щодо впорядкування окремих питань організації та діяльності органів місцевого самоврядування і районних державних адміністрацій» та інші Закони Верховної ради України, Накази та Положення Кабінету міністрів України, Укази Президента України, а також Стратегія соціально-економічного розвитку Тернопільської області та інші документи органів державної та місцевої влади.

Теоретичною основою наукового дослідження Тернопільської обласної системи розселення слугували праці вчених в галузі теорії суспільної географії, а саме: А.П. Голікова, І.В. Гукалової, М.С. Дністрянського, Я.І. Жупанського, О.В. Заставецької, Б.І. Заставецького, С.І. Іщука, С.Л. Ковальчук, С.А. Лісовського, О.М. Лейберюка, Д.С. Мальчикової, Є.О. Маруняк, А.М. Мельник, К.В. Мезенцева, О.В. Михайлюк, В.П. Нагірної, Я.Б. Олійника, М.М. Паламарчука, Г.П. Підгрушного, І.І. Пітюлич, М.Д. Пістуна, В.П. Руденка, Л.Г. Руденка, К.Ю. Сегіди, О.Г. Топчієва, М.І. Фащевського, О.І. Шаблія, В.В. Яворської та багатьох інших. Вивченню географії населення та зокрема систем розселення присвячені праці таких вчених України як: І.О. Горленко, В.О. Джамана, Н.В. Заблотовської, І.І. Костащука, Л.Б. Заставецької, Ф.Д. Заставного, К.А. Немець, Л.М. Немець та багатьох інших.

Основу інформаційного забезпечення наукового дослідження склали географічні атласи та карти, актуальні проекти стратегій розвитку Тернопільської області, всіх трьох районів і 55 громад, а також геопросторові та картографічні дані веб-сервісів OpenStreetMap (OSM) та Google Maps. Крім того, було використано вільну кросплатформну геоінформаційну систему, що включає настільну та серверну частини (QGIS) у поєднанні з навчальною версією

ArcGIS. Додатковими джерелами стали літературні матеріали, паспорти громад, які містили основні статистичні дані, а також інформація Головного управління статистики в Тернопільській області. Основною проблемою під час виконання дослідження стала відсутність багатьох статистичних показників на рівні громад через військові дії рф. Однак, завдяки аналізу доступних статистичних даних та застосуванню різних методів дослідження, вдалося досягти поставлених цілей і сформулювати відповідні наукові висновки.

У даному дисертаційному дослідженні основними теоретико-методичними підходами були обрані геопросторовий, системно-структурний та історико-географічний підходи.

Серед загальнонаукових методів використано такі методи, як: аналізу (зокрема системно-структурного) та синтезу, аналогії, моделювання, індукції та дедукції, використання літературних (зокрема наукових праць) джерел, статистичної та іншої інформації, абстрагування і конкретизації та інші, які дозволили нам простежити формування та сучасну територіальну організацію Тернопільської обласної системи розселення та її вплив на просторовий розвиток регіону.

Метод аналізу передбачає розчленування досліджуваного явища або об'єкта на їх складові структурні частини для окремого їх вивчення. Наприклад, при аналізі системи розселення можна окремо дослідити демографічні процеси, міграцію та природний рух населення, економічну активність та просторові зв'язки між населеними пунктами, а також проаналізувати і окремі системи розселення різних рівнів.

Метод синтезу, навпаки, полягає в об'єднанні отриманих знань про окремі частини в єдину систему, що дає змогу виявити загальні закономірності та взаємозв'язки. Аналіз і синтез зазвичай використовуються разом, дозволяючи формувати цілісне уявлення про досліджувану проблему.

Досягнення результату було можливим лише завдяки використанню таких складних методів наукового пізнання, як аналіз і синтез. Дані методи використовувалися на всіх етапах і стадіях дослідження, вони поєднувалися

іншими методами наукового пізнання. Логічне поєднання обох методів наукового пізнання привело до появи специфічного методу, що отримав назву аналітико-синтетичний. Його завдання полягає у виявленні фактів, їхній систематизації, узагальненні, визначенні сутності явищ за досить чіткою локалізацією у просторі і часі. Даний метод використаний для вивчення територіальних відмін адміністративно-територіальних одиниць Тернопільської області, а також їх динамічного розвитку в просторі і часі.

Системно-структурний аналіз ґрунтується на розгляді об'єкта як досить складної системи, утвореної із взаємопов'язаних елементів. Він дозволяє визначити структуру даного об'єкта, його функціональні зв'язки, а також взаємодію з іншими системами. Наприклад, при дослідженні територіальної системи розселення аналізується її структура (центральні та периферійні поселення), функції кожного елемента (управлінські, економічні, соціальні, транспортні та інші) та взаємозв'язки між ними.

Логічною основою для виявлення подібності сутності даного процесу є аналогія. Аналогія: «це метод пізнання, який полягає в тому, що на основі подібності одних об'єктів, що порівнюються, здійснюється висновок про подібність інших ознак» (Круль, 2004).

Метод аналогії ґрунтується на припущенні, що якщо два явища мають подібні характеристики, то й у невідомих аспектах вони можуть бути схожими. Цей метод застосовується, наприклад, при порівнянні локальних систем розселення громад для прогнозування їх можливих змін.

Метод моделювання передбачає створення спрощеної схеми, яка відображає головні характеристики реального об'єкта або процесу. Це можуть бути картографічні моделі розселення населення, демографічні моделі змін чисельності населення або прогнози демографічних змін систем розселення.

Метод індукції передбачає вивчення окремих фактів та їх узагальнення для формування загальних висновків. Наприклад, аналіз міграційних процесів у кількох громадах дозволяє зробити загальний висновок про тенденції переселення населення в регіоні загалом.

Метод дедукції, навпаки, базується на застосуванні загальних положень для пояснення конкретних випадків. Наприклад, загальні принципи урбанізації можуть бути використані для пояснення змін у конкретному місті або громаді.

Аналіз літературних джерел включає вивчення наукових праць, статей, монографій та інших публікацій, що стосуються досліджуваної теми. Це дозволяє оцінити вже існуючі теоретичні напрацювання та визначити напрямки подальших досліджень систем розселення різних рівнів.

На всіх етапах проведення даного дослідження нами використовувався статистичний метод спостереження. За допомогою даного методу наукового пізнання було проведено збір статистичних матеріалів. Даний метод використаний також і під час статистичної обробки даних, аналізу, класифікації, прив'язки до окремих локальних територій (зокрема, одиниць адміністративно-територіального поділу). Цей метод допомагав виявити основні закономірності та локалізувати знання у просторі і часі.

Статистичний метод передбачає збір та обробку різних даних отриманих під час переписів населення, поточної демографічної та економічної оцінки та є важливими для кількісного аналізу систем розселення всіх рівнів у Тернопільській області.

Поряд зі статистичним методом дослідження широко використовувався метод ретроспективно-хорологічного аналізу. За його допомогою вдалося виявити динаміку формування поселенської мережі, а також становлення населення на території сучасної Тернопільської області на ранніх історичних етапах. Ретроспективний аналіз поєднано також з археологічним обстеженням даного субрегіону.

Абстрагування – це виділення найважливіших характеристик об'єкта та тимчасове ігнорування другорядних деталей. Наприклад, при аналізі урбанізаційних процесів можна спочатку розглядати загальні закономірності динаміки чисельності населення, не зосереджуючись на індивідуальних особливостях кожного міста.

Конкретизація, навпаки, передбачає застосування загальних знань до конкретного об'єкта або ситуації. Наприклад, після виявлення загальних тенденцій міграції населення в Україні можна дослідити, як вони проявляються в окремому регіоні та окремих громадах.

У ході наукових досліджень було застосовано широкий спектр конкретнонаукових методів, зокрема порівняльно-географічний, історико-географічний, картографічний, геоінформаційний, а також методи математичної обробки статистичних даних, зокрема багатofакторного аналізу, індексний, метод коефіцієнтів та інших величин, класифікації та типізації, рейтинговий, спостереження, контент-аналізу та інші. Для обробки даних, що характеризують системи розселення, були використані програмні середовища, такі як Microsoft Excel, CorelDRAW, QGIS тощо.

Порівняльно-географічний метод передбачає порівняння географічних об'єктів, територій або явищ за різними характеристиками для виявлення спільних рис, відмінностей і закономірностей. Він використовується для аналізу систем розселення, урбанізаційних процесів, природних умов і соціально-економічного розвитку регіонів. Порівняння демографічних змін у різних областях України для виявлення регіональних тенденцій міграції.

Історико-географічний метод дозволяє досліджувати територіальні системи та географічні явища у динаміці, враховуючи історичний контекст їх формування. Його ми застосовували для аналізу трансформацій адміністративно-територіального устрою, змін у структурі поселень, їх історичних змін, вивченні розвитку міських агломерацій з урахуванням історичних етапів їх формування тощо.

Сутність історико-генетичного методу наукового пізнання полягає в тому, що явище чи процес (в даному випадку формування систем розселення населення) розглядається в послідовному вивченні властивостей, функцій, а також змін реальності, що вивчаються, в процесі її історичного руху (Круль, 2004). Звичайно, це дозволяє практично повністю вивчити реальну

історію об'єкту. Він, за формою виразу інформації про об'єкт, є описовим методом, який спрямований, найперше, на аналіз розвитку.

Порівняльно-історичний (кросс-культурний, компаративний) метод використовувався нами для зіставлення інформації про системи розселення населення в різні історичні періоди. Внаслідок різних політичних інтересів і настроїв із боку „пануючих” держав на території області формувалася своєрідна поселенська мережа. Саме зробити відповідні порівняння, простежити відмінні та спільні риси стало можливим завдяки порівняльно-історичному методу.

Будь-яке географічне дослідження неможливе без картографічного методу наукового пізнання. Даний метод дозволяє вивчати суспільно-географічні явища та процеси за допомогою складання картографічних моделей. Складено та проаналізовано цілий ряд таких моделей, що характеризують територіальні особливості формування та сучасного стану Тернопільської обласної системи розселення. Картографічний метод використовувався і з метою отримання певної інформації про ті чи інші історико-географічні явища. Завдяки даному методу наукового пізнання вдалося простежити динаміку адміністративно-територіального поділу сучасної Тернопільської області. Картографічний метод наукового пізнання використаний на всіх етапах дослідження. Картографічний метод використання карт для аналізу просторових закономірностей, тенденцій розвитку територій, створення графічних моделей досліджуваних явищ. Застосований нами для картографічного відображення міграційних потоків, щільності населення, територіальної структури господарства, створення картосхем.

Досить важливим методом наукового пізнання в історико-географічних вишукуваннях є діахронічний аналіз (різночасовий, різномоментний), який спрямований на вивчення історичних процесів, тобто сутнісно-часових змін історичної реальності (Круль, 2004). Цей метод відрізняється від синхронного аналізу (тобто одночасового), який передбачає виявлення сутнісно-просторової природи цієї реальності. Інколи даний метод наукового пізнання ще називається структурно-діахронним, або системно-діахронним. Проте нами ширше

використовувався діахронічний підхід наукового пізнання, який передбачав виявлення загальних тенденцій розвитку систем розселення населення за історичний час. За В.П. Крулем, діахронічний підхід найперше має стати інструментом, який дозволяє правильно визначити походження географічного об'єкта. Друге його завдання полягає у вивченні стадій його розвитку або змін (Круль, 2004). Нами даний науковий підхід використаний із метою виявлення основних чинників формування Тернопільської обласної системи розселення.

Геоінформаційний метод (ГІС-аналіз) – це використання геоінформаційних систем (ГІС) для збору, обробки, аналізу та візуалізації просторових даних. Його застосовують для визначення змін у ландшафті, моделювання процесів урбанізації, аналіз транспортних мереж, моніторинг природних ресурсів. Геоінформаційні системи (ГІС) є потужним інструментом для дослідження системи розселення, зокрема в Тернопільській області. Вони не зможуть аналізувати просторові дані, оцінювати особливості територіального розподілу населення, досліджувати урбанізаційні процеси та планувати регіональний розвиток. ГІС-технології є інструментом для аналізу системи розселення, оскільки вони дають можливість отримати широкий спектр просторових та соціально-економічних факторів. Для Тернопільської області це особливо актуально в контексті демографічних викликів, міграційних процесів та оптимізації територіального планування.

Не менш важливою складовою ефективного використання ГІС є якісне геодезичне забезпечення. Саме воно створює основу для побудови точних цифрових карт і забезпечує координатну основу, необхідну для просторового аналізу. У контексті досліджень розселення населення геодезичні дані дозволяють здійснювати високоточне позиціонування об'єктів та виконувати аналіз змін у територіальній структурі (Білокриницький, Дарчук & Степанченко, 2022).

Метод багатфакторного аналізу дозволяє вивчати взаємозв'язки між кількома факторами, що впливають на певне явище. Його застосовують для аналізу факторів, що впливають на рівень урбанізації, міграцію, економічний

розвиток регіонів. Наприклад, для визначення впливу рівня безробіття, середньої заробітної плати та транспортної доступності на рівень міграції населення.

Індексний метод використовується для розрахунку відносних показників, що характеризують зміни в часі або просторі. Його застосовують для розрахунку індексу демографічного навантаження, індексу рівня життя, індексу урбанізації, визначення індексу привабливості громад для інвесторів на основі економічних і соціальних показників.

Метод коефіцієнтів та інших величин – це розрахунок коефіцієнтів для оцінки певних закономірностей у досліджуваних процесах. Його застосовують для визначення коефіцієнтів природного приросту, механічного руху населення, концентрації промисловості, розрахунку коефіцієнта урбанізації для різних систем розселення.

Метод класифікації та типізації – це розподіл географічних об'єктів чи явищ на групи за спільними характеристиками. Його застосовують для класифікації міст за розмірами населення, типізації територій за рівнем економічного розвитку, виділення агломераційних, монофункціональних та поліфункціональних міст.

Рейтинговий метод передбачає визначення місця об'єкта в певній системі за сукупністю критеріїв. Його застосовують для ранжування регіонів за рівнем економічного розвитку, соціальних стандартів, екологічної ситуації, формування рейтингу громад за рівнем доступності освітніх і медичних послуг.

Метод спостереження – це безпосереднє вивчення об'єкта або процесу в реальному середовищі без втручання дослідника. Його застосовують для дослідження поведінки населення в міському середовищі, оцінка транспортних потоків, аналіз територіальної забудови, спостереження за змінами у структурі використання міського простору внаслідок переміщення підприємств.

Контент-аналіз – це кількісний і якісний аналіз змісту текстової інформації для виявлення тенденцій, закономірностей, частоти вживання ключових понять. Його застосовують для аналізу текстів ЗМІ, законодавчих актів, соціальних

мереж, стратегічних документів, контент-аналіз медійних публікацій щодо рівня міграції населення після початку війни.

У процесі досліджень використовувався також і метод комплексного (системного) підходу. Він своєю сутністю дещо відрізняється від історико-системного методу досліджень. Саме цей метод в географічних дослідженнях набув важливого значення, так як має дещо інше спрямування, а саме в його основі лежить ідея розуміння багатьох суспільних явищ як органічних систем, яким властива складна структура. Тому провести дослідження такої системи було б досить важко. За допомогою комплексного підходу нам вдалося практично повністю дослідити складну систему розселення населення Тернопільської області, виявивши найбільш характерні та своєрідні її сторони. Цей метод став у пригоді ще й тому, що проблема наукового дослідження знаходилася в зоні перетину кількох окремих наук – демографії, економіки та географії населення, політології та етнодержавознавства, історії та етнографії. Метод комплексного (системного) підходу дозволив охарактеризувати об'єкт дослідження в складній сукупності наукових пошуків окремих вищеперерахованих дисциплін, тобто виявити характерні риси аналізованого явища.

В ході проведення досліджень формування Тернопільської обласної системи розселення використовувався історико-типологічний метод наукового пізнання, завдання якого полягало у виявленні єдиного (спільного), що було властиве множині тих чи інших поєднань індивідуального. Він використовувався для типологізації та класифікації поселенських процесів за спільними ознаками. Поряд із даним методом застосовувався історико-системний метод, який дозволив охопити всю цілісність історико-географічного явища формування даної системи розселення.

Використання цих методів дозволяє дослідникам проводити комплексний аналіз географічних процесів, систем розселення, соціально-економічного розвитку територій. Поєднання картографічного, геоінформаційного,

математико-статистичного та інших підходів сприяє отриманню більш точних результатів і формуванню обґрунтованих висновків.

Застосування комплексу методів дозволяє дослідити систему розселення з різних точок зору – структурної, просторової, демографічної, соціально-економічної. Комбінація аналітичних, статистичних, картографічних і модельних методів дає змогу отримати всебічну картину досліджуваного явища та зробити обґрунтовані висновки.

Окрім вищеописаних методів, у процесі наукового пошуку по даній темі використано в тій чи іншій мірі також інші методи дослідження. Серед них – методи спостереження, індукції та дедукції, описовий, топонімічний.

Висновки до розділу 1

Система розселення є системою населених пунктів які пов'язані між собою мережею системо утворюючих зв'язків, що проявляються у забезпеченні поселеннями функцій різного рівня та виду. Цим самим чим більшою буде кількість мешканців поселення, та кількість виконуваних ним функцій тим тіснішими зв'язками воно буде притягувати до себе навколишні поселення. Системи розселення виникають, формуються та функціонують безперервно. Хоча в їх основі будуть лежати адміністративні зв'язки, як базові. Адже разом із адміністративними функціями поселення яке їх виконує отримує й переваги фінансового, соціального, транспортного спрямування. Саме тому із будь якими змінами у АТУ будемо фіксувати зміни у системах розселення. То ж Україна внівши зміни до АТУ матиме логічне продовження у вигляді трансформації систем розселення усіх рівнів, окрім національного.

Для дослідження територіальної організації розселення обласного рівня досить обґрунтованим є використання як загальнонаукових методів (індукції та дедукції, синтезу та аналізу інформації, впровадження системно-структурного аналізу). Серед спеціально-наукових методів наукового дослідження вважаємо за доцільне використання методу порівняльно-географічного аналізу, методу типологічної класифікації населених пунктів, методу ретроспективного аналізу,

використання групи математико-статистичних методів. Незамінними є при сучасних географічних дослідженнях впровадження у роботу картографічного методу та використання ГІС-технологій.

Отож, суспільно-географічне дослідження систем розселення є складним міждисциплінарним процесом, який поєднує теоретичні підходи та широкий спектр методів пізнання. У ході дослідження особлива увага приділялась також використанню аналітико-синтетичного підходу, геоінформаційного аналізу та якісного геодезичного забезпечення, що дозволило забезпечити високу точність просторових досліджень. Застосування комплексу методів — від історико-географічного до контент-аналізу — дало змогу охопити як просторові, так і соціально-економічні аспекти формування системи розселення Тернопільської області. Такий підхід дав змогу не лише виявити структурні особливості систем розселення, а й визначити основні тенденції їх трансформації під впливом сучасних демографічних і геополітичних викликів.

РОЗДІЛ 2

ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ СИСТЕМИ РОЗСЕЛЕННЯ

2.1 Історико-географічні передумови формування сучасної картини розселення населення Тернопільської області

2.1.1 Історичні особливості заселення

Одними із ключових чинників формування поселенської мережі регіону є історичні процеси та події які відбувались на даній території з часу появи тут перших людей і до наших днів. Ці процеси відбувались в межах географічного простору і зазнавали взаємного впливу. Тому під історико-географічними чинниками формування поселенської мережі розуміється сукупність історичних подій, явищ, процесів які відбувались в межах географічного простору Тернопільської області, мали істотний вплив на її заселення та формування поселенської мережі.

Протягом історичного часу як окрема територія так і кожен населений пункт проходили певні стадії розвитку які напряду вплинули на формування сучасної поселенської мережі. Від появи перших людей на території Тернопільської області і до наших днів постійно виникали, досягали певного піку свого розвитку, а згодом і зникла значна кількість населених пунктів. В історичному розвитку Тернопільської області можна виокремити наступні етапи та періоди формування поселенської мережі (див. додаток А) (Тернопільщина: історією міст і сіл: у трьох томах, 2014. – 668 с.).

I етап - від найдавніших часів до раннього середньовіччя. (До V століття нашої ери). Даний етап заселення території Тернопільської області характеризується появою на території регіону перших людей та ґрунтується на основі археологічних знахідок. Це найтриваліший етап формування поселенської мережі регіону. Основою для формування уявлень про поселенські процеси найдавніших часів є матеріальна спадщина археологічних культур. Перші люди на території регіону, за даними археологічних розкопок, з'явилися в пізньому палеоліті (Гуцал, 2013). Заселення краю розпочалось 230 тис. років

тому. Поселення такого віку виявлені археологами в межах стоянок Великий Глибочок та Бутлів V. 100-80 тисяч років датовано стоянку Пронятин; 40–30 тис. – Ігровиця I, 30–20 тис. – Куличівки в Кременці. Загалом на території регіону в результаті археологічних досліджень виявлено: 5 пам'яток пізнього палеоліту (ашельська культура), 58 археологічних стоянок середнього та 251 пам'ятку пізнього палеоліту (М. Бігус & М. Ягодинська, 2008).

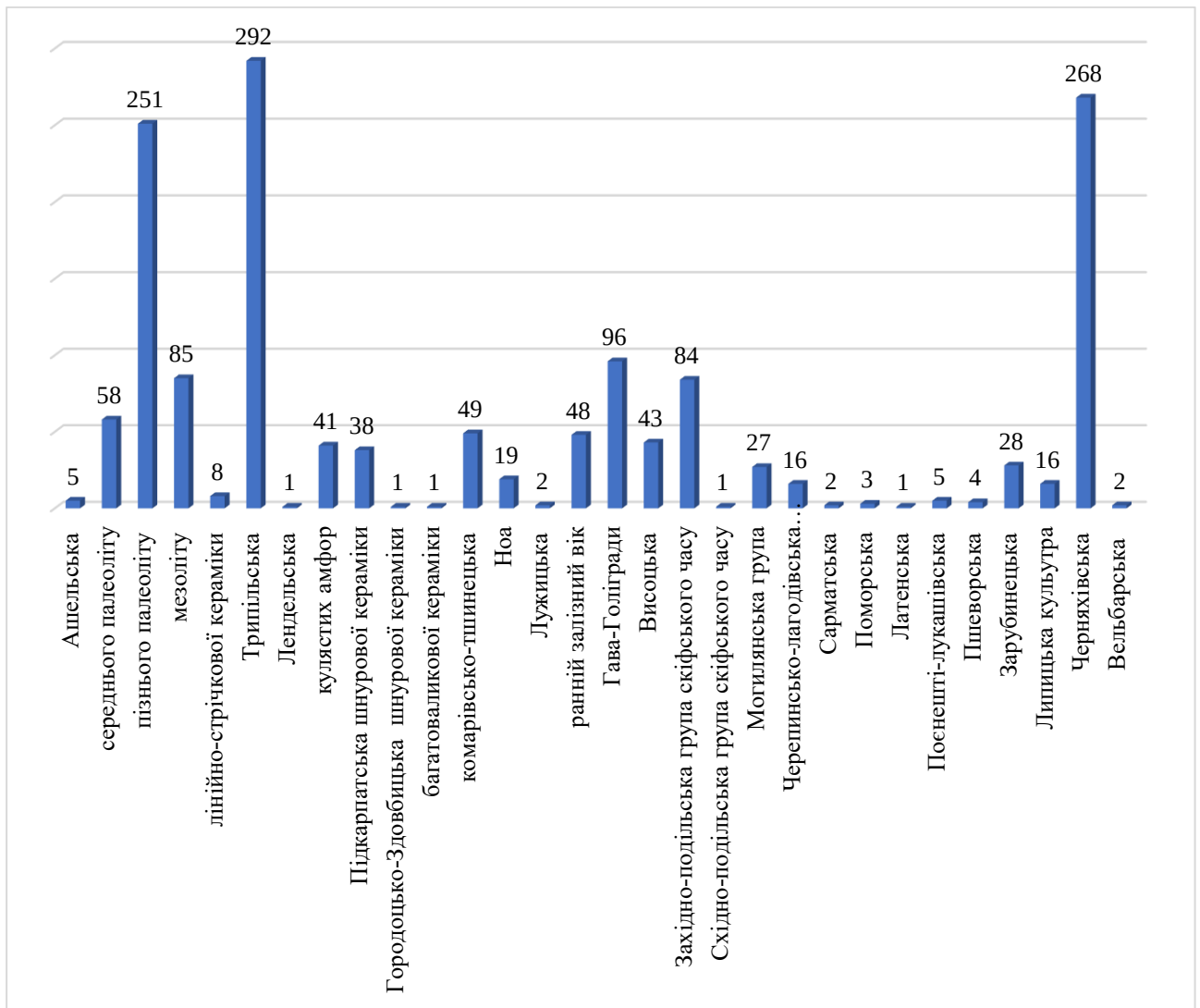

Рис. 2.1 Кількість археологічних пам'яток в розрізі археологічних культур

Заселенню території регіону в палеоліті сприяли як кліматичні умови так і те, що на території регіону добре розвинені карстові процеси в результаті яких тут сформувалась значна кількість печер які активно використовувались первісним населенням в якості житла. Зростання чисельності археологічних пам'яток свідчить про істотне зростання рівня заселеності території області.

До мезолітичних стоянок області відноситься археологічна спадщина із 85 об'єктів. Таке скорочення чисельності поселень може пояснюватись зміною кліматичних умов в регіоні, що змушувало людей пристосовуватись до нових умов життя.

Наступним періодом в розвитку поселенської мережі є неоліт та енеоліт. Неоліт охоплює часовий проміжок від VIII до IV тисячоліття до нашої ери. На зміну неоліту в регіоні прийшов енеоліт – або мідно-кам'яний вік (період IV—III тис. до н. е). В цей час відбувається «неолітична революція», яка докорінно змінила умови життя людей. Відбувся перехід від привласнювальних форм господарювання до відтворювальних. Це істотно зменшило залежність первісних людей від умов географічного середовища.

Загалом, на території досліджуваного регіону, до середини V століття нашої ери простежуються археологічна спадщина понад 30 археологічних культур, загальною чисельністю археологічних пам'яток 1562 об'єкти (рис. 2.1) (М. Бігус & М. Ягодинська, 2008).

Значна чисельність археологічних культур та чисельність археологічних об'єктів засвідчують різноманітність та складність заселення території регіону та формування поселенської мережі.

II етап - епоха середньовіччя (V століття нашої ери - кінець XVIII ст):

2.1. Період раннього середньовіччя (V-X століття). Початок історичної епохи середньовіччя пов'язаний із занепадом Західної Римської імперії та так званим Великим Переселенням народів, що істотно вплинуло на процеси формування поселенської мережі в Тернопільській області. На початку V століття на території регіону з'явилися перші слов'янські племена які відносяться до Празько-Корчанської археологічної культури. Поселення даної культури, як правило були розташовані на невисоких надзаплавних терасах річок Серет та Дністер. Найстаріше поселення даної культури виявлено біля с. Зелений Гай Чортківського району(V ст). (В. Д. Баран, 1988). Окрім того, поселення VI–VII ст. археологічно підтверджені поблизу сіл Кривче, Горошова, Білівці, Вільховець, селища Мельниця-Подільська, сіл Слобідка Мушкатівська,

Слобідка Мушкатівська, Касперівці, Колодрібка, м. Заліщики, м. Теремовля, сіл Звиняч і Соснівка (В. В. Ауліх, 1972).

На зміну Пражсько-Корчанській культурі на території регіону у VIII–X століттях прийшла інша ранньо-слов'янська археологічна культура – Лука-Райковецька. Поселення і некрополі даної культури археологами виявлені на берегах річок Серет, Гнізна та Гніздечна та розташовані поблизу сіл Мишковичі, Курники, Старий Збараж, Антонівці, Біла, а також в межах сучасних міст Копичинці і Теремовля (О. М. Гаврилюк, 2010).

Отже в період раннього середньовіччя Тернопільщина активно заселялась переважно слов'янськими племенами, що стало вагомими чинником залучення її території до формування могутньої східно-слов'янської держави Русь, адміністративним центром якої було м. Київ.

2.2. Період княжої Русі (X- перша половина XIV століття). У 992 році після успішного військового походу на проти хорватських племен та дулібів які тоді заселяли більшу частину сучасної Тернопільської області київського князя Володимира Великого дана територія увійшла до складу Київської Русі. Досить швидко тут сформувалось впливове Теремовлянське удільне князівство. Його князі, за даними літописів, приймали активну участь в як у внутрішньополітичному житті держави так і в зовнішній політиці. Теремовля, в перше згадується у «Лаврентівському літописі» в 1097 році. На півночі області в басейнах річок Горинь та Вілії в XIII столітті було створено Шумське удільне князівство яке адміністративно підпорядковувалось Великому Київському князівству. Місто Шумськ вперше згадується у 1149 році. Загалом на теренах досліджуваного регіону виявлено неменше 96 городищ (залишків населених пунктів), які існували в X–XIII століттях. До цього часу відноситься існування наступних міст: Теремовль, Микулин, Шумськ, Збараж, Моклеков, Кременець, Данилов, Стіжок. Окрім того історико-археологічні дослідження дозволяють виявити понад 200 селищ, які існували тут у XI – XIII століттях (Тернопільщина: історією міст і сіл: у трьох томах, 2014. – 668 с.). У XIII столітті землі тернопільщини відійшли до наймогутнішого удільного князівства Південної Русі

– Галицько-Волинського, яке очолювали брати Данило (Галицьке) та Василько (Волинське).

Значний вплив на формування чисельності населення краю та системи розселення і цей час мав Монгольський погром, який відбувся зимою-весною 1241 року після захоплення монголами Києва. Незважаючи на те що в межах сучасної Тернопільської області є одне з небагатьох міст яке монголи не змогли захопити (Кременець) більшість міст та сіл зазнали руйнувань та значних втрат в населенні. Це підтверджується зокрема і тим що саме до цього часу відноситься припинення існування значної кількості укріплених городищ.

Після смерті Галицько-Волинських князів Андрія та Лева II Юрійовичів за галицько-волинську спадщину розгорнулась боротьба між сусідніми державами Польським королівством та Великим князівством Литовським. В результаті було зруйновано значну кількість міст, зокрема і Кременець, який не змогли захопити монголи.

Отже, вже в часи Київської Русі територія Тернопільщини була досить щільно заселена та відігривала значну роль в економічному та політичному житті Давньоруської держави.

2.3. Період Середньовіччя–ранньомодерного часу (XIV–початок XVII ст.). В результаті боротьби за землі Галицько-Волинського князівства північ сучасної Тернопільської області з містами Кременець, Стіжок відійшли до володінь Великого князівства Литовського, а решту до Галичини, яка була приєднана до Польського королівства, як Руське воєводство на правах автономії. Однак у 1434 році автономні права Руського воєводства були ліквідовані, однак галицькі бояри були зрівняні в правах із польською шляхтою. Із просуванням Литви та Польщі на схід та Південь, землі Тернопілля поступово втрачали значення прикордонних із Золотою Ордою територій, та перетворювались у внутрішні регіони вище зазначених держав.

В результаті цього просування у 1434 році у складі Польського королівства було створено Подільське воєводство, до якого відійшли південно-східні землі сучасної Тернопільської області. Зокрема тут був розташований

адміністративний центр одного з трьох повітів воєводства місто Червоногород (сучасне село Нирків, Чортківського району).

1569 році між Польським королівством та Великим князівством Литовським було укладено Люблінську унію згідно з якою обидві держави на федеративних (конфедеративних) правах об'єднувались в спільну державу – Річ Посполиту. В цей час значного впливу набувають відомі руські магнатські роди – Острожські, Вишнівецькі, Збаражські та інші. Свої багатства вони вкладали в тому числі і в розвиток власних земель, зокрема активно засновували нові міста. З другої половини XIV–XVI століття на території регіону було засновано понад 40 міст та містечок, абсолютна більшість з яких належала заможним магнатським родам. Зокрема в цей час були засновані: Баворів, Бережани, містечко Борек (нині – Великі Бірки), Будзанів, Вишнівець (родовий маєток роду Вишневецьких), Гусятин, Залізці, Микулинці, Новий Зборів, Чартковіче (нині місто Чортків), Язловець. У 1540 році, для оборони від татар, воєвода руський Іоанн Амор з Тарнова заснував містечко Тарнополе (сучасне місто Тернопіль), яке досить швидко перебрало в Теребовлі роль основного адміністративного центру краю.

Найбільшими містами на початку XVI століття були Кременець, в якому тоді проживало близько 5 тисяч жителів та Збараж до 4 тисяч. В більшості міст і містечок чисельність жителів становила від 200 до 2000 осіб.

Незважаючи на засилля магнатських землеволодінь в же в XVI столітті на території регіону поширюється Магдебурське право і багато міст отримують можливість самостійно впливати на власний розвиток. Першими містами які отримали дане право були: Чортків та Бережани, згодом Тернопіль та Микулинці. Загалом протягом XV–XVII століть автономне самоуправління отримали десятки міст.

Значну небезпеку для розвитку міст становили татарські набіги та селянські (козацькі) повстання та магнатські міжусобиці за право володіти тими чи іншими землями. Такі події мали місце практично на регулярній основі в ті

часи. Тому значна увага при будівництві міст приділялась розвитку фортифікацій.

Отже, незважаючи на складні історичні процеси які відбувались на теренах Тернопільської області в XIV–на початку XVII століть завдяки діяльності впливових та багатих руських магнатських родів територія регіону активно розвивалась в економічному відношенні, що створювало сприятливі умови для заснування нових та розвитку вже існуючих міст і сіл.

2.4. . Козацька революція, Руїна, занепад Речі Посполитої (середина XVII–кінець XVIII ст.) Землі сучасної Тернопільської області активно залучались до ведення військових дій пі час Національно-Визвольної війни українців під керівництвом Богдана Хмельницького. На території області зокрема відбулись одні з найбільших битв цієї війни: Збаражська облога та Зборівська битва, за результатами яких було створено Українську козацьку державу яку очолив гетьман Б.Хмельницький. Активно Тернопільщина (особливо північні території) були залучені і до невдалої для України битви під Берестечком. Однак за результатами цієї війни територія регіону неодмінно залишалась в складі Польського королівства, що не давало переваг вільного козацького устрою, які отримали українці Наддніпрянщини. В результаті регіон зазнав значних економічних та демографічних втрат. Дослідниця Н. Яковенко у своїй праці зазначила що, за історичними джерелами, у Кременецькому повіті в 1650 році з 23 тис. дворів, зафіксованих у 1630 році, а залишилось лише близько 3,1 тис., або ж 13,5 % (Яковенко, 2002). Протягом війни в м. Тернопіль було знищено і пограбовано 270 будинків (Петровський, Гаврилюк, Окаринський, & Крочак, 2010).

В подальшому істотний вплив на соціально-економічний розвиток краю мали Польсько-Турецькі війни, в результаті яких значних руйнувань зазнали значна кількість міст та сіл. Зокрема військам Османської імперії вдалось захопити місто Кам'янець. За результатами цих війн було укладено Бучацький мирний договір. Значних втрат в населенні та руйнуванні населених пунктів було завдано і XVIII століттях під час Північної війни та селянських повстань.

Отже, друга половина XVII–кінець XVIII століття на тренах регіону ознаменувався складними військо-політичними процесами та подіями які спричинили істотний занепад соціально-економічного розвитку регіону та перешкоджали розвитку поселенської мережі.

III етап - Нового часу (кінець XVIII ст.– серпень 1914 р.). В результаті занепаду Речі Посполитої в другій половині XVIII століття територія Тернопільської області перейшла під владу Австрійської (1772 рік центральна та південна частини області) та російської (1783 рік північна частина) імперій. Окреслений період в історії розвинених країн характеризується зміною парадигми соціально-економічного розвитку територій. В цей час відбувається перехід від аграрного господарства до індустріального, що істотно впливає на зміну ролі міст і сіл в соціально-економічному розвитку територій.

Незважаючи на входження регіону одразу до двох потужних імперій тогочасної Європи та загальносвітові тенденції соціально-економічного розвитку край залишався переважно аграрним. Це призвело до того що вже наприкінці XIX століття тут відбулось аграрне перенаселення. Наслідком чого стало безземелля та малоземелля більшості селянських господарств а як наслідок і різке зниження рівня життя селян (В. Шумська & І. Шумський, 1995). Ці чинники істотно впливали на динаміку чисельності населення регіону та формування системи розселення.

Соціальна напруга стала вагомим чинником еміграції значної кількості місцевого населення за межі українських етнічних земель. В Австро-Угорщині селяни виїжджали переважно до США та Канади, в російській імперії – в Сибір та на Далекий Схід.

Невеликі осередки промислового виробництва в краї формувались довкола переробки сільськогосподарської продукції. Тільки у 1880-1870 роках на Тернопільщині з'являються потужні промислові підприємства. Найбільшого розвитку набула спиртова промисловість. Так, у 1876 році тут працювало 96 гуралень, а в 1876 їх було вже 116. (загалом Галичина виробляла 67 % спирту Австро-Угорської імперії). Значно менше було броварень – 16 (В.

Шумська & І. Шумський, 1995). Однак це не вплинуло істотно на зайнятість населення. Так, у 1880 році понад 65 % населення Тернопільського повіту було зайнято в рільництві та лісовому господарстві, в промисловості – близько 12,5%, в торгівлі – менш 5% (В. Шумська & І. Шумський, 1995). Значний вплив на формування системи розселення та розвиток економіки регіону мало прокладання перших залізничних колій. У 1864 році було отримано дозвіл Австро-Угорського уряду на прокладання перших залізниць в межах сучасної Тернопільської області. Залізниця мала поєднати: Львів - Золочів–Тернопіль далі мала бути прокладена до Дністра. Окрема гілка даної залізниці мала простягатись до Бродів.

Отже розвиток системи розселення з кінця XVIII століття по серпень 1914 р. носив суперечливий характер. З одного боку спостерігалось істотне аграрне перенаселення, що могло б сприяти розвитку системи поселень. Однак через не раціональну соціально-економічну політику урядів Австро-Угорської та російської імперій значна частина змушена була покинути рідні терени та виїхати до інших країн та віддалених регіонів росії.

IV – етап - Світових війн та міжвоєнний час (серпень 1914 – 1944 липень року). В наслідок того, що Тернопільська область була розташована в межах двох ворогуючих у Першій світовій війні імперій її територія практично одразу опинилась в центрі бойових дій. Через її територію фронт пройшов щонайменше 4 рази, а для багатьох населених пунктів і більше. На першому етапі під час Галицької битви у серпні – вересні 1914 року російські війська витіснили з території регіону Австро-Угорські армії. Однак у травні 1915 австро-угорські та німецькі армії здійснили Горлицький прорив та змогли розгромити російські війська. В результаті вони змогли не тільки повернути раніше втрачені території але і захопити райони які раніше входили до складу російської імперії. В результаті восени цього року фронт стабілізувався вздовж річок Стрипа та Золота Липа. Населені пункти які були розташовані поблизу лінії фронту зазнали значних руйнувань та демографічних втрат. В травні 1916 року російські війська здійснили так званий брусилівський прорив результатом якого стала повторна

російська окупація Тернопільщини. Істотних руйнувань зазнали міста Бучач, Підгайці, Бережани, Монастириськ. Необхідно зазначити що під час відступу російські війська часто використовували тактику «випаленої землі», що спричинило значні руйнування, економічні та демографічні втрати.

Отже за часів I Світової війни територія Тернопільської області була активно залучена до військових дій, що призвело до значних руйнувань та перебудови сформованої на той час поселенської мережі. Багато населених пунктів було зруйновано та втратили свої соціально-економічні функції.

4.2. Період боротьби за відновлення Української держави (Листопад 1918- липень 1919 роки).

У листопаді 1918 року Центральні держави (Австро-Угорщина та Німеччина) зазнали поразки в Першій світовій війні та змушені були прийняти умови миру запропоновані країнами Антанти. Це призвело до розпаду Австро-Угорської імперії чим спробували скористатись галицькі українці які створили власну державу – Західно-Українську Народну Республіку. Столицею нової держави мав стати Львів. Однак практично одночасно із відновлення Української держави розпочалась боротьба за західно-українські землі і із поляками які також відновили власну державу. Це, практично одразу, призвело до втрати українською владою контролю над Львовом і столицею ЗУНР стало місто Тернопіль. Значну увагу українська влада приділяла формуванню ефективного територіально-адміністративного устрою. Територія ЗУНР була поділена на три області із центрами у Львові, Станіславі (Івано-Франківськ) та Тернопіль. До "області Тернопіль" було включено наступні чотири округи: 1) Тернопіль яка включала чотири повіти - Тернопіль, Збараж, Скалат, Терехівля); 2) Золочів складалась з повітів Золочів, Зборів Радехів, Кам'янка-Струмилова, Броди; 3) Чортків включала повіти Бучач, Чортків, Борщів, Гусятин, Заліщики) 4) Бережани сформована повітами Рогатин, Бережани, Бібрка, Підгайці, Перемишляни (Р. Матейко & Б. Мельничук, 2014). Така реорганізація адміністративно-територіального устрою Тернопілля могла мати істотний вплив на формування сучасної поселенської мережі. На перешкоді цього стала

Польська держава яка розпочала боротьбу приєднання Галичини до відродженої Речі Посполитої. В результаті уряд ЗУНР та Українська Галицька Армія у липні 1919 року змушена була відійти на територію УНР.

Спроба відновити незалежність сприяла відродженню національної самосвідомості українців, В населених пунктах почали з'являтися національні освітні заклади, читальні, легально діяли «Просвіта» та інші українські організації, видавалась українська преса.

4.3. Період Польської держави (Липень 1919- 1 вересня 1939 року).

Входження Галичини до складу відродженої Польської держави супроводжувалось спробами національних утисків українців, що призвело до міжнаціональної ворожнечі. На Тернопільщині, в цей час, активно діяли захищаючи національні інтереси Українська військова організація (УВО) а пізніше і Організація українських націоналістів (ОУН).

На території області було створено Тернопільське воєводство, до якого було включено 17 повітів: Борщів, Бережани, Бучач, Броди, Зборів, Збараж, Заліщики, Золочів (нині Львівської області), Камінка-Струмилова (згодом Кам'янка-Струмилівська, нині Кам'янка-Бузька Львівської області), Копичинці, Перемишляни (нині Львівської області), Підгайці, Радехів (нині Львівської області), Скалат, Тереховля, Тернопіль, Чортків (Тернопільщина, 2014) Найбільший вплив на формування поселенської мережі краю мали «осадництво» та «акції пацифікації».

Осадництво – переселення на українські землі поляків, яким надавались кращі землі та значні соціально-економічні пільги щодо розвитку господарства. Це істотно впливало на етнічну структуру краю та загострювало міжнаціональні відносини. З 1919 по 1929 рр. на Території сучасної Тернопільської області було зареєстровано понад 77 тис. господарств польських осадників, які отримали в користування понад 600 тис. га найродючішої землі. За результатами урядової аграрної реформи, серед тих, хто отримав від держави землю, поляки становили 75 % тоді як українці – 25 %. Загалом в Східній Галичині було зареєстровано 692 сільських населених пункти, де поселилися новоприбулі поляки, в тому числі у

75 селах вони становили більшість населення, а 17 сіл були виключно заселені поляками.

Акції пацифікації були спрямовані на знищення осередків української освіти та культури, а також залякування місцевого українського населення. Такі заходи істотно впливали на чисельність населення, розвиток соціальної-інфраструктури а отже і на розвиток поселенської мережі.

Отже із приєднанням території регіону до польської держави було змінено адміністративно-територіальний устрій регіону. На формування поселенської мережі найбільший вплив мали польські колоністи. Акти пацифікації створювали істотні перешкоди щодо розвитку української соціальної інфраструктури.

4.4. Період Другої світової війни (1 вересня 1939 – липень 1944 року.) Для населення Тернопільської області II Світова війна розпочалась 1 вересня 1939 року, разом із нападом Німеччини на Польщу, частиною якої на той час був регіон. Бойові дії між Німеччиною та Польщею майже не зачіпляли території регіону, однак 17 вересня цього ж року на Польську державу напав і радянський союз, що призвело до приєднання Тернопільщини до складу УРСР. Прихід радянської влади ознаменувався початком масових репресій проти патріотично налаштованих жителів (Мазур, 1999). За менше ніж два роки окупації краю НКВДисти провели чотири хвилі масових депортацій місцевого населення у віддалені райони СРСР. Тільки під час першої хвилі (до 20 лютого 1940 року) було висилено 9103 сім'ї, або 38074 жителі краю. Історикам на даний час вдалось підтвердити страту не менше 20 тисяч жителів Західної України.

Особливо масово страчували ув'язнених українців із початком радянсько-німецької війни. Зокрема у тюрмі в Бережанах, зокрема, стратили щонайменше 156 людей; у Бучачі чекісти-карателі вбили 148 осіб; Список страчених у Тернополі становить 644 особи (Злочини комуністичної москви в Україні в літі 1941, 1960; Гнатюк, 1998; Романів & Федущак, 2002).

Окрім репресій значний вплив на формування системи розселення в області мало прибуття із росії та Східних регіонів радянської України комуністів,

які очолювали місцеві органи влади, а також так званих «фахівців радянського будівництва (директори фабрик, інженери, агрономи тощо)». Їх головним завданнями були насадження серед місцевого населення радянської ідеології, способів господарювання та життя.

З приходом більшовиків було змінено і адміністративно-територіальний устрій. Замість 17 повітів які були за Польщі було утворено 12 які у січні 1940 року було розділено на 38 районів.

Таким чином дії радянської влади в 1939-1941 роках істотно вплинули на формування чисельності населення, його етнічну структуру, а отже і на формування сучасної системи розселення.

Із приходом німців (червень-липень 1941 року) територія Тернопільської області була включена в адміністративно-територіальні утворення: 1) галицькі райони у ввійшли до складу дистрикту «Галичина», який був частиною генерал-губернаторства «Польща»; 2) волинські райони були включені до райхс-комісаріату «Україна». Німецька окупація перш за все спричинила цілеспрямоване знищення єврейського населення. З цією метою було створено спеціальні місця проживання євреїв – гетто. Вони діяли в найбільших населених пунктах (Тернопіль, Кременець, Бережани, Борщів, Підволочиськ та ін.). Окрім того німецька влада активно проводила спеціальні винищувальні акції. Тільки в Тернополі з березня 1942 р. до червня 1943 р. здійснено шість таких акцій (ДАТО, ф. 319, оп. 4, спр. 21, арк. 5–7).

Після поразки німецьких військ у Курській битві та битві за Дніпро місцева окупаційна адміністрація почала масово вивозити промислові об'єкти в Німеччину, а які не мали важливого значення – знищувати. У квітні – липні 1944 року на території області внаслідок стабілізації фронту відбувались значні бої. Це призвело до значних руйнувань населених пунктів. Зокрема було зруйновано м. Тернопіль.

Таким чином події другої світової війни істотно вплинули на розвиток територіальної системи розселення. Було зруйновано значну кількість населених

пунктів, репресовано (перш за все радянською владою) значну кількість місцевого населення, проведено адміністративні зміни.

V – етап – Перебування в складі радянського союзу (липень 1944 – серпень 1991 року).

5.1. Період «Сталінських репресій» (липень 1944 – 1953 рік). З поверненням радянської влади на території регіону розпочалась активна боротьба із Українським підпіллям, що супроводжувалась масовими репресіями та актами залякування. Не цуралась більшовицька влада і повного знищення населених пунктів. Необхідно зазначити, що багато учасників національно-визвольної боротьби, яким вдалось вижити а також їх сім'ї були репресовані та відбували тривалі терміни ув'язнення в Гулазі, а згодом їм було заборонено повертатись в рідні краї. Третій прихід радянської влади знаменував початок колективізації, яка змінила традиційний соціально-економічний устрій на селі та істотно вплинула на формування поселенської мережі. Центри колгоспів стали більш привабливими для заселення, зменшується хутірська система розселення.

Значний вплив на формування поселенської мережі мали акції переселення. Перш за все, це стосувалось обміну населенням між Польщею та Україною. В результаті на території області істотно зменшилась частка польського населення.

5.2. Період «Хрущовської відлиги та брежнєвського застою» (1954 – 1983 роки); Після сталінського терору в Тернопільській області як і в Україні загалом наступив період відносної стабільності. В цей час в області істотними темпами розвивалась промисловість. В багатьох великих містах було споруджено підприємства промислові-гіганти, які відгравали важливу роль в розвитку економіки не тільки регіону але і УРСР та всього союзу. В середніх за розмірами містах споруджувались підприємства легкої та харчової промисловості.

Стрімкий розвиток міст значно загострив соціальні проблеми . Найвагомішими з яких були забезпеченість житлом, закладами освіти, охорони здоров'я тощо. Невдоволення населення рівнем життя призводило до критики радянської влади.

Не припинилась на території і боротьба українців за громадянські та національно-культурні права. Широкого розмаху набула боротьба з релігією, особливо жорстоких переслідувань зазнала Українська греко-католицька церква. Однак в цей період влада вже не вдавалась до масових репресій та депортацій, як це було в сталінські часи. Натомість звинувачених в антирадянській діяльності засуджували до тривалих термінів ув'язнення. Покарання вони відбували у віддалених регіонах СРСР (Сибір, крайня північ тощо).

Розвиток промислових підприємств сприяв активізації процесів урбанізації а отже і змінам у територіальній організації поселенської мережі області.

5.3. Період занепаду СРСР та відновлення незалежності України (1983-24 серпня 1991 року). В цей час економіка СРСР перебувала в глибокій кризі. Для її подолання новим керівником СРСР М.С. Горбачовим було проголошено новий курс реформ «Перебудову». Послаблення державного контролю за громадянами а також демократизація суспільно-політичного життя призвела до появи різноманітних громадських рухів які відстоювали права громадян.

Серед перших організаційних проявів перебудовчих "неформалів" були екологічний клуб "Ноосфера", товариство із збереження історичної спадщини "Громада Поділля", правозахисна і політична Українська Гельсінкська Спілка (УГС), молодіжно-етнографічне (культурно-просвітницьке) товариство "Вертеп", Товариство української мови, історикопросвітницьке товариство "Меморіал", а також націоналістична Спілка Незалежної Української Молоді (СНУМ) і "Народний Рух України"(Тернопільщина: історією міст і сіл: у трьох томах, 2014. 668 с.).

Активізація суспільно-політичного життя сприяла зростанню ролі громадськості у вирішенні нагальних проблем розвитку населених пунктів, відродженні національно-культурних традицій та національної самосвідомості, а отже і формування та розвитку територіальної-системи розселення.

VI – етап – Незалежності України. (24 серпня 1991 року по наш час

6.1. Період становлення незалежної України (24 серпня 1991 року – 2014 рік); Здобуття незалежності ознаменувалось глибокою соціально-економічною кризою. Головною причиною якої була неефективність соціалістичної економічної моделі, розрив економічних зв'язків, надмірна мілітаризація економіки тощо. В результаті значна кількість промислових підприємств припинила свою діяльність, занепали колгоспи, що призвело до значного погіршення рівня життя населення. Соціально-економічні негаразди відобразились і на демографічних процесах. В результаті в області значно скоротилась народжуваність, що спричинило депопуляцію населення. Окрім того значна кількість жителів області змушена була виїхати працювати за межі України (переважно в країни Європи). Це спричинило значне скорочення чисельності населення в регіоні та занепад значної кількості невеликих сільських населених пунктів, в яких наразі практично немає жителів працездатного віку.

6.2. Період російської агресії (20 лютого 2014 року по наш час). 20 лютого 2014 року російська федерація розпочала агресію проти України. Це спонукало Українську владу вдатись до реформ, однією з яких була реформа децентралізації. Вона полягає в розширенні повноважень місцевих органів влади. Перш за все збільшувалась автономія у фінансово-економічній діяльності, що в перспективі мало сприяти прискореному соціально-економічному розвитку територіальних громад.

Згідно з реформою на території Тернопільської області створено 3 адміністративні райони (Тернопільський, Кременецький та Чортківський) та 55 рад територіальних громад. Всього на території області 1058 населених пунктів, в тому числі 35 міських та 1023 сільських.

Даний адміністративно-територіальний устрій наразі є основою формування районних та обласної систем розселення.

Таким чином сучасна система розселення Тернопільської області пройшла складний історичний розвиток. Найбільший вплив на її формування мали війни (особливо I і II світові), репресії та депортації населення в радянський час, а також історичні події та процеси кінця XX початку XXI століття.

2.1.2 Генетичні типи поселень Тернопільщини

Для більш ґрунтовного аналізу та типізації населених пунктів області, відповідно до сучасного малюнку поселенської мережі, варто звернутися до ретроспективи сучасних поселень на території області, та дати відповіді на питання, як і коли вони виникали, в якій послідовності, та які функції в них закладалися на період їх заснування. Рік заснування, а відповідно і вік кожного окремо взятого населеного пункту, бере свій відлік відповідно до першої історичної згадки про нього історичних джерелах.

Для більш чіткого трактування та розуміння, генетичного типу та функціональних особливостей поселення на період його заснування, а також розуміння того як еволюціонували поселення в генетично-функціональному сенсі за період свого існування, на основі історичних джерел, нами запропоновано такі основні генетично-функціональні типи поселень Тернопільської області:

- місто оборонно-адміністративного та торгівельно-ремісничого значення;
- адміністративно-торгівельний центр;
- оборонно-торгівельний, ремісничий центр;
- оборонно-торгівельний центр;
- промисловий, сільськогосподарсько-ремісничий центр;
- сільськогосподарсько-ремісничий центр;
- сільське поселення землеробської спеціалізації;
- сільськогосподарсько-торгівельно-адміністративний центр.

Відповідно до перших письмових згадок, найстарішими поселеннями на території Тернопільщини, є селище Микулинці та місто Теремовля що згадуються у «Повісті минулих літ», у 1096 та 1097 роках відповідно, за іншими історичними даними поселення є ще старшими. Це єдині населені пункти Тернопільщини, дата першої згадки про які датується XI століттям. Обидва поселення мають долинно-прирічковий топографічний тип, та комбіновану планувальну форму. Теремовля, за генетично-функціональною типізацією була,

містом оборонно-адміністративного та торгівельно-ремісничого значення, а містечко Микулинці відносяться до оборонно-торгівельного типу (Салій, 2022).

На період XII століття припадають перші письмові згадки ще про три населені пункти, що знаходяться в межах сучасної Тернопільської області, це місто Шумськ, яке за генетично функціональним типом є містом оборонно-адміністративного та торгівельно-ремісничого значення, та має напів-квартальну планувальну форму. Села Дзвенигород, Чортківського району та Вишгородок Кременецького району, які мають розгалужену та кільцеву планувальні форми відповідно. Обидва поселення виконували функцію оборонно-торгівельного центру. Усі три вище згадані поселення мають долинно-річковий топографічний тип.

Протягом XIII століття виникають ще шість населених пунктів, які розташовані переважно на півночі та в центральній частині області. Серед них варто виділити міста Збараж, що був містом оборонно-адміністративного та торгівельно-ремісничого значення, та Кременець який на той час був оборонно-торгівельним центром. За топографічним типом місто Збараж, села Домаморич та Чернихів належать до долинно-річкових, село Старий Збараж та місто Кременець до привододільних, а село Стіжок до яружно-балочного типу. За планувальною формою Збараж та Кременець є кільцевими, села Стіжок та Чернихів розгалуженими, Старий Збараж двосторонньо рядовий (одногрядний), а Домаморич напівквартальну планувальну форму. Всі інші сільські поселення окрім Старого Збаража мали на той час землеробську спеціалізацію.

За період XIV століття згадується ще про сорок одне нове поселення. Вперше згадуються міста Заліщики, Хоростків, Бережани, Підгайці та Бучач, а також містечка Скала-Подільська, Мельниця-Подільська, Золотий Потік та Вишнівець. Більшість з названих вище населених пунктів, були оборонно-торгівельними центрами, Бучач та Підгайчики містами оборонно-адміністративного та торгівельно-ремісничого значення. Всі перелічені міські поселення мають долинно-річковий топографічний тип, лише Мельниця-Подільська придолинний. За планувальною структурою Хоростків, Скала-

Подільська, Бережани та Бучач є комбінованими, Заліщики – кварталними, Золотий Потік і Підгайці – напівквартальні та Вишнівець має кільцеву планувальну форму. Інші 32 населені пункти, що виникли в XIV, на сьогодні є селами, 24 з яких є сільськими поселеннями землеробської спеціалізації, 5 – оборонно-торгівельними центрами, одне (Іване Золоте) – промисловим, сільськогосподарсько-ремісничим центром, та два сільськогосподарсько-ремісничі центри. Щодо топографічного типу поселень, то 24 сільські поселення даного періоду мають долинно-річковий тип, три придолинний, по два яружно-балочний та прирічковий, й один привододільний тип. Щодо планувальної форми поселень даної групи, то 23 із них мають розгалужену форму, одне однорядну двосторонню, чотири напів кварталну, одне кільцеву, одне безладно-групову та два кварталну планувальну форму. Також, варто зазначити, що в даній групі населених пунктів на теперішній час проживає понад 90 тисяч мешканців, з яких близько 69% це міські жителі та 31% сільські.

На період XV століття, на теренах сучасного Тернопілля, відбувається значне зростання в кількості поселень, в історичних джерелах згадується ще 388 нових поселень. Виникають перші письмові згадки про міста Копичинці, Ланівці, Почаїв, Монастирська та Борщів, всі вони окрім Почаєва відносяться до долинно-річкового топографічного типу, а Почаїв до привододільного. За планувальною формою Ланівці належить до кварталних, Монастирська та Борщів до напівквартальних, а Копичинці та Почаїв до кільцевих. На період XV століття, Копичинці є оборонно-торгівельним, ремісничим центром, Ланівці – адміністративно-торгівельним центром, Почаїв – сільськогосподарсько-торгівельно-адміністративним центром, Монастирська – оборонно-торгівельним центром, а Борщів містом оборонно-адміністративного і торгівельно-ремісничого значення. Також, в цей же період виникає дев'ять містечок Великі Бірки, Товсте, Коропець, Гусятин, Велика Березовиця, Гримайлів, Козлів та Залізці. За топографічним типом кожне з цих містечок є долинно-річковим. За планувальним типом, в даний період виникло чотири напівквартальних, це Гримайлів, Козлів, Великі Бірки та Товсте, три поселення

з квартальним планувальним типом, це Гусятин, Велика Березовиця та Козова, селище Коропець має кільцеву планувальну форму, а Залізці багаторядну. Також, варто зазначити, що із загальної кількості всіх населених пунктів які виникли за період XV століття, 96% це сільські поселення. На долинно-річковий топографічний тип, припадає 311 сільських поселень, що становить 80% від їхньої загальної кількості, також налічується 39 поселень яружно-балочного топографічного типу та 23 привододільного. Щодо планувальних форм, то найчастіше трапляються поселення, для яких характерне розгалужене та багаторядне планування частка яких становить трохи більше 63%. Загалом зважаючи на значну кількість поселень, що виникли у вказаний період, можна зазначити, що тут є присутні планувальні форми усіх типів, що розглядаються. Щодо чисельності населення, то варто зазначити що за період XV століття, виникли поселення в яких зараз проживає близько 32% населення Тернопільської області, з них майже 7% від всього міського населення та більше 25% від всього сільського.

Періоду XVI століття, відповідає перша історична згадка про ще 321 населений пункт, що розташовані на території сучасної Тернопільської області. В зазначений період виникають міста Тернопіль, Чортків та Скалат, кожне з яких розташоване вздовж річок та має долинно-річковий топографічний тип. Тернопіль та Чортків мають комбінований планувальний тип, а Скалат - кільцевий. Щодо генетично-функціональної типізації, то Скалат та Чортків були оборонно-торгівельними центрами, а Тернопіль містом оборонно-адміністративного і торговельно-ремісничого значення (Салій, 2022).

Також у вказаний період вперше згадується селище Підволочиськ, яке також має долинно-річковий топографічний тип, квартальну планувальну форму та було обороно-торгівельним центром. За топографічними типами, серед 312 сіл, що виникли в XVI столітті переважає долинно-річковий – 75%, яружно-балочний становить 13%, а привододільний – 12%. Для долинно-річкових типів поселень характерні здебільшого розгалужені, багаторядні та однорядні планувальні форми, для привододільних в даному випадку трапляються майже

всі планувальні форми, найбільша частка належить безладно-груповим, щодо яружно-балкових топографічних типів, то тут схожа ситуація. Проте найчастіше трапляються розгалужені та багаторядні поселення. Найпоширенішим генетично-функціональним типом є, сільські поселення землеробської спеціалізації, їх частка становить близько 84% від усіх сільських поселень, що виникли у вказаний період, ще 9% налічують сільськогосподарсько-ремісничі центри, більше 6 % припадає на оборонно-торгівельні центри, а також виникло по одному поселенню з оборонно-торгівельною, ремісничою спеціалізацією – Купчинці та сільськогосподарсько-торгівельно-адміністративний центр – Великі Дедеркали.

За період XVII в межах досліджуваної місцевості, виникає ще 92 поселення, серед яких місто Зборів а також 91 сільський населений пункт. Зборів було містом оборонно-адміністративного і торгівельно-ремісничого значення, має долинно-річковий топографічний тип та кільцеву планувальну структуру. Із 91 сільського поселення, що виникли в даний період, для 64 характерний долинно-річковий топографічний тип, для 16 поселень привододільний тип та для 12 яружно-балковий. В планувальній структурі майже 45% займають розгалужені поселення, 18% займають багаторядні форми поселень, 13 % становлять однорядні двосторонні поселення, 10 % становлять напівквартальні форми, однорядні односторонні форми налічують три населені пункти, а по чотири поселення - розсіяних та безладно групових форм (М. В. Салій, 2022). Щодо розподілу за генетично-функціональними формами, то тут переважають сільські поселення землеробської спеціалізації їх частка становить 83% (69 сіл. Також в дану групу входить 9 поселень - колишні сільськогосподарсько-ремісничі центри, чотири оборонно-торгівельні центри та один колишній промислово-сільськогосподарсько-ремісничий центр, яким було село Чеснівський Раковець. Загалом в поселеннях даного періоду виникнення проживає майже 40 тисяч сільського та трохи більше 7 тисяч міського населення.

За період XVIII століття, на території Тернопільщини виникло ще 117 поселень, кожне з яких є сільським.

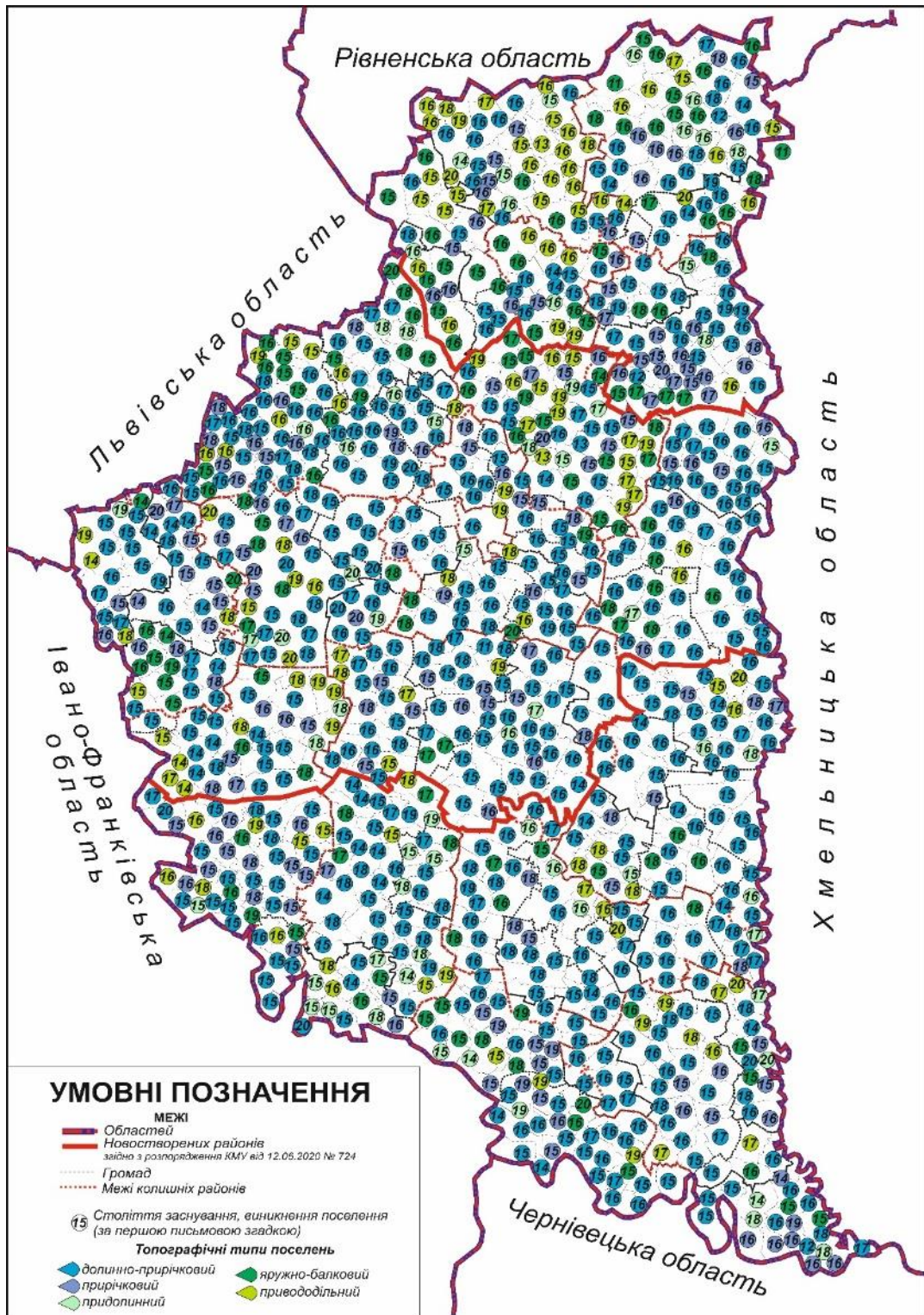

Рис. 2.2 Поселення Тернопільської області за століттям заснування та планувальним типом

На долинно-річковий топографічний тип припадає 73 населених пункти, що становить 63%, від всієї кількості поселень утворених в даний період, до привододільного типу належить 17 поселень, а до яружно-балкового – 25, що у відсотках відповідно становить 13 та 24. Щодо планувальних форм, то середніх налічується 26 багаторядних, 4 безладно-групових, 13 однорядних двосторонніх, 9 напівквартальних, 47 розгалужених, 4 розсіяних, 2 кільцеві та одна квартальна форма. В генетично-функціональному призначенні варто виділити село Королівка Борщівської громади, що колись була торгівельно-адміністративним центром, оборонно-торгівельним центром було село Криволука Білобожницької громади, в зазначений період виникло також два промислово-сільськогосподарсько-ремісничі центри це села Нирків та Гаї-за Рудою, Товстинецької та Залозецької громад відповідно. Загалом в області переважають сільські поселення що мають землеробську та ремісничу спеціалізацію, таких налічується 95 та сім відповідно. Сумарно, всі поселення що засновані в XVIII столітті за кількістю населення становлять трохи більше 47% що становить трошки більше 4% від всього населення Тернопільської області.

За період XIX століття на землях Тернопілля утворилося ще 54 поселення, це 53 сільські населені пункти, а також селище Дружба. За топографічним типом 26 поселень, які становлять 52% від всіх, що виникли у вказаний період, належить до долинно-річкового топографічного типу, ще 21 поселення відносяться до привододільного типу та 7 до яружно-балкового. Щодо планувальної форми поселень, то варто зазначити таку закономірність що з кожним наступним століттям, різноманітність планувальних форм що характерні для поселень збільшуються. В даному випадку найбільше поселень мають розгалужену планувальну форму – 16, що все ж таки характерні в більшості для долинно-річкових топографічних типів, ще 7 та 5 поселень мають розсіяну планувальну та безладно групову форми, вони характерні для привододільних та яружно-балкових топографічних типів. Двостороння та одностороння рядові форми в сумі налічують 9 поселень, та відповідають переважно прирічковому топографічному підтипу. Також налічується 4

багаторядних, що відповідають переважно долинно-річковому типу. Квартальну планувальну форму мають селище Дружба та село Гаї Шевченківські, які є приблизно однаковими за кількістю населення, що становить трошки менше 2 тисяч мешканців кожне. Підковоподібна планувальна форма характерна для села Малі Дедеркали, Великодедеркальської громади Шумського району.

В період XX століття на території Тернопільської області було утворено ще 27 населених пунктів, куди входить 26 сіл, а також містечко Заводське. В розрізі розподілу на топографічні типи поселень, сім поселень належать до долинно-річкового підтипу, їм в семи випадках відповідає розгалужена форма поселення та в одному безладно групова. Три поселення належать до придолинного підтипу, а їм відповідають три різні планувальні форми – одностороння однорядна, двостороння однорядна та безладно групова. Прирічковий підтип налічує п'ять поселень, яким відповідають три двосторонні однорядні, одна одностороння рядова та одна безладно групова планувальні форми. Яружно-балковий тип мають чотири поселення, в планувальній формі цим поселенням відповідає дві односторонні однорядні, одна багаторядна та одна розгалужена планувальна форма. Привододільний тип налічує 8 поселень, яким відповідає чотири розсіяні планувальні форми, та по одній розгалуженій, безладно груповій, односторонній однорядній, та квартальній формі. Якраз, квартальну форму має містечко Заводське, яке є найбільшим за чисельністю населення поселенням у вказаній групі населених пунктів. Також, Заводське виділяється з поміж інших перелічених населених пунктів тим, що є промислово-сільськогосподарсько-ремісничим центром за генетичним призначенням, а всі інші населені пункти даної групи є сільськими поселеннями землеробської спеціалізації.

Загалом, найбільше зростання кількості поселень на території Тернопільщини відбувалося в період з XV-XVI століття, за цей відрізок часу, в історичних джерелах згадується 753 нових населених пункти (М. В. Салій, 2022), що становить 67,4% від загальної кількості всіх поселень (рис.2.3).

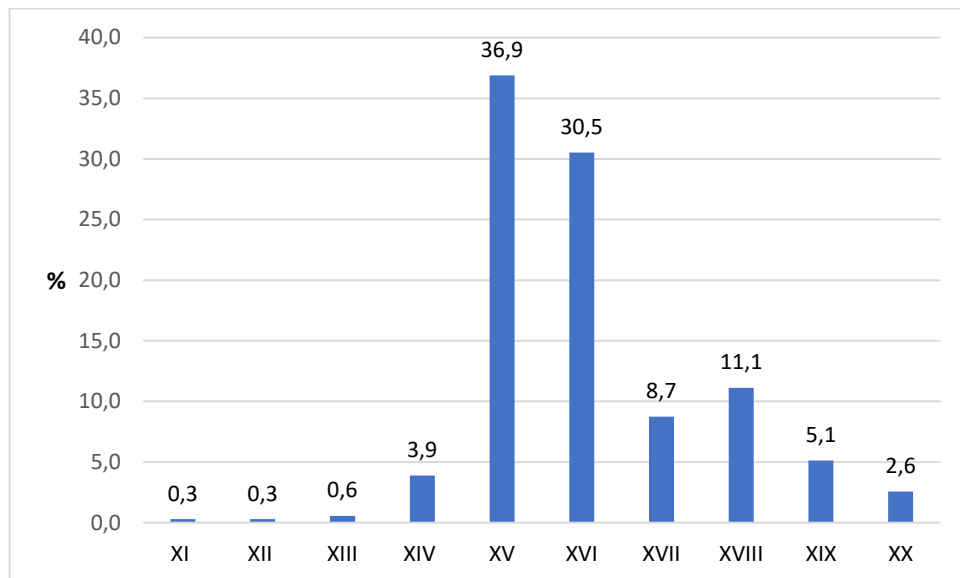

Рис. 2.3 Розподіл поселень Тернопільської області за століттями їх виникнення (%)

Найбільше сучасних міст та містечок, з'явилося на території Тернопільщини саме в період XIV-XVI. В період XIV виникають міста такі як, Заліщики, Хоростків, Бережани, Підгайці та Бучач, а також містечка Скала-Подільська, Мельниця-Подільська, Золотий Потік та Вишнівець. У XV столітті виникло 9 теперішніх селищ та 5 міст (Копичинці, Ланівці, Монастирська та Борщів), а в XVI столітті міста Скалат, Чортків Тернопіль, та селище Підволочиськ. Також, варто зазначити, що у містах які виникли за вказаний період, на теперішній час проживає більше 82% від всього населення області, що дає можливість говорити про те що саме в період XIV-XVI сформувалася основа поселенської мережі Тернопільщини (М. В. Салій, 2022).

2.1.3 Природні умови, як чинник розселення населення регіону дослідження

Географічне положення та природні умови території завжди були ключовим чинником її заселення. Впродовж всього періоду формування та трансформації системи розселення, саме географічне положення природні

умови та ресурси продовжують бути невід'ємною складовою соціально-економічного розвитку.

Територія Тернопільської області розташована в західній частині Подільської височини, та має відносно рівнинну поверхню із незначними перепадами висот. Серед найзначніших річок області варто виділити Дністер та Збруч по яких проходить значна частина адміністративної межі Тернопільщини з сусідніми областями. На півночі області, у північно-східному напрямку протікають такі значні річки як, Горинь, Іква та Вілія і також формують густу мережу із своєї сітки приток. Помірно континентальний клімат з достатньою кількістю опадів, що разом із родючими ґрунтами, додатнім радіаційним балансом та вже згаданою гутою мережею річок, здавна створювали сприятливі умови для заселення та господарської діяльності. (М. В. Салій, 2022).

Саме природні умови такі як особливості рельєфу місцевості та наявність густої річкової мережі зумовило розміщення населених пунктів та формування сучасної картини розселення.

Беручи за основу методику та напрацюваннями в тематиці топографічної типізації поселень, яку використовують Джаман В.О. та Заблотовська Н.В. (В. О. Джаман, 2003; Н. В. Заблотовська & І. В. Левіцька, 2013), а також, врахувавши особливості рельєфу та густої річкової сітки території Тернопільської області, було виділено три основні топографічні типи поселень: долинно-прирічковий, яружно-балковий та привододільний (рис. 2.4).

Здійснюючи топографічну типізацію поселень Тернопільщини, виявлено, що найчастіше вони виникали вздовж берегів річок. Беручи до уваги, вже попередньо згадану густу річкову мережу території області, очікувано переважаючим топографічним типом є долинно-прирічковий, який сумарно по території області характерний майже для 75% поселень. Беручи до уваги таку значну чисельність поселень даного типу, їхні планувальні структури, розміщення відносно річкових терас, здійснено поділ на підтипи: прирічковий підтип – поселення знаходиться в нижніх терасах річки; придолинний підтип –

поселення знаходиться на верхніх терасах річки; та власне долинно-річковий – поселення охоплює нижні та в верхні тераси річки.

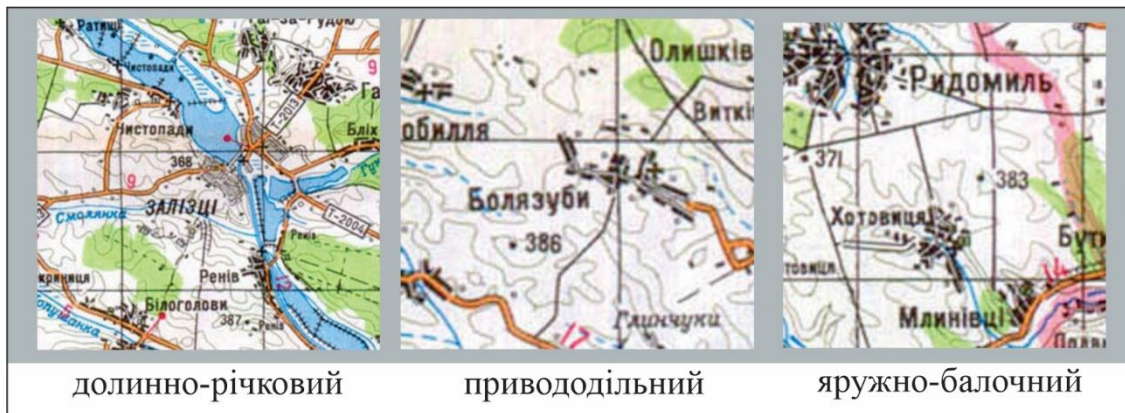

Рис. 2.4 Топографічні типи поселень

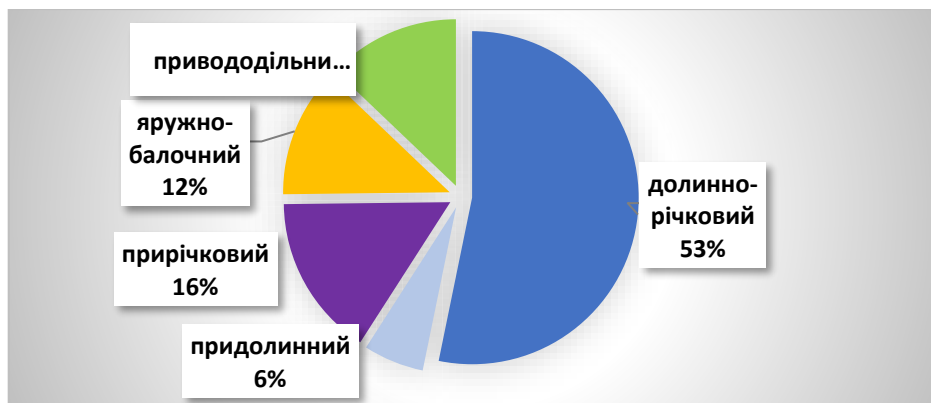

Рис. 2.5 Розподіл поселень Тернопільської області за топографічними типами

В загальному, по своїй території Тернопільської області, долинно-річковий підтип характерний для 53% поселень, ще 16% поселень зосереджені у нижніх терасах вздовж річок і відносяться до прирічкового підтипу, та 6 %, що знаходяться дещо віддалено від річок, у верхніх терасах належать до прирічкового підтипу. Яружно-балковий та привододільний топографічні типи поселень, в сумі становлять 25% від усіх поселень області, по 12 та 135 одиниць відповідно (Рис. 2.5).

Якщо розглядати окремо топографічні типи поселень кожного з районів області, тоді ситуація буде дещо відрізнятися від загальнообласної. В Кременецькому районі, долинно-річковий топографічний тип у сумі всіх

підтипів, становить 60,3%, що приблизно на 15% менше від загальнообласного значення. В розподілі на підтипи, долинно-прирічковий підтип становить 35%, придолинний 7%, а прирічковий 18% від усіх населених пунктів Кременецького району. На привододільний та яружно-балочний типи, загалом припадає майже 40% поселень району, з них майже 21% становлять привододільні та більше 19% яружно-балкові поселення.

Топографічні типи поселень центрального, Тернопільського району, в своїх відсоткових співвідношеннях, є наближеними до загальнообласних показників. Долинно-прирічковий тип у сумі всіх своїх підтипів становить 76,1% що на 1% більше ніж в загальному по області. В розподілі на підтипи, найбільше поселень належать саме до долинно-прирічкового підтипу – майже 60%, придолинний та прирічковий типи налічують відповідно 4,5 та 15,7%. На привододільний топографічний тип в Тернопільському районі припадає 11,2%, а на яружно-балковий – 12,7%.

Особливістю Чортківського району, з поміж інших двох районів області, є те що частка долинно-річкових підтипів поселень становить більше 81%, що більш ніж на 20% відрізняється від аналогічного показника для Кременецького району який знаходиться на півночі області, та приблизно на 5% більше ніж у Тернопільському районі, що займає центральну частину області. Тобто, можна констатувати що частка долинно-річкового топографічного типу поселень, зростає у напрямку з півночі на південь. В розподілі на підтипи, традиційно переважаюча кількість поселень належить до долинно-річкового топографічного підтипу, та становить майже 60%. Прирічковий топографічний підтип охоплює 14,4% від усіх поселень Чортківського району а придолинний, якого традиційно найменше, становить 7,2%. На привододільний та яружно-балочний топографічні типи поселень припадає трохи менше 19%, які розподілені майже порівно, 9,1% налічує привододільний тип поселень та 9,7% яружно-балочний. (М. В. Салій, 2022).

Як бачимо, природні передумови для поселень Тернопільської області відіграли важливу роль при виборі місця розташування та розміщення населення,

що корелює із кількістю поселень та їх густотою у подільській та поліській частинах області. Однак даний чинник був вагомим при формуванні малюнку розселення лише на перших етапах освоєння території, чим молодші поселення – тим роль природної складової все більше втрачалася, визначальним ставав суспільно-географічний фактор.

2.2 Суспільно-географічні чинники

2.2.1 Демографічні чинники

Система розселення є динамічною структурою, яка формується під впливом ряду чинників, одним з найважливіших буде демографічний. Демографічні зміни, що включають в себе природний та механічний рух населення, мають безпосередній вплив на його чисельність, розміщення та саму структуру системи розселення.

Сучасна Тернопільська обласна система розселення за період свого формування зазнавала впливу ряду чинників, що мали вплив на чисельність населення. За даними на 1939 рік чисельність населення, що проживало на даній території становила 1413,3 тис. осіб. Через 20 років в 1959 році, спостерігається скорочення на 327,7 тис. осіб, та становить 1085,6 тисяч, що пов'язано з значними втратами у період другої світової війни, складними умовами життя у післявоєнний період та міграційними процесами. Зростання чисельності населення на 67,1 тис. осіб фіксується даними 1970 року, а в 1979 році чисельність населення області становить 1163,1 тис. мешканців.

Станом на 1989 рік, згідно з тодішнім переписом населення, на території сучасної Тернопільської обласної системи розселення проживало 1168,9 тис. осіб (див. додаток Б). Зростання чисельності населення відбувалося до 1994 року – 1180,3 тис. осіб, а починаючи від 1995 -спостерігається тенденція до скорочення чисельності населення області. В період з 1994 і до перепису населення в 2001 році, його чисельність зменшилася на 30,4 тис. жителів (рис.

2.6). За наступні 20 років, з 2001 по 2021 рік, чисельність населення скоротилася ще на 119,3 тис. осіб.

Змінилося також співвідношення чисельності міського та сільського населення області (рис.2.6). За даними 1939 року в міській місцевості проживало 204,3 тис. осіб, що становило всього 14,5% від загальної кількості мешканців області. Через 20 років, в 1959 році їхня частка збільшилася до 16,5 %, хоча загальна чисельність й скоротилася внаслідок негараздів спричинених другою світовою війною та повоєнного періоду. Наступними роками відбувалося більш стрімке зростання як чисельності так і частки міських жителів. З 1959 по 1970 роки цей показник зріс на 6,8%, а з 1970 по 1989рр. ще на 17,5%. Починаючи з вказаного періоду швидкість зростання частки міського населення в області стабілізується, збільшення відбувається на кілька відсотків. В 1992 та 2002 роках частка міських мешканців становила 42,4 та 42,5%% відповідно, хоча загальна їх чисельність зменшувалася пропорційно до скорочення загальної чисельності всього населення області. З 2002 знову відбувається зростання даного показника на кілька десятих відсотка кожного року і станом на 2021 рік в містах проживало 45,9% населення області.

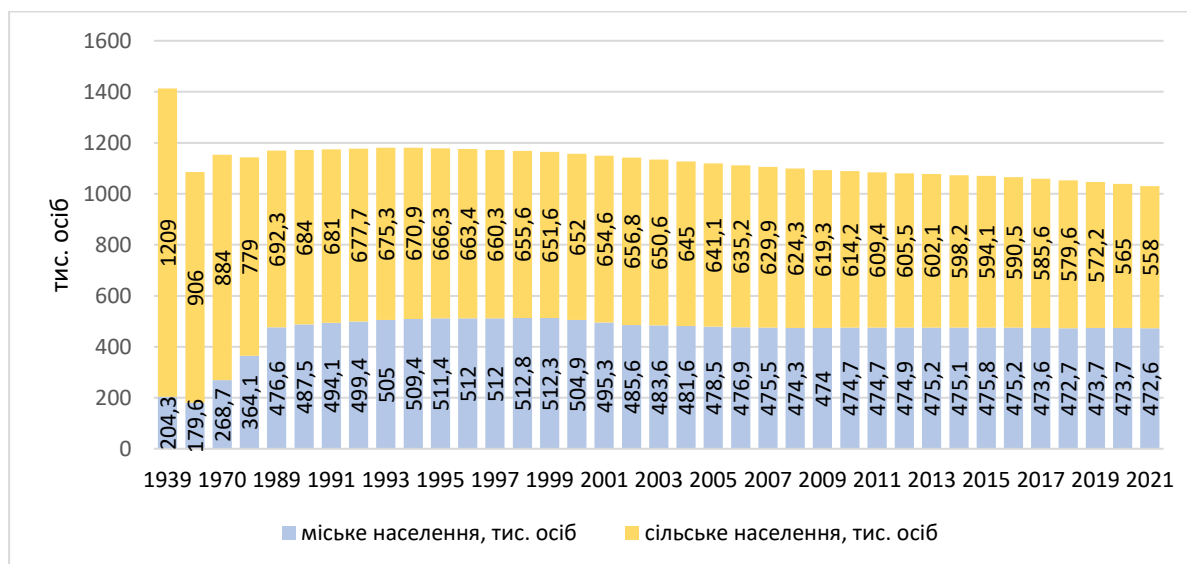

Рис. 2.6 Динаміка чисельності населення Тернопільської області за 1939-2021 роки

Значний вплив на зростання як загальної чисельності населення так і частки міських мешканців спричинило зростання чисельності населення

адміністративного центру м. Тернополя (див. додаток В). В 1959 році в Тернополі налічувалося 52,2 тис. осіб, що становило всього 4,8% від загального числа мешканців області. В 1970 році із населенням 84,7 тис. осіб, місто акумулювало 7,4% від чисельності населення області. В 1989 році населення обласного центру зростає до 205, 6 тис. осіб, а його частка в чисельності населення області становить 17,6%. Надалі зростання чисельності населення міста продовжується і в 2001 році становить 233,3 тис. осіб – 20,2% від населення області. Станом на 2020 рік в місті проживало 223,5 тис. осіб, що становило 21,5% населення області. Загалом, можна констатувати, що зростання чисельності населення області в період з 1970 по 1994 роки в значній мірі було зумовлено саме зростанням людності міста Тернополя (рис. 2.7).

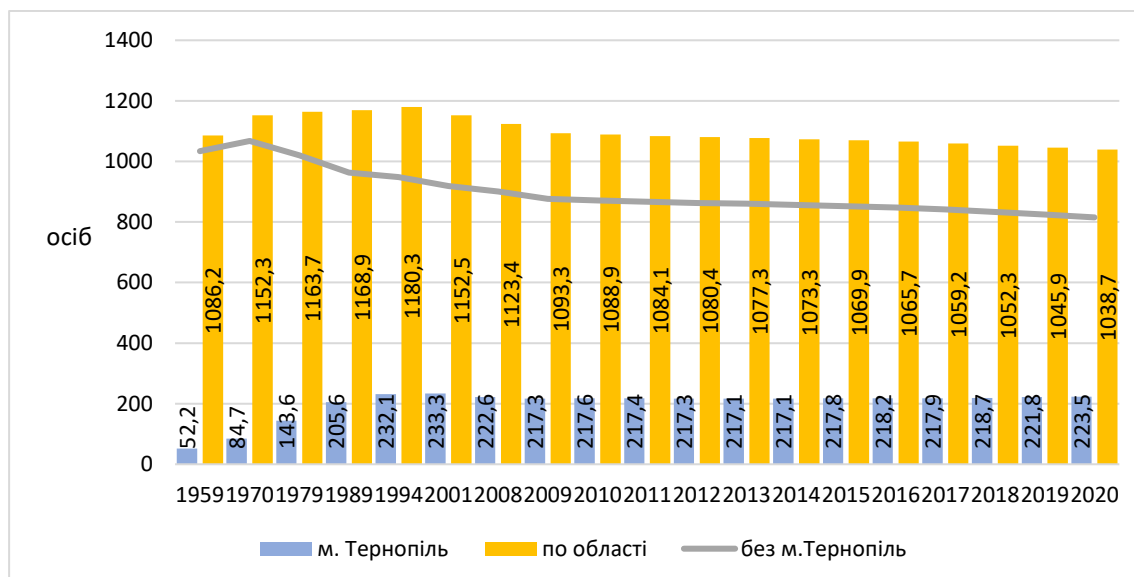

Рис. 2.7 Динаміка чисельності населення Тернопільської області в порівнянні з м. Тернопіль за 1959-2020 роки

Проаналізувавши чисельність населення колишніх районів області (рис. 2.8) видно, що найбільшими за цим показником були Тербовлянський, Чортківський, Борщівський, Гусятинський Кременецький та Бережанський район в склад якого до 1991 року входила територія Підгаєцького району.

Найменша кількість населення проживала в Монастириському, Лановецькому, Шумському, а також новоутвореному в 1991 році Підгаєцькому районах. Щодо зміни чисельності населення то чітку тенденцію до скорочення

можна побачити майже в усіх колишніх районах. Найвищий показник чисельності населення в більшості районів припадає на 1970 рік, а в Бережанському, Зборівському, Підволочиському та Шумському це 1959 рік, а надалі йде зменшення чисельності населення.

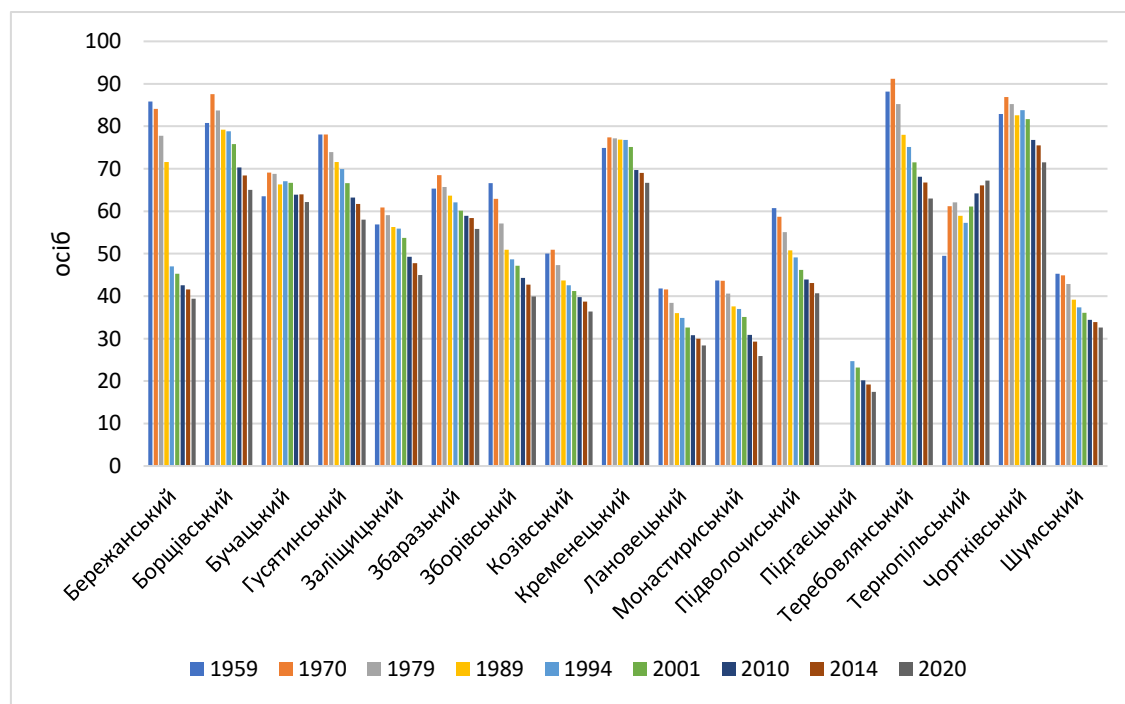

Рис. 2.8 Динаміка чисельності населення колишніх районів
Тернопільської області за 1959-2020 роки

З поміж інших виділяються Кременецький та Чортківський райони, центри колишніх міжрайонних систем розселення, де також можна побачити зменшення чисельності населення, проте темпи є значно нижчими в порівнянні з іншими районами. Іншою є ситуація в колишньому Тернопільському районі, де найменша кількість населення зафіксована в 1959 році – 49,5 тис. осіб. Після зростання в 1970 та 1979 роках, спад чисельності населення фіксується з 1989 по 1994 роки, а з 2001 по 2010 роки спостерігається поступове зростання.

На основі аналізу статистичних даних щодо чисельності населення усіх населених пунктів Тернопільської області за 1989, 2001 та 2022 роки створено картосхему, що відображає динаміку чисельності населення та змін (темпів зростання або спадання) чисельності населення в межах сучасних громад області (рис. 2.9).

Як видно з картосхеми в абсолютній більшості громад області спостерігається скорочення чисельності населення. Найбільші темпи скорочення характерні для громад, що знаходяться на окраїнах області. Позитивні або ж наближені до нуля показники характерні для територій що знаходяться поблизу м. Тернопіль.

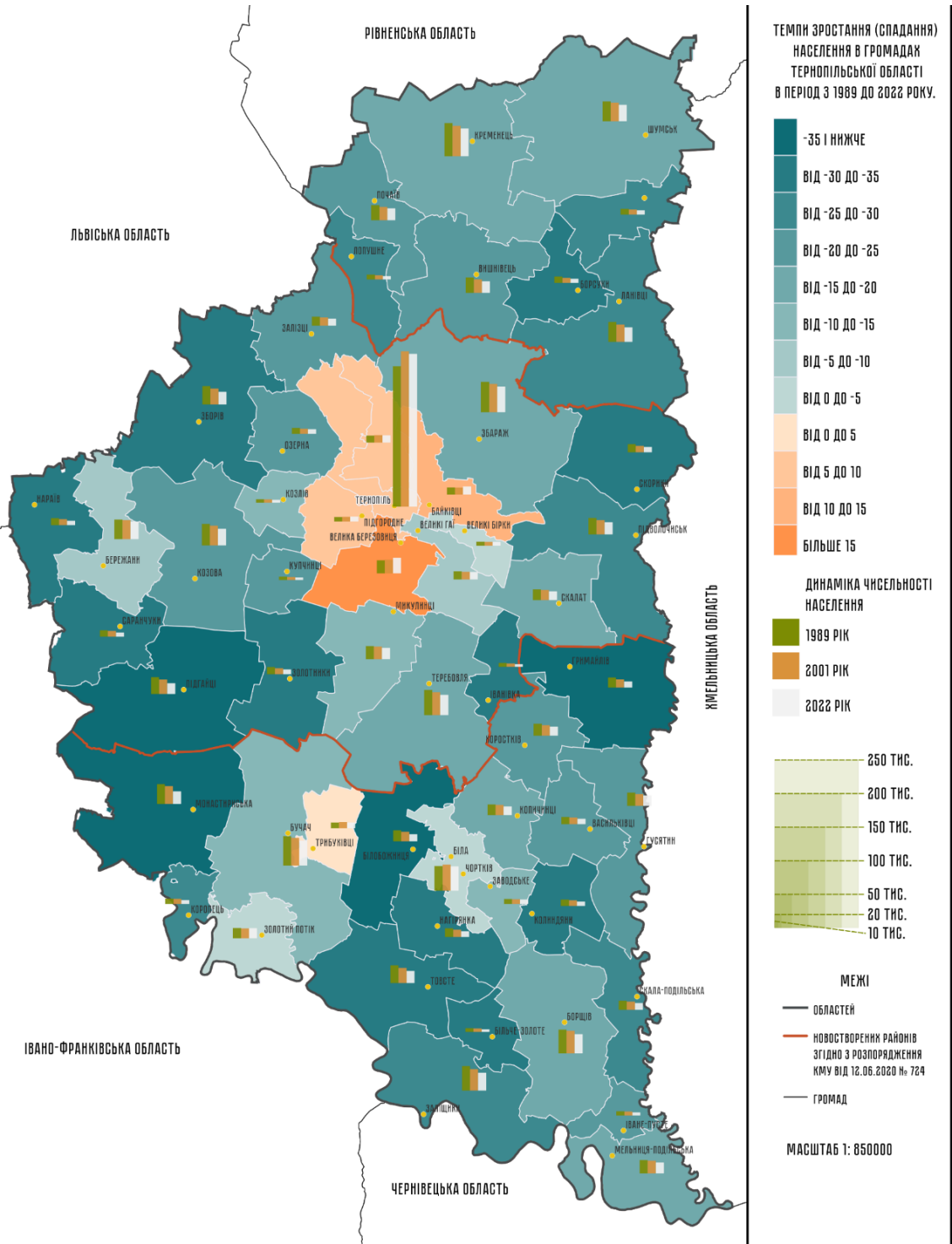

Рис. 2.9 Динаміка чисельності населення в межах сучасних громад Тернопільської області за період 1989, 2001 та 2022 років

Крім цього зростання характерне для населених пунктів колишнього Бучацького району що тепер входять до Трибухівської громади. Показники наближені до нуля також можна спостерігати в населених пунктах Золотопотіцької та Бучацької громади колишнього Бучацького району. Також схожа ситуація простежується для населених пунктів Білецької, Чортківської та Бережанської громад.

Таким чином, можемо спостерігати залежність розселенських характеристик від транспортного розміщення адміністративних одиниць та місця поселень у системі розселення області.

2.2.2 Розміщення населення

Проаналізувавши статистичні відомості по людності населених пунктів за 1989, 2001 та 2022 роки (Державна служба статистики України, 2024), та за допомогою внесення відповідних даних в ГІС-систему QGIS було створено картосхеми розміщення населення по території області за вказані періоди (рис. 2.10, 2.11, 2.12). Для зручності порівняння картосхеми було створено з наведенням територій сучасних територіальних громад. В 1989 році (рис. 2.10) на півночі області найбільш заселеними були території північної частини колишнього Кременецького району, що тепер входять до Кременецької та Почаївської міських територіальних громад. Тут густота населення фіксувалася в діапазоні від 120 до 200 осіб на км². Також високу густоту населення мали території центральної частини області (колишніх Тернопільського та Теребовлянського районів) та в напрямку на південь, переважно вздовж магістральної траси та поблизу міських населених пунктів, що входять тепер до Хоростківської, Копичинецької, Заводської, Заліщицької громад. А також територія колишнього Борщівського району, яка тепер увійшла до складу Борщівської та Мельнице-Подільської громад. В напрямку магістрального сполучення на Івано-Франківськ, до групи найбільш густозаселених, також

належала частина колишнього Бережанського району, що тепер є Бережанською міською громадою.

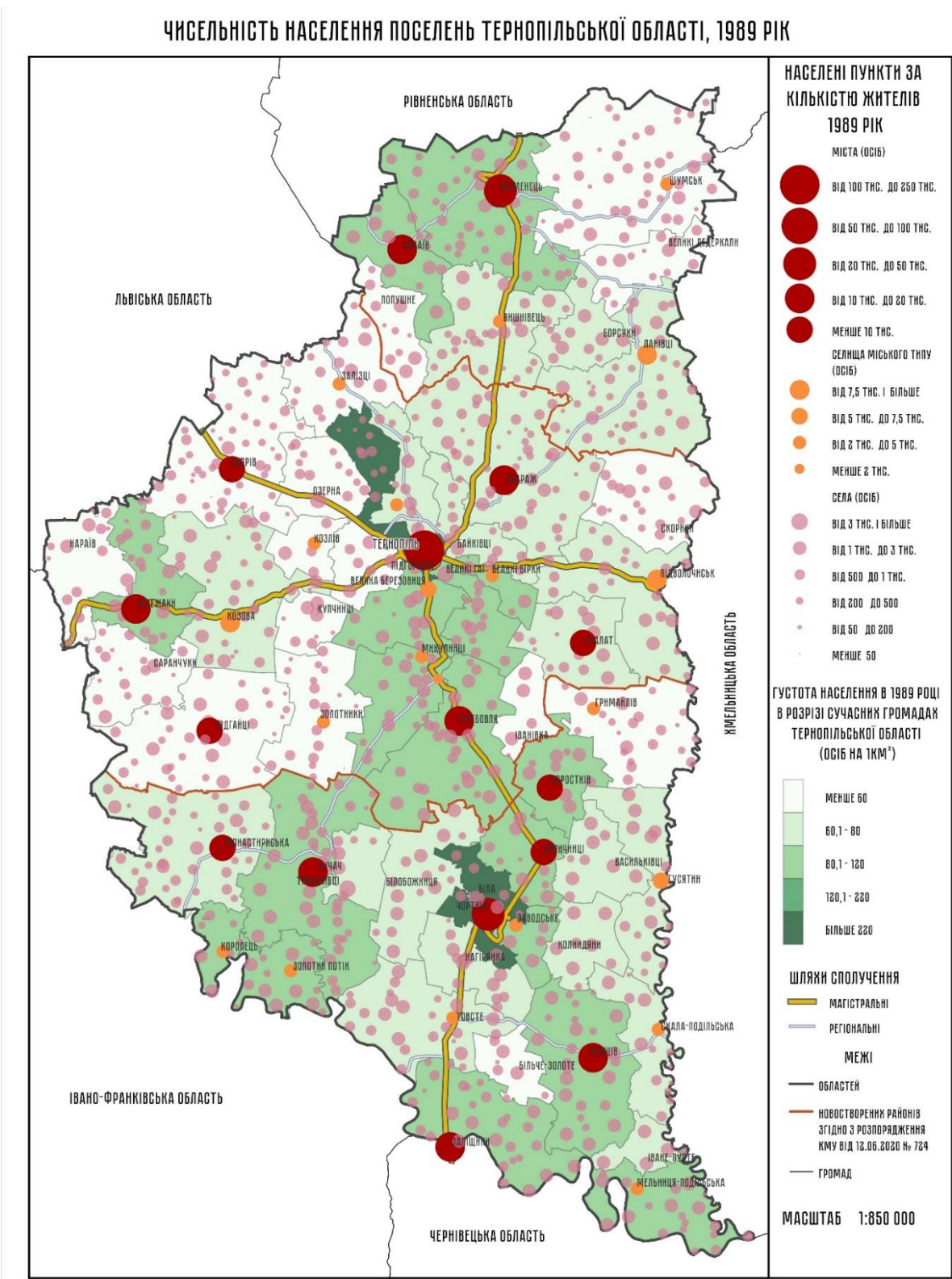

Рис. 2.10 Чисельність населення поселень Тернопільської області, 1989 рік

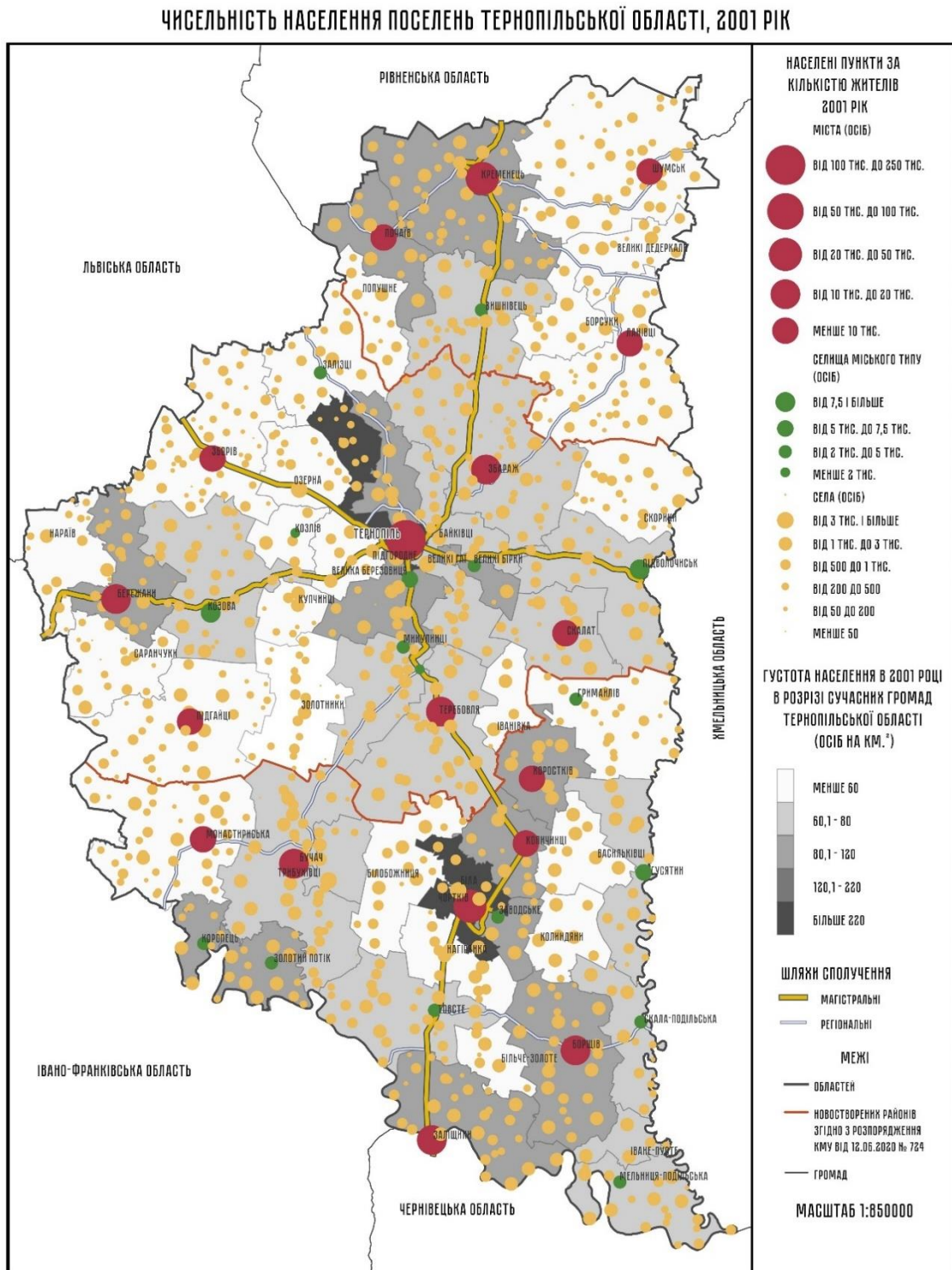

Рис. 2.11 Чисельність населення поселень Тернопільської області, 2001 рік

На південному заході найбільш густо населеними були території Буцацького та південної частини Монастириського району, що тепер увійшли до складу Буцацької, Коропецької та Золотопотіцької громад.

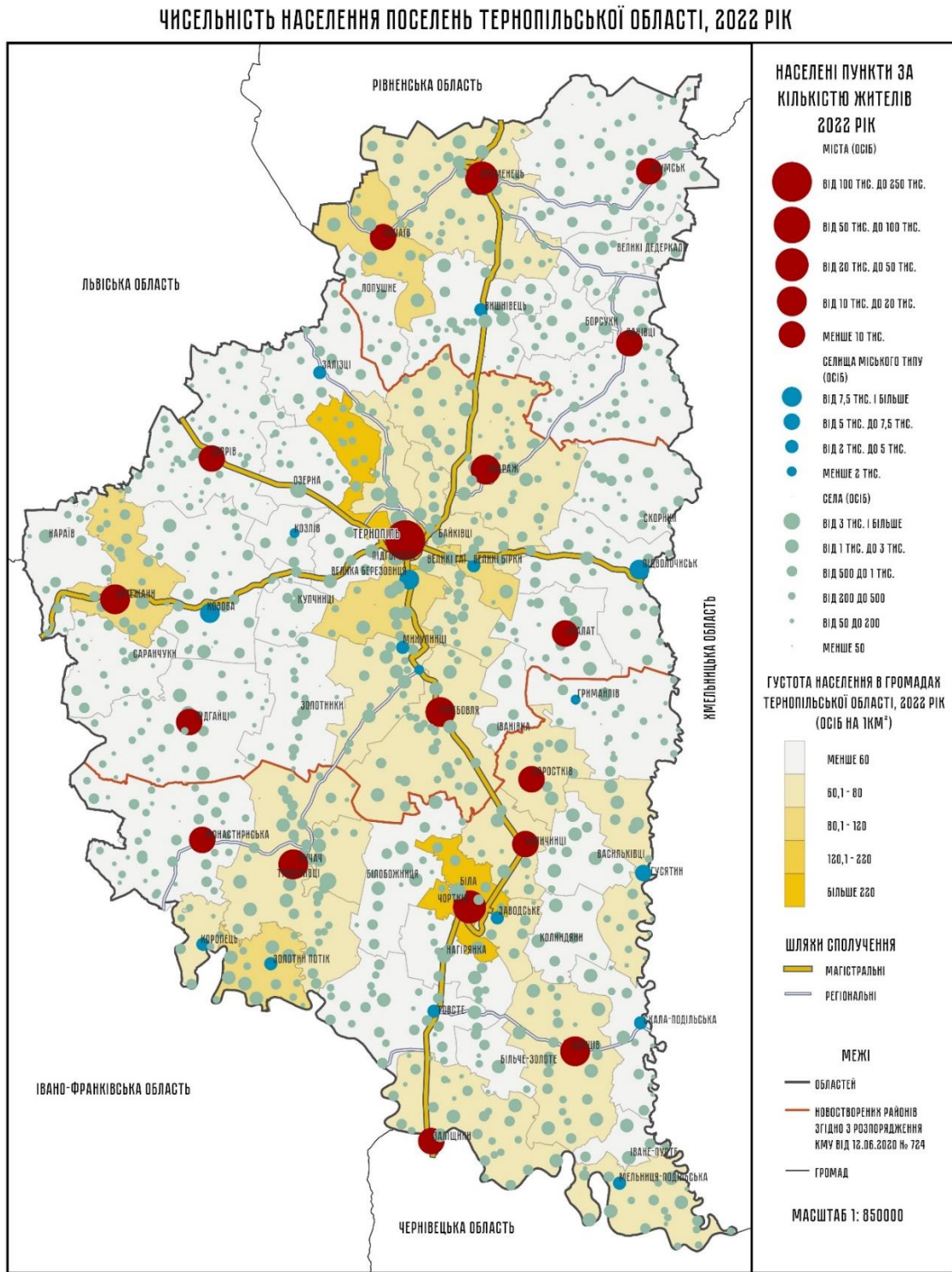

Рис. 2.12 Чисельність населення поселень Тернопільської області,
2021 рік

З картосхеми чітко видно, що найбільша густота населення спостерігалася в районах проходження важливих шляхів сполучення а також поблизу міських та селищних населених пунктів. Найменша густота населення, відповідно,

характерна для території на окраїнах області де переважно немає магістральних або регіональних шляхів сполучення або ж значних міських центрів

Найбільш густо населеною була південна частина області, а в центральній та північній густонаселені території чітко розміщувалися здовж траси на північ та на південь від міста Тернопіль. Найбільшу ж густоту населення більше 220 осіб на км² мали території поблизу міст Тернопіль та Чортків.

Розглянувши картосхему створену за даними 2001 року (рис.2.11) видно що картина концентрації населення залишається майже аналогічною до попередньої. Населення розміщується на територіях, що переважно знаходяться неподалік потужніших населених пунктів та основних шляхів сполучення. Зменшилася густота населення на півночі області в межах колишнього Лановецького району, а також на південному заході в межах колишнього Монастириського району.

За даними на 2021 рік розміщення населення по території області зберігає туж тенденцію, що й в попередньо розкинутих часових відтинках. Також аналізуючи відповідні картосхеми можна чітко побачити зменшення людності особливо сільських населених пунктів (рис. 2.12). Розглянувши дані за 1989, 2001 та 2021 роки можемо побачити чітку тенденцію до скорочення кількості населених пунктів з значною чисельністю населення. Станом на 1989 рік в північній частині області (рис.2.13), на території що тепер входить до складу новоствореного Кременецького району налічувалось 30 сіл з населенням від 1000 до 3000 тисяч осіб, в 2001 році їх число скоротилося до 25 а в 2021 році до 14 сіл. Скоротилася також кількість населених пунктів з людністю від 500 до 1000 осіб, за відповідні роки, від 71 до 63 і до 54 сіл.

Через зменшення чисельності населення відповідні населені пункти перейшли в категорію людності на ранг нижче, що спричинило зростання числа сіл з людністю до 500 осіб і менше.

Майже аналогічна ситуація спостерігається і в центральній частині області (рис.2.14), щодо сільських населених пунктів, що тепер входять до новоствореного Тернопільського району.

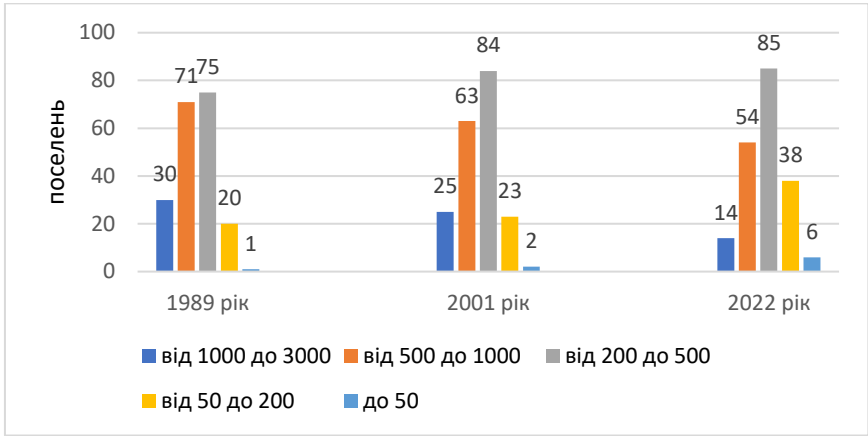

Рис. 2.13 Кількість населених пунктів за людністю на території новоствореного Кременецького району за 1989, 2001 та 2022 роки

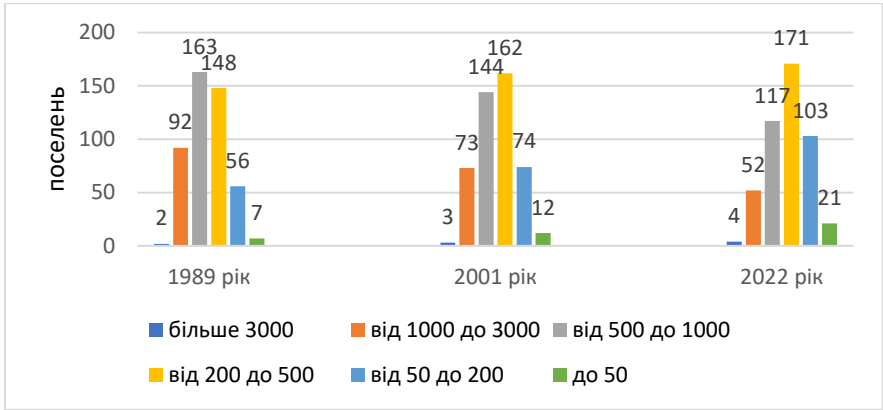

Рис.2.14 Кількість населених пунктів за людністю на території новоствореного Тернопільського району за 1989, 2001 та 2022 роки

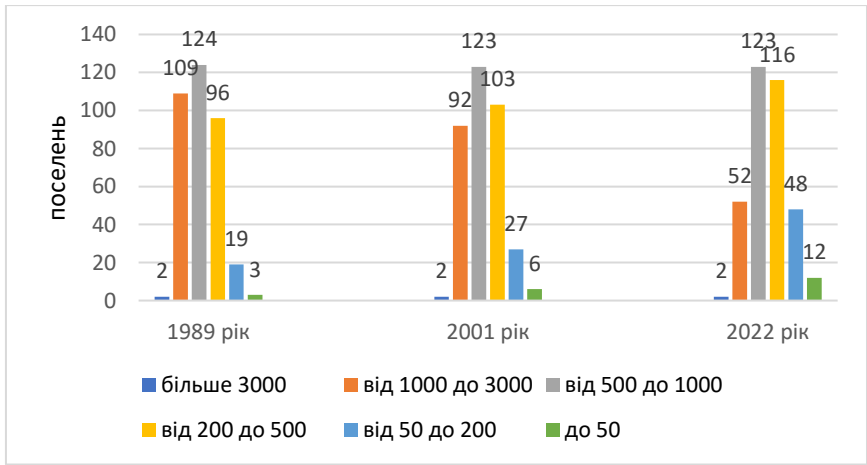

Рис.2.15 Кількість населених пунктів за людністю на території новоствореного Чортківського району за 1989, 2001 та 2022 роки

За винятком того, що відбулося зростання чисельності населення сіл які знаходяться неподалік від м. Тернопіль.

В 1989 році кількість сіл населення яких перевищувало 3000 осіб було два Великі Гаї та Озерна, за даними на 2001 рік до них приєднується село Петриків, а в 2021 році село Біла. Кількість сіл з населенням від 1000 до 3000 тисяч зменшилася відповідно за вказані роки з 92 до 73 і до 92 сіл. Схожа ситуація також щодо кількості сіл з населенням від 500 до 1000 осіб тут скорочення відбулося з 163 до 144 і до 117 сіл.

Схожа ситуація спостерігається і в південній частині області щодо сіл які тепер входять до складу новоствореного Чортківського району (рис.2.14). Число сіл людність яких перевищувала 3000 осіб залишилася стабільною, це два населені пункти село Трибухівці, поблизу міста Бучач, чисельність населення якого в 2001 році навіть зросло в порівнянні з 1989 роком та село Біла поблизу міста Чортків. Як і в попередньо згаданих частинах області в південній частині відбулося зменшення числа сіл з чисельністю населення від 3000 до 1000 осіб з 109 до 92 і до 52. Ці населені пункти відповідно перейшли в групу сіл з населенням від 500 до 1000 мешканців. Також варто зазначити, що число населених пунктів за досліджувані періоди залишилось практично стабільним, від 124 в 1989 році до 123 в 2001 і 2021 роках. Як і в попередніх випадках спостерігається збільшення числа сіл з людністю 500 осіб і менше.

Отож як і з картосхем так із діаграм можна судити про зменшення загального числа сільського населення, проте в південній частині області цей процес відбувався повільніше. В розподілі на адміністративні райони найбільш заселеними були Чортківський – 82,6 тис. осіб, Борщівський – 79,2 тис. осіб, Тереховлянський – Кременецький – 76, 9 тис. осіб Бережанський та Гусятинський по 71,6 тис. осіб. Найменшими за чисельністю населення були Шумський – 39,2 тис. осіб, Монастириський – 37,6 тис. осіб та Лановецький – 36 тис. осіб (додаток В).

Хоролого-хронологічний аналіз розміщення населення Тернопільської області показав визначальну роль у розвитку системи розселення

функціонального значення міських поселень та транспортних шляхів. Саме за рахунок яких й забезпечується зростання людності в поселеннях в межах зони урбанізаційного впливу обласного центру та вздовж шляхів сполучення міжнародного та загальнодержавного значення.

2.2.3 Статеві-віковий склад населення

Окрім чисельності та розміщення населення, важливий вплив на розвиток системи розселення має статеві-вікова структура населення. Вона має безпосередній вплив на соціально-економічний розвиток системи розселення. Розглянувши статистичні дані за 1990 – 2022 роки, щодо вікової структури населення, можемо констатувати, що впродовж зазначеного періоду частка чоловічого населення в області коливається в межах 46,1 - 46,9%, а жіночого - 53,1 – 53,9% (див. додаток М).

Проаналізувавши співвідношення часток населення області за основними віковими групами періоду 2009 – 2018 рр. (див. додаток Е, Ж, К), можемо зробити висновок про особливості розподілу населення в загальному по області, а також відповідно до типу місцевості. Станом на 2009 рік по області в міських та сільських поселеннях загальна кількість населення у віці 0 – 14 років становила 173482 особи, що склало 15,9% від загальної кількості населення області. У межах вказаної вікової групи 51,3% становить чоловіче населення та 48,7% жіноче.

Населення у віці 16 – 64 роки в 2009 році становило 740095 осіб – 67,9% від усіх мешканців. У цій віковій категорії вже спостерігається невелике переважання жіночого населення 51,5% до 48,5% чоловічого. Населення віком 65 років і старше становило більше 176 тис. осіб. – 16,2 %. В межах даної вікової групи 67,2% становили жінки та 32,8% чоловіки.

В період з 2012 по 2018 роки, на фоні загального скорочення чисельності населення області, відповідно й зменшується чисельність населення по вікових групах, проте відсоткове співвідношення залишається сталим.

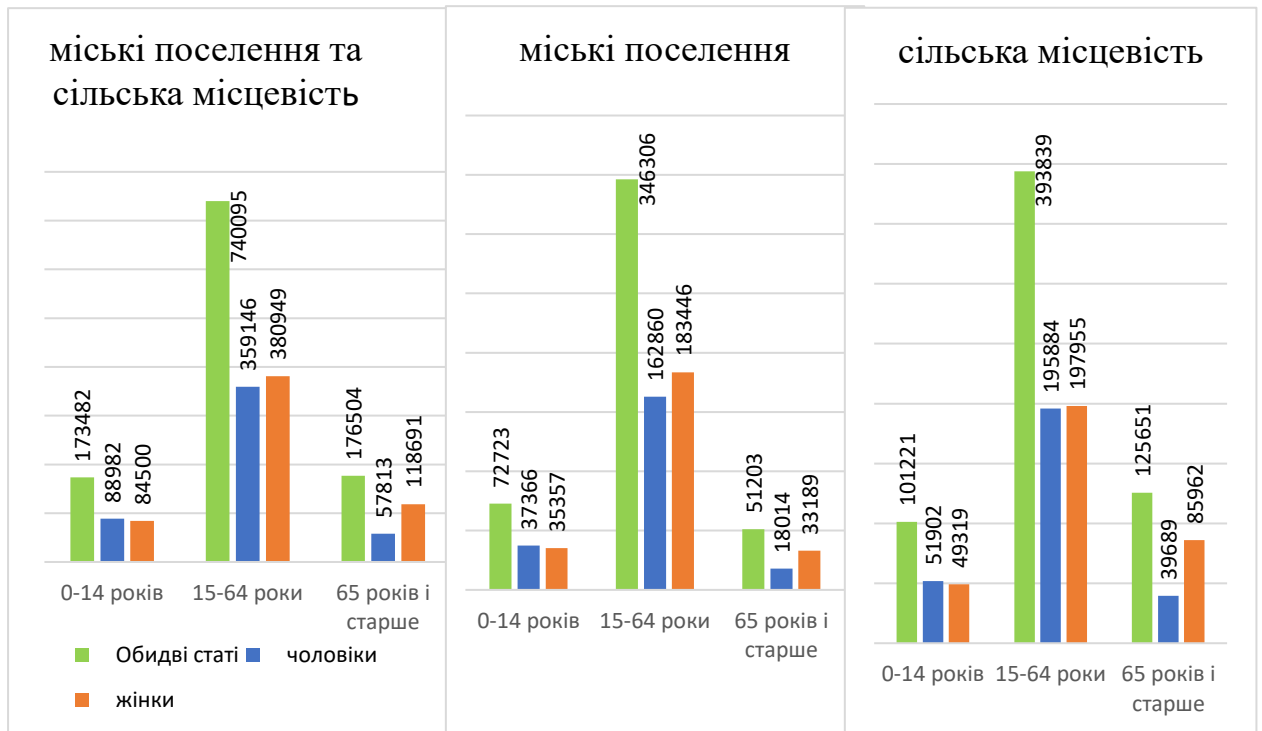

Рис. 2.16 Статеві-віковий розподіл населення Тернопільської області за типами місцевості 2009 рік (осіб)

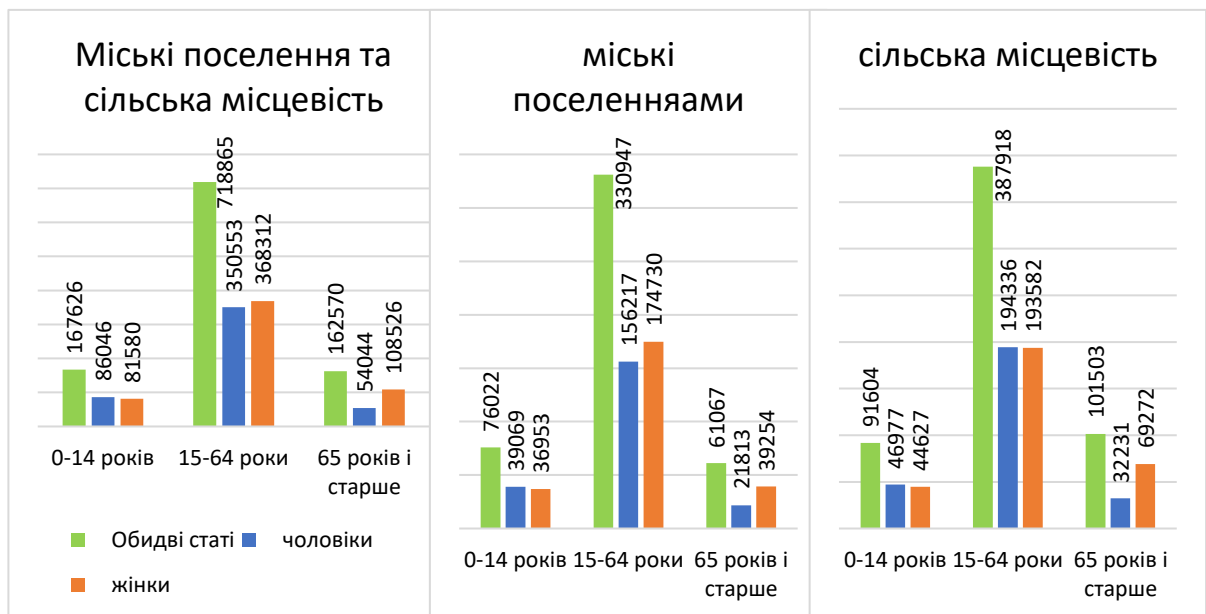

Рис. 2.17 Статеві-віковий розподіл населення Тернопільської області за типами місцевості 2018 рік (осіб)

За даними на 2018 рік населення віком 0 – 14 років становило – 16%, у віці 15 – 64 роки – 68,5% (зростання на 0,6% порівняно з 2009 роком) та населення у віці 65 років і старше 15,5%. У віковій групі 0 – 14 років переважають хлопчики 51,3%, а в наступних вікових категоріях вже спостерігається переважання

жіночого населення - працездатного віку 51,2%, у групі людей старшого віку 66,8% (рис.2.16, 2.17).

Розглянувши розподіл населення за типом поселень отримуємо дещо інші результати, які є наслідком скорочення як чисельності сільських жителів так і зміни їх статево-вікового складу. Попри загальне скорочення чисельності населення області спостерігаємо збільшення кількості осіб віком 0 -14 років у міській місцевості від 72 тис. осіб в 2009 році до 76 тис. осіб в 2018 році, що відповідно становить 6,6% та 7,2% від загальної чисельності населення області. Якщо в 2009 році у міській місцевості проживало 41,7% від всього населення віком до 14 років то в 2018 році їхня частка вже становила 45,4%.

У віковій групі 15 – 64 роки станом на 2009 рік в міській місцевості проживало 46,8%, а в 2018 році їх частка скоротилася до 46%. Відносно загальної чисельності населення це становить 31,8 та 31,5 % відповідно. Серед працездатного населення (15 – 64 роки) в міській місцевості, як 2009 так і в 2018 роках, переважали жінки. За вказаний період цей показник не змінився та становив 52,8%. В сільській місцевості співвідношення чоловіків та жінок працездатного віку є приблизно рівним з незначною перевагою жіночого населення в 2009 році 50,3% та чоловічого в 2018 році 50,1 %. Загалом по області, як в міській так і в сільській місцевості, спостерігається скорочення населення даної вікової групи. В міській місцевості за період 2009 – 2018 років таке скорочення більш помітне і становить 4,4%, а в сільській 1,5%. Якщо в містах скорочення відбулося приблизно рівномірно, як серед чоловіків так і серед жінок, то в сільській місцевості таке скорочення більш помітне серед жіночого населення 2,2% та 0,8% -чоловічого.

Населення, що належить до вікової групи 65 і старше переважно проживало у сільській місцевості це 71,2% в 2009 році та 62,4% в 2018 році. Станом на 2009 рік в селах проживало 68,7% від всього чоловічого та 72,4% від всього жіночого населення пенсійного віку. В 2018 році частка населення пенсійного віку, що проживає в сільській місцевості скорочується це 59,6% та 63,8%. В розподілі відсоткового співвідношення населення віком старше 65

років спостерігається значна перевага жінок. У сільській місцевості в 2009 році серед жителів віком 65 років і старше 68,4% становили жінки, а в 2018 році 68,2%. У міській місцевості в 2009 році у віковій категорії старше 65 років жінки становили 64,4% , а в 2018 році 64,3% (Рис. 2.16, 2.17).

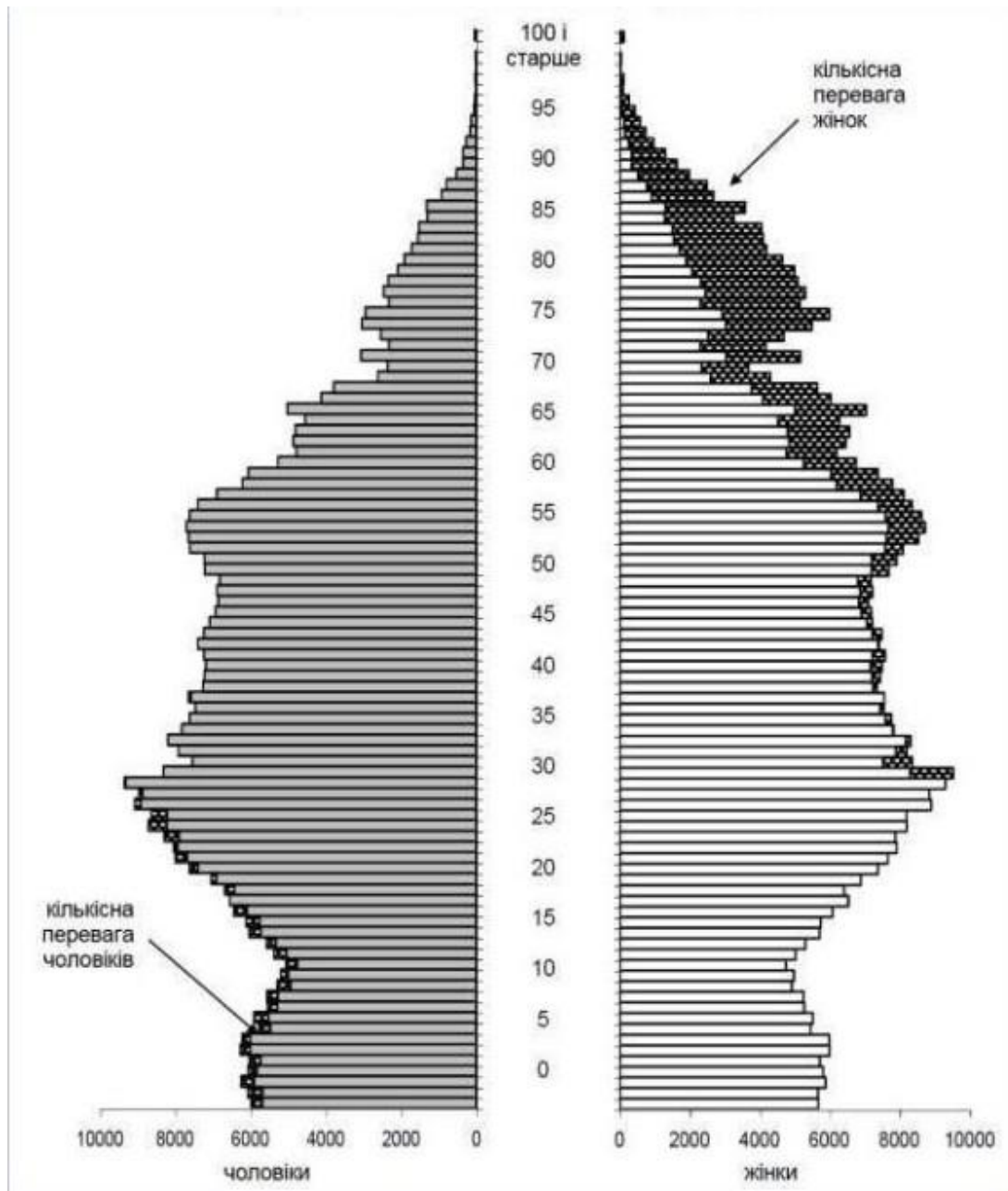

Рис. 2.18 Розподіл населення Тернопільської області за статтю та віком
(станом на 1 січня 2020 року), осіб

(Джерело: Стратегія розвитку Тернопільської області 2021 – 2027 роки
від 03.12.2020р.)

Розглянувши добірку статистичних даних поданих в Стратегії розвитку Тернопільської області (Стратегія розвитку Тернопільської області 2021 – 2027 роки від 03.12.2020р.) встановлено що співвідношення чоловіків і жінок на початок 2020 року становило 46,8% до 53,2% або ж 880 чоловіків на тисячу жінок. В статеві-віковій піраміді на січень 2020 року (Рис. 2.18), спостерігається переважання вікових груп осіб віком 25-30 та 50-60 років.

Прогалина у віковому діапазоні від 30 до 50 років в значній мірі пояснюється тим, що саме в такому віці населення є найбільш активним в плані трудової міграції. Також на статеві віковій піраміді яскраво помітно різке переважання кількості жінок над чоловіками починаючи від 50- річного віку та зростання цього показника до 80 – 85 річного віку. Як зазначається у попередньо вказаному джерелі середній вік населення області за період 2015 -2020 року зріс і становить 40,5 років (чоловіки – 37,8, жінки – 42,8 років).

Розглянувши співвідношення чисельності вікових груп отримуємо демографічне навантаження на працездатне населення (див. додаток Л). Загалом по області демографічне навантаження на працездатне населення в 2009 році становило 473 особи на 1000 мешканців працездатного віку, в 2012 році – 449 осіб, в 2015 році – 454 особи і в 2018 році - 459 осіб. Оскільки скорочення населення області відбувається у всіх вікових групах то зміни в демографічному навантаженні за відповідний період є несуттєвими.

У міській місцевості загальний показник демографічного навантаження збільшився. В 2009 році на 1000 працездатних припадало 356 осіб непрацездатного віку, а в 2018 році - 414. Зміни відбулися як через зростання частки населення віком до 14 років так і населення віком старше 65 років. В 2009 році на 1000 осіб працездатного віку припадало 209 дітей та 147 людей старшого віку, а в 2009 році ці показники становили 230 дітей та 185 літніх людей на 1000 працездатних мешканців.

В сільській місцевості демографічне навантаження на працездатне населення є вищим ніж у містах, проте за період з 2009 по 2018 роки спостерігається тенденція до скорочення. В 2009 році на 1000 працездатних

припадало 576 людей не працездатного віку а в 2018 цей показник становить 498 осіб. В розподілі на вікові групи, в 2009 році на 1000 працездатних мешканців сіл припадало 257 дітей та 319 людей похилого віку, а в 2018 році 236 дітей та 262 людини старшого віку відповідно. За даними на початок 2020 року показник демографічного навантаження залишався стабільним і практично відповідав показникам 2018 року.

2.2.4 Природний рух населення

Природний рух населення має одне з вирішальних значень у розвитку системи розселення на всіх її рівнях оскільки відповідає за процес зміни поколінь та як наслідок чисельність населення та соціально-економічному розвитку території.

У повоєнний період темпи народжуваності, в наслідок негараздів спричинених війною, були не значними в 1950 – 60 роках цей показник становив приблизно 21 дитина на 1000 осіб.

Пік показників народжуваності та природного приросту населення на території області фіксується в 1985 році, тоді загальний природний приріст по області становив 3502 особи (додаток Д). Додатні тенденції природного руху населення спостерілилися в 11 з 16 діючих на той час районах області. Найвищі показники природного приросту спостерігалися в місті Тернопіль – 2637 осіб, Чортківському – 628 осіб, Бучацькому – 338 осіб та Збарзькому – 136 осіб районах. Природне скорочення спостерігалось в Підволочиському -181, Зборівському -123, Лановецькому -127, Шумському -59, Заліщицькому -28 та Теребовлянському -10 осіб районах. За даними на 1990 рік природний приріст населення області скорочується більш ніж в двічі і становить залишається додатнім проте становить 1680 осіб. Не значний додатній природний приріст спостерігається в Бучацькому, Заліщицькому, Кременецькому та Козівському районах, а також в місті Тернополі 2803 особи де в порівнянні з даними 1985 року видно зростання. Вже на початку дев'яностих років двадцятого століття

чисельність населення Тернопільської області має тенденцію до поступового зменшення. Починаючи з 1992 року природний приріст населення має від’ємне значення. В 1995 році по області спостерігається природне скорочення на 1910 осіб. Така тенденція характерна для всіх районів області окрім Буцацького, де зафіксовано природний приріст на 114 осіб а також в місті Тернополі – 1363 особи.

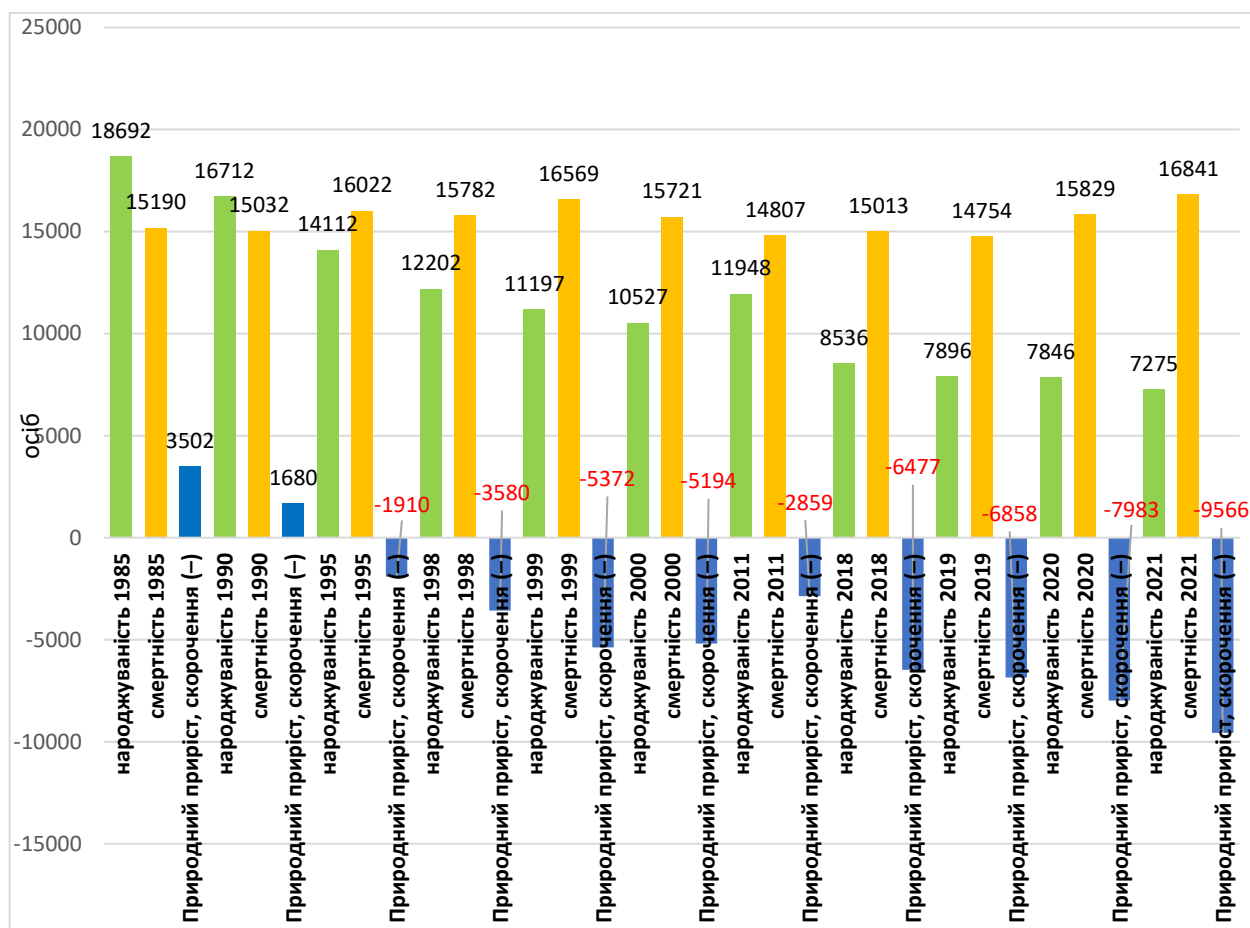

Рис. 2.19 Природний рух населення Тернопільської області за 1985-2021 роки

В наступні періоди, з 1998 по 2018 роки, по області спостерігається тенденція до збільшення природного скорочення населення (рис. 2.19). Найбільше природне скорочення населення відбулося в 1999 році – 5372 особи, а в 2000 році цей показник становить – 5194 особи. В період до 2008 року чисельність населення щорічно скорочувалась на 7 – 8 тисяч жителів, в період з 2008 року, темпи дещо уповільнились до 4 – 5 тисяч осіб в рік. За даними на 2011 рік темпи природного скорочення населення дещо уповільнились і становили 2859 осіб. За цими даними додатній природний приріст спостерігається не тільки

у місті Тернополі, але також в Бучацькому районі + 96 осіб. Проте за даними від 2017 року негативна тенденція характерна для першого періоду відновилося. В 2018 році природне скорочення населення знову різко зростає і становить – 6477 осіб. Загалом за статистичними даними, за період здобуття незалежності і до 2018 року чисельність населення області скоротилося приблизно на 10% (близько 123 тисячі осіб) (П. М. Дем'янчук & Л. Б. Заставецька, 2020). В наступні роки негативна тенденція тільки продовжується і станом на початок 2021 року природне скорочення становило 9566 особи. За період з 2015 по 2021 роки природне скорочення населення області становить майже 46 тисяч осіб. (Державна служба статистики України, головне управління статистики у тернопільській області.)

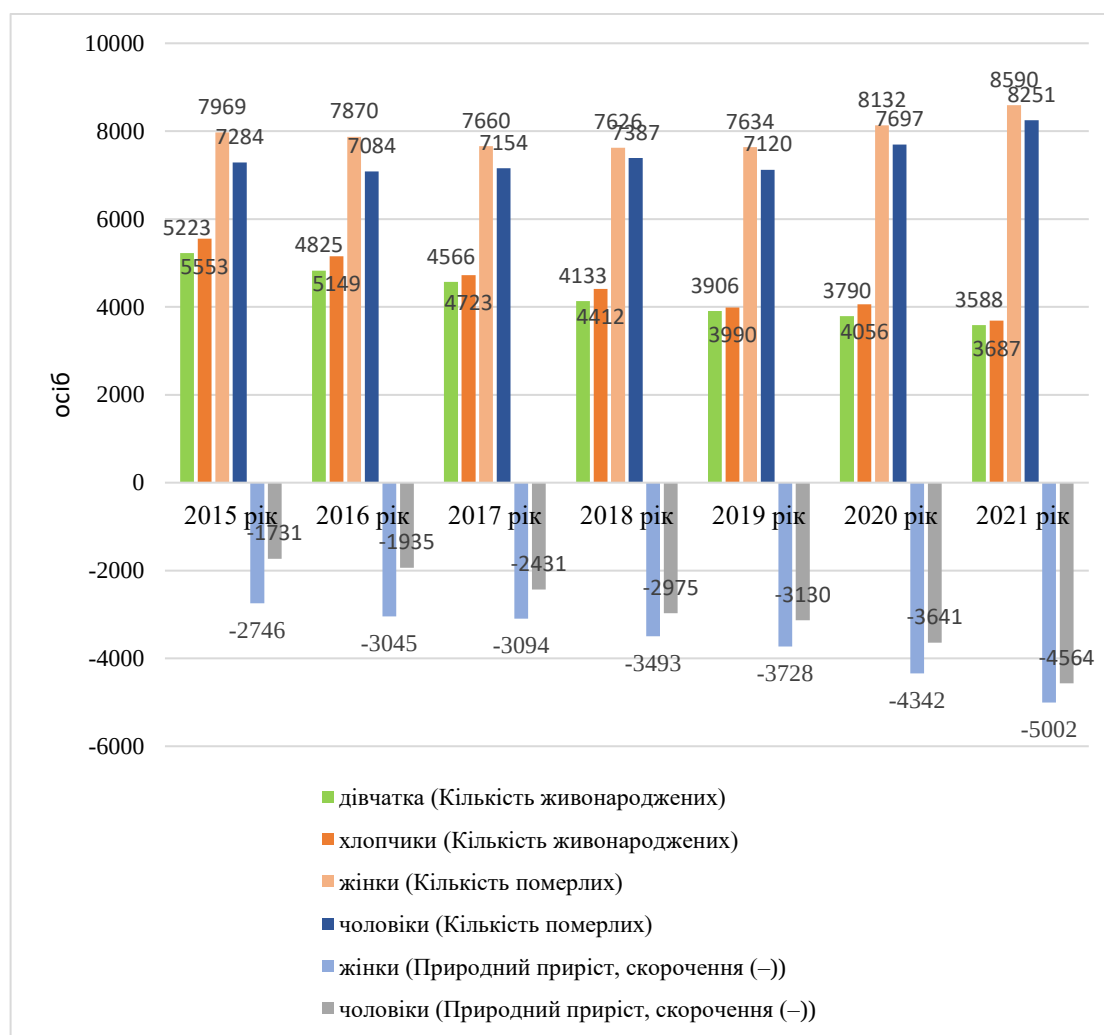

Рис. 2.20 Природний приріст, скорочення (–) населення Тернопільської області (по статях) за період 2015 – 2021 років

Як видно з діаграми (рис. 2.20) з кожним наступним роком спостерігається тенденція до зменшення народжуваності, а також до зростання кількості померлих.

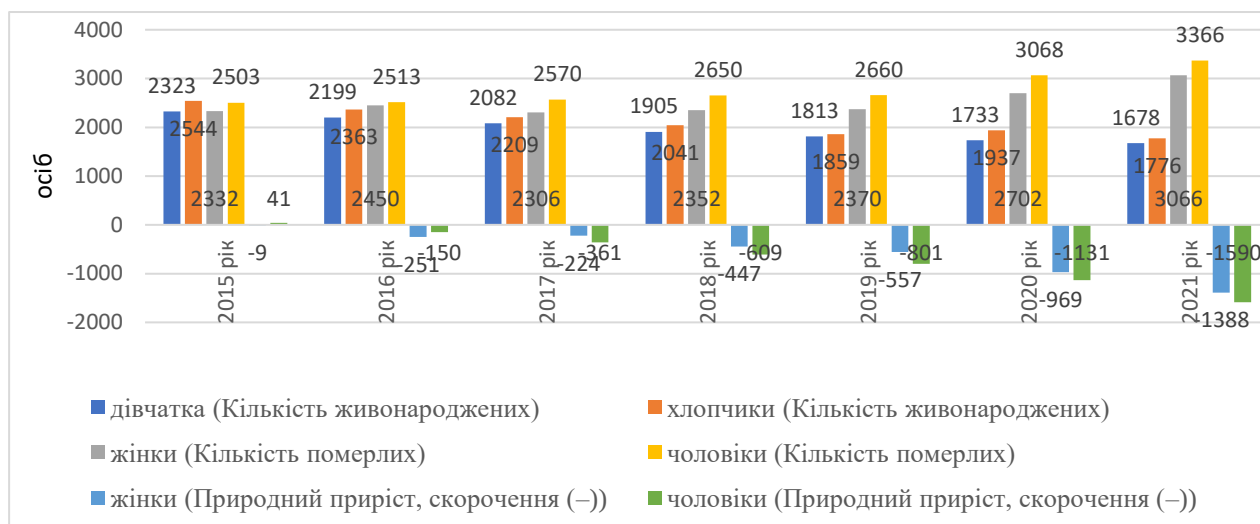

Рис. 2.21 Природний приріст, скорочення (–) населення Тернопільської області за період 2015 – 2021 років в міській місцевості

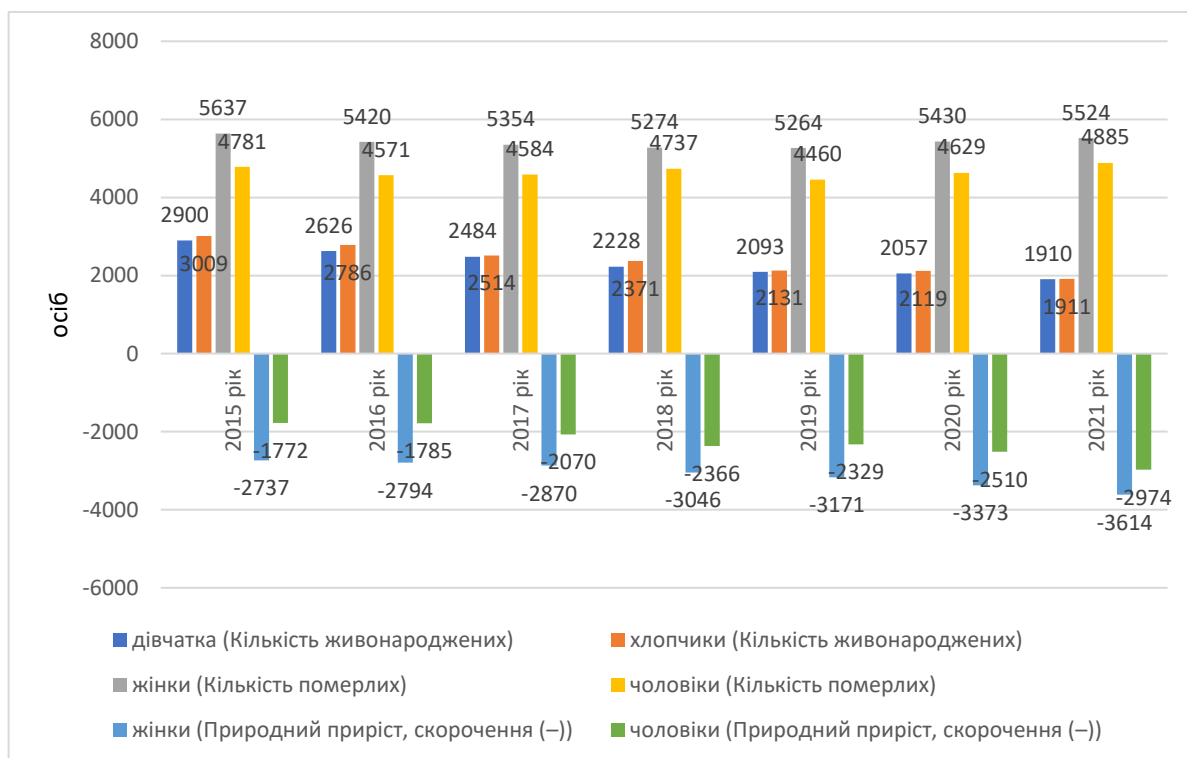

Рис. 2.22 Природний приріст, скорочення (–) населення Тернопільської області за період 2015 – 2021 років в сільській місцевості

Якщо частка новонароджених серед жіночого населення за відповідний період становила приблизно 48,5 – 49,5%, то частка померлих відповідно В 2015 році природне скорочення становило -4477 осіб то в 2021 році вже -9566 осіб. Тенденція природного скорочення спостерігається стосовно обох статей, особливо негативна ситуація простежується щодо жіночого населення.

становить 50,5 – 51,5%. Якщо окремо розглянути сільську та міську місцевість, то тенденція до скорочення чисельності населення в обох випадках зберігається, проте є певні відмінності (рис. 2.21, 2.22).

Станом на 2015 рік, в міській місцевості Тернопільської області, спостерігається мінімальне за період що розглядається природне скорочення серед жіночої статі всього -9, а також єдиний уданому відрізку додатній показник природного приросту серед чоловічої статі +41 особа. Вже в 2016 році спостерігається від'ємний природний приріст по обох статях – 251 – жінки та -150 – чоловіки. З кожним наступним роком обсяги від'ємного природного приросту зростають. З 2017 року в міській місцевості фіксуємо переважання смертності серед чоловічого населення, в 2017 році це співвідношення становить – 224 – жінки та – 361 – чоловіки, а в 2021 році цей показник становить 1388 – жінки та 1590 – чоловіки. В сільській місцевості з 2015 – 2021 років впродовж всього періоду фіксується від'ємний природний приріст населення, з переважанням смертності серед жіночого населення.

Розглянувши дані по смертності населення відповідно до вікових груп, виявлено що, кількість померлих серед чоловічого населення переважає в категоріях від 1 до 74 років. А у віці старше 74 років різко переважає показник серед жіночого населення та становить в середньому 38 – 40% від загальної кількості померлих в області. Вікова категорія до 74 років серед жінок становить приблизно 13 – 14% від кількості померлих в області, а частка чоловіків в даній віковій групі від загальної кількості померлих становить 28 – 30%. Тобто можемо констатувати, що чоловіки помирають в молодшому віці, а смертність жінок припадає на старшу вікову групу.

2.2.5 Міграційний рух населення

Міграційні процеси, окрім впливу на чисельність населення території та його розподілу за типом місцевості, є одним з основних чинників соціально-економічного розвитку місцевості, а також індикатором цього розвитку. Здебільшого причинами для міграції виступають економічні та соціальні передумови, що спонукають населення до переїзду з метою покращення свого становища в тому чи іншому аспекті, а також вибору міграційного напрямку.

У повоєнний період та 1950-1960 роках відбувалася міграція сільського населення у міста, в наслідок зростання їхнього промислового потенціалу. Крім цього через політику радянської влади щодо зменшення кількості хуторів відбувалося примусове переселення населення в інші населені пункти. Окрім цього населення області примусово переселяли в Крим та Казахстан як робочу силу для розвитку радгоспів та колгоспів, що там формувалися. Станом на 1955 рік число таких примусових переселенців становило 2731 особа. Примусова трудова міграція з такою ж метою, а також для робіт в шахтах та промислових підприємствах здійснювалася в східні області України, станом на 1957 рік число таких переселенців становило 15541 особа. Такі переселення в свою чергу викликали зменшення трудоресурсного потенціалу на території самої Тернопільської області. Як зазначає у своїй роботі Тимків, І. В. мешканці області не виявляли бажання переселятися в інші регіони тому міграція переважно відбувалася в межах області, в напрямку переселення в більш перспективні в плані розвитку та можливості заробітку населені пункти.(І. В. Тимків, 2016).

Окрім вище згаданого, значна хвиля міграції населення у воєнний та післявоєнний період відбувалася з політичних мотивів через втечу від радянських репресій значна частина населення була змушена шукати притулку за кордоном. В наступні періоди міграція населення з території Тернопільської області була зумовлена здебільшого соціально-економічними чинниками. За період з 1970 по 1990 роки область покинуло близько 57 тисяч осіб. Водночас

відбувалося і повернення людей раніше переселених в інші регіони, що спричинило міграційний приріст більш ніж на 11 тисяч осіб. (Заставецька, 2020).

Аналізуючи дані по міграції населення з 1990 по 2021 роки чітко видно основні періоди в які відбувалися зміни (рис. 2.23).

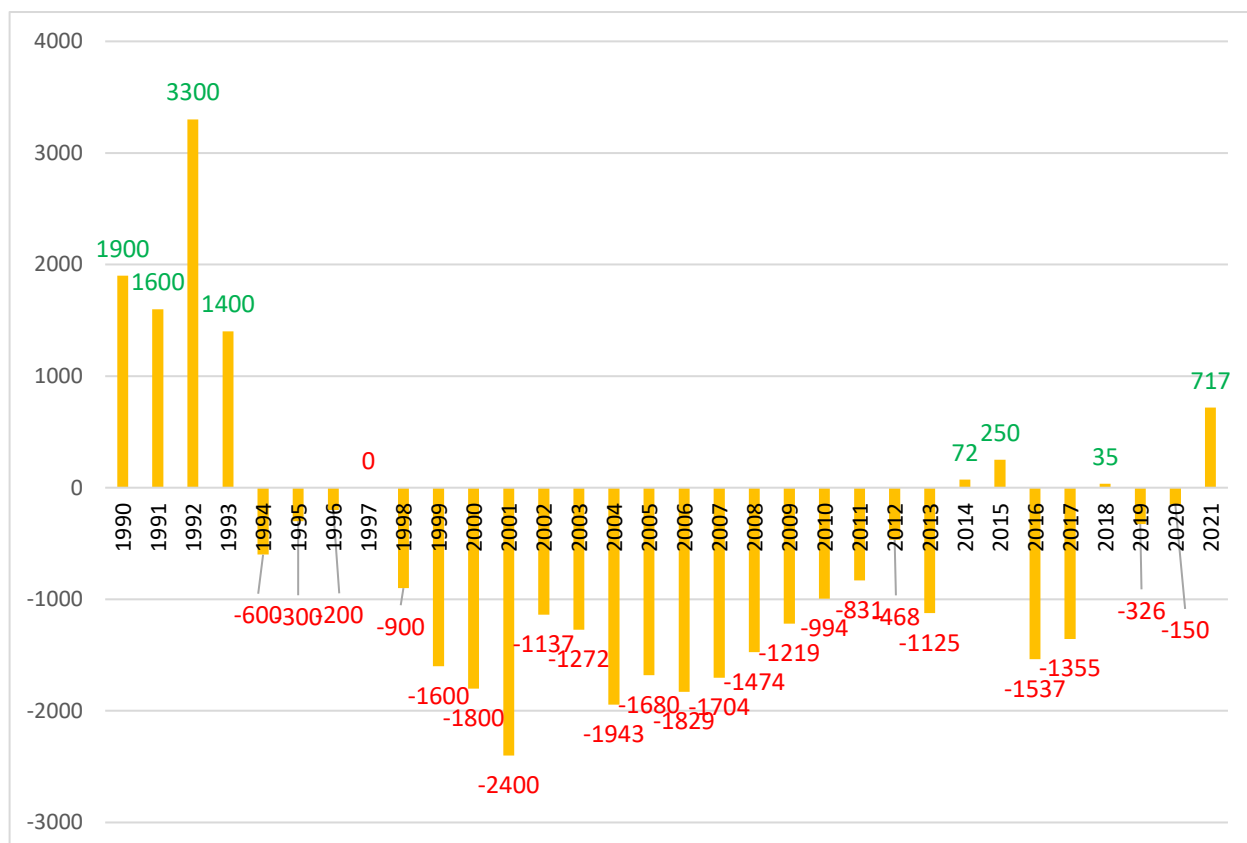

Рис. 2.23 Міграційний приріст, скорочення (-) населення Тернопільської області, (осіб)

З 1990 по 1993 рік спостерігається додатній міграційний приріст населення. В 1993 році цей показник становив 330 осіб, а в наступному році вже спостерігається скорочення до 1400 осіб.

Наступна хвиля міграції, викликана економічною кризою, припала на середину 90-тих років. В 1994 році спостерігається різка зміна міграційного приросту на міграційне скорочення і становить – 600 осіб, а до 1997 сальдо міграції знову поступово виходить на нуль. А вже з 1998 року і до 2001 знову спостерігається процес наростання кількості мігрантів з 900 до 2400 осіб.

За статистичними даними станом на 2001 рік, загальна чисельність трудових мігрантів по області перевищувала 42 тис. осіб. Більше 20 тис. осіб становили заробітчани із сільської місцевості, що складало майже 6,5% від

загальної кількості сільських жителів працездатного віку. В статевому співвідношенні трудових мігрантів більшість становили чоловіки, понад 59%. Найбільші обсяги трудової міграції населення спостерігалися в центральних та південних районах області. (Заставецька, 2020).

В 2002 році показник міграційного скорочення дещо знизився і становив 1137 осіб. Загалом міграційне скорочення різних розмірів по області спостерігалось до 2014 року, з періодичними коливаннями значень цього показника від найбільшого 1943 особи в 2004 році, до найменшого - 468 осіб в 2012 році.

Як і в дев'яності так і на початку двохтисячних років основними напрямками трудової міграції населення були країни Європи, як ближнього так і дальнього зарубіжжя (Польща, Чехія, Італія, Німеччина, Греція, Іспанія, Португалія та інші). Через значний рівень безробіття та низьку оплату праці збільшувалась кількість заробітчан, що мали вищу освіту. Серед мігрантів переважало населення молодого та середнього віку.

За даними управління статистики в Тернопільській області за період з 2010 по 2015 роки з території області виїхало більше 13 тисяч осіб. За приблизними підрахунками науковців загалом станом на 2016 рік закордоном перебувало більше 100 тисяч жителів області, через значну нелегальну міграцію точну цифру встановити важко. В статевому співвідношенні зберігалася перевага серед мігрантів чоловічого населення майже 52%. Найбільше мігрантів у віці від 30 до 50 років. Міграційні потоки з метою заробітку відбувалися як в середині держави, у великі міста зокрема Київ (будівельні та ремонтні роботи), так і закордон (будівельні та сільськогосподарські роботи серед чоловіків а також робота доглядальницею за літніми людьми серед жінок). Досить частими були сезонні трудові міграції на теплий період року для роботи в сільському господарстві або ж на будівництві в сусідніх країнах Польщі, Чехії, Словаччині та інших.

В наслідок початку російської агресії спостерігався незначний міграційний приріст через переїзд в область внутрішньо переміщених осіб (ВПО)

з Донецької та Луганської областей серед яких особи працездатного віку становили близько 45%. Загальне число ВПО станом на початок 2016 року не перевищувало 3 тисячі осіб, оскільки такий вид міграції більш масово відбувався в області, що знаходяться в центральній частині держави (Заставецька, 2020).

Через закриття значної кількості підприємств та закладів, а як наслідок зростання безробіття серед міського населення, збільшується також відтік населення з більшості міських населених пунктів. Відповідно станом 2016 – 2017 роки по області знову спостерігається міграційне скорочення 1537 та 1355 осіб. Надалі міграційні втрати мешканців регіону є порівняно низькими, а у деяких роках область має навіть позитивні значення за цим показником. Так, у 2021 році у Тернопільській області зафіксовано міграційний приріст населення (+717 осіб) (Стратегія розвитку Тернопільської області на 2021-2027 роки Проект редакції січень 2025 року).

Особливо відчутним міграційний приріст мешканців мав місце з початком повномасштабного вторгнення, коли Тернопільська область, як і інші тиллові області України, щодня приймала евакуаційні потяги із з ВПО. На початок 2025 року в області проживало 66 892 ВПО (zareєстрованих).

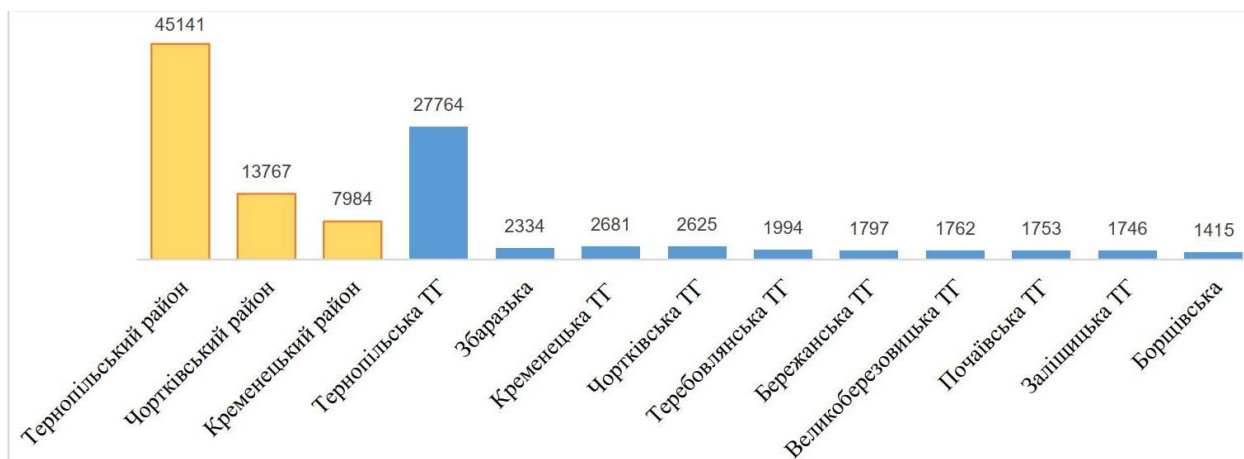

Рис. 2.24 Розміщення ВПО в розрізі районів та ТОП-10 громад області за кількістю ВПО, станом на 1 січня 2025 року, осіб (Стратегія розвитку Тернопільської області, 2025 рік)

Найбільше ВПО розміщено у Тернопільському районі (45 141 особа), зокрема в обласному центрі – 27764 особи. У Чортківському районі проживає 13

767 ВПО, у Кременецькому 7 984 ВПО. Більшість ВПО обрали для проживання обласний центр або інші менші міста регіону з найбільш розвинутою інфраструктурою та наявністю місць. Так, у ТОП-10 громад, які прийняли найбільшу кількість ВПО, входять (рис. 2.24) (окрім Тернопільської) Кременецька, Чортківська, Збаразька, Терехівська, Бережанська Заліщицька територіальні громади. Таким чином посилюють приріст кількості міського населення.

Така масова вимушена міграція мешканців із окупованих та прифронтових території та територію області викликала ряд нових завдань які потрібно вирішувати.

- адаптація ВПО до нових місць проживання;
- зростання навантаження на управлінські та соціальні структури пов'язані з пошуком та облаштуванням житла для переселенців;
- зростання пропозиції робочої сили на ринку праці;
- зростання потреб в медичному обслуговуванні населення;
- зростання потреб в наданні послуг шкільної та дошкільної освіти, та облаштування освітнього процесу в умовах повітряних тривог;
- розміщення релокованих підприємств та інших закладів та сприяння їхній адаптації та можливостей для розвитку.

Вирішення таких завдань потребує комплексного збалансованого підходу з боку органів управління усіх рівнів, починаючи від обласного і закінчуючи місцевим з метою нормалізації суспільного життя.

Загалом, варто зауважити, що міграційні переміщення є першою ознакою змін у економічній стабільності поселень. Звісно, у сучасних умовах, без економічної та соціальної складові не менш важливі. Тож навіть із проаналізованих показників можемо знову ж стверджувати, що найбільш міграційно привабливими є центри громад із найбільшою кількістю виконуваних функцій, вигідним транспортним розташуванням та фінансовими перспективами громад.

2.2.6 Функціональні типи поселень

В структурі системи розселення населені пункти, що до неї входять відрізняються не тільки своєю людністю, розміром чи адміністративним статусом, а й за своїми функціональними ознаками. В залежності від наявності чи переважання конкретних видів діяльності, або ж їх поєднання – адміністративної, аграрної, промислової, транспортної, освітньої та інших функцій можна визначити функціональний тип населеного пункту. Аналіз функціональної типології дає змогу краще зрозуміти вплив окремих населених пунктів на розвиток системи розселення.

Розглянувши підходи ряду науковців (А. І. Доценко, 2010), (П. О. Сухий, & Н. В. Заблотовська, 2011), (О. О. Афоніна, 2003), (Т. Б. Заставецький, 2005) та інших, визначення та групування населених пунктів за функціональними типами, а також врахувавши їх значення в ієрархії обласної системи розселення й особливості спеціалізації відносно сфер зайнятості населення, було здійснено класифікацію міських та сільських поселень, які є адміністративними центрами громад за їх функціональним призначенням (див. додаток X).

I. Ядро обласної системи розселення, промисловий вузол, з адміністративно-організаційними, науково-культурними, соціально-побутовими, транспортними функціями. До вказаного типу належить обласний центр м. Тернопіль, що також є адміністративним центром Тернопільського району та Тернопільської громади. Місто є центром обласної системи розселення з найпотужнішим соціально-виробничим та транспортним потенціалом.

II. Ядра районної системи розселення, промислові центри, з адміністративно-організаційними функціями:

а) місто з науково-культурними, соціально-побутовими, транспортними функціями – м. Чортків. Місто є адміністративним центром Чортківського району, та другим за чисельністю населення в області.

б) місто з освітньо-культурними, соціально-побутовими функціями – м. Кременець. Адміністративний центр Кременецького району та третє за кількістю населення місто в області.

III. Ядра первинної системи розселення, багатофункціональні центри з адміністративними функціями:

а) поселення із розвинутими культурно-освітніми, соціально-побутовими торговельно-розподільчими, транспортними функціями. Сюди входять міста Збараж, Зборів, Бережани, Тереховля, Заліщики та селище Підволочиськ, що раніше були адміністративними центрами районів, а також селища Микулинці, Великі Бірки, Велика Березовиця та Заводське. Усі перелічені населені пункти розташовані на магістралях міжобласного значення та перетині шляхів сполучення.

б) поселення з соціально-побутовими, торговельно-розподільчими туристично-рекреаційними функціями: м. Почаїв, що є одним з найважливіших православних паломницьких центрів України, та селище Гусятин в якому знаходиться курорт з лікувальними мінеральними водами..

в) поселення з соціально-побутовими, торговельно-розподільчими, функціями: сюди увійшли міста Борщів, Бучач, Ланівці, Монастирська, Підгайці, Шумськ та селище Козова, що були центрами колишніх адміністративних районів області.

IV. Ядра первинної системи розселення, агро-промислові центри з адміністративними функціями: сюди відносяться міста Копичинці, Скалат та Хоростків, а також дев'ять селищ міського типу.

Сільські населені пункти, що є адміністративними центрами громад також були розподілені відносно їх функціональної приналежності, із врахуванням переважаючої зайнятості населення в галузях господарства та прибутковості виробництв:

I. Села - ядра первинної системи розселення, аграрно-бізнесові центри, з адміністративними, соціально-побутовими функціями. До даного типу відносяться дев'ять населених пунктів, це переважно потужні села, що попри зайнятість в аграрному секторі також мають представлені на своїй території

підприємства кількох галузей промисловості. Сюди входить шість сіл Тернопільського району та три Чортківського. Села Великі Гаї, Озерна, Байківці та Підгородне, є центрами громад, що розташовані неподалік м. Тернополя. Село Золотники на півдні Тернопільського району є центром однієї з найбільших сільських громад області. В Чортківському районі це села Нагірянкa та Трибухівці, неподалік м. Чорткова, та Іване-Пусте на південному сході області. Всі перелічені населені пункти мають людність більше 1600 осіб, а чисельність населення сіл Великі Гаї, Трибухівці, Озерна та Біла перевищує 3000 мешканців.

II. Села - ядра первинної системи розселення, аграрні центри з адміністративними функціями та розвитком переважно харчової промисловості. В дану групу входить дванадцять населених пунктів. В Тернопільському районі це села Іванівка, Нараїв, Купчинці, Сарнчуки та Скорики. Всі вони окрім Купчинців знаходяться на окраїнах району в значній відстані від обласного центру. В Чортківському районі таких населених пунктів чотири це Більче Золоте, Білобожниця, Колидняни та Васильківці. Населення кожного з них перевищує 1000 мешканців, а у Білобожниці та Більче Золотому - 1500 осіб. В Кременецькому районі до даного функціонального типу належать адміністративні центри усіх трьох з сільських громад Великі Дедеркали, Лопушне та Борсуки. Чисельність населення у двох останніх становить 800 осіб.

Загалом серед центрів громад по області найбільш багатофункціональними населеними пунктами серед міських поселень окрім обласного та районних центрів, є населені пункти, що раніше були центрами колишніх районів та знаходяться на перетинах важливих транспортних магістралей. Серед сільських населених пунктів переважає аграрна спеціалізація.

Варто зауважити, що кількість виконуваних функцій буде залежати як від місця поселення у обласній системі розселення так і від його ролі у опорному каркасі розселення. адже при більш вигідному транспортному розташуванні – зростає діапазон функцій населеного пункту, що в свою чергу впливатиме на загальну спеціалізацію громади.

Висновки до розділу 2

Сучасна система розселення Тернопільської області почала своє формування із найдавніших часів, що пов'язане із заселенням краю. Сприятливі природні умови та ряд історичних процесів що безпосередньо впливали на зміни в розвитку краю, вигідне транспортно-географічне розташування досліджуваної території зумовили формування опорного каркасу розселення у вигляді найдавніших міських поселень таких як Чортків, Збараж, Заліщики, Хоростків, Бережани, Підгайці, Бучач, Тернопіль, Кременець та ін. У топографічному розташуванні поселень чітко простежуються природні особливості території, тому переважаючим типом розташування буде прирічковий.

Кожне поселення як в період свого заснування так і в сучасний період виконує ряд функцій які вирізняють його, приваблюючи мігрантів чи зумовлюючи формування демографічного потенціалу. Багато поселень змінили свої функції протягом свого історичного розвитку. Від оборонних й торгових до сільськогосподарських та транспортних, від промислових до адміністративних та сільськогосподарських. Значна кількість поселень також зазнала зміни у ієрархії свого адміністративного статусу оскільки набула чи втратила певний набір функціональних особливостей.

Варто зауважити, що демографічні процеси є найяскравішим показником змін у розвитку поселення та його соціально-економічному розвитку. Зростання чи скорочення чисельності населення підчас різних історичних періодів, а також інтенсивність та напрямки міграційних потоків були своєрідним дзеркалом що відображало соціально-економічний розвиток території та мало один з вирішальних впливів на нього ж у майбутньому. То ж відповідно за досліджуваний період ми чітко простежуємо, що найперспективнішими в демографічному відношенні стали поселення в зоні активного демографічного впливу міста Тернополя, найбільших міст області, а також вздовж важливих транспортних шляхів які й виступають основою опорного каркасу розселення Тернопільської області. Що ще раз підкреслює важливість системи розселення у комплексному розвитку області.

РОЗДІЛ 3

СУЧАСНІ ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ СИСТЕМИ РОЗСЕЛЕННЯ

3.1 Тернопільська обласна система розселення як приклад трансформаційних змін

На різних етапах історичного розвитку, в будь-якій державі відбуваються певні трансформації та перетворення, зумовлені потребами та викликами сучасності які стоять перед суспільством. Від таких змін, зазвичай очікують покращення та вдосконалення особливостей функціонування, відповідної важливої ланки у структурі держави. Прикладом таких трансформацій в Україні, стала адміністративно територіальна реформа (АТР), що тривала з 2014 по 2020 роки, та була призупинена у зв'язку з активною фазою військової агресії. Разом із впровадженням децентралізації влади та передачі значних повноважень на місцевий рівень, реформа призвела до значних змін в адміністративно-територіальному устрої (АТУ). Зміни відбулися в кожній адміністративній області, шляхом зменшення кількості районів, через їх об'єднання та укрупнення, а також створення у їхньому складі об'єднаних територіальних громад (ТГ), через перерозподіл колишніх сільських рад. Такий процес, в свою чергу спричинив зміни та переформатування у загальній структурі загальнодержавної системи розселення, а відповідно й міжрайонного, районного, кущового та локального рівнів. Такий перерозподіл власне населених пунктів так і їх населення, зокрема, поміж новими адміністративними одиницями різних рівнів, зумовив значний вплив не тільки на функціонування низових систем розселення, а й на їх мешканців (Салій, 2022).

Старт перетворень та трансформації в системах розселення було закладено 2014 року відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України датованого 1.04. 2014 р. № 333-р «Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні». Відповідно до даної концепції встановлюється трьохрівневий АТУ:

- базовий рівень – ТГ
- районний рівень – райони;
- регіональний рівень адміністративно-територіального устрою включав області, Автономну Республіку Крим, а також міста Київ і Севастополь (Кабінет Міністрів України, 2014).

Наступним кроком стало прийняття Верховною Радою України у 2015 році Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» (Верховна Рада України, 2015). Таким чином, у період з 2014 по 2019 роки цей процес мав добровільний характер, а ліквідація старих районів та утворення нових ще не проводилась.

Відповідно до старого АТУ, станом на 1 січня 2020 року в складі Тернопільської області налічувалося 17 районів, та чотири міста обласного значення м. Тернопіль (обласний центр) міста Бережани, Кременець та Чортків. В області вже була утворена та діяла 51 об'єднана ТГ (ОТГ). Найбільше об'єднаних ТГ нараховувалося в Гусятинському районі - 7, а також по 5 в Борщівському та Тернопільському районах. В Теребовлянському та Підволочиському районах нараховувалося по 4 ОТГ, по 3 ОТГ в Зборівському, Збаразькому та Чортківському районах, по дві ОТГ в Бережанському, Бучацькому, Козівському, Кременецькому, Лановецькому, Монастириському та Шумському районах, по одній ОТГ в Заліщицькому районі містах Тернопіль та Бережани. У Підгаєцькому районі та в містах Чортків і Кременець не було зареєстровано об'єднаних територіальних громад (ОТГ). Загалом по області налічувалося 1058 населених пунктів, серед яких 18 міст, 17 селищ міського типу (СМТ) та 1023 сільських населених пункти. До складу ОТГ входило 11 міст, 14 СМТ та 450 сіл (Салій, 2021; Головне управління статистики у Тернопільській області, 2020).

На основі такого поділу в Тернопільській обласній системі розселення, що територіально відповідає межам Тернопільської області, умовно виділялося три системи розселення міжрайонного рівня, з центрами у найбільших містах області, Тернопільська - Тернопіль, Чортківська - Чортків та Кременецька –

Кременець (Заставецька, 2013). Місто Тернопіль, що знаходиться в центральній частині області є найбільшим за площею, чисельністю населення та економічною спроможністю – виступає ядром як обласної так і міжрайонної системи розселення, та знаходиться між містами що є центрами міжрайонних систем розселення на півночі та на півдні від нього (Кременцем та Чортковом). Таке розташування головних центрів з півночі на південь, по лінії проходження основних транспортних шляхів (автомагістралей та залізниць) давало можливості для розвитку як самих міжрайонних систем, так і впливу на оточуючі населені пункти та взаємозв'язки між самими центрами систем.

Найбільшою міжрайонною системою виступала Тернопільська, другою за розміром Чортківська та третя Кременецька (рис 3.1). В межах вказаних міжрайонних систем розселення виділялося 17 районних, центрами яких переважно були населені пункти – адміністративні центри колишніх районів. До складу Тернопільської міжрайонної системи розселення відносились 9 районних з центрами у містах Ланівці, Зборів, Підгайці, Теремовля та Бережани, селищах Підволочиськ, Козова, Гусятин та Великі Бірки. До Чортківської міжрайонної системи розселення відносились 5 районних з центрами у містах Монастириська, Чортків, Борщів, Бучач та Заліщики. До складу Кременецької міжрайонної системи розселення відносились 3 районних з центрами в містах Шумськ, Кременець та Збараж (Салій, 2023).

Вираженими центрами кущових систем розселення на півночі області були: в Кременецькому районі місто Почаїв, в Збаразькому селище Вишнівець, що перебував в підзоні інтенсивних зав'язків з центром Кременецької міжрайонної системи розселення. В межах Тернопільської міжрайонної системи розселення виділялося дев'ять кущових центрів.

В Зборівському районі – селище Залізці, а в Козівському – селище Козлів, в Підволочиському – місто Скалат, в Теремовлянському – селища Микулинці та Дружба, в Гусятинському – міста Хоростків, Гримайлів та Копичинці, в Підволочиському – місто Скалат, в Тернопільському районі можна виділити селища Велика Березовиця та Великі Бірки.

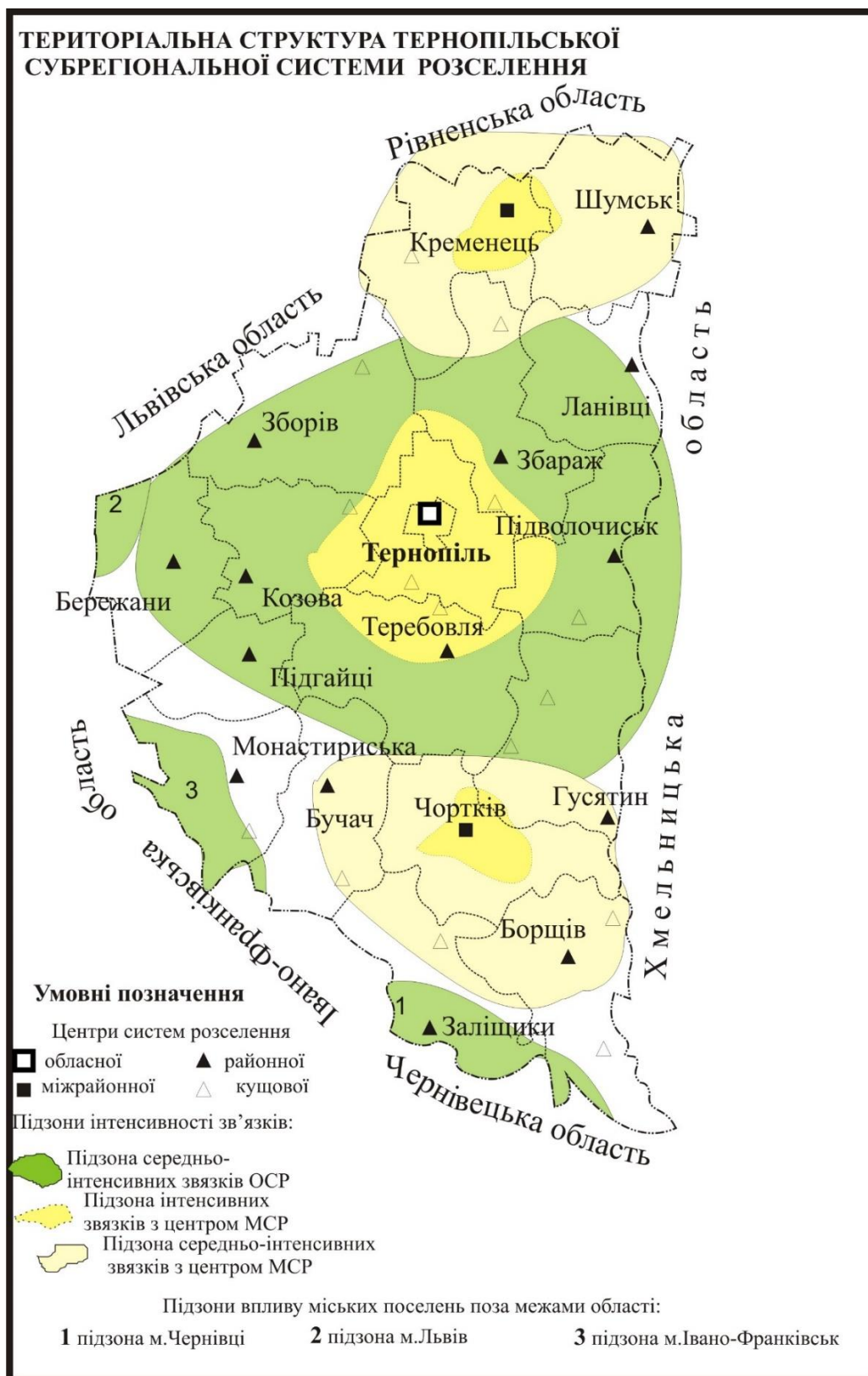

Рис. 3.1 Територіальна структура Тернопільської субрегіональної системи розселення до проведення реформи децентралізації

В Чортківській міжрайонній системі розселення чітко виділялося шість кущових центрів. В Монастириському районі – селище Коропець, в Чортківському – селище Заводське, в Борщівському селища Скала-Подільська та Мельниця-Подільська, в Бучацькому – селище Золотий Потік та в Заліщицькому – селище Товсте (Заставецька, 2013).

Внаслідок реалізації другого етапу реформи децентралізації, згідно з розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12 червня 2020 року № 724-р «Про визначення адміністративних центрів та затвердження територій ТГ Тернопільської області», на території області було створено 55 територіальних громад (Кабінет Міністрів України, 2020). А відповідно до постанови Верховної Ради України «Про утворення та ліквідацію районів» від 17 липня 2020 року № 3650, замість колишніх сімнадцяти районів утворено три нові — Тернопільський, Чортківський та Кременецький (Верховна Рада України, 2020). Саме в межах згаданих одиниць АТУ й відбувся перерозподіл населення, що призвів до виникнення нових диспропорцій у просторовому розвитку територій (Заблотовська, Данілова, & Салій, 2022).

Тепер на основі, колишніх трьох міжрайонних систем розселення, що зосереджувалися навколо найбільших міст, виникли три великі районні системи. Центрами таких систем стали три найбільші населені пункти області які до цього були центрами систем міжрайонного рівня (Салій, 2023).

На півночі області утворено Кременецький район до складу якого повністю увійшли території колишніх Кременецького, Лановецького, Шумського, а також північна частина Збарзького району. Як наслідок Кременецька міжрайонна система розселення відповідно трансформується в районну. Хоча, територіально південно-західна частина колишнього Лановецького району є досить віддаленою від міста Кременець, що погіршує інтенсивність зав'язків. Інші населені пункти що були колишніми ядрами районних систем розселення, тепер стали центрами ТГ, переходять у статус кущових на ряду з вже існуючими (Заблотовська & Салій, 2021).

Тернопільський район займає центральну частину області займає найбільший за площею (45% від всієї території області), також чисельністю населення (більше 560 тисяч осіб). У ньому проживає 55% мешканців Тернопільський район, що своїми межами переважно відповідає однойменній міжрайонній системі розселення центром якої є м. Тернопіль. За винятком, вже згаданої вище, південно-західної частини Лановецького району, а також північної частини колишнього Гусятинського району.

До складу новоутвореного Тернопільського району повністю увійшли території шести колишніх районів а саме: Бережанського, Зборівського, Козівського, Підгаєцького, Тернопільського та Підволочиського, а також Тербовлянський район, за винятком чотирьох сіл, та південна частина Збараського району. Відповідно, центри районних систем розселення тепер стають центрами кущового рівня. Всього в районі утворено 25 громад.

Південну частину області займає Чортківський район який об'єднав у своєму складі шість колишніх районів, а саме: Монастирський, Буцацький, Чортківський, Гусятинський, Заліщицький та Борщівський, а також чотири населені пункти колишнього Тербовлянського району. Район знаходиться на другому місці за кількістю утворених ТГ (22). За площею займає 36% від території області, а також тут проживає 32% мешканців області. Відповідно Чортківська міжрайонна система розселення, маючи у складі поселення п'яти районів, перейшла у статус районної, а п'ять колишніх районних як такі зникнуть (а точніше змінять свій статус). До новоствореного району приєднуються території колишнього Монастирського району, що знаходиться віддалено від міста Чорткова, та має низьку інтенсивність зав'язків з центром системи. Також до складу району увійшла територія північної частини колишнього Гусятинського району, яка також віддалена від центру районної системи розселення (Заблотовська & Салій, 2021).

Населені пункти – колишні районні центри та ядра районних систем розселення, які стали адміністративними центрами найбільших громад переходять у статус кущових на ряду із колишніми кущовими які також стали

центрами громад. Також, варто зазначити, що на базі кущових систем розселення, в переважній більшості, й сформували ТГ в області (Заблотовська & Салій, 2021).

Розглянемо один з основних та найпоширеніших показників, що використовується при аналізі особливостей розміщення населення, а саме його густоту, що передається середньою чисельністю мешканців які проживають на 1 км² території. За твердженням Л. Немец: «густота або щільність населення, передає рівень заселеності певної території» (К. Немец та ін, 2018). Загалом, для Тернопільської області щільність населення становить 70 осіб/км². Проте на території області проявляються диспропорції в розселенні населення з-поміж її адміністративних одиниць. Серед трьох новоутворених районів Тернопільської області найбільшою щільністю населення буде вирізнятися центральний район – Тернопільський з центром у місті Тернопіль - 95 осіб/км². Такий показник густоти населення отримуємо за рахунок міста Тернополя, що є обласним центром та найбільшим за чисельністю населення містом області. Без урахування мешканців обласного центру середня щільність населення району становитиме - 56 осіб/км². На другому місці за густотою населення по області знаходиться Чортківський район, де пересічно проживає 65 осіб на км², і найменш густонаселеним є Кременецький район – 54 особи/км².

Проаналізувавши щільність розміщення населення окремо по кожній з ТГ області (рис. 3.3) варто зауважити, що найбільш густонаселеними є, очікувано, Тернопільська ТГ, а також громади, що розміщені в приміській зоні міста Тернополя. Тут варто виділити Великоберезовицьку - 113, Бережанську – 110, Великобірківську - 91 та Великогаївську - 80 осіб/км² громади. Цікавим є й те, що в Тернопільському районі також зосереджено найбільшу кількість громад з найменшими показниками густоти населення Золотниківська – 27 осіб/км² (що є найнижчим показником по області загалом), Саранчуківська, Нараївська, Скориківська ТГ із показниками густоти населення 29, 31, 32 осіб/км² відповідно. У Чортківському районі найбільшою густотою населення також виділяється громада до складу якої входить місто-центр району – Чортків. Густота населення

у Чортківській громаді становить 274 особи на км². Щодо Кременецького району то тут найвищою густотою населення вирізняються Почаївська та Кременецька громади (83 та – 80 осіб/км² відповідно).

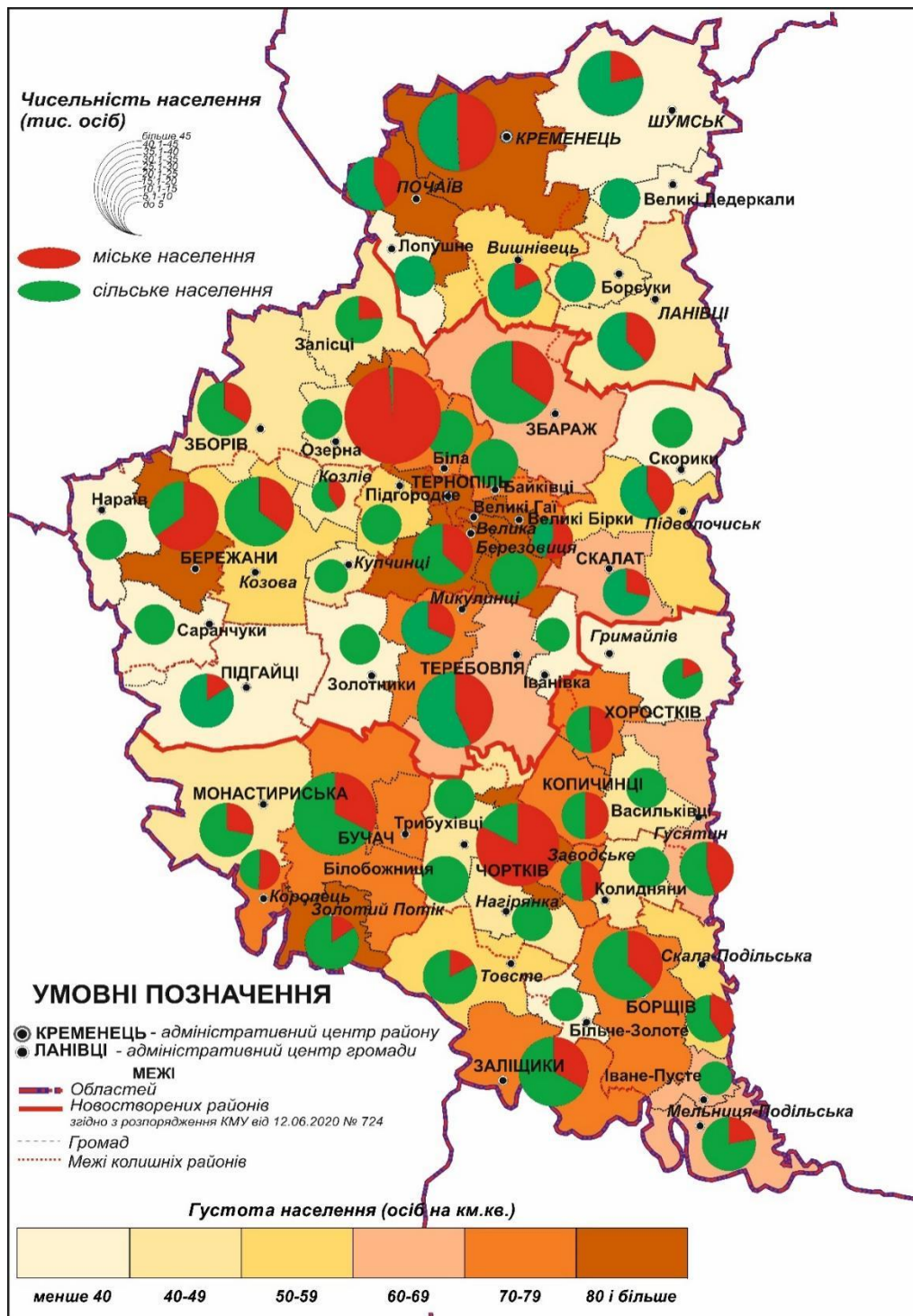

Рис. 3.3 Розміщення населення Тернопільської області (2022 рік)

Побудувавши картосхему на основі отриманих даних, можемо чітко візуалізувати територіальні особливості розміщення найбільш густонаселених громад (рис. 3.3). Як видно з картосхеми, смуга з найбільш заселених громад досить чітко проходить через центральну частину області з півночі на південь, тут яскраво виділяються такі центри як Кремененець, Тернопіль, Чортків, а також Борщів та Заліщики якщо рухатися на південь. Що ще раз підтверджує лінійно-вузлову схему формування Тернопільської субрегіональної системи розселення (Салій, 2021).

ТГ, що розміщені паралельною смугою здовж східного кордону області починаючи від Шумської громади на півночі і до Мельнице-Подільської на півдні мають низьку та середню густоту населення, а також, як видно з картодіаграм, є одними з найменших в області за чисельністю населення.

Для західної ж частини Тернопільської області ситуація буде дещо іншою - тут при переважанні громад з порівняно меншою кількістю населення та з низькою й середньою густотою населення, чітко виділяються два винятки у вигляді Бережанської та Буцацької громад. Насамперед, варто звернути увагу на Бережанську громаду, яка є своєрідним центром концентрації населення на заході області, та яскраво виділяється з поміж сусідів, вона ніби оточена умовним кільцем з громад мають переважно низьку густоту населення. З західного боку Бережанська громада, межує з сільськими Саранчуківською та Нараївською громадами, а з східного - з міськими Козівською та Зборівською громадами, що мають вже порівняно вищу чисельність населення, проте досить низьку щільність його розміщення. Сформувався такий розселенський центр за рахунок вигідного транспортного розташування та віддаленості від обласного центру. Бержани є типовим прикладом кушової системи розселення, яка й надалі буде розвиватися при новому адміністративному устрої. Також варто звернути увагу на Буцацьку та сусідні з нею Золотопотіцьку та Коропецьку громади. Причому, Золотопотіцька громада за щільністю розміщення населення (95 осіб/км²) є однією з лідерів по області за цим показником. Згадані громади є лідерами у досліджуваному регіоні за й показниками природного приросту населення.

Із проведеного дослідження бачимо, що значних диспропорції у розселенні сформувалися за рахунок невідповідності розселення міського та сільського населення. Тому, для більш точного окреслення наявних диспропорцій в розміщенні населення по території Тернопільської області, на нашу думку, доцільно буде оперувати показниками коефіцієнта урбанізованості (Джаман, 2003). Розрахувавши коефіцієнт урбанізованості виявлено, що в загальному по області він становить 0,75. В розрізі районів, очікувано найвищий показник коефіцієнту урбанізованості спостерігаємо у Тернопільському районі (1,3), в Чортківському та Кременецькому районах даний показник становить 0,5 та 0,47 відповідно. Загалом найбільш урбанізованою, а відповідно і такою де знаходиться найбільша кількість міського населення є Тернопільська ТГ.

Щодо Чортківського району то найбільшим коефіцієнтом урбанізованості, а також найбільшою кількістю міського населення характеризується Чортківська громада, також варто виділити Коропецьку та Копиченецьку громади, де незважаючи на відносно не велику кількість міського населення коефіцієнт урбанізованості буде одним з найвищих в області. В Кременецькому районі відповідно найвищий показник коефіцієнту урбанізованості фіксуємо в Кременецькій міській громаді, також тут буде найбільша кількість міського населення в порівнянні з іншими громадами даного району (Салій, 2021).

У розрізі ТГ, найвище значення коефіцієнта урбанізованості очікувано отримала Тернопільська ТГ де він становить 82,76 та в декілька разів перевищує показники інших громад. На другому місці за цим показником знаходиться Чортківська ТГ із значенням 4,74, відповідно показник чисельності міського населення, близько 29 тисяч мешканців, тут буде найвищим серед громад області і поступатиметься тільки Тернопільській громаді. На третьому місці за рівнем урбанізованості є Бережанська ТГ з показником 1,86, тут проживає більше 17 тисяч міського населення, що є четвертим показником серед громад області. А от щодо кількості міського населення серед громад області, то тут варто зазначити, що на третьому місці за цим показником знаходиться Кременецька громада – близько 21 тисячі мешканців. Також вона знаходиться в групі лідерів

за рівнем урбанізованості. Варто зазначити, що якраз громади центрами яких є поселення однойменних новоутворених районів, мають сконцентровано у своєму складі найбільші частки міського населення з-поміж усіх громад області.

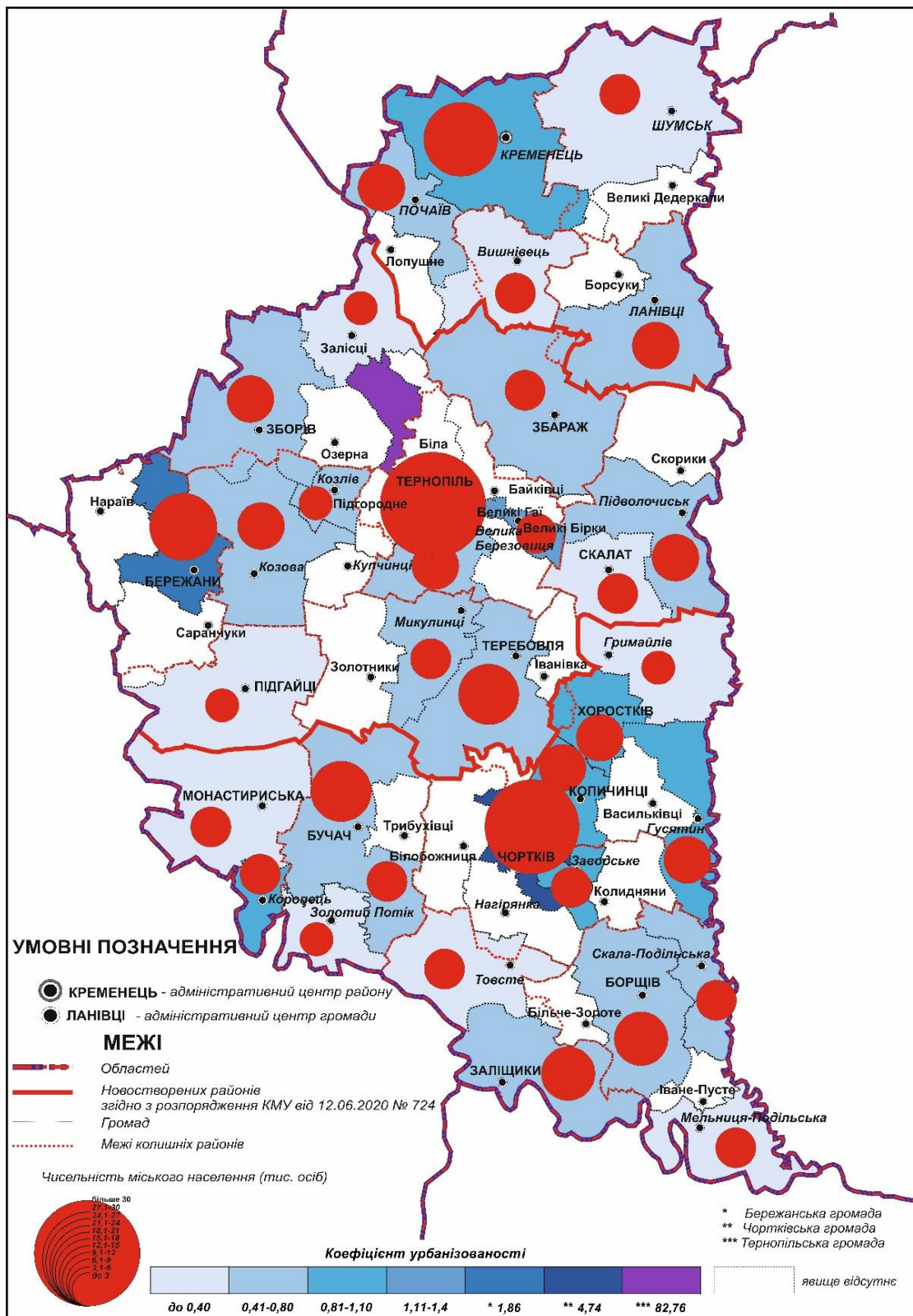

Рис. 3.4 Міське розселення Тернопільської області

Найявні також громади де взагалі відсутнє міське населення. В загальному по області таких налічується 22: 4 громади в Кременецькому, 11 в Тернопільському та 7 в Чортківському районах.

На основі проведених розрахунків та отриманих результатів побудовано відповідну картосхему яка наочно відображає нерівномірність розміщення населення по території області, зокрема міського (рис.3.4). Як бачимо, міське розселення в черговий раз підкреслює лінійно-вузловий стрижень розвитку Тернопільської субрегіональної системи розселення. Через її центральну частину можна простежити вертикальну вісь Кременець-Тернопіль-Чортків, що з двох сторін практично оточена територіальними громадами з винятково сільським населенням. Між містами-центрами концентрації населення Тернополем та Чортковом знаходяться середньо-урбанізовані Микулинецька та Теребовлянська громади. Також варто виділити Копичинецьку та Хоростківську громади, що територіально знаходяться в зоні впливу міста Чортків.

На півночі області виділяється Кременецька громада, що є певним продовженням лінії Чортків-Тернопіль зі сполученням через Збаразьку та Почаївську громади. В західній частині області за показником концентрації міського населення знову ж таки яскраво виділяється Бережанська громада.

Цікавими є й певні диспропорції у перерозподілі населених пунктів по адміністративних одиницях області. У Тернопільській області при загальній кількості поселень 1058 одиниць, 492 припадають на Тернопільський район, та становлять 47% від загалу. На другому місці знаходиться Чортківський район - 362 поселення (34%), на третьому місці Кременецький район – 204 населені пункти(19% від загалу).

Важливе значення для розвитку взаємозв'язків між населеними пунктами в громадах є пересічна відстань між ними (Джаман, 2003). Проаналізувавши показники пересічної відстані між поселеннями нами встановлено, що при пересічнообласному значення у 3,6 км, для Тернопільського та Кременецького районів цей показник наближений до загальнообласного, а от для Чортківського району - він становить 3,7 км. У розрізі окремих громад найменшою пересічною

відстанню між населеними пунктами характеризується Зборівська громада Тернопільського району (3 км), а найбільша пересічна відстань в Іванівській територіальній громаді (4,7 км).

Одним із ключових індикаторів при вивченні просторових особливостей розселення є коефіцієнт концентрації населення, про важливість якого зазначав В. О. Джаман (2003). Найвищі значення цього показника спостерігаються у міських територіальних громадах. Зокрема, Тернопільська громада демонструє найвищий рівень концентрації в області — 1347. До громад з значною концентрацією населення також належать Збарзька, Бережанська та Теребовлянська.

У межах Чортківського району високі значення коефіцієнта зафіксовані в громадах з адміністративними центрами у містах Бучач, Чортків і Заліщики. Аналогічна ситуація спостерігається у Кременецькому районі, де найбільш сконцентроване населення — в Кременецькій громаді. Аналізуючи ці дані в межах усієї області, можна зробити висновок, що найвищі показники концентрації населення характерні саме для громад, утворених на базі колишніх районних центрів.

Розрахувавши індекс територіальної концентрації населення виявлено, що в загальному по області його показник буде від'ємним і становить -0,45, що характеризує нищу територіальну концентрацію населення відповідно до площі області. В розрізі районів - то значними від'ємними показниками будуть характеризуватися Чортківський район (-10,6) та Кременецький район (-33,5). В Тернопільському районі навпаки буде позитивне значення даного показника (19,3). Співставивши дані показники окремо по ТГ з показниками густоти населення чітко видно, що в громадах де є вищою густина населення відповідно буде високим показник індексу територіальної концентрації і навпаки.

Для детальнішого аналізу просторового розміщення населення використовується спеціальний показник, що дозволяє оцінити відстані між адміністративними центрами територіальних громад та їх найближчими сусідами (рис. 3.4). У цьому контексті розглядаються саме ті ТГ, які межують

одна з одною. Такий підхід дає змогу виявити характер розміщення центрів у просторі (Немец та ін., 2018). Обчислення показника «сусідства» відбувається в два етапи.

Рис. 3.4 Топологічні відстані між центрами ТГ Тернопільської області в 2021 р.

На першому визначається середня відстань від кожного району області до його найближчого сусіда. Другий етап передбачає розрахунок мінімальної відстані між районами.

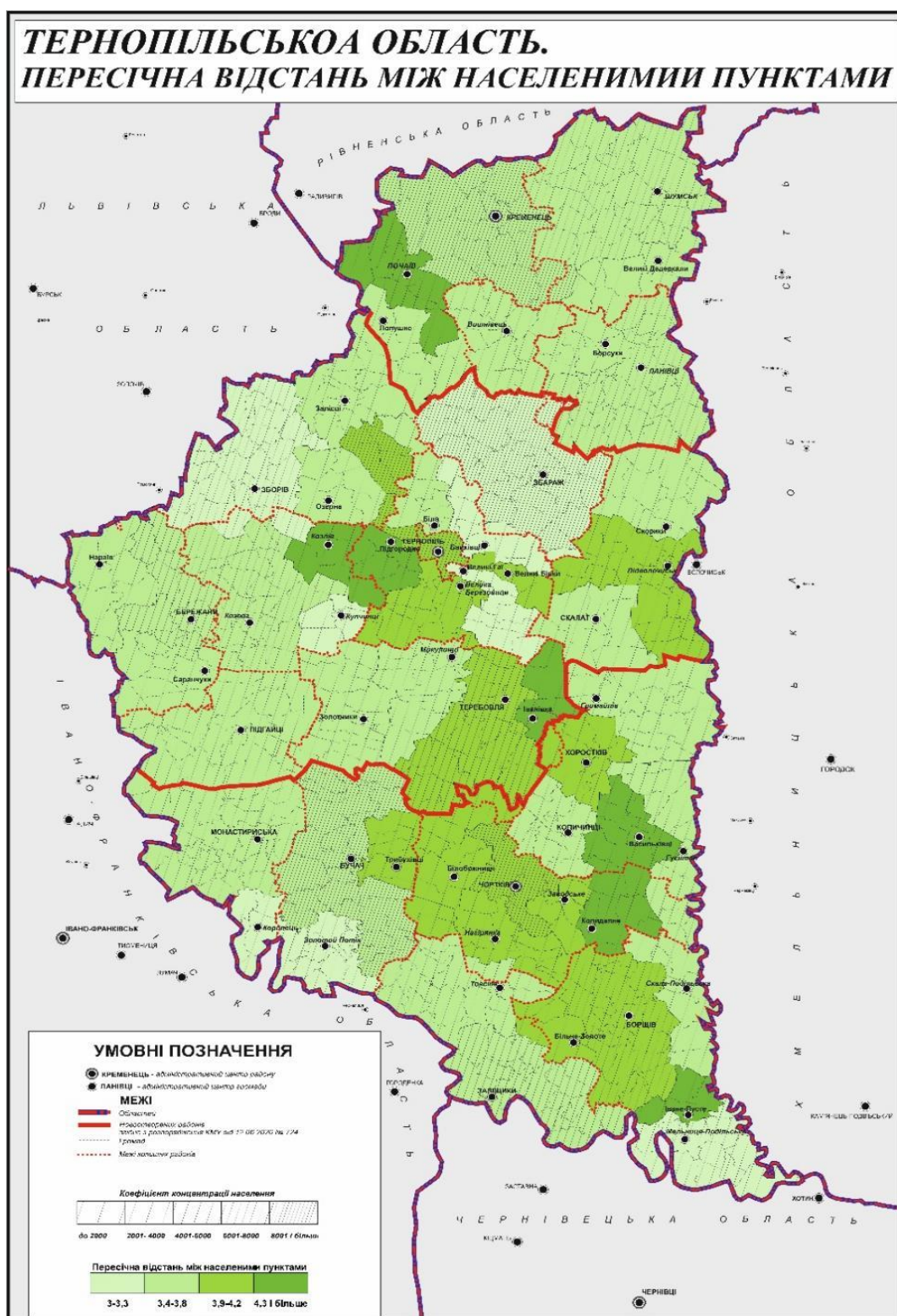

Рисунок 3.5 Пересічна відстань між населеними пунктами в громадах Тернопільської області

Цей індикатор дозволяє зробити висновки про щільність і рівномірність територіального розміщення ТГ, а також оцінити потенціал міжгромадської співпраці. Наприклад, якщо коефіцієнт R_n наближається до 0, це свідчить про високу концентрацію населення в одному місці. Значення $R_n = 1$ вказує на вибіркове або нерівномірне розміщення, тоді як при рівномірному розподілі населення показник R_n зазвичай перевищує 2,15 (Сегіда & Паталашка, 2018).

Загалом, проаналізувавши особливості розміщення населення в контексті проведеної реформи видно, що процес реформування вніс зміни у структуру районних та кущових локальних систем розселення.

В результаті проведених розрахунків показник $R_n = 0,8$, що свідчить про нерівномірне розміщення населення по території області за вибірквим заселенням, а також про окремі центри концентрації населення. Такі особливості зумовлені в першу чергу тяжінням населення до обласного центру – міста Тернополя, а також до населених пунктів які були центрами районів до проведення реформи децентралізації.

Розрахувавши пересічну відстань між населеними пунктами виявлено що в середньому по області вона складає 3,6 км. Такий самий середній показник характерний для Тернопільського та Кременецького районів, а в Чортківському районі пересічна відстань між населеними пунктами в середньому становить 3,7 км (рис. 3.5).

Важливим при аналізі розселення населення є показник концентрації населення. Найбільший показник коефіцієнту концентрації населення характерний для міських ТГ. За ступенем концентрації населення Тернопільська ТГ знаходиться на першому місці в області. Окрім Тернопільської громади значну територіальну концентрацію населення спостерігаємо в Збаразькій, Бережанській та Теребовлянській громадах (Салій, 2021).

В Чортківському районі найбільші показники концентрації населення виявлено в Бучацькій, Чортківській та Заліщицькій громадах. У Кременецькому районі найвищим показником концентрації населення характеризується Кременецька громада.

Загалом проаналізувавши коефіцієнт концентрації населення по громадах області чітко видно, що найвищі показники мають ті громади центрами яких стали населені пункти які були районними центрами до проведення адміністративної реформи (Салій, 2021).

3.2 Трансформаційні тенденції у структурі Тернопільської районної системи розселення

Тернопільський район займає центральну частину Тернопільської області, та є найбільшим за площею (6161,6 км² - майже 45% від площі Тернопільської області) та чисельністю населення (більше 565 тисяч осіб – майже 55% від кількості населення Тернопільської області). До складу району увійшло більше 46%, від усіх населених пунктів Тернопільської області (492 із 1058) (Інформаційний портал «Децентралізація»).

Щодо колишніх районів, то до складу новоутвореного Тернопільського району увійшли території Зборівського, Підволочиського, Бережанського, Козівського, Тернопільського та Підгаєцького районів. Також, до складу Тернопільського району, майже повністю увійшли території колишнього Теребовлянського району, за винятком чотирьох сіл, що тепер належать до складу громад новоствореного Чортківського району, південна та центральна частина колишнього Збаразького району, північна частина якого тепер у складі громад новоствореного Кременецького району. Колишні райони, наслідок АТР, були перерозподілені на 25 ТГ.

Для наочного відображення просторових змін, що відбулися в АТУ внаслідок створення Тернопільського району та об'єднаних ТГ у його межах, за допомогою використання ГІС-пакету QGIS, шляхом накладання векторних шарів з межами теперішніх та колишніх районів, а також ТГ, було створено відповідну картосхему (рис. 3.6). Також розглянемо де утворилися нові ТГ та їхні позиції щодо кількості та типу населених пунктів та рад, що були об'єднані у складі громад Тернопільського району (Додаток Н1) (Салій, 2024).

Рис. 3.6 Адміністративний поділ Тернопільського району

Територія колишнього Зборівського району розділена між п'ятьма територіальними громадами: Зборівською, Залозецькою, Озерянською, Тернопільською та Білецькою, що фактично тепер відповідають кущовим системам розселення.

Зборівська міська ТГ, знаходиться на північному заході Тернопільського району, містить у своєму складі 53 населених пункти, за цим показником вона займає друге місце в Тернопільському районі та в Тернопільській області загалом, поступаючись лише Збараській міській територіальній громаді (54 населених пункти). Громада налічує 52 села та місто Зборів, яке раніше було районним центром. Окрім населених пунктів колишнього Зборівського району, до складу громади увійшло п'ять сіл (Августівка, Велика Плавуча, Цицьори, Хоростець та Хоробрів, що знаходяться на півночі колишнього Козівського району. Залозецька селищна ТГ знаходиться на півночі колишнього Збараського та теперішнього Тернопільського району. До складу громади увійшло 17 сіл та селище Залізці, що стало адміністративним центром громади. Озерянська

сільська громада об'єднала у своєму складі 13 населених пунктів центральної та південної частини колишнього Збарзького району, що до цього входили до складу шести сільських рад. Села Мшанець, Дітківці та Хомівка, які до цього входили до складу Мшанецької сільської ради на сході колишнього Збарзького району, тепер входять до північної частини Білецької сільської громади з адміністративним центром в с. Біла, що на околиці міста Тернопіль. Ще десять сіл східної частини колишнього Збарзького району, що належали до п'яти сільрад увійшли до складу Тернопільської міської територіальної громади.

Територія колишнього Збарзького району до складу якого, за старого адміністративного устрою входило 38 рад із 76 населених пунктів, було розділено на дві громади, Збарзьку міську, що зайняла центральну та південну частину колишнього району та Вишнівецьку селищну на півночі. Згадані громади відповідно увійшли до складу новостворених Тернопільського та Кременецького районів.

Збарзька громада була утворена шляхом об'єднання 26 колишніх рад, вона містить у своєму складі 54 населених пункти, з них 53 села та місто Збараж, що є адміністративним центром громади. За кількістю населених пунктів які увійшли до громади, Збарзька громада займає першу позицію в Тернопільській області. Окрім населених пунктів, що до цього входили до складу однойменного району до Збарзької громади увійшли села Карначівка та Шили, Карначівської сільської ради колишнього Лановецького району. Також варто зазначити, що села Охримівці та Романове Село, що знаходяться на півдні колишнього Збарзького району увійшли до складу сусідньої Байковецької громади.

В межах території колишнього Підволочиського району, що знаходиться на межі із Хмельницькою областю, було створено три ТГ: Підволочиську, Скалатську та Скориківську. Скориківська сільська громада знаходиться в північній частині колишнього Підволочиського району, або ж на північному заході теперішнього Тернопільського району та має у своєму складі 23 сільських населених пункти, що раніше входили до складу дев'яти сільських рад.

Підволочиська селищна громада, що займає центральну та південно-східну частину колишнього Підволочиського району, об'єднала 17 колишніх рад.

Дана селищна громада налічує 23 населених пункти (22 сільських та адміністративний центр селище Підволочиськ, що раніше було адміністративним центром колишнього Підволочиського району). Скалатська міська громада, що знаходиться в південній частині колишнього Підволочиського району, утворена шляхом об'єднання десяти колишніх рад. До її складу увійшло 16 населених пунктів, з них 15 сіл та місто Скалат, що є адміністративним центром громади.

Територія колишнього Тернопільського району, що знаходиться в центральній частині Тернопільської області розподілене поміж сімома територіальними громадами: Тернопільська, Байковецька, Білецька, Підгороднянська, Великобірківська, Великогаївська та Великоберезовецька. Тернопільська міська ТГ утворена шляхом об'єднання поселень шести колишніх рад, має у своєму складі 10 сіл та місто Тернопіль. Села, що увійшли до складу громади знаходяться на північ від міста, та до проведення АТР входили до складу колишнього Зборівського району. Їх приналежність до даної громади пояснюється розміщенням в межах зони інтенсивних міграційних зв'язків із містом Тернопіль. Байковецька сільська громада, розташована на схід від міста Тернопіль, утворена шляхом об'єднання поселень одинадцяти колишніх сільських рад, та містить у своєму складі 15 сіл, адміністративним центром громади є село Байківці. Білецька сільська ТГ з адміністративним центром в селі Біла, що знаходиться на північній околиці міста Тернопіль, була утворена шляхом об'єднання семи колишніх сільських рад та містить у своєму складі 10 сіл. До складу Білецької громади окрім семи сіл, що раніше належали до колишнього Тернопільського району, увійшли три села колишнього Зборівського району вони займають крайню північну частину громади та дещо віддалені від адміністративного центру. Підгороднянська сільська ТГ знаходиться на південний захід від міста Тернопіль, створена на основі шести колишніх сільських рад. До складу Підгороднянської громади увійшло 7 сіл,

одне з яких Великий Ходачків, на південному заході громади раніше входило до складу колишнього Козівського району. Великобірківська селищна ТГ знаходиться на південний захід від міста Тернопіль, та була утворена шляхом об'єднання трьох колишніх рад. До складу Великобірківської громади увійшло всього чотири населені пункти, це села Костянтинівка, Малий Ходачків та Смиківці, адміністративним центром громади є селище Великі Бірки.

На основі території колишнього Козівського району було утворено три ТГ Козівську, Козлівську та Купчинецьку. Козівська селищна ТГ, охоплює західну частину колишнього Козівського району, об'єднала у своєму складі території 22 колишніх рад, куди входить 35 сіл та селище Козова, що стало адміністративним центром. Козлівська селищна територіальна громада, на північному-сході колишнього Козівського району, складається з п'яти населених пунктів: чотирьох сіл та адміністративного центру громади селища Козлів. До складу Козлівської селищної територіальної громади увійшло всього чотири колишні ради, за цим показником громада займає одну з останніх позицій як в Тернопільському районі так і в області загалом. Купчинецька сільська ТГ знаходиться в південно-східній частині колишнього Козівського району, до її складу також увійшло всього вісім сіл, що належали до чотирьох колишніх сільських рад.

В межах колишнього Бережанського району, що знаходився на заході Тернопільської області, що межує з Львівською та Івано-Франківською областями, утворено три ТГ: Бережанську, Нараївську та Саранчуківську. Бережанська міська ТГ об'єднала у своєму складі території десяти колишніх рад. До складу громади увійшло 20 сіл та місто Бережани, яке й стало адміністративним центром, а до цього було адміністративним центром колишнього Бережанського району. Саранчуківська сільська ТГ знаходиться на півдні колишнього Березанського району, до її складу увійшло 19 сільських населених пунктів, що входили до 10 сільських рад.

На основі колишнього Підгаєцького району було утворено Підгаєцьку міську ТГ, за винятком села Шумляни, яке увійшло до складу Саранчуківської

сільської громади колишнього Бережанського району. До складу Підгаєцької громади доєдналось 35 сіл та місто Підгайці.

Колишній Тербовлянський район, що займав центральну частину області на південь від міста Тернопіль, став основою для створення чотирьох ТГ: Тербовлянської, Микулинецької, Золотниківської та Іванівської. Тербовлянська міська ТГ, налічує 28 населених пунктів: 27 сіл та місто Тербовля (колишній районний центр). Громада об'єднала у своєму складі території 15 колишніх рад. Микулинецька селищна ТГ сформована шляхом об'єднання дев'яти колишніх рад Тербовлянського району. До складу громади увійшло 18 сіл та селища Дружба і Микулинці. Останнє й стало адміністративним центром громади. Золотниківська сільська ТГ займає західну частину колишнього Тербовлянського району. Вона сформувалась із 21 сільського населеного пункту, що належали до 21 сільради. За цим показником громада займає першу позицію в Тернопільському районі та області серед громад даного типу. Іванівська сільська ТГ, на північному сході колишнього Тербовлянського району, об'єднала чотири сільські ради у складі п'яти сіл, адміністративним центром громади є село Іванівка.

Загалом, серед 25 громад Тернопільського району по 7 є міськими й селищними, та 11 сільських.

В розподілі за площею, найбільшими в районі є громади адміністративними центрами яких стали поселення-адміністративні центри колишніх районів. Це такі як: Збаразька, Підгаєцька, Зборівська та Тербовлянська міські громади, а також селищні Козівська та Підволочиська. Так, Збаразька міська ТГ займає першу позицію за площею (590,8 км²), серед громад Тернопільського району, та другу позицію в області, поступаючись лише Шумській міській громаді колишнього Кременецького району. Збаразька громада охоплює майже 66% території колишнього Збаразького району. Підгаєцька міська громада, площа якої становить 474,9 км², є другою за розміром в Тернопільському районі та шостою в області. Територія Підгаєцької громади становить майже 96% від території колишнього Підгаєцького району, оскільки

сформована у тих же межах, за винятком села Шумляни, що увійшло до складу Саранчуківської сільської громади.

На третьому місці за площею (466,9 км²), в Тернопільському районі та восьмому в області знаходиться Зборівська міська ТГ. Вона займає майже 47% від площі колишнього Зборівського району.

Теребовлянська міська ТГ (440,7 км²) охопила майже 39% від території колишнього Теребовлянського району, що був найбільшим за площею серед колишніх районів Тернопільської області (1130,3 км²). Козівська селищна ТГ, має площу 428 км², що становить майже 62% від площі колишнього Козівського району, є найбільшою серед громад даного типу не тільки в Тернопільському районі, але й в області загалом. Підволочиська селищна ТГ, площею 350,6 км², займає шосту позицію в Тернопільському районі та дванадцяту в області, та загалом другу позицію серед селищних громад області.

Варто також відзначити що, з одинадцяти сільських громад Тернопільського району, значною площею території виділяються Золотниківська (284,2 км²) та Скориківська (262,8 км²) громади, які відповідно займають першу та третю позиції за цим показником серед громад даного типу в Тернопільській області. Також серед тих сільських ТГ, які мають порівняно значну площу (яка перевищує 200 км²), варто виділити Саранчуківську (222,2 км²) та Нараївську (218,1 км²) громади, які відповідають 13-14 позиціям за даним показником в районі та 26 і 28 в області. Решта сім сільських громад Тернопільського району мають площу меншу за 200 км², від 166,7 км² до 97,6 км² (Озерянська, Купчинецька ТГ відповідно) та займають з 16 по 23 позиції за даним показником серед громад Тернопільського району.

Бережанська та Скалатська міські ТГ, площею 242,5 км² та 224,3 км², займають відповідно десяту та дванадцяту позиції серед громад району. Найменшою за площею серед міських ТГ Тернопільського району, а також серед громад адміністративним центром яких став колишній адміністративний центр району є Тернопільська міська громада (166,7 км²) – 17 позиція.

До селищних ТГ Тернопільського району, площа яких становить більше 200 км², окрім вже зазначених вище входять також Залозецька (247 км²), Микулинецька (239,4 км²) та Великоберезовецька (202 км²), це відповідно дев'ята, одинадцята та п'ятнадцята позиції за даним показником. Ще дві селищні ТГ району, є найменшими за площею як в Тернопільському районі (Козлівська - 95,4 км² є) так і загалом в області (Великобірківська - 65,4 км²).

Для наочного відображення просторових особливостей розміщення міського та сільського населення, а також його густоти серед громад Тернопільського району, за допомогою геоінформаційної системи QGIS, шляхом використання шарів, що відображують межі та площі громад, та введення даних у таблицю атрибутів, створено відповідну картосхему (рис.3.7).

Найбільшою за чисельністю населення, як в Тернопільському районі так і в області загалом, є Тернопільська міська ТГ 226162 осіб, це відповідно зумовлено наявністю у її складі міста Тернопіль, в якому станом на 1 січня 2022 року налічувалось 225004 мешканців, що становить 99% від всього населення громади.

Наступні позиції за чисельністю населення, займають ще три міські ТГ, адміністративними центрами яких є адміністративні центри колишніх районів, це: Збаразька (39341 особа), Тербовлянська (30861 особа) та Бережанська (26817 осіб) міські ТГ.

Козівська селищна ТГ, що займає одні з найвищих позицій, не тільки в Тернопільському районі але і в області загалом, за площею території та кількістю населених пунктів, також сконцентрувала у своєму складі достатньо значну чисельність населення - 25403 мешканців, що відповідно становить четверту позицію в районі та десяту в області за даним показником.

В Тернопільському районі налічується загалом десять ТГ чисельність населення яких становить від 10 до 25 тисяч осіб. Першу позицію у даній групі займає Великоберезовецька селищна ТГ що розташована на південь від міста Тернопіль, де налічується більше 23 тисяч мешканців. Наступні дев'ять громад знаходяться в діапазоні від 10 до 20 тисяч мешканців. Зборівська міська ТГ, яка

області Великобірківська ТГ, що розташована на південний схід від міста Тернопіль.

В трьох громадах Тернопільського району проживає менше 5 тисяч мешканців, це: Козлівська селищна, Іванівська та Купчинецька сільські громади.

Щодо розподілу населення поміж міськими та сільськими населеними пунктами, то передбачувано першу позицію за часткою міських жителів так і за їх чисельністю, займає Тернопільська міська ТГ де 99%. На другій позиції, за часткою міського серед громад Тернопільського району, знаходиться Бережанська міська громада – 65 %, завдяки місту Бережани з населенням більше 17 тисяч осіб. Бережанська громада займає другу позицію в районі не тільки за часткою міського населення, а і за його чисельністю. Більше 13 тисяч міського населення проживає в Теремовлянській та Збараській міських громадах, завдяки наявності у їх складі міст котрі раніше були центрами районів. Але, незважаючи на вище згадане, в Теремовлянській громаді міські мешканці складають трохи більше 43%, а в Збараській менше 35%, через наявність значної кількості сільських населених пунктів у їх складі.

Окрім, вже згаданих Тернопільської та Бережанської міських громад, міське населення переважає у Великобірківській селищній громаді (майже 56%) та складає трохи більше 3 тисяч осіб.

Щодо чисельності міського населення, то в діапазоні від 5 до 10 тисяч осіб знаходяться Зборівська міська, а також Козівська, Великоберезовецька Підволочиська та Микулинецька селищні громади. Ще в п'яти громадах Тернопільського району проживає менше 5 тисяч міського населення. Це вже згадана вище Великобірківська, а також Залозецька та Козлівська селищні та Скалатська і Підгаєцька міські громади.

В групу громад де міське населення перевищує 40% входять вже вище згадана Теремовлянська міська, Підволочиська та Козлівська селищні громади. Варто зазначити, що в Козлівській громаді міське населення складає менше 2 тисяч осіб. Ще п'ять громад Тернопільського району мають частку міського населення від 30 до 37%, це Великоберезовецька, Козівська та Микулинецька

селищні та вже вище згадана Збаразька і Зборівська міські ТГ. Менше 30% міське населення складає в Скалатській міській громаді (28%) та Залозецькій селищній громаді (23%). Підгаєцька міська ТГ, займає останню позицію за часткою міського населення у своєму складі, менше 15%, що зумовлено як значною кількістю сільських населених пунктів у її складі так і малою чисельністю населення міста Підгайці – трохи більше 2,6 тисяч мешканців.

Для більш повного аналізу просторового розподілу населення, розглянуто його густоту в розрізі ТГ, а також його територіальну концентрацію. Розглянувши відповідну картосхему (Рис. 3.7), можна виділити групу громад які знаходяться по лінії північного та південного напрямку від міста Тернопіль, а також на його околицях. Як видно з картосхеми, найбільш густонаселеними є Тернопільська міська ТГ, а також сусідні громади, що знаходяться на околиці міста Тернопіль: Великоберезовецька – 115 осіб на км² та Великобірківська – 91 особа на км². Великогаївська, Білецька та Байковецька сільські ТГ, що також займають територію поблизу міста Тернопіль, мають густоту населення від 75 до 79 осіб на км². На південь від міста Тернопіль, а також вже згаданих Великоберезовецької та Великогаївської громад, розташовані дві громади утворені в межах колишнього Теребовлянського району, Микулинецька селищна та Теребовлянська міська, що мають густоту населення 72 та 69 осіб на км² відповідно. В напрямку на північ від вищезгаданої групи громад та на північний схід від міста Тернопіль, знаходиться Збаразька міська ТГ густота населення якої складає 69 осіб/км². Також, до вказаної групи варто віднести Підгороднянську сільську ТГ з густотою населення 59 осіб на км², яка розташована на захід від міста Тернопіль та межує з Тернопільською громадою.

Окремо, за територіальним розташуванням варто виділити Бережанську міську ТГ із густотою населення 11 осіб/км², це третя позиція за даним показником. Як видно з картосхеми (рис. 3.7), саме на цій території сконцентрована основна частина (67%) населення колишнього Бережанського району.

Наступні позиції за густотою населення займають Козівська, Скалатська та Підволочиська ТГ від 54 до 59 осіб на км². Козівська селищна ТГ, разом з Бережанською міською територіальною громадою, формує окремий осередок концентрації населення на захід від групи густонаселених громад, поблизу міста Тернопіль. Скалатська та Підволочиська ТГ, що знаходяться в східній частині Тернопільського району, сконцентрували у своєму складі 80% населення колишнього Підволочиського району, що яскраво видно на картосхемі. Громади утворені на основі колишніх сільських рад та населених пунктів колишнього Зборівського району (Зборівська, Залозецька та Озерянська), мають густоту населення в діапазоні від 42 до 44 осіб на км², що приблизно відповідає даному показнику колишнього району (42 осіб на км²). На південь, від названих вище громад, розташована Козлівська селищна громада, що складається з п'яти населених пунктів колишнього Козівського району, її густота населення становить 47 осіб/км². Купчинецька сільська громада колишнього Козівського району має густоту населення 40 осіб на км².

Найменшу густоту населення в Тернопільському районі, в діапазоні від 27 до 39 осіб на км², мають шість ТГ, що розташовані у периферійних частинах Тернопільського району та є значно віддаленими від міста Тернопіль. На південному сході Тернопільського району це Іванівська і на північному сході - Скориківська сільські ТГ. Іванівська сільська ТГ, що займає східну частину колишнього Тербовлянського району, має густоту населення 39 осіб на км². Скориківська сільська ТГ, що об'єднала у своєму складі села північної частини колишнього Підволочиського району, має густоту населення 31 особа/км². Ще чотири громади, з найменшою густотою населення, займають південно-західну частину Тернопільського району. Підгаєцька міська ТГ, є найменш густонаселеною серед усіх міських громад не тільки Тернопільського району але й області загалом, тут цей показник становить 35 осіб на км². Наступними в порядку спадання показника густоти населення ідуть Нараївська та Саранчуківська сільські громади, утворені основі об'єднання сіл колишнього Бережанського району – 31 та 29 осіб/км² відповідно. Найменш густонаселеною

територіальною громадою як в Тернопільському районі так і в області загалом є Золотниківська сільська громада – 27 осіб на км², що утворена на базі сіл східної частини колишнього Тербовлянського району.

Як бачимо, для території досліджуваного району визначальним фактором формування системи розселення буде урбанізаційний вплив обласного центру.

3.3 Трансформаційні тенденції у структурі Чортківської районної системи розселення

Утворений 17 липня 2020 року Чортківський район об'єднав у своєму складі території шести колишніх районів центральної та південної частин Тернопільської області: Монастириського, Буцацького, Борщівського, Гусятинського, Заліщицького та Чортківського. До нового району також увійшли чотири сільські населені пункти з південної частини колишнього Тербовлянського району — Буданів, Папірня, Малий Говилів і Великий Говилів (Салій, 2024; Інформаційний портал «Децентралізація», 2022; Gromada.info, 2022).

На території колишнього Гусятинського району було утворено п'ять нових громад: Гримайлівську, Хоростківську, Васильковецьку та Гусятинську що відповідно окреслюють та формують локальні системи розселення (рис. 3.8).

Гримайлівська селищна ТГ знаходиться на півночі колишнього Гусятинського району, до її складу увійшли 24 сільські населені пункти та селище Гримайлів.

До складу Хоростківської міської територіальної громади увійшло дев'ять сільських населених пунктів та місто Хоростків, з них села Малий Говилів та Великий Говилів до цього були у складі Великоговилівської сільської ради, що належала до колишнього Тербовлянського району. Копичинецька міська громада об'єднала у своєму складі місто Копичинці та одинадцять сіл, що до цього входили до Копичинецької міської ради та семи сільських рад. До складу Васильковецької сільської територіальної громади увійшло дев'ять сільських

населених пунктів що до цього біли у складі шести сільських рад колишнього Гусятинського району. В Гусятинську селищну громаду увійшло 17 населених пунктів, а саме селище Гусятин, яке до реформи децентралізації було адміністративним центром однойменного району та 16 сіл. Населені пункти, що увійшли до Гусятинської громади до цього були у складі різних районів, Гусятинського (10 сіл) та Чортківського (6 сіл).

На території колишнього Чортківського району утворено п'ять громад, (Білобожницька та Колиндянська сільські громади, Нагірянська та Заводська селищні, Чортківська міська), а також шість сільських населених пунктів із складу чотирьох колишніх сілрад були приєднані до складу Гусятинської селищної громади.

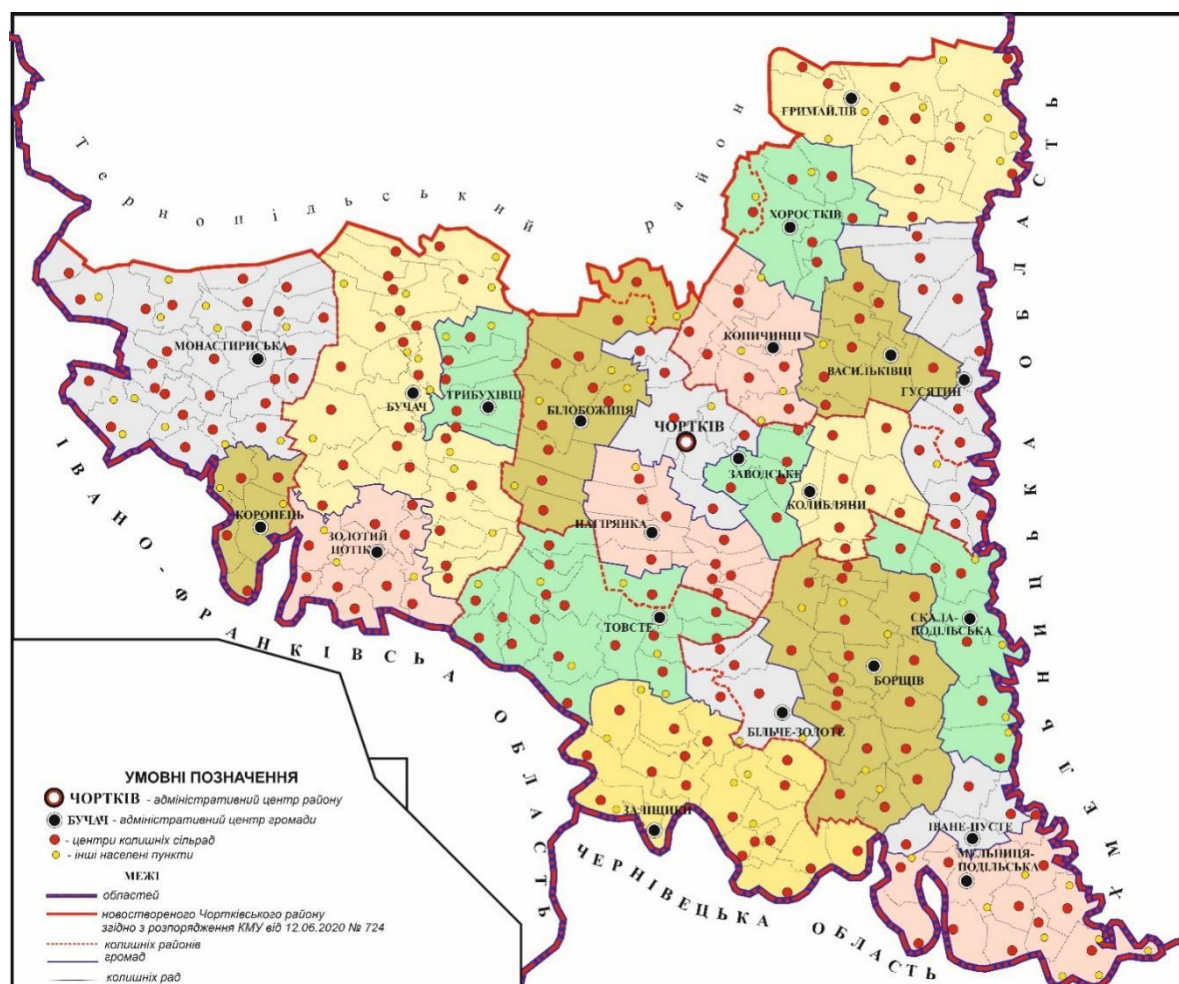

Рис. 3.8 Адміністративний поділ Чортківського району

В Білобожницьку сільську громаду увійшло 18 сільських населених пунктів, з них села Буданів та Папірня до цього були у складі Буданівської сільської ради у складі колишнього Тереховлянського району. В Нагірнянську селищну громаду увійшло селище Нагірянкa та одинадцять сіл, що до цього були у складі дев'яти сільських рад колишнього Чортківського району. В Заводську селищну громаду увійшло селище Заводське та п'ять сільських населених пунктів які належали до чотирьох сільських рад. До складу Колиндянської сільської громади увійшло вісім сіл кожна з яких належало до окремої сільської ради. Чортківська міська громада складається з міста Чортків та семи сільських населених пунктів, що належали до шести окремих сільських рад.

Територія колишнього Бучацького району була розділена на Бучацьку міську громаду, Золотопотіцьку селищну та Трибухівську сільську громади. Бучацька міська громада є найбільшою з перелічених, адміністративним центром громади є місто Бучач – колишній районний центр, а також 36 сільських населених пунктів, що належали до 23 сільських рад колишнього Бучацького району. До складу Золотопотіцької селищної ради увійшло селище Золотий Потік та 14 сіл які раніше належали до семи окремих сільських рад. Трибуховецька сільська громада, була утворена шляхом об'єднання семи сільських сільських поселень.

Територія колишнього Монастириського району була розділена на Монастириську міську та Коропецьку селищну громади. До складу Монастириської громади увійшло 39 сільських поселень та місто Монастириська, що до адміністративної реформи було районним центром. В Коропецьку селищну громаду увійшло сім сільських поселень та селище Коропець.

Територія колишнього Заліщицького району була розподілена на Заліщицьку міську та Товстинецьку селищну громади, село Мишків котре входило до складу колишнього району увійшло до складу Більче-Золотецької сільської громади. Заліщицька міська громада, традиційно для громад центром яких є колишній районний центр, є досить значною і налічує у своєму складі 30

населених пунктів (місто Заліщики та 29 сіл). Товстинецька селищна громада також є достатньо значною і була утворена з 26 населених пунктів (селище Товсте та 25 сільських поселень).

Територія колишнього Борщівського району була розподілена між п'ятьма новоутвореними громадами, Борщівською міською, Мельнице-Подільською та Скала-Подільською селищними та Іване-Пустенською і Більче-Золотецькою сільськими. В Борщівську міську громаду увійшло 25 сільських населених пунктів та місто Борщів, як адміністративний центр громади. Мельнице-Подільська була утворена об'єднанням десятих сільських рад та Мельнице-Подільської селищної ради колишнього Борщівського району, до її складу увійшло 22 населених пункти (1 селище та 21 село). В Скала-Подільську селищну раду увійшло селище Скала-Подільська та 14 сільських поселень. Більче-Золотецька сільська громада, налічує сім сільських поселень, утворилася в наслідок об'єднання трьох сільських рад колишнього Борщівського району та Мишківської сільської ради, що належала до колишнього Заліщицького району. Новоутворена Іване-Пустенська сільська громада є однією з найменших, як в Чортківському районі так і в Тернопільській області загалом, та складається із чотирьох сільських населених пунктів.

Загалом, із 22 новоутворених громад у складі Чортківського району сім є міськими, вісім селищними та сім сільськими (рис.3.8) (Салій, 2024), (Інформаційний портал «Децентралізація»; Gromada.info — Портал об'єднаних громад України).

Найбільшою за площею серед громад району є Бучацька міська громада (531,2 км²), за цим показником вона займає третє місце серед усіх громад Тернопільської області і поступається лише Шумській та Збаразькій міським громадам. Площа території новоутвореної Бучацької міської громади складає 66% від площі колишнього Бучацького району. На другому місці за площею території знаходиться Монастирська міська громада (471,4 км²), за цим показником вона посідає сьоме місце серед усіх громад Тернопільської області, площа громади становить майже 85% від площі колишнього Монастирського

району. Наступними за розмірами території як і дві попередні адміністративними центрами яких є колишні районні центри, а саме: Борщівська (411,4 км²) та Заліщицька (351,9 км²) міські громади, за цим показником вони займають одинадцяте та тринадцяте місце серед громад найменшою за площею серед міських громад району є Чортківська міська громада (151,7 км²). За цим показником вона посідає сімнадцяте місце серед двадцяти двох громад району (Салій, 2024).

Серед селищних громад, найбільшою за площею території є Товстенська (338,8 км²) та Гримайлівська (330,9 км²) ТГ, за цим показником вони займають відповідно п'яте та шосте місце в Чортківському районі, чотирнадцяте і п'ятнадцяте місця серед усіх громад Тернопільської області та третє і четверте місця серед селищних громад області. Найменшими за площею території серед селищних громад Чортківського району є Заводська (90,4 км²) та Коропецька (87,1 км²) ТГ, що відповідно становить двадцяту та двадцять першу позиції серед громад Чортківського району за цим показником. А також передостанні позиції серед селищних громад області, перевищуючи за площею лише Великобірківську селищну громаду Тернопільського району - найменшу в області.

Серед сільських громад Чортківського району найбільшою за площею є Білобожницька громада (269,8 км²), та займає за цим показником сьоме місце в районі та вісімнадцяте місце серед усіх громад Тернопільської області, а також друге місце серед усіх сільських громад області, поступаючись лише Золотниківській територіальній громаді. Найменшою за площею території, серед сільських громад Чортківського району є Іване-Пустенська ТГ (80,4 км²), також вона посідає передостаннє місце за площею серед усіх громад Тернопільської області.

Розглянувши дані щодо кількості населених пунктів та кількості рад, що були об'єднані у складі Чортківського району, визначаємо позиції громад за цими показниками (Салій, 2024; Інформаційний портал «Децентралізація», 2022; Gromada.info, 2022) (Додаток Н2).

Найвищі позиції за кількістю рад, що об'єдналися, які і попередньо за площею території займають чотири міські займають міські громади, адміністративними центрами яких стали міста - колишні адміністративні центри районів. Найвищу позицію, за кількістю об'єднаних рад, серед громад як Чортківського району так і Тернопільської області загалом займає Монастирська міська громада (27 рад), другу позицію в районі та третю в області за відповідним показником займає Бучацька міська громада (24 ради), наступні позиції займають Борщівська та Заліщицька міські громади (по 19 рад), що є 9-10 показником серед усіх громад області. Товстинецька селищна рада має у своєму складі 18 рад, що об'єдналися - це найвищий показник серед селищних рад Тернопільської області. Найменше рад увійшло до складу Іване-Пустенської та Більче-Золотецької сільських громад (по 4 ради), менше об'єднаних рад серед усіх громад Тернопільської області має лише Великобірківська селищна громада Тернопільського району (3 ради).

За кількістю населених пунктів які увійшли до складу новоутворених громад тут, як і за площею території та кількістю рад, що об'єдналися, найвищі позиції займають Монастирська (40 населених пунктів), Бучацька (37 населених пунктів), Заліщицька (30 населених пунктів) Борщівська та Товстинецька (по 26 населених пунктів). Найменше поселень увійшло до складу Іване-Пустенської сільської громади – 4, це передостанній показник серед усіх громад Тернопільської області (Салій, 2024).

Для здійснення просторового аналізу концентрації та розміщення міського та сільського населення в межах Чортківського району, а також його щільності в розрізі ТГ, розглянемо відповідну картосхему (рис. 3.9) (Інформаційний портал «Децентралізація»; Gromada.info — Портал об'єднаних громад України).

Найбільшими за чисельністю населення в районі є Бучацька, Борщівська, Заліщицька, Монастирська громади, які відповідно посідають першу та з третьої по п'яту позиції за цим показником. Це зумовлено значною кількістю населених пунктів у їх складі, а також наявністю міст котрі раніше виконували функції районних центрів. Другою за чисельністю населення в Чортківському

районі, та п'ятою в Тернопільській області, незважаючи на порівняно не значну площу та кількість населених пунктів є Чортківська міська громада. Такий показник отримано завдяки місту Чортків (більше 28 тисяч мешканців), яке є другим за чисельністю населення в області після міста Тернополя. Найменшими за чисельністю населення в районі, та одними з найменш чисельних в області є Більче-Золотецька та Іване-Пустенська сільські громади, в кожній з них проживає трохи більше чотирьох тисяч мешканців.

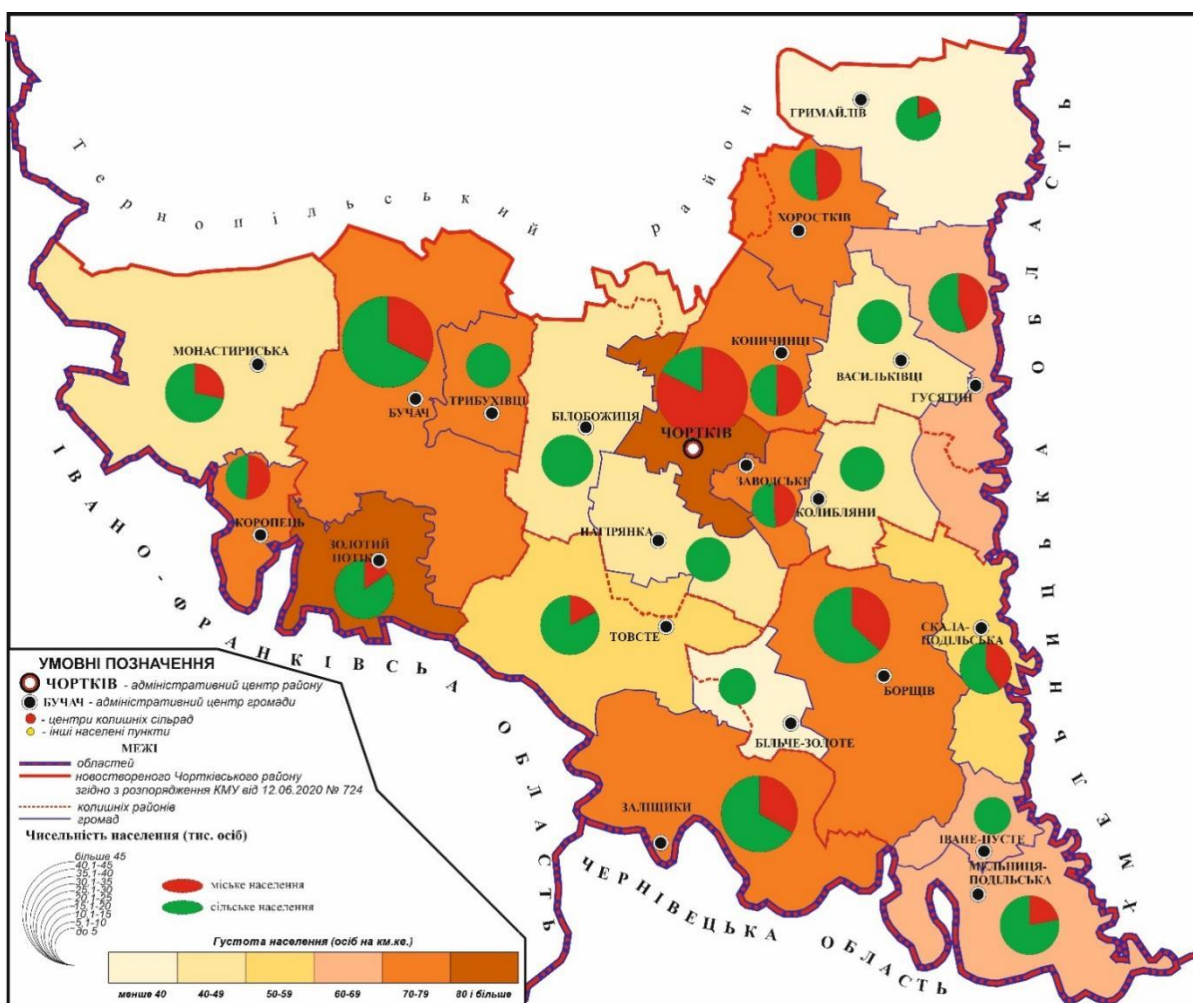

Рис. 3.9 Розселення населення Чортківського району в розрізі ТГ

В співвідношенні сільського і міського населення по громадах, найбільшою часткою міських жителів в загальній структурі населення характеризується Чортківська міська громада – майже 83%, це також є причиною найбільшої густоти населення серед усіх громад району 230 осіб на кілометр квадратний, за цим показником громада займає друге місце серед усіх громад

області, поступаючись лише Тернопільській міській громаді. На другому місці в районі за густотою розміщення населення знаходиться Золотопотіцька селищна громада, 95 осіб на кілометр квадратний, що зумовлено досить значною заселеністю сіл громади на відносно не значній площі території. Густоту населення більше 70 мешканців на кілометр квадратний мають вісім громад району, з них п'ять міських (Буцацька Копичинецька, Заліщицька, Хоростківська, та Борщівська), Заводська та Коропецька селищні громади, а також Трибухівська сільська громада.

Щодо співвідношення часток сільських та міських мешканців - то майже рівний розподіл між такими категоріями характерний для Коропецької, Копичинецької, Хоростківської та Заводської громад. Незначне переважання частки сільського населення характерне для Гусятинської -55% та Скала-Подільської -59% селищних рад, що зумовлено досить значною кількістю сільських населених пунктів у складі цих громад 16 та 14 відповідно.

Більше 60% сільського населення характерно для Борщівської, Заліщицької та Буцацької міських громад, що зумовлено значною кількістю сіл у їх складі, 25, 29, та 36 відповідно. Найбільшу частку сільських мешканців в загальній структурі населення, серед міських громад Чортківського району має Монастириська громада, тут цей показник перевищує 70%, що також зумовлено значною кількістю сільських населених пунктів (39 сіл), у складі громади. В Мельнице-Подільській селищній громаді сільське населення становить близько 80%, а в Гримайлівській, Товстинецькій та Золотопотіцькій селищних громадах перевищує 80%, що також обумовлено досить значною кількістю сіл у їхньому складі, а також порівняно не великою чисельністю населення в адміністративних центрах цих громад.

Аналіз розселення Чортківського району показав, що визначальними для даної території є роль міста Чорткова, як колишнього міста обласного значення та центру однойменної системи розселення міжрайонного значення, а наразі адміністративного центру новоствореного району. А також приуроченість до шляхів сполучення.

3.4 Трансформаційні тенденції у структурі Кременецької районної системи розселення

Новоутворений Кременецький район (з адміністративним центром у місті Кременець) займає північну частину Тернопільської області, сюди увійшли території колишніх Лановецького, Кременецького та Шумського районів, а також північна частина Збарзького району (рис.3.10).

Територія місцевих рад (міських, селищних та сільських) колишнього Кременецького району була розподілена між п'ятьма новоутвореними громадами. У Кременецьку громаду – увійшли місто Кременець як адміністративний центр громади та 43 сільських поселень, в Почаївську громаду увійшли місто Почаїв та 11 сіл, в Лопушнянську - 11 сіл. У Вишнівецьку громаду увійшли села Млинівець, Хотовиця, Бокоти, Устечко та Очеретне.

Територія колишнього Шумського району була розділена між чотирма новоутвореними громадами. В Шумську громаду – увійшли місто Шумськ як адміністративний центр громади та 43 сільські населені пункти. До Кременецької громади приєднано села Підгайці, Кудлаївка та Вербиця. На території південної частини колишнього району утворено Великодедеркальську громаду у складі 13 сіл з адміністративним центром в селі Великі Дедеркали. Село Піщатинці, що знаходиться на півдні колишнього Шумського району увійшло до складу Борсуківської громади.

Територія колишнього Лановецького району була розділена на дві новоутворені громади. До складу Лановецької громади увійшла південно-східно частина колишнього району у складі міста Ланівці, що стало адміністративним центром громади та 40 сіл. Борсуківську громаду з адміністративним центром в селі Борсуки та 9 сільських населених пункти, також до складу громади увійшло село Піщатинці, що раніше входило до складу колишнього Шумського району. Північна частина колишнього Збарзького району у кількості 21 сільського поселення та селища Вишнівець увійшла до новоутвореної Вишнівецької громади.

Загалом, серед восьми новоутворених ТГ, з яких складається Кременецький район, чотири міські, а саме: Кременецька, Шумська, Лановецька та Почаївська, одна селищна (Вишнівецька), а також три сільські громади (Великодедеркальська, Борсуківська та Лопушненська) (рис. 3.10) (Інформаційний портал «Децентралізація»; Gromada.info — Портал об'єднаних громад України).

Найбільшою за площею є Новоутворена Шумська міська громада (637,9 км²), вона займає перше місце не тільки в Кременецькому районі, але й в Тернопільській області загалом. Площа території Шумської громади складає 76% від площі колишнього Шумського району. На другому та третьому місцях за площею території, знаходиться Кременецька (527 км²) та Лановецька (481,4 км²) міські громади, за цими показниками вони відповідно займають четверте та п'яте місце в області. Четвертою за площею в Кременецькому районі та шістнадцятою в Тернопільській області є Вишнівецька селищна громада (324,3 км²). Середньою за розміром відносно інших громад свого району (5-та), а також області (27-ма) є Почаївська міська громада (218,3 км²). Щодо сільських громад району то вони є значно меншими за площею відносно вище згаданих. Великодедеркальська громада (165 км²) – 6-та в районі та 37-ма в області, Борсуківська (152,8 км²) та Лопушненська (144 км²) громади відповідно займають 7-8 місця за площею в Кременецькому районі та 41-42 в Тернопільській області.

Розглянувши кількість поселень та кількість рад, що увійшли в склад громад Кременецького району, встановлюємо позиції кожної громад за цими показниками (Додаток НЗ).

Перше місце в Кременецькому районі за кількістю кількість рад які об'єднано, а також четверте в Тернопільській області, займає Шумська міська громада, до її складу увійшло 23 ради, куди належать 43 сільських населених пункти та місто Шумськ. Двадцять рад об'єднала в своєму складі Лановецька міська громада, за цим значенням вона займає друге місце в районі та дев'яте в області.

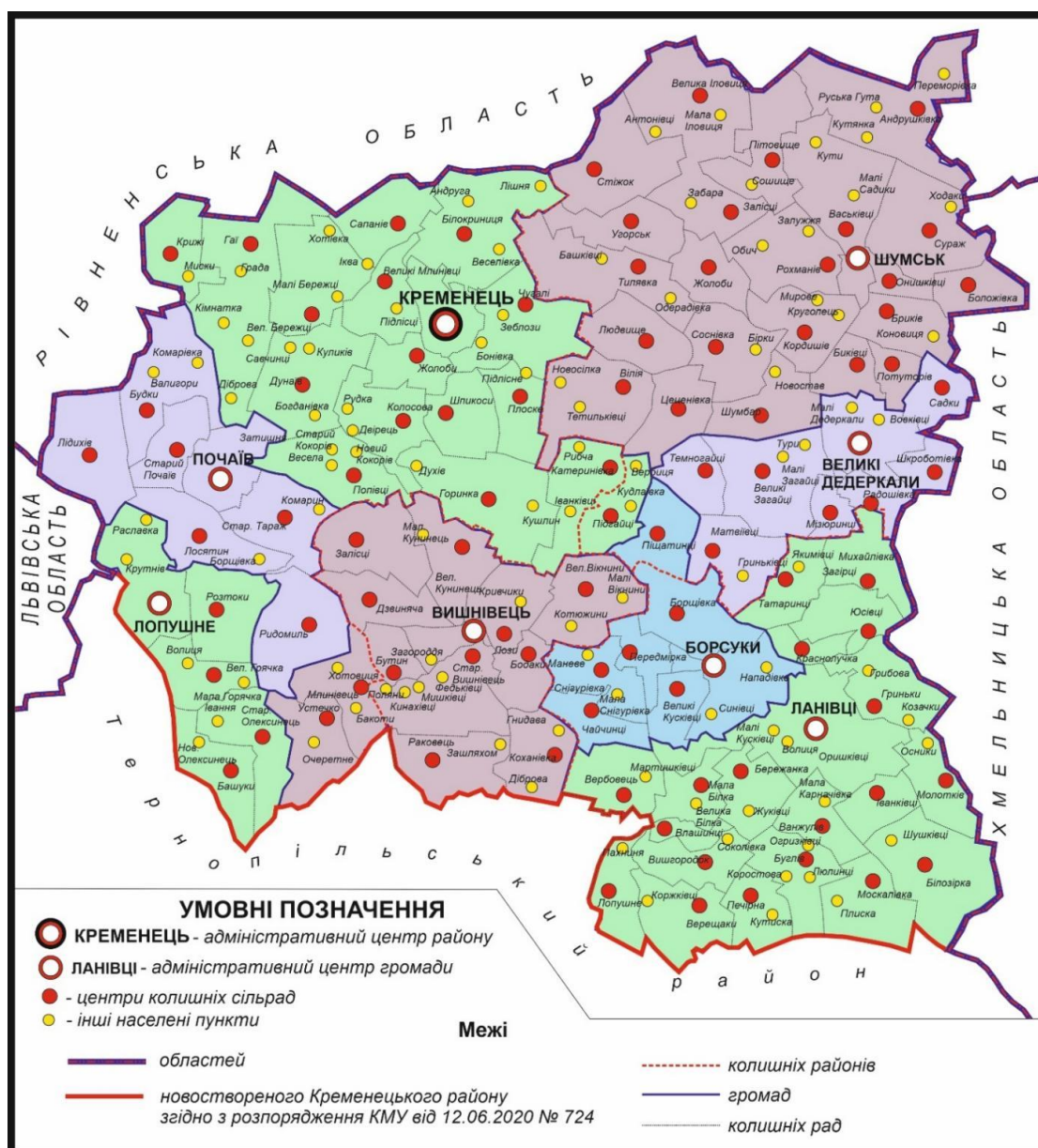

Рис. 3.10 Адміністративний поділ Кременецького району

До її складу увійшли 40 сільських населених пунктів та місто Ланівці. До складу Кременецької міської громади увійшло 17 рад, куди належать 43 сільських населених пункти та місто Кременець, за цим показником громада займає третє місце в районі та тринадцяте в області. Вишнівецька селищна громада до складу якої входять 27 сіл та селище Вишнівець утворилася в наслідок об'єднання 13-ти рад, вона є четвертою за даним показником в районі та тринадцятою в області. Великодедеркальська сільська громада об'єднала в своєму складі тринадцять сіл, що входили до восьми рад. Почаївська міська

громада об'єднала дванадцять населених пунктів, з них одинадцять сіл та місто Почаїв, що належали до семи рад. По одинадцять сільських населених пунктів увійшло до складу Борсуківської та Лопушненської сільських громад, що об'єднали в своєму складі сім та п'ять рад відповідно.

Для того щоб здійснити аналіз розселення в розподілі по ТГ Кременецького району, шляхом відображення чисельності та розміщення міського та сільського населення, а також густоти населення територіальних громад побудовано відповідну картосхему (рис. 3.11).

Найбільшою за чисельністю населення в Кременецькому районі є Кременецька міська громада, де проживає більше 42 тисяч мешканців, це друга за кількістю населення після Тернопільської (228 тисяч. осіб) ТГ в області. Співвідношення частки сільського (50,9%) та міського (49,1%) населення в громаді є практично рівним, а густота населення становить 80 осіб на кілометр квадратний. за цим значенням громада займає восьме місце в області. На другому місці за кількістю населення, серед громад Кременецького району, та одинадцятому в області, знаходиться Шумська громада, тут проживає більше 25 тисяч жителів, більшість населення якої (78,4%) проживає у сільській місцевості. Відповідно через значну площу території а також переважання сільських населених пунктів середня густота населення Шумської громади становить всього 39 осіб на кілометр квадратний, та займає 45 місце за цим показником серед усіх громад області, а також передостаннє місце серед міських громад області. Менша густота населення серед міських громад тільки в Підгаєцькій громаді Тернопільського району (35 осіб на км²). Третьою за чисельністю населення в Кременецькому районі та тринадцятою в області є Лановецька громада, тут проживає близько 22 тисяч жителів. В Лановецькій міській громаді також переважає частка сільського населення яка становить 61,8% від всіх мешканців громади. За густотою населення, 46 осіб на кілометр квадратний, Лановецька громада займає четверте місце в районі та 36-те в області.

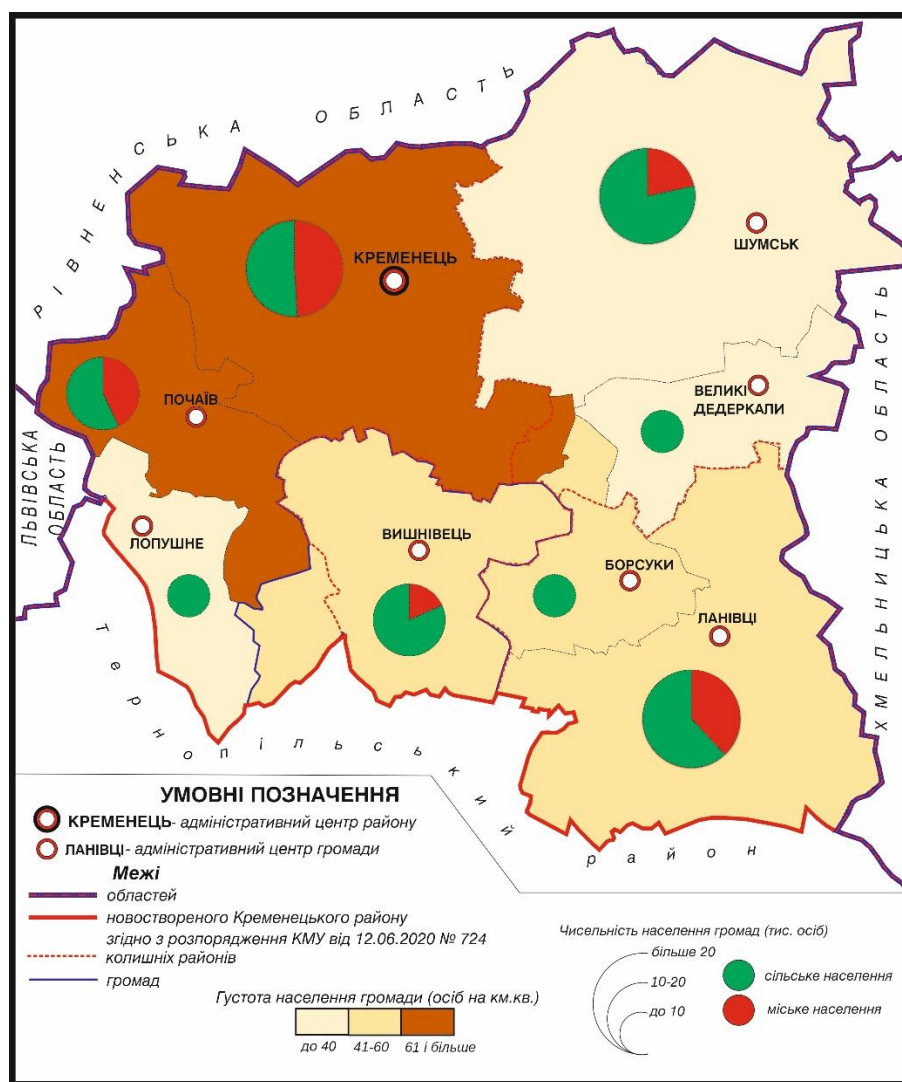

Рис. 3.11 Розселення населення Кременецького району в розрізі ТГ

В Почаївській міській громаді Кременецького району проживає більше 18 тисяч мешканців. Тут, як і в двох попередніх, переважає сільське населення – 57,1% від кількості жителів громади. Через співвідношення площі території та кількості жителів Почаївська громада є найбільш густозаселеною в Кременецькому районі (83 особи на км²) та займає восьму позицію за даним значенням серед громад області. П'ятою за чисельністю населення в Кременецькому районі та дев'ятнадцятою в області є Вишнівецька селищна громада, майже 18 тисяч жителів, переважна більшість мешканців громади (81,7%) проживають у сільській місцевості. За густотою населення (54 особи на км²) громада займає третє місце в районі та лише 31 в області. Кількість населення Борсуківської та Великодедеркальської сільських громад є приблизно

рівною та становить близько 6,4 тисяч жителів у кожній, за цим показником вони займають відповідно 46-47 позиції серед громад області. Густота населення Борсуківської громади становить 42 особи на кілометр квадратний, за цим показником вона є п'ятою в Кременецькому районі та ділить 40-42 позиції в області. Густота населення Великодедеркальської громади є такою ж як і в Шумській громаді і становить 39 осіб на кілометр квадратний. Останню позицію за кількістю населення серед громад Кременецького району займає Лопушненська сільська громада, тут проживає близько 5,2 тисяч жителів, вона також є однією з найменш населених в області – 50 позиція з 55 громад. Крім цього Лопушненська є найменш густонаселеною в Кременецькому районі – 36 осіб на кілометр квадратний, та займає 49-ту позицію серед громад області за даним показником.

Як видно із викладеного вище, для Кременецького району в комплексі із природними особливостями території визначальним буде чинник географічного положення, зокрема наближеності до транспортних шляхів та ролі адміністративного центру – колишнього міста обласного значення Кременця.

Висновки до розділу 3

Реформа адміністративно-територіального устрою насамперед привнесла корективи у перерозподілі населення та поселень поміж адміністративних одиниць області. І хоча ідея її впровадження передбачала подолання диспропорцій, та на прикладі Тернопільської області вони досить чітко простежуються. В Тернопільській було створено три нових райони, найбільшим з яких за усіма основними показниками є Тернопільський, займаючи майже 45% від площі та 55% від кількості населення Тернопільської області. До складу району увійшло більше 46%, від усіх населених пунктів Тернопільської області.

Найбільшими за площею, чисельністю населення, кількістю населених пунктів та рад, що об'єдналися, переважно є громади адміністративними центрами яких стали центри колишніх районів. Найбільш густонаселеними є громади, що розташовані на околицях міста Тернопіль, а також по лінії в

напрямку на північ та на південь від нього, також як зазначається в дослідженні вони мають доступ важливих шляхів сполучення. Окремо виділяється Бережанська міська громада на заході району, з густотою населення 111 осіб на км², що є третім показником серед громад району. А найменш густонаселеними є громади розташовані на периферії.

Варто відмітити, що якщо ми говоримо про особливості нових адміністративних одиниць та диспропорцій між ними уже, то паралельно із цим маємо й спостерігати трансформаційні процеси у структурі обласної системи розселення та її складових. Хоча й в її основі таки залишається той самий опорний каркас розселення, що буде корегувати напрямки осі розселення.

РОЗДІЛ 4

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ ПРОСТОРОВОГО РОЗВИТКУ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ СИСТЕМИ РОЗСЕЛЕННЯ В КОНТЕКСТІ ЗМІН АТУ

4.1 Значення та перспективи розвитку транспортної інфраструктури в області

Ключовим елементом формування системи розселення (СР) є особливості транспортної мережі, що суттєво впливає на її розвиток та структуру, забезпечуючи зв'язки між населеними пунктами формуючи між ними соціально-економічні та культурні зв'язки та сприяє їхньому розвитку. Саме транспортна мережа формує опорний каркас розселення.

Для відображення та аналізу опорного каркасу розселення Тернопільської області, здійснено картографування шляхів сполучення різних рівнів, та розміщення відносно них ТГ та їхніх центрів (рис. 4.1.). Для цього із сервісу The Humanitarian Data Exchange завантажено векторні шари усіх видів доріг в Україні, що сформовані на базі даних Open Street Maps. Отримані дані були завантажені в QGIS та за значенням атрибуту «highway» прокласифіковані на автомобільні шляхи - магістральні, регіональні і місцевого значення. Дороги місцевого значення виділено, за принципом - ті по котрих найчастіше здійснюється рух транспорту між населеними пунктами були, вони й були систематизовані та виділені на карті. Для кращої візуалізації було використано принцип картографічної генералізації малозначних доріг та збережено основні транспортні коридори та населені пункти, що є центрами ТГ. Аналіз отриманої карти дозволяє виявити, що опорний каркас розселення Тернопільської області має радіально-кільцеву структуру, що має підтвердження в інших дослідженнях (Заставецька, 2014). Тернопіль, Кременець та Чортків є ядрами, до яких спрямовані транспортні потоки у межах однойменних СР районного рівня. Тернопіль, що є АЦ, а також ядром, до якого сходяться радіальні магістралі, що з'єднують його з Рівним, Чернівцями, Хмельницьким, Івано-Франківськом,

Львовом та іншими обласними центрами в напрямку з півночі на південь та з заходу на схід. Кільцеві дороги, зокрема об'їзна дорога навколо Тернополя, а також дороги місцевого значення забезпечують транспортні зв'язки між різними ТГ області та їхніми АЦ.

В напрямку міст Кременець та Чортків, що є центрами районних СР, спрямована транспортна вісь у меридіональному напрямку, що представлена двома видами шляхів сполучення автомобільним та залізничним від Тернополя в напрямку до Чорткова на південь, а в північному напрямку до Кременця тільки автомобільним.

Місто Кременець має залізничне сполучення тільки у північному напрямку на Дубно, головні ж внутрішньообласні зв'язки здійснюються автомобільним транспортом (Джаман, 2003).

Розглянувши щільність автомобільних доріг в ТГ області, виявлено, що найвища щільність доріг спостерігається в центральних ТГ області, здовж осі меридіонального напрямку траси М-19, Кременець – Тернопіль – Чортків. Окрім цього, також значну щільність доріг місцевого значення мають кілька ТГ області через які не проходять регіональні та міжобласні траси це: Шумська, Почаївська, Лопушенська та Залозецька на півночі, Скалатська та Підгаєцька центральній частині області, Гусятинська, Скала-Подільська, Мельнице-Подільська та Золотопотіцька на окраїнах південної частини району.

Найменша щільність автомобільних доріг 1,5 км на км² характерна переважно для сільських ТГ. В Кременецькому районі це Борсуківська сільська, та як виняток, що пов'язано з особливостями рельєфу міська Лановецька ТГ. В Тернопільському районі це Скориківська на північному сході, Нараївська та Саранчуківська, в західній частині Тернопільського району, сільські Іванівська та Золотниківська - в центрі, а також Козлівська селища.

В Чортківському районі - Трибухівська, Нагірнянська, Більче-Золотецька та Іване-Пустенська сільські ТГ.

Такий розподіл щільності доріг свідчить про необхідність подальшого розвитку дорожньої мережі в сільських ТГ області для забезпечення рівного

доступу населення до транспортних послуг та стимулювання економічного розвитку цих територій.

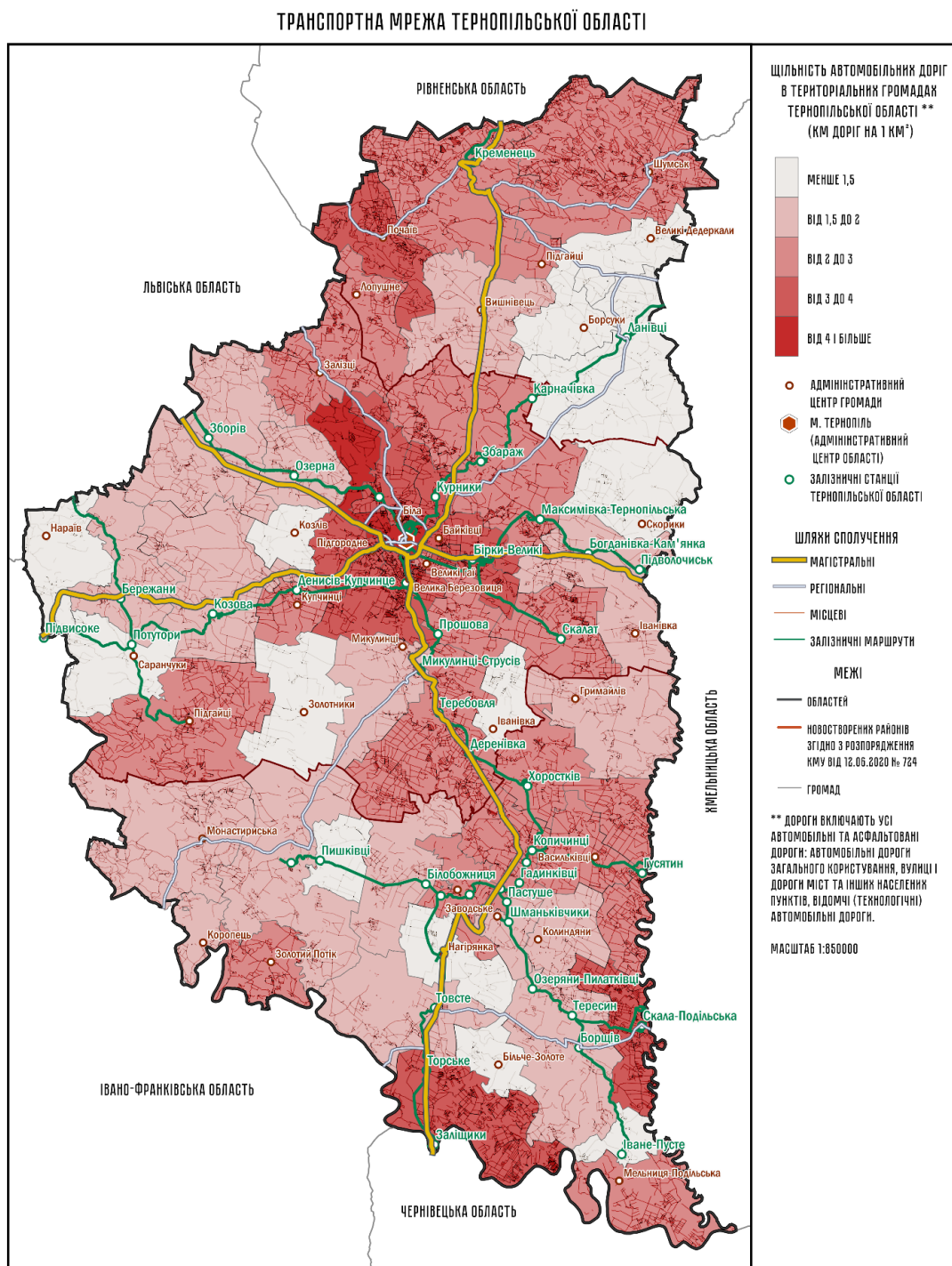

Рис. 4.1. Транспортна мережа Тернопільської області

Найбільшими вузловими пунктами в області, окрім вже названих Тернополя, Кременця та Чорткова, є також центри ТГ через які проходять магістральні та залізничні маршрути Бережани, Зборів, Підволочиськ, Тереховля, Микулинці та інші.

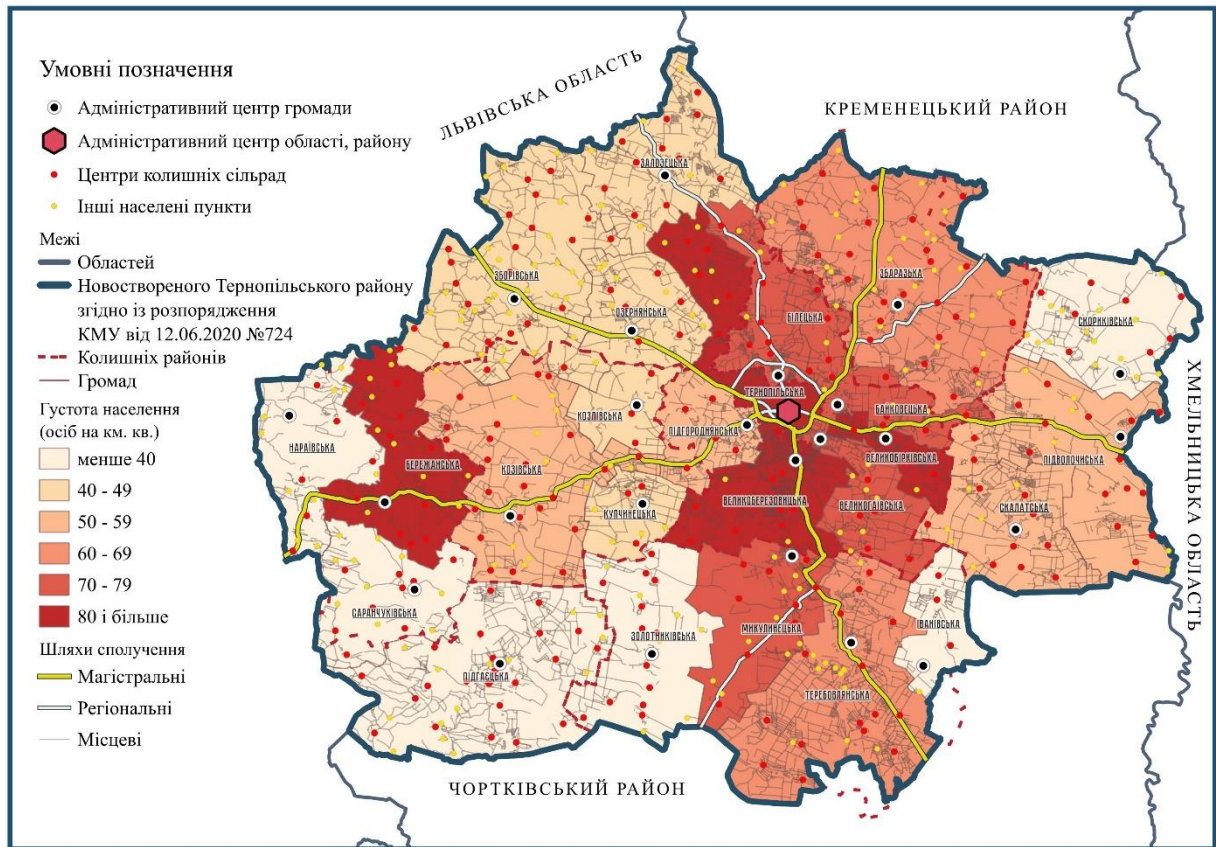

Рис. 4.2. Транспортна мережа Тернопільського району

Для більш детального аналізу розглянемо особливості транспортної мережі кожного з районів окремо. Тернопільський район займає центральну частину радіально-кільцевого каркасу розселення Тернопільської області. Сам район має чітко виражену радіальну форму опорного каркасу. В центрі знаходиться місто Тернопіль, що лежить на перетині всіх магістральних та регіональних шляхів сполучення (рис. 4.2). Міжобласна магістраль що сполучає Львівську та Хмельницьку області проходить через АЦ Зборівської, Озерянської, Тернопільської, Байковецької та Підволочиської ТГ. Магістраль, що сполучає Івано-Франківську та Хмельницьку області проходить через південну частину Нараївської ТГ, де якраз більша концентрація населених пунктів. В напрямку з півночі на південь проходить інша міжрегіональна магістраль, що сполучає Рівненську та Чернівецьку області. Вона проходить через місто Терєбовлю та селище Велика Березовиця в напрямку до міста Тернопіль. В напрямку з півночі на південь проходить регіональна траса, яка перетинає населені пункти

Микулинецької ТГ та місто Микулинці, а далі переходить в міжобласну магістраль. Регіональна траса на північ від Тернополя, також проходить через населені пункти Білецької та Залозецької ТГ. Окрім, магістральних та регіональних шляхів, важливе значення має наявність та густота шляхів місцевого значення. На перетині значної кількості місцевих шляхів сполучення знаходяться всі населені пункти, що раніше були районними центрами. Окрім вже вище згаданих центрів ТГ варто виділити місто Підгайці та Підгаєцьку ТГу, яка попри відсутність доріг регіонального значення має густу мережу місцевих шляхів сполучення. Загалом по району, окрім вже згаданої Підгаєцької ТГ, найгустіша мережа місцевих доріг спостерігається в ТГ здовж осі на північ та на південь від міста Тернополя, а також в Скалатській та Бережанській ТГ. Місто Тернопіль, безумовно є головним ядром притягання населення в районі та області загалом. Його значна, порівняно з іншими населеними пунктами області, кількість населення, розвинена інфраструктура, наявність широкого спектру освітніх та культурних закладів роблять його привабливим для мігрантів з навколишніх населених пунктів району, а також інших районів.

Проте незважаючи на домінування обласного центру, в районі можна виділити також інші, менші ядра притягання, це колишні районні центри, а також великі села з розвинутою інфраструктурою. Причиною привабливості яких може бути також їхня спеціалізація, наявність певних архітектурних, історичних пам'яток або природних ресурсів. Про це можна судити також по густоті розміщення населення в громадах району, що в більшості співпадає з наявністю значної мережі шляхів сполучення. Найбільш густонаселеними, окрім Тернопільської, є Великобerezовецька та ВеликоБірківська ТГ, що знаходяться поблизу міста Тернополя. Які вирізняються густою мережею місцевих шляхів сполучення та розташовані поблизу регіональної й міжобласної магістралей. Лідером за цим показником є Бережанська ТГ, розташована в західній частині району та віддалена від попередньо названих – з густотою більше 80 осіб на км².

Рис. 4.3 Транспортна доступність ТГ Тернопільського району

Порівняно з іншими значну густоту населення 70 – 79 осіб на км² мають Микулинецька, Великогаївська, Білецька та Байковецька. В дану групу входять також Теребовлянська та Збаразька ТГ – більше 60 осіб на км². Густоту населення від 50 до 59 осіб на км² мають Козівська ТГ, що є сусідньою з Бережанською, а також Скалатська та Підволочиська - в східній частині району. Центральну та північно-західну частину району займають ТГ з густотою населення від 40 до 49 осіб на км², це – Залозецька, Зборівська, Озерянська, Козлівська та Купчинецька. Через перші три при цьому проходять магістральні та регіональні траси. Найменш густонаселеним є ТГ, що займають південно-західну частину району (Нараївська, Саранчуківська, Підгаєцька та Золотниківська), а також Іванівська (на півдні) та Скориківська ТГ, що займає північно-східну частину району – менше 40 осіб на км². Кожна з найменш густонаселених ТГ має досить не значну мережу шляхів сполучення, окрім Підгаєцької. Також через них не проходять регіональні та магістральні траси, що

свідчить про заленість між наявністю доступу до шляхів сполучення та чисельністю населення.

Наявність розгалуженої мережі вигідних шляхів сполучення є запорукою соціально-економічного розвитку та співпраці між ТГ. Важливу роль в даному випадку відіграє їх географічне положення в межах району відносно АЦ інших ТГ. Розрахувавши коефіцієнт транспортної доступності між центрами ТГ, та відобразивши відповідні дані на карті (рис. 3.) можна зробити висновок про вигідність географічного розташування та можливості співпраці між центрами ТГ району.

Найбільш вигідну транспортну доступність по відношенню до інших АЦ ТГ мають Тернопіль, Велика Березовиця, Підгородне, Великі Гаї, Байківці, Озеряни та Залісці. В наступній групі щодо вигідності транспортної доступності перебувають Біла, Збараж, Зборів, Козлів, Великі Бірки, Скалат, Микулинці, Тереховля, Золотники та Підгайці. Найменш вигідну транспортну доступність мають АЦ ТГ, що розташовані в крайній західній частині району (Нарайв) та крайній північно-східній частині (Скорики).

Оскільки в програмі реформи «Децентралізації» важлива роль присвячена можливостям співпраці між ТГ, на різних рівнях та галузях, важливе значення має відстань між АЦ цих ТГ та наявність шляхів сполучення. Для такого аналізу було картографічно відображено значення найближчої топологічної відстані між АЦ сусідніх ТГ.

Вигідне транспортно-географічне положення мають центри Білецької, Байковецької, Великобірківської, Великоберезовецької, Великогаївської та Підгороднянської, оскільки всі вони знаходяться на околиці міста Тернопіль у відстані в межах 5 – 7 кілометрів. Також, не значними, є відстані між ними самими, так наприклад від Великої Березовиці до Великих Гаїв менше трьох кілометрів, а від Байківців до Великих Гаїв менше 5 кілометрів.

Відстані між іншими центрами ТГ є більш значними. Найбільше ТГ-сусідів в районі – 9. Найменше сусідів мають ТГ, що розташовані на окраїнах району: Нарайвська та Скориківська (по два), Підгаєцька та Іванівська (по три). Від села

Скорики до найближчого сусіднього селища Підволочиськ – менше 8 кілометрів, а до міста Збараж майже 28 кілометрів. Від Нараїва до Бережан 15 кілометрів, а до Саранчуків - 25 кілометрів. Загалом найбільш вигідне географічне розташування та порівняно меншу відстань до АЦ ТГ сусідів мають ТГ, що займають центральну частину району. Окрім уже названих ТГ, що знаходяться на околицях міста Тернопіль, до тих що мають вигідне географічне положення та оптимальну відстань до центрів сусідніх ТГ можна віднести Купчинецьку, Козлівську та Озерянську ТГ.

Іншим важливим показником транспортної доступності, є доступність до АЦ району, міста Тернопіль. Відповідний показник відображено на картосхемі (рис. 4.3) у вигляді цифр, що відповідають кількості графів (центрів ТГ які потрібно проїхати) щоб дістатися до центру району.

В першій групі доступності знаходяться, вже вище названі центри ТГ які знаходяться навколо міста Тернопіль, а також Озеряни через які проходить міжобласна магістральна траса.

На другій лінії транспортної доступності знаходяться Збараж, Микулинці, Козлів, залізці, а також Великі Бірки, які хоч знаходяться на відстані менше 8 кілометрів, проте перебувають на другій лінії доступності. Інша ситуація щодо селища Залізці, оскільки відстань до Тернополя становить більше 30 кілометрів по регіональній трасі, але з АЦ інших ТГ по дорозі знаходиться лише селище Біла. Також на другій лінії транспортної доступності до районного центру знаходиться центри колишніх районів Підволочиськ, Теремовля, Козова та Зборів, через кожне з цих міст проходять міжобласні магістралі. До сільських АЦ що знаходяться на другій лінії доступності належать Купчинці та Іванівка, значна відстань від яких проходить місцевими дорогами. В третій групі транспортної доступності знаходяться найвіддаленіші від міста Тернополя ТГ. З центрів колишніх районів це Підгайці, Бережани та Зборів, з інших населених пунктів - це села Саранчуки та Скорики.

Менш вигідну транспортну доступність до районного центру із всіх центрів ТГ має село Нараїв. Відстань шляхом через Бережани, Козову та Підгороднє становить близько 65 кілометрів.

Відобразивши розміщення шляхів сполучення відносно населених пунктів району в залежності від їхнього адміністративного статусу в період до АТР і після неї, а також щільності розміщення населення в ТГ, можемо здійснити аналіз особливостей опорного каркасу розселення Чортківського району (рис. 4.3) Розглянувши магістральне сполучення, що проходить в напрямку на північ через міста Заліщики, Чортків та Копичинці в напрямку до обласного центру міста Тернополя, а також регіональні та місцеві шляхи сполучення, які дугоподібно окреслюють контури області в напрямку на північ, можна стверджувати, що Чортківський район складає південну дугу радіально-кільцевого каркасу розселення Тернопільської області. Щодо опорного каркасу ТГ району, то тут можна виділити радіально-кільцеві та лінійно-вузлові типи. Радіально-кільцевий опорний каркас здебільшого характерний для ТГ значних за площею ТГ центрами яких стали центри колишніх районів. Лінійно-вузловий тип опорного каркасу трапляється в менших за площею сільських ТГ, а також видовжених за формою ТГ, що знаходяться на окраїнах області.

Розглянувши окремо опорний каркас розселення Чортківського району, можна констатувати, що більшість центрів ТГ, особливо ті що раніше були районними центрами, знаходяться на перетині значної кількості шляхів сполучення, та є транспортними вузлами районного значення. Серед населених пунктів через які окрім доріг місцевого значення проходить також міжобласна магістраль з півдня на північ це Заліщики, Товсте, Нагірянкa, Чортків та Копичинці.

Через них проходить магістраль від напрямку міста Тернопіль й на Чернівецьку, Тернопільську та Рівненську області. Окрім значної кількості доріг місцевого значення, регіональні траси проходять через міста Монастириська, Бучач в напрямку на Івано-Франківщину, та через Борщів в напрямку на Хмельниччину. Загалом, спираючись на перетини значної кількості шляхів

сполучення різних рівнів в центрах ТГ, опорний каркас розселення в Чортківському районі можна вважати багатоядерним.

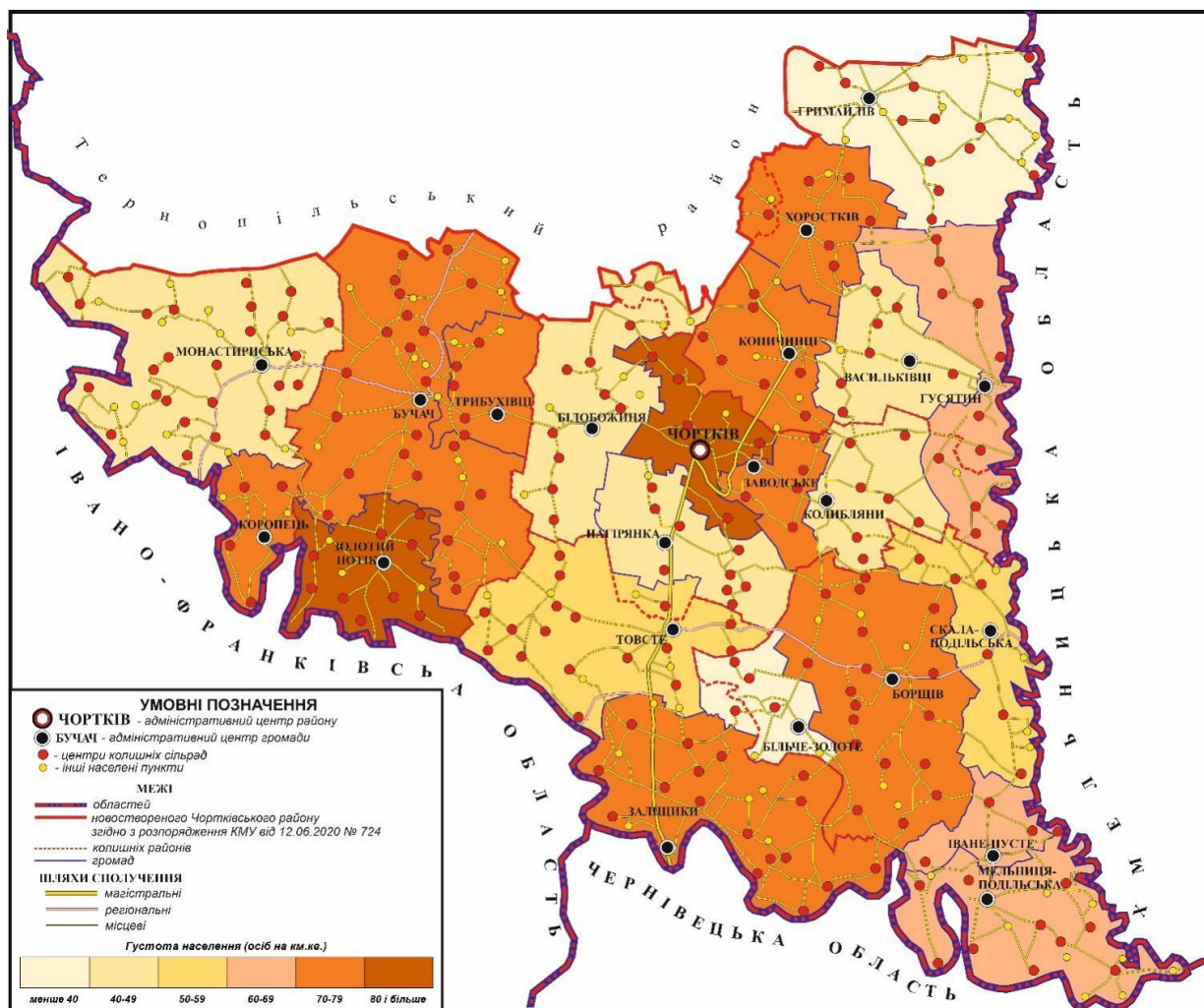

Рис. 4.4 Транспортна мережа Чортківського району

Проаналізувавши розміщення шляхів сполучення із щільністю населення ТГ можна скласти чіткіше уявлення про ядра притягання населення району (рис. 4.4). Найбільш густонаселеними є Чортківська міська ТГ, в першу чергу пояснюється наявністю у її складі міста Чортків, а також проходження міжрегіональної магістралі. Також Золотопотіцька сільська ТГ, що має порівняно не значну площу території відносно кількості населених пунктів у її складі та густою мережею шляхів сполучення місцевого рівня. Чітко вираженими ядрами притягання населення, як за перетином транспортних шляхів, так і за густотою розміщення населення є центри Буцацької, Борщівської та Заліщицької, що раніше були районними центрами. Також за концентрацією

населення можна виділити Хоростківську, Копичинецьку та Заводську ТГ які розміщені вздовж міжрегіональної траси.

Середню густоту населення відносно інших ТГ в районі, 50-59 осіб на кілометр квадратний мають Товстинецька та Скала-Подільська ТГ, незважаючи на те, що їхніми АЦ є порівняно значні в населені пункти та розгалужену транспортну мережу. Густоту населення 40-49 осіб на кілометр квадратний мають п'ять ТГ району: Васильковецька, Білобожицька та Колибнянська сільські, нагірянська селищна та Монастириська міська ТГ. З перелічених вище Монастириська є досить значною за площею території, що зумовлює порівняно не значну густоту населення та попри наявності транспортного сполучення віддаленості сіл розміщених на заході ТГ від АЦ.

Найменш густонаселеними в районі є Гримайлівська міська та Більче-Золотецька сільська ТГ. Гримайлівська міська ТГ має чітко виражене ядро притягання населення до міста Гримайлів, що є найбільшим населеним пунктом ТГ та знаходиться на перетині транспортних шляхів спрямованих від сіл, що в неї входять. Більче-Золотецька ТГ складається з незначних за чисельністю населення сільських населених пунктів, а АЦ ТГ знаходиться на її південному краї та віддалений від сіл північного краю з незручним транспортним сполученням.

Важливим показником, що має значний вплив на соціально-економічний розвиток певної території, є рівень транспортної доступності між населеними пунктами ТГ, а також транспортна доступність до районного центру від центрів ТГ. Обчисливши коефіцієнт транспортної доступності між центрами ТГ, і відобразивши отримані дані на картосхемі (рис. 4.5) можна зробити висновок про вигідність їхнього географічного розташування і транспортного сполучення. Найбільш вигідну транспортну доступність мають населені пункти Нагірянська, Колибляни, Товсте та Більче Золоте, що знаходяться в центральній частині Чортківського району та мають відносно однакову віддаленість від інших центрів ТГ. На другому місці за вигідністю транспортної доступності знаходиться районний центр місто Чортків, що географічно дещо зміщений на північ району,

а також населені пункти Заводське, Білобожниця, Гусятин, Борщів та Іване Пусте. Відносно вигідну транспортну доступність мають населені пункти, що раніше були районними центрами, а відповідно мають розгалужену мережу прямих шляхів сполучення незважаючи на розташування на окраїнах району, Бучач та Заліщики, а також населені пункти на перетині цих автошляхів - Скала-Подільська, Золотий Потік, Копичинці та Васильківці. Найменш вигідне транспортне сполучення мають центри ТГ, що розташовані на північно-східній частині району – місто Гримайлів, західній частині району – місто Монастириська та селище Коропець та південно-східній частині району - місто Мельниця Подільська.

Для того щоб здійснити більш глибокий аналіз просторового розподілу населення було використано показник, що відображає найближчу тополгічну відстань через шляхи сполучення між адміністративними ТГ та їхніми найближчими сусідами.

Відповідний показник свідчить про можливість розвитку зав'язків між центрами ТГ, що дає подальшу можливість для співпраці між ними в соціально-економічному плані, підтримці та сприянні розвитку одна одної.

Найпотужнішого сусіда у вигляді районного центру має селище Заводське (6,9 км.), що центром своєї ТГ, а також безпосереднім супутником Чорткова, та має з ним сталі соціально-економічні зв'язки та спільну інфраструктуру. На відстані до 15 кілометрів до Чорткова вздовж магістральної траси знаходяться місто Копичинці та селище Нагірянкa, а також село Білобожниця на західному напрямку.

Серед центрів ТГ, які мають найменшу кількість центрів ТГ сусідів можна виділити ті, що знаходяться на окраїнах району. Місто Монастириська, що є центром Монастириської ТГ на заході області межує з Бучацькою та Коропецькою ТГ. Відстань до міста Бучач по трасі регіонального значення становить майже 18 кілометрів, а до села Коропець шляхами місцевого значення – 31 кілометр. Подібна ситуація і з центром Гримайлівської ТГ, що знаходиться на північному сході району містом Гримайлів, яке має лише двох безпосередніх

сусідів у межах району це Гусятинська та Хоростківська міські ТГ. Відстань до міста Хоростків становить 17,5 кілометра а до селища Гусятин 36,4 кілометра.

Заліщицька ТГ із центром у місті Заліщики, що знаходиться на півдні району, має сусідство з трьома менш потужними ТГ: Товстинецькою (відстань до міста Товсте – 24 км.), Більче-Золотецькою (відстань до села Більче-Золоте – 30,4 км.) та Іване-Пустенською (відстань до села Іване-Пусте – 53 км.). Рівнозначним сусідом за площею та кількістю населення до Заліщицької ТГ є Борщівська ТГ із центром у місті Борщів яке також було АЦ району до проведення реформи децентралізації, але відстань між містами становить більше 50 кілометрів.

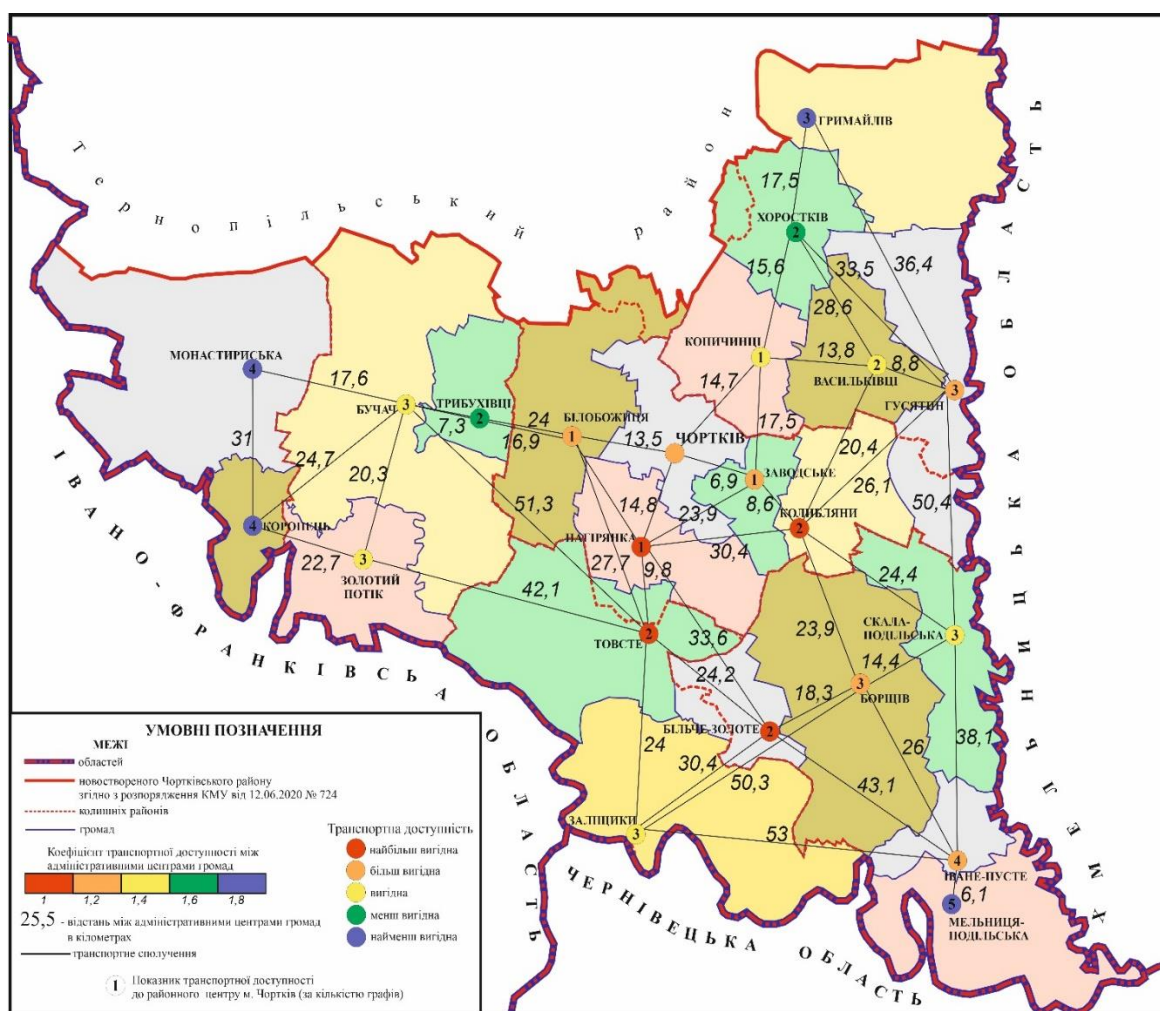

Рис. 4.5 Транспортна доступність громад Чортківського району

Загалом розглянувши картосхему (рис. 4.5) можна констатувати, що найбільше близьких сусідів та можливостей для співпраці, мають ТГ

розташовані в центральній частині району - Нагірянська, Заводська, Більче-Золотецька ТГ, центри яких мають відносно не великі відстані до центрів більш потужних ТГ які до цього були центрами районів.

Рис. 4.6 Транспортна мережа Кременецького району

Іншим важливим показником транспортної доступності є наближеність та вигідність шляхів сполучення з АЦ району, що відповідно є основним центром надання соціальних та адміністративних послуг. Доступність до міста Чортків з інших центрів ТГ також проілюстровано на картосхемі (рис. 4.5) у вигляді цифр,

що відповідають кількості графів (центрів ТГ які потрібно проїхати) щоб дістатися до центру району.

Найкращий показник транспортної доступності мають центри ТГ які знаходяться у безпосередній близькості до міста Чортків, це Білобожниця, Нагірянкa, Заводське та Копичинці. Другу лінію транспортної доступності займають Трибухівці, Товсте, Кобиляни, Васильківці та Хоростків що півколом розташовані здовж шляхів сполучення в напрямку до міста Чортків. Найменш вигідну транспортну доступність до районного центру має селище Мельниця Подільська, що є АЦ своєї ТГ на південному сході району та області.

Відобразивши розміщення транспортних шляхів відносно населених пунктів району (рис. 4.6) можемо судити про конфігурацію опорного каркасу розселення. Кременецький район складає північну вершину радіально-кільцевого опорного каркасу розселення Тернопільської області, прикладом цього є магістральне сполучення, що проходить з півночі на південь через місто Кременець та селище Вишнівець у напрямку міста Тернопіль, який знаходиться у центрі даного каркасу, а також всі шляхи сполучення які проходять через центри ТГ в напрямку на південь та формують північні дуги обласного каркасу.

Якщо ж розглядати окремо опорний каркас розселення Кременецького району, то враховуючи кількість шляхів сполучення в напрямку до населених пунктів, що були районними центрами, а саме Кременця, Шумську та Ланівців можна констатувати, що вони є транспортними вузлами районного значення. Інші центри ТГ району, окрім Лопушного, також перебувають на перетині значної кількості автошляхів. Враховуючи розміщення на території району кількох таких центрів, опорний каркас розселення можна вважати багатоядерним, основними ядрами якого виступають більшість центрів ТГ. В районі є чотири найбільш яскраво виражених ядра притягання населення, на основі колишніх центрів районних СР (Кременець, Шумськ та Ланівці), а також кущового центру - селища Вишнівець, що тепер стали центрами ТГ.

Концентрація більш значних населених пунктів поблизу міста Кременець зміщена на північний захід від нього, тут можна виділити села Підлісці, Іква, Біла

Криниця, Сапанів та Великі Бережці. В південному передмісті Кременця розташовані менш значні за чисельністю села Бонівка та Жолоби, далі на південь щільність розміщення населення спадає. Більш далі в напрямку на південь та на схід, вздовж магістралі та регіональної траси концентрація населення є менш значною.

Місто Шумськ, є найбільш чітко вираженим ядром притягання населення в основі колись районної, а тепер кушової СР, це відображається густою щільністю населення всіх оточуючих його територій колишніх сільських рад, а також променеподібною схемою шляхів сполучення вздовж яких розташовані оточуючі населені пункти. Також варто зазначити, що Шумськ знаходиться не в центрі своєї ТГ, а ближче до її східної частини, через що населені пункти які знаходяться на півночі та заході ТГ мають менше тяжіння до центру, та можуть формувати СР місцевого рівня (Салій, 2023).

Схожу, з попередньо описаною, структуру розміщення населення має Великодедеркальська ТГ, яка як і Шумська раніше входила до складу Шумського району. Достатньо виражене ядро концентрації населення зосереджене на північному-сході ТГ, його основу складає АЦ ТГ село Великі Дедеркали, а також села Вовківці, Шкробатівка та Малі Дедеркали. Інші населені пункти ТГ знаходяться достатньо віддалено від центру ТГ та є досить значними щоб формувати СР місцевого рівня.

Висока густота населення Лановецької ради обумовлена значною кількістю населення самого міста відносно площі ради, а села що складають передмістя є одними з найменших за чисельністю жителів в усьому районі. Варто виділити, що достатньо віддалено на південь від центру ТГ знаходяться досить значні за чисельністю населення (Білозірка, Москалівка, Верещаки, Вишгородок та Лопушене), а також за площею колишніх сільрад села, які можуть утворювати СР місцевого рівня. На північний-захід від міста Ланівці розташована група сіл які до адміністративної реформи можна було б чітко віднести до його дальнього передмістя, це АЦ Борсуківської ТГ село Борсуки, а також села Нападівка, Синівці та Великі Кусківці. Проте незважаючи на зміну адміністративного

статусу, завдяки територіальній близькості ядро притягання залишається незмінним (Салій, 2023).

Окреме, достатньо чітке, ядро концентрації населення можна виділити у Вишнівецькій ТГ- це селище Вишнівець та ряд сіл, що його оточують розташованих вздовж шляхів сполучення які променеподібною схемою розходяться від центру ТГ. Найбільшими населеними пунктами є Старий Вишнівець, Бодаки, Лози, Кривчики, великий Кунинець та Дзвиняча. Як і в кожній з вище описаних ТГ тут є досить значні населені пункти які знаходяться віддалено від центру та можуть формувати місцеві СР.

Переважає більшість сільських населених пунктів Почаївської ТГ є одними з найбільших за чисельністю населення в районі, а також і найбільш густозаселеними. Ядром притягання населення виступає місто Почаїв вздовж якого розташовані села Старий Почаїв, Затиштя, Просятин, Борщівка та Старий Тераж, також до цієї групи можна село Лідихів, яке розташоване за Старим Почаєвом та має близьке транспортне сполучення з центром ТГ. Дещо віддалено розташоване село Ридомиль, також є досить значним за кількістю населення та хорошим транспортним сполученням з центром (Салій, 2023).

Лопушнянська ТГ має виражений лінійно виражений лінійно вузловий тип опорного каркасу розселення, та відносно рівномірну концентрацію населення по території ТГ. Через таку особливість важко виділити певне ядро притягання населення, проте можна припустити можливість формування двох місцевих СР, на півночі та півдні ТГ.

Для більш чіткого відображення зав'язків та можливостей взаємодії між центрами ТГ Кременецького району, шляхом аналізу шляхів сполучення було визначено найбільш вигідні транспортні шляхи між ними, та обчислено коефіцієнт транспортної доступності (рис. 4.7) Саме показник транспортної доступності є одним із основних складових компонентів, що може сприяти або перешкоджати соціально-економічному розвитку території, за його допомогою можна встановити переваги та недоліки територіального розташування

населеного пункту відносно інших компонентів СР на регіональному і локальному рівнях.

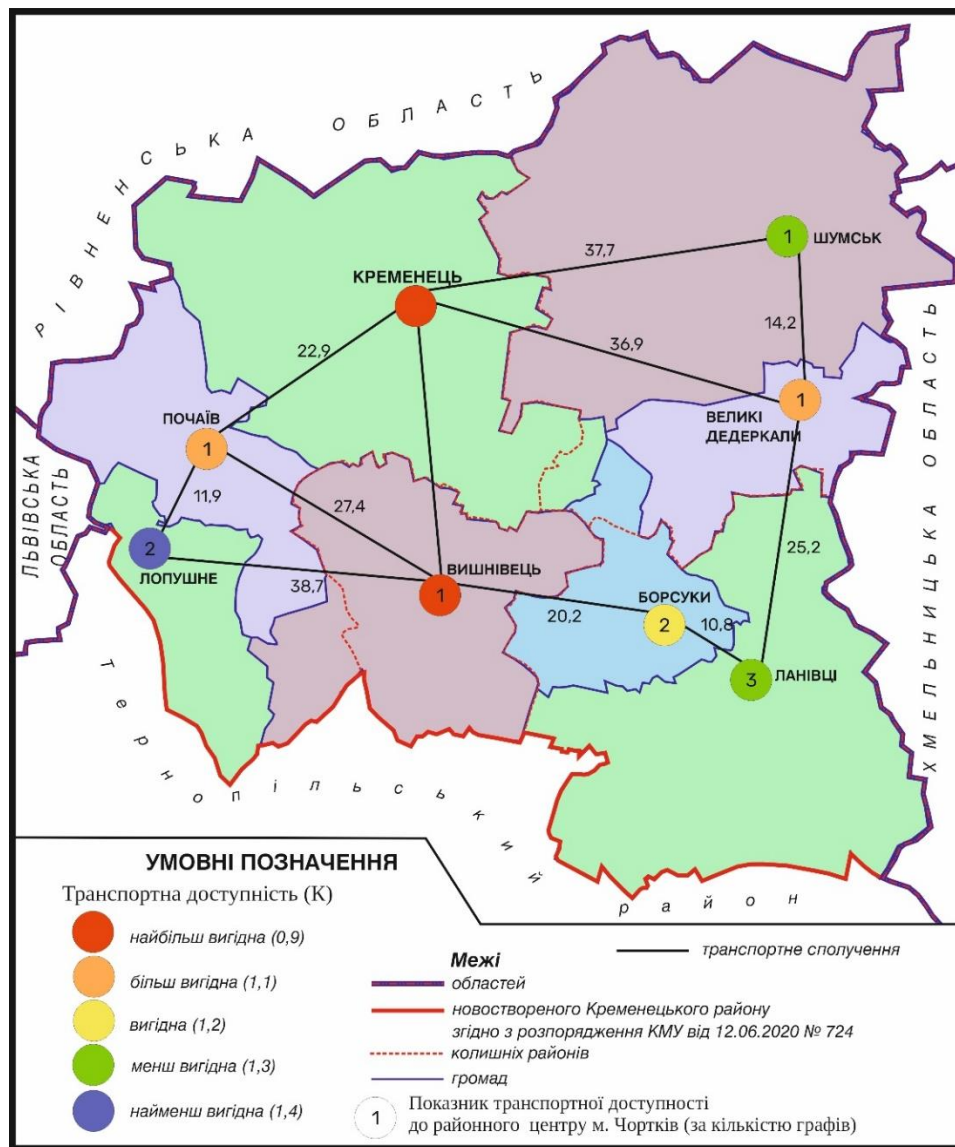

Рис. 4.7 Транспортна доступність між центрами ТГ Кременецького району

Найбільш вигідну транспортну доступність відносно інших центрів ТГ Кременецького району мають місто Кременець та селище Вишнівець, вони розташовані вздовж магістралі, що проходить через центральну частину області та мають можливість вигідного сполучення з центрами інших ТГ. Як видно на картосхемі (рис. 4.7) місто Кременець має сполучення з Шумськом, Почаєвом, Великими Дедеркалами та Вишнівцем через 1 граф, а з Ланівцями, Борсуками та Лопушним через два графи що в сумі становить 10 графів на коефіцієнт транспортної доступності менше 1.

Така сама ситуація відносно селища Вишнівець, що має з'єднання з Кременцем, Почаєвом, Лопушним та борсуками через 1 граф та через два графи з іншими центрами ТГ, та загалом має найбільш вигідну транспортну доступність. На другому шаблі, за вигідністю транспортної доступності, знаходяться Почаїв та Великі Дедеркали, що в сумі набрали по 13 графів, найменш вигідне сполучення відносно Почаєва має місто Ланівці, а відносно Великих Дедеркал - село Лопушне.

Ще менш вигідну транспортну доступність мають міста Шумськ та Ланівці, що розташовані в східній частині району, така позиція значною мірою зумовлена 4 графами в напрямку до центру Лопушнянської ТГ. Відповідно географічне розташування села Лопушне зумовлює його найменш вигідну транспортну доступність відносно інших центрів ТГ.

Значення транспортної доступності районного центру, що зазвичай є найбільшим населеним пунктом району та володіє найбільшим спектром можливостей надання адміністративних та соціальних послуг, є надзвичайно важливим, та визначається тим наскільки швидко та зручно туди можна дістатися з іншого населеного пункту і назад. Для аналізу транспортної міста Кременець відносно доступності населених пунктів, було побудовано картосхему де за допомогою графів відображено можливості його сполучення з найбільшими поселеннями району (рис. 4.7)

Найвищий показник транспортної доступності мають майже всі колишні центри сілрад, що розташовані на території Кременецької ТГ (1-2 графи). Також найвищий показник транспортної доступності мають села Стіжок, Угорськ, Людвище, Вілія та Цеценівка Шумської ТГ, для них цей показник є кращим ніж відносно міста Шумськ що є центром їхньої ТГ. Найменш вигідну транспортну доступність відносно міста Кременець мають населені пункти, що розташовані на півдні Лановецької ТГ (Влашинці, Лопушне, Верещаки, Печірна та Буглів) які в сумі набрали 9-10 графів (Салій, 2023).

Враховуючи вище перелічені фактори можна позиціонувати ТГ за рівнем розвитку та можливостей функціонування транспортної інфраструктури

(Додаток Р). Найкраща ситуація характерна для ТГ Тернопільського району, що знаходяться поблизу м. Тернопіль, а також вздовж міжобласної траси, що відповідає високому рівню фінансової спроможності даних громад та свідчить про безпосередній вплив рівня розвитку транспортної мережі на їх розвиток. На півночі області в Кременецькому районі лідирує Кременецька ТГ, що також в значній мірі спричиняє вплив на її розвиток та оптимальний рівень фінансової спроможності. В Почаївській громаді щільна транспортна мережа дає можливість вигідного доступу закладів освітньої та медичної сфери. В Чортківському районі - одні з найвищих позицій займає Чортківська громада яка також лідирує за рівнем фінансової спроможності. Інші ж громади (Заліщицька, Копичинецька, Скала-Подільська), що мають достатньо розвинуту транспортну мережу, а також доступність до шляхів регіонального значення перебувають на більш низькому рівні економічного розвитку, проте саме наявність даного фактору можна розглядати як можливість для покращення соціально-економічного становища в майбутньому. Низький рівень розвитку транспортної мережі характерний для сільських громад які знаходяться на периферії, що негативно впливає на економічний розвиток або ж доступність до соціальних послуг, та відповідно потребують дій та рішень щодо покращення ситуації.

4.2 Соціальна інфраструктура, як зв'язуючий елемент сучасних одиниць АТУ та розселення

Освіта як і медицина є одними з найважливіших чинників, що мають вагомий вплив на формування та розвиток ТР та СР. Як зазначає у своєму дослідженні В. Яворська: «саме високий рівень розвитку соціальної інфраструктури є основною умовою підвищення життєвого рівня населення та розвитку на всіх рівнях.» (Яворська & Яковлева, 2012), з поміж інших, в переліку структур наявність та діяльність яких повинна реалізовувати відповідні цілі автор виділяє освітні та медичні установи. Про важливість для успішного функціонування ТГ, як ланок СР місцевого та локального рівнів, наявності в них

закладів сфери послуг – освіти, медицини та культури, у своїх дослідженнях зазначали І. Костащук та Ю. Білоус (Костащук & Білоус та ін., 2017)

4.2.1 Мережа закладів загальної середньої освіти та її взаємозв'язок із системою розселення

Наявність закладів освіти та доступність до них є тими соціальними передумовами, що є системо формуючими для розвитку ТГ. Посилаючись на статтю 35 закону України про "Про повну загальну середню освіту" встановлено три рівні здобуття освіти:

На першому рівні знаходиться початкова школа – початкова освіта, на другому гімназія – базова середня освіта і на третьому ліцей – профільна середня освіта. Окрім цього повну загальну середню освіту надають спеціалізовані заклади - мистецькі, спортивні, військові та інші (Закон України про "Про повну загальну середню освіту").

Розглянувши та систематизувавши дані з «Єдина державна електронна база з питань освіти», «Реєстр суб'єктів освітньої діяльності», «Заклади загальної середньої освіти Тернопільської області», Департаменту освіти і науки Тернопільської ОДА, ІСУО Тернопільська область) та інших офіційних державних сайтів, можемо провести аналіз розподілу закладів освіти в розрізі ТГ Тернопільської області.

В Тернопільській області налічується 724 заклади загальної середньої освіти різних рівнів. У комунальній власності перебуває 722 та 2 у приватній власності. Статус ліцею мають 98 закладів, з яких 3 – ліцей-інтернат та один мистецький ліцей. Статус гімназії мають 165 закладів. В Тернопільській області зареєстровано 45 навчально-виховних комплексів, з яких працює 37 а у восьми роботу призупинено з різних причин. В області налічується 412 навчальних закладів з статусом «школа», з них 31 мають статус філій опорного закладу, 59 гімназії, 110 – I-III ступенів, 41 – I-II ступенів, 63 початкові школи, також 15 спеціалізованих шкіл з яких три є школами-інтернатами.

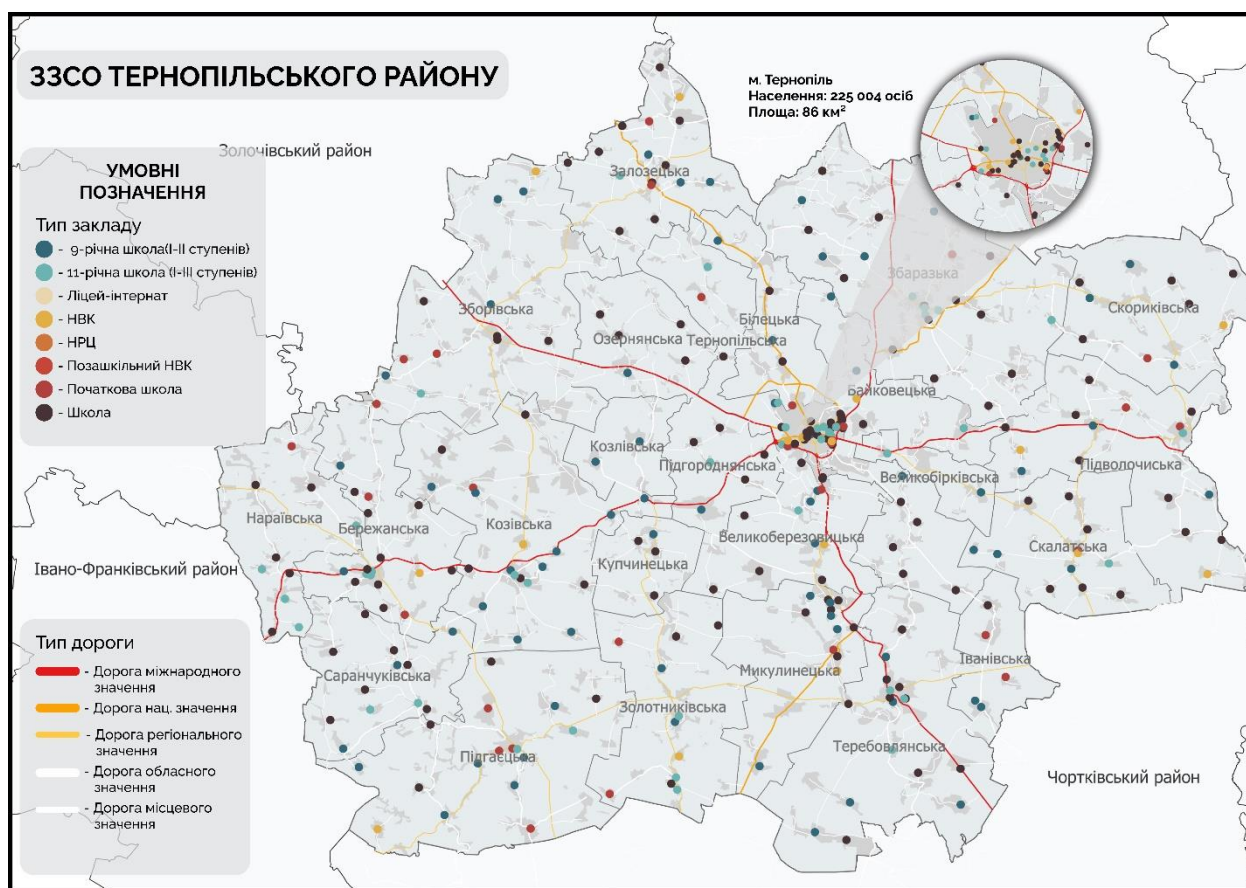

Рис. 4.8 Заклади загальної середньої освіти Тернопільського району

В Тернопільському районі налічується 327 закладів загальної середньої освіти, що становить 45% від загальної кількості закладів області (рис.1). Статус опорного мають 28 закладів, з них 17 є сільськими та 11 міськими. Філіями опорних закладів є 54 освітні установи. Не мають статус опорного та не є філіями 244 навчальні заклади. Відсутні заклади загальної середньої освіти у 228 населених пунктах, що становить 46% від загальної кількості поселень Тернопільського району.

Серед ТГ Тернопільського району найбільша кількість населених пунктів де відсутні заклади загальної середньої освіти (ЗЗСО) спостерігається в Зборівській ТГ – 39, що становить 74 % від загальної кількості населених пунктів ТГ. Просумувавши кількість населення виявлено, що в селах Збарзької ТГ де немає ЗЗСО проживає більше 9,5 тисяч жителів (49%). З 16 ЗЗСО в ТГ жоден не має статусу опорного.

В Зборівській ТГ кількість населених пунктів без ЗЗСО – 30 сіл, що складає 56% від кількості поселень ТГ. Також ТГ займає другу позицію в районі за кількістю жителів - більше 9,2 тисяч, що проживають в населеному пункті без ЗЗСО, що становить 23% від чисельності населення ТГ. До ТГ де частка населених пунктів, що не мають у своєму складі закладів загальної середньої освіти перевищує 50% також належать Озерянська - 8 з 13 (62%), Підгаєцька – 22 із 36 (61%), Козлівська – 3 з 5 (60%), Козівська – 20 з 36 (56%), Тереховлянська -15 з 28 (54%), Скориківська – 12 з 23 (52%). В Купчинській ТГ у чотирьох із восьми сіл відсутні ЗЗСО. В решті ТГ району, кількість населених пунктів, що не має закладів загальної середньої освіти становить менше 50%. В Підгороднянській ТГ в усіх семи селах присутні ЗЗСО.

Відносно питомої ваги жителів ТГ, що проживають в населених пунктах де відсутні ЗЗСО це Скориківська – 52%, Зборівська - 49%, Байковецька -47%, Козлівська – 43%, Підгаєцька – 39%, Озерянська -31%, Нараївська – 26%, Тереховлянська -24%, Збарзька -23%. В решті ТГ частка населення що проживає в населених пунктах де відсутні ЗЗСО складає менше 20%.

Проаналізувавши статистичні дані Головного управління статистики у Тернопільській області (Міністерство освіти і науки України, Доступ до публічної інформації), а також аналітичні дані громадської організації «Інститут молоді» сформованої за даними Державної служби статистики України (Дія, Перелік закладів загальної середньої та дошкільної освіти), розраховано, що частка вікової групи населення шкільного віку (6-18 років), в середньому по області складає 14%. Спираючись на відповідний показник (14%) розраховано приблизну чисельність та осіб даної вікової групи в ТГ області. Відповідно до цього розраховано середню кількість осіб шкільного віку, що припадає на один навчальний заклад ТГ. Пересічно по Тернопільському району на один ЗЗСО припадає 217 осіб. Найбільша кількість осіб віком 6-18 років на один ЗЗСО в Тернопільській ТГ – 660 та в Козлівській ТГ - 313. В діапазоні від 200 до 300 осіб шкільного віку на один ЗЗСО знаходяться Великобірківська, Тереховлянська, Білецька, Великодедеркальська та Збарзька ТГ. В діапазоні від 100 до 200 житів

шкільного віку на один ЗЗСО знаходяться 13 ТГ (Озерянська, Бережанська, Козівська, Великогаївська, Зборівська, Підволочиська, Микулинецька, Підгороднянська, Підгаєцька, Скалатська, Іванівська, Купчинецька та Залозецька. Менше 100 осіб шкільного віку припадає на один ЗЗСО в Скориківській - 96, Золотниківській - 89, Нараївській - 86 та Саранчуківській – 75 ТГ.

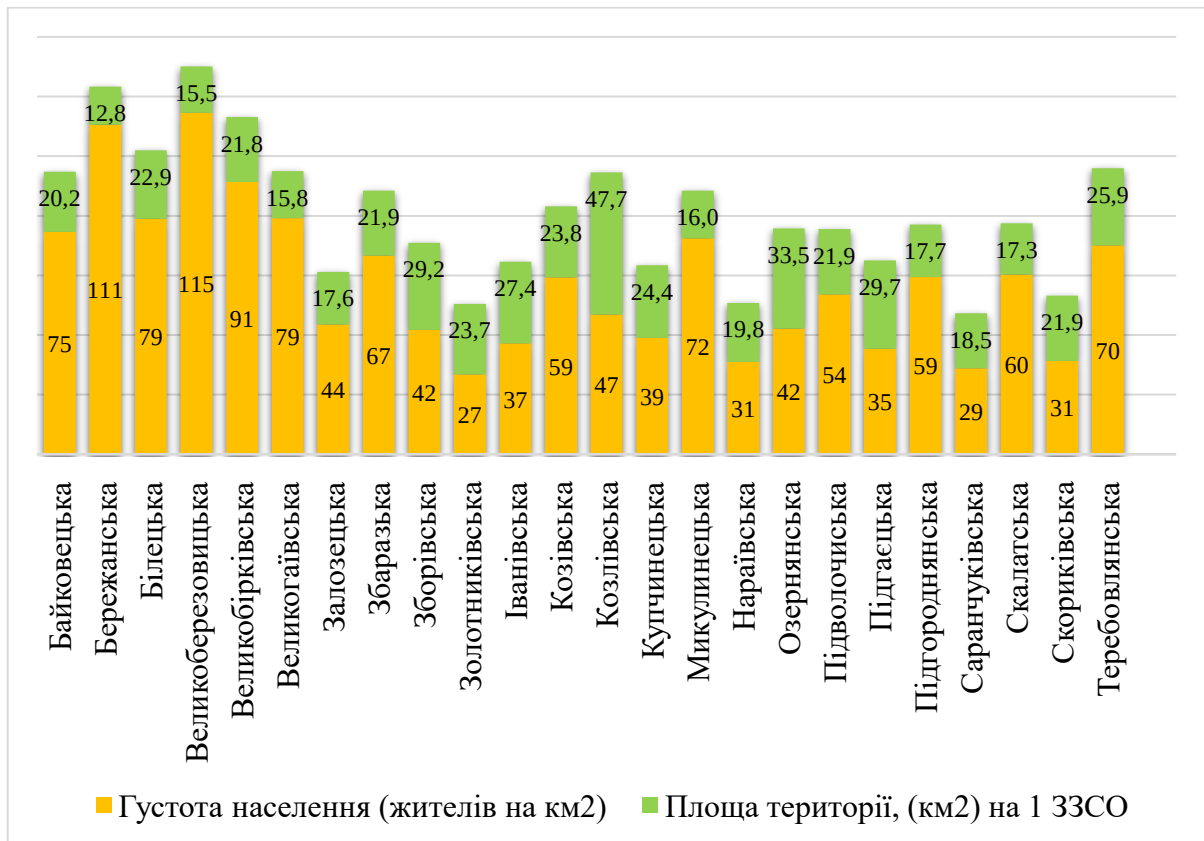

Рис. 4.9 Співвідношення густоти населення та площі, що припадає на один заклад загальної середньої освіти, за ТГ Тернопільського району

Здійснивши порівняння показників густоти населення з показниками площі території, що припадає на один ЗЗСО в межах ТГ, можемо більш детально судити про рівень забезпеченості населення ТГ освітніми послугами (рис. 4.9).

Висока густота населення та порівняно невелика площа території ТГ, що припадає на один ЗЗСО може свідчити про кращий рівень забезпеченості населення освітніми закладами, а також кращої часової доступності до них, протилежні ж показники відповідно навпаки. Найкраще співвідношення вказаних показників можна побачити в Бережанській, Великобerezoveцькій,

Великогаївській та Микулинецькій ТГ. Найбільші площі території на один заклад загальної середньої освіти та найменша густина населення припадає Козлівську, Озерянську, Підгаєцьку та Зборівську ТГ, що може свідчити про гіршу доступність до закладів освіти. Проте, важливе значення ще має наявність доріг, розташування школи в ТГ та інші чинники, які будуть розглянуті в подальшому.

В Чортківському районі зареєстровано 267 закладів загальної середньої освіти (рис. 4.10), що становить 37% від загальної кількості закладів області. Опорними є шість сільських та сім міських освітніх установи. Філіями є 26 навчальних закладів. Найбільше освітніх закладів, як і в Тернопільському районі, не мають ні статус опорного ні філії – 229, з них 23 призупинили роботу. Також, 128 населених пунктів Чортківського району не мають закладів загальної середньої освіти, що становить 34% від всіх населених пунктів району.

Найбільшу частку населених пунктів де відсутні ЗЗСО має Чортківська ТГ – 75%. В Гримайлівській та Скала-Подільській ТГ ЗЗСО відсутні в 60% населених пунктів в 15 з 25 та 9 з 15 відповідно. В Монастирській ТГ куди входить 40 населених пунктів ЗЗСО немає в 21, що становить 53%. В Гусятницькій ТГ немає ЗЗСО в 7 з 17 населених пунктів, що становить 41%. Ще в п'яти ТГ (Коропецькій, Заліщицькій, Товстинецькій, Білобожницькій та Бучацькій) цей показник знаходиться в межах від 30 до 30%. В решті ТГ Чортківського району частка населених пунктів без ЗЗСО становить менше 30%. В Золотопотіцькій та Іване-Пустенській ТГ в усіх населених пунктах присутні ЗЗСО.

Найбільша частка мешканців відносно населення ТГ, що проживає в населених пунктах без ЗЗСО – 39% в Монастирській ТГ більше 7,6 тисяч. В Гримайлівській ТГ відповідний показник становить - 29% (2,8 тисяч осіб), в Товстинцевській – 35% (4,5 тисяч осіб), в Чортківській – 24% (8,4 тисячі мешканців). В інших ТГ району частка осіб що проживає в населених пунктах де відсутні заклади загальної середньої освіти становить менше 16%.

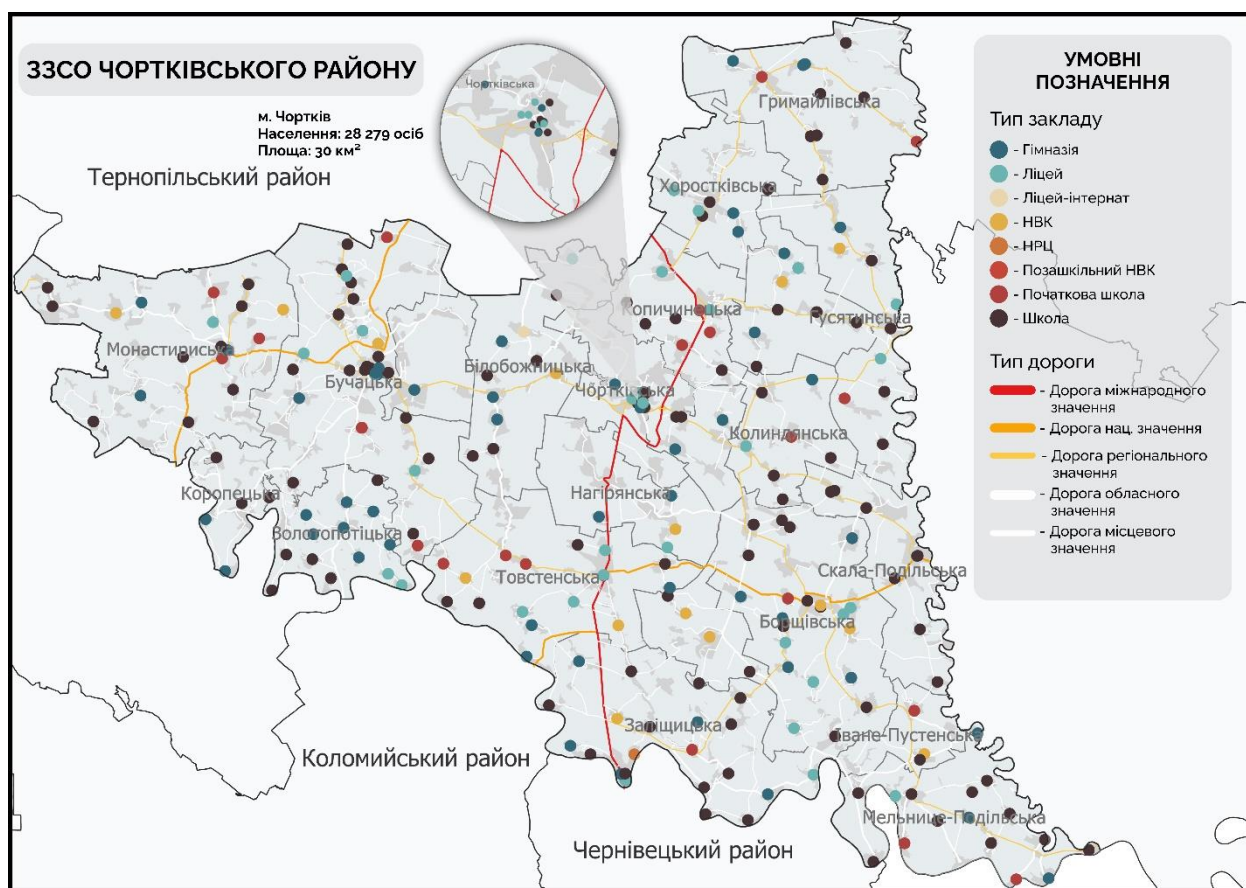

Рис. 4.10 Заклади загальної середньої освіти Чортківського району

Як і в попередніх розрахунках взявши за 14% кількість населення шкільного віку (6-18 років) можемо розрахувати приблизну чисельність даної вікової групи в ТГ району. Зіставивши отримані показники з кількістю ЗЗСО в ТГ отримаємо середню кількість осіб шкільного віку на один заклад загальної середньої освіти. В середньому на один ЗЗСО по Чортківському району припадає 182 особи шкільного віку. Найвищий показник кількості осіб віком з 6-18 років припадає на Чортківську ТГ – 445, далі йдуть Трибухівська – 247, Гусятинська – 220 та Хоростківська – 215. В діапазоні від 150 до 200 жителів шкільного віку припадає на ЗЗСО Заводської, Борщівської, Копичинецької, Скала-Подільської, Бучацької, Іване-Пустенської, Заліщицької та Товстинецької ТГ. В 10 ТГ Чортківського району на один ЗЗСО умовно припадає менше 150 жителів шкільного віку, найменше в Колиндянській – 117 та Більче-Золотецькій – 113.

Для оцінки рівня забезпеченості населення ТГ освітніми послугами як і у випадку з Тернопільським районом порівнюємо густоту населення ТГ та площу території що припадає на один ЗЗСО (рис. 4.11).

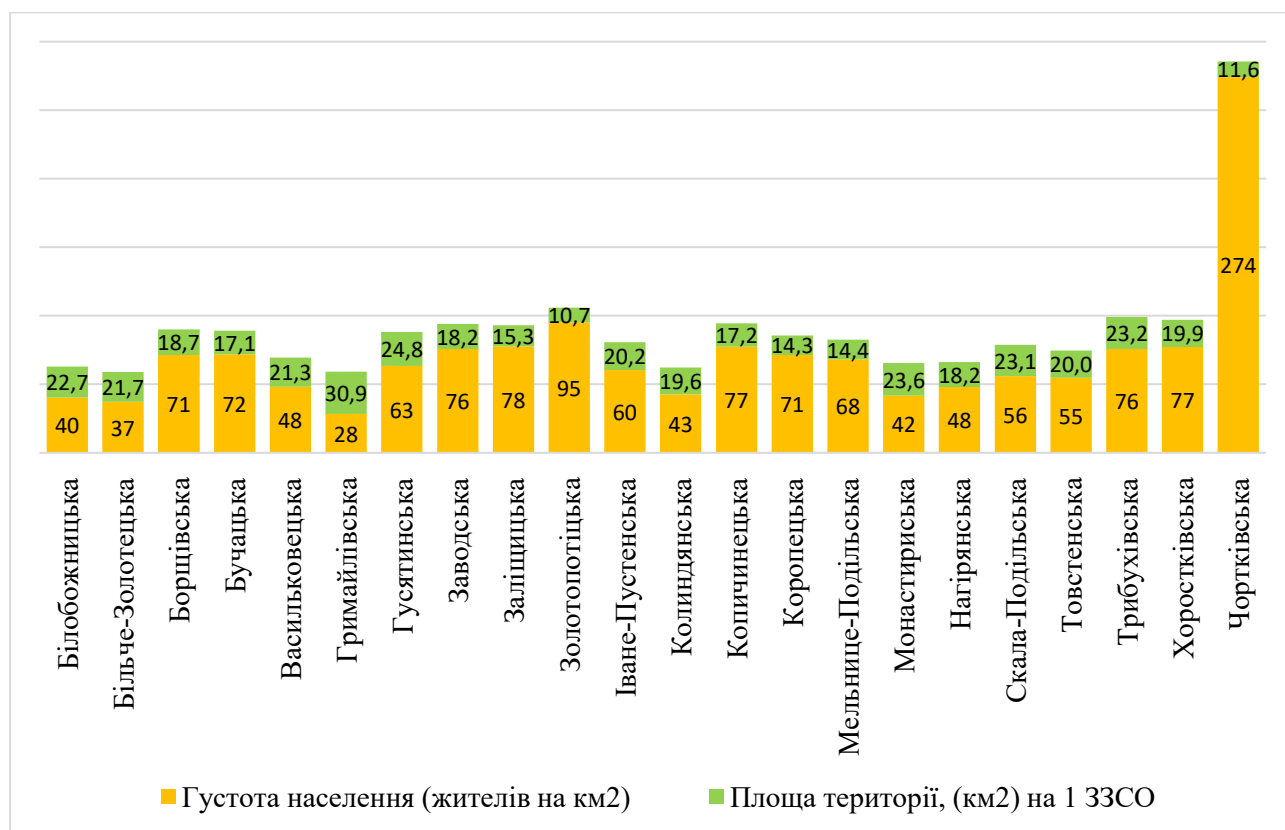

Рис. 4.11 Співвідношення густоти населення та площі, що припадає на один заклад загальної середньої освіти, за ТГ Чортківського району

Висока густота населення та порівняно менша ніж в інших ТГ площа території на один ЗЗСО характерна для Чортківської, Золотопотіцької та Заліщицької ТГ. Також можна виділити Мельнице-Подільську та Коропецьку ТГ де густота населення є вищою за середню по районі 68 та 71 осіб на км² відповідно, а площа ТГ, що в середньому припадає на 1 ЗЗСО становить менше 14 км². Порівняно високу густоту населення мають Заводська та Копичинецька ТГ -76 та 77 осіб на км², а площу території яка умовно припадає на один ЗЗСО 18,2 та 17,2 км² відповідно. З поміж усіх ТГ виділяється Гримайлівська де густота населення є найменшою в районі – 28 осіб на км², а площа території ТГ, що умовно припадає на один ЗЗСО становить 30,9 км².

Кременецький район, що є найменшим за площею, кількістю населення та кількістю населених пунктів відповідно має найменшу кількість закладів загальної середньої освіти – 130 (рис. 4.12), що становить близько 18% від закладів Тернопільської області. Опорними є 5 міських та 5 сільських освітніх установи, їм підпорядковується 14 філій. Ще 106 закладів не мають статус опорних і не є філіями. Відсутні заклади загальної середньої освіти у 89 населених пунктах Кременецького району, що становить 44% від усіх населених пунктів.

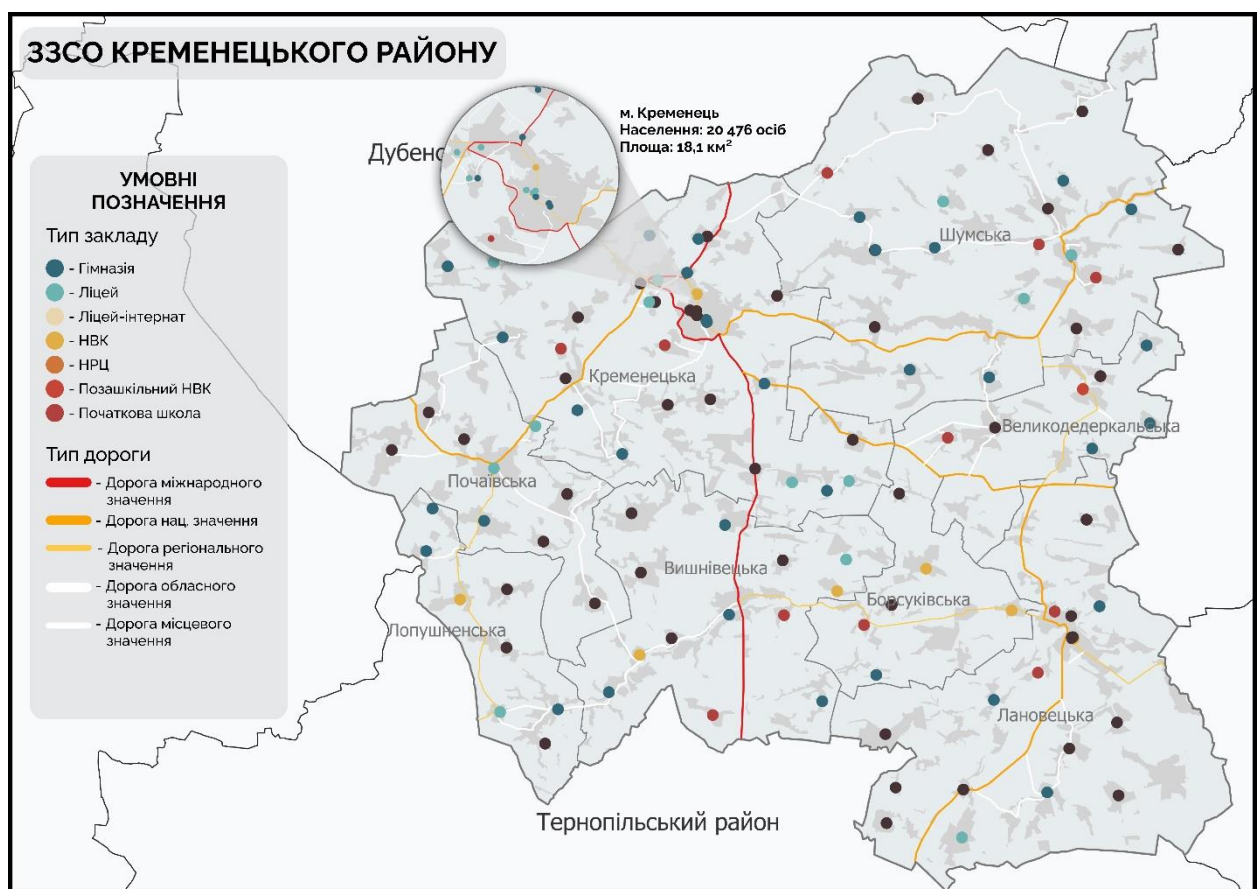

Рис. 4.12 Заклади загальної середньої освіти Кременецького району

Найбільша частка населених пунктів, що не мають у своєму складі закладів загальної середньої освіти спостерігається в Лановецькій ТГ – 56%, це 23 з 41 поселень. У Вишнівецькій ТГ цей показник становить - 50% (14 з 28), в Шумській – 45% (20 з 44), в Кременецькій - 41% (18 з 44), у Великодедерекальській – 38%

(5 з 13), в Борсуківській – 36% (4 з 11), в Лопушнянській – 27% (3 з 11) та в Почаївській – 17% (2 з 12).

Частка мешканців, що проживають в населених пунктах де відсутні ЗЗСО найбільша в Лановецькій 29% (6,4 тисячі осіб), у Вишнівецькій – 28% (4,9 тисяч осіб) та Борсуківській – 26% (1,6 тисяч осіб) ТГ. У Шумській та Великодедеркальській ТГ частка жителів, що проживають в населених пунктах без ЗЗСО становить 25% - 6,3 та 1,6 тисяч відповідно. В Кременецькій ТГ частка відповідних жителів складає – 11% (4,6 тисяч осіб), а в Лопушненській – 10% (трохи більше 500 осіб). Найменша питома вага жителі що проживає в населених пунктах де відсутні ЗЗСО у Почаївській ТГ – 4% (трохи більше 700 осіб).

Розрахувавши за тим самим принципом, що і в попередніх районах, приблизну кількість жителів шкільного віку (6-18) яка припадає на один ЗЗСО, виявлено що в середньому по Кременецькому району це 184 особи. Найвищий показник характерний для Почаївської ТГ 252. В решту ТГ кількість жителів шкільного віку що в середньому припадає на один ЗЗСО не перевищує 180 осіб (Вишнівецька - 176, Кременецька – 175, Лановецька - 171, Шумська – 141, Борсуківська - 128, Лопушнянська – 91 та Великодедеркальська -64. Дані показники можуть бути не точними оскільки частка жителів шкільного віку в різних районах та ТГ може коливатися (не становити 14%), проте сама тенденція зберігається.

Здійснивши порівняння густоти населення по ТГ Кременецького району та середньої площі території що припадає на один ЗЗСО видно значні у зіставленні цих показників (рис. 4.13). В Борсуківській та Лановецькій ТГ значна проща території припадає на один заклад ЗЗСО 77 та 75 км², при цьому густота населення в ТГ становить всього 42 та 46 осіб на км². Найвища густота населення 83 особи на км² та порівняно не велика площа території що припадає на один ЗЗСО 15 км² характерна для Почаївської ТГ. Подібна ситуація в Кременецькій ТГ де густота населення 80 осіб на км² та площа території що припадає на один ЗЗСО 23 км². Густота населення у Великодедеркальській та Лопушненській сільських ТГ є найменшою серед ТГ району, 39 та 36 км² на ТГ.

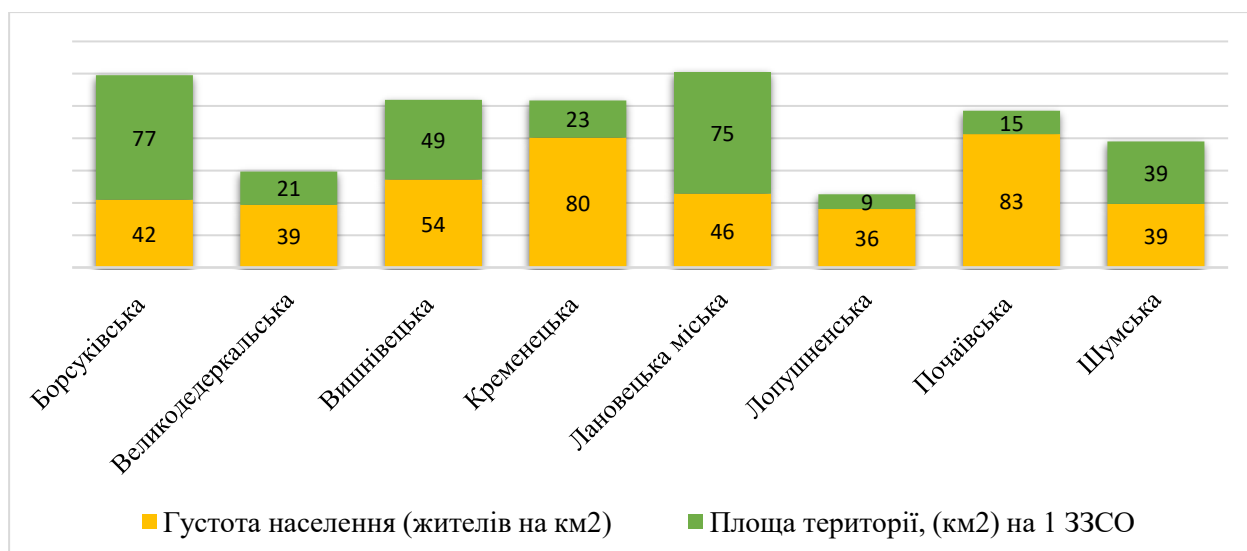

Рис. 4.13 Співвідношення густоти населення та площі, що припадає на один заклад загальної середньої освіти, за ТГ Кременецького району

Загалом, підсумувавши показники щодо щільності розміщення навчальних закладів по території громад, середню наповнюваність, частку населених пунктів без ЗЗСО та частку дітей що змушені добиратися на навчання в інший населений пункт, та наявність транспортної мережі між населеними пунктами, можна виділити громади з громади за рівнем розвитку освітньої інфраструктури (Додаток Т). В Тернопільському районі найкращі позиції характерні для Тернопільської, а також сусідніх з нею ТГ зокрема Великоберезовецької та Великобірківської. В Кременецькому районі це Почаївська, Кременецька та Лопушненська громади. В Чортківському – Копичинецька, Чортківська та Заводська.

Найменш вигідні характеристики мають Вишнівецька, Борсуківська та Лановецька громади Кременецького району, Підгаєцька, Скориківська та Зборівська громади Тернопільського району та Монастириська, Більче Золотецька та Гримайлівська громади Тернопільського району. Також можна виділити ряд інших громад які відповідно до аналізу потребують покращення ситуації щодо організації освітньої сфери (Додаток Т). Також варто зазначити про відсутність чіткого зв'язку між рівнем організації освітньої інфраструктури у громадах та їхнім економічним розвитком. Відповідно до аналізу громади з

низьким рівнем економічного розвитку не завжди мають критичні характеристики щодо освітньої сфери, а здебільшого займають середні позиції відносно інших громад області

4.2.2 Медична сфера Тернопільської області та її роль у формуванні системотвірних зв'язків нових одиниць АТУ

Наявність та розміщення медичних закладів має значний вплив на СР. Відповідні обставини визначають доступність до медичних послуг населення, а також має вплив на соціально-економічний розвиток як окремої ТГ так і регіону. Основу медичної сфери яка має вагомий вплив на комфорт проживання населення складають лікувально-профілактичні заклади. Відповідно до переліку закладів охорони здоров'я затвердженого (Наказ Міністерства охорони здоров'я України 28.10.2002 №385) до лікувально-профілактичних закладів належать лікарняні заклади: госпіталі, лікарні різних профілів, медичні центри, однопрофільні чи спеціалізовані лікарні та диспансери, амбулаторії, фельдшерські, фельдшерсько-акушерські пункти та інші.

Користуючись даними Департаменту охорони здоров'я Тернопільської облдержадміністрації, а також даними інформаційного порталу «Місто UA» (Misto.ua, 2023), отримано зведені дані щодо медичних закладів Тернопільської області. Спираючись на класифікацію передбачену Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 28.10.2002 №385, та пояснення до переліку закладів охорони здоров'я, в залежності від можливості надання закладом стаціонарної медичної допомоги хворим, їх було згруповано в дві категорії: лікарняні та амбулаторно-поліклінічні заклади.

В Тернопільському районі нараховується 396 амбулаторно-поліклінічних закладів та 34 лікарняних. Найбільше амбулаторно-поліклінічних закладів зареєстровано в міських ТГ: Збаразькій – 49, Зборівській – 42, Тернопільській - 27, Підгаєцькій – 25, Теремовлянській – 21 та Бережанській - 20. Серед селищних ТГ найбільше таких закладів в Підволочиській – 20, та Залозецькій – 18. Серед

сільських ТГ найбільше амбулаторно-поліклінічних закладів зареєстровано в Скориківській – 20, Великогаївській - 15, Байковецькій та Золотниківській по 13.

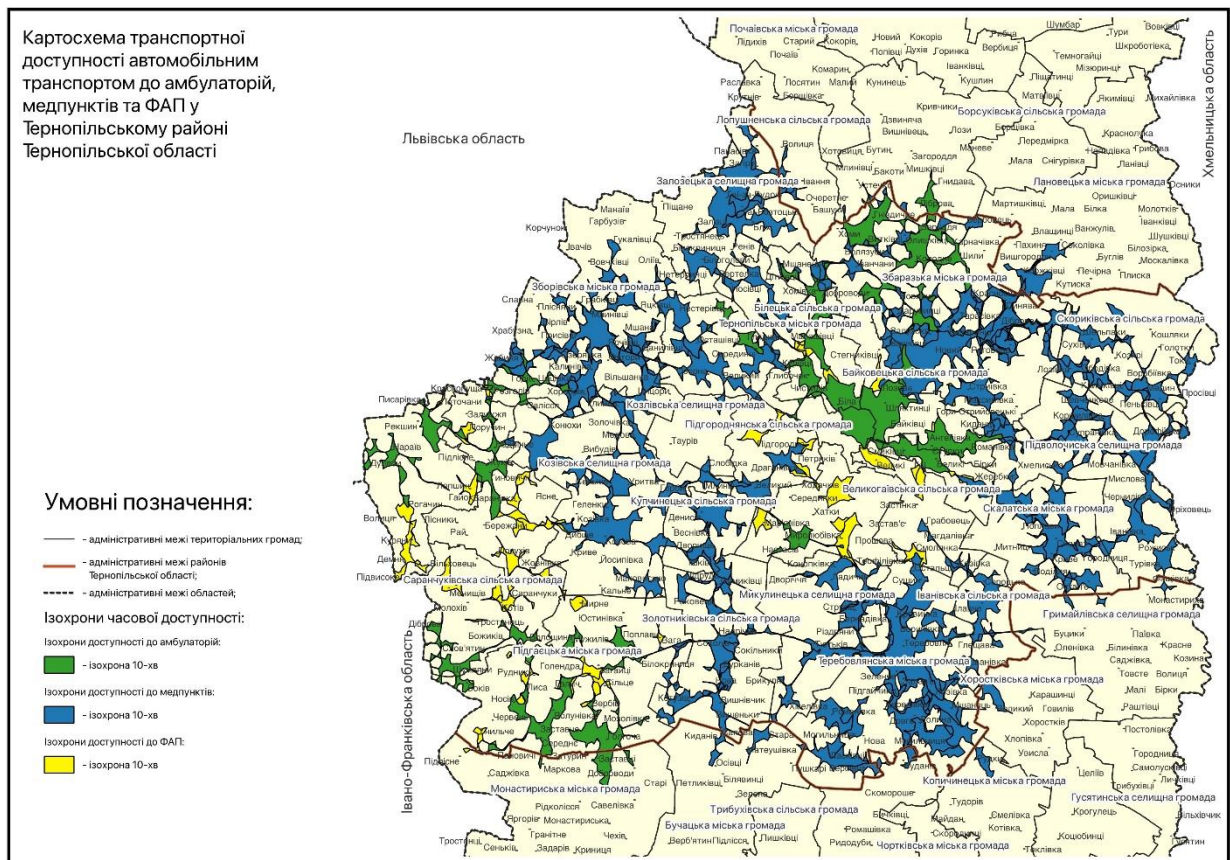

Рисунок 4.14 Транспортна доступність до амбулаторій, медпунктів та ФАП у Тернопільському районі

Найменше відповідних закладів серед сільських ТГ в Купчинецькій – 4, та Іванівській – 3. Найбільше лікарняних закладів в Тернопільській ТГ – 17, на другому та третьому місці розташовані селищні ТГ Микулинецька – 3 та Підволочиська – 2 заклади. По одній лікарні є в усіх міських ТГ району: Великобіроківській, Залозецькій та Козівській селищних, а також у Білецькій та Золотниківській сільських. Відсутні лікарняні заклади в решті десяти сільських ТГ та Великоберезовецькій селищній.

В загальному по Тернопільському районі у 128 населених пунктах відсутні медичні заклади, що становить 26% від кількості населених пунктів району, але в них проживає всього 6,7% населення.

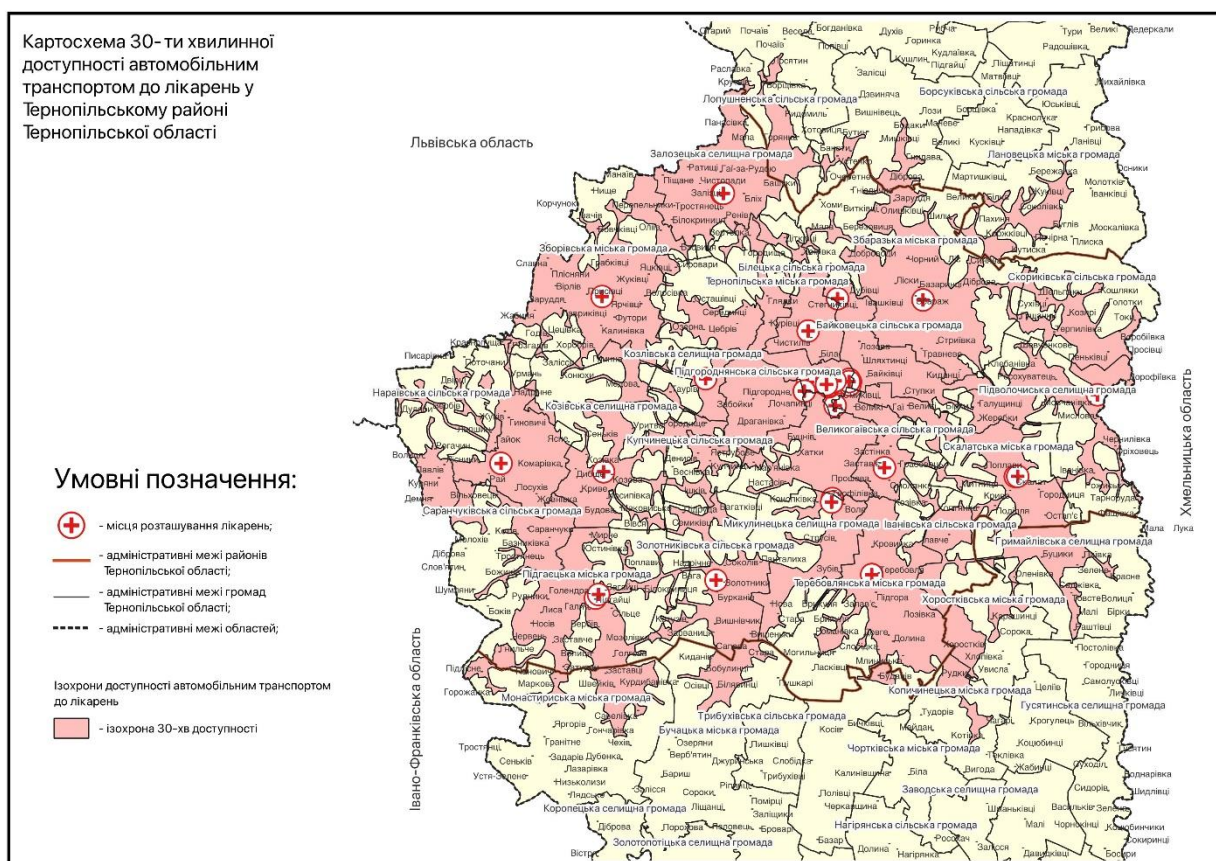

Рисунок 4.15 Транспортна доступність до лікарень у Тернопільському районі

Для наочного відображення розміщення та доступності медичних закладів, спираючись на подібні попередні дослідження щодо транспортної доступності, але до госпітальних округів Чернівецької області (2017) проведеного О.Лейберюком (Лейберюк, 2017), використавши ГІС- технологію QGIS було створено відповідні картосхеми по районах Тернопільської області.

Проаналізувавши картосхеми (рис. 4.14, 4.15), можна наочно побачити та зробити висновок про транспортну доступність до мешканцями населених пунктів та ТГ Тернопільського району. Найбільша частка населених пунктів в яких відсутні медичні заклади характерна для Саранчуківської ТГ – 10 з 19 (52,6%) де проживає 42,4% населення ТГ. Як видно з картосхеми села центральної частини ТГ, в яких відсутні медичні заклади мають погану транспортну доступність до амбулаторно-поліклінічних закладів, а більшість населених пунктів не входять зону в 30 -хвилинної транспортної доступності до

лікарні в місті Бережани сусідньої ТГ. В Нараївській ТГ, більше 23% населення проживає в населених пунктах де немає медичних закладів, а доступність до найближчої лікарні в місті Бережани складає більше 30 хвилин. Схожа ситуація з транспортною доступністю, особливо через значну віддаленість до найближчої лікарні в селищі Підволочиськ. До тих, що мають частково не вигідну транспортно-часову доступність до медичних закладів також відносяться села північні частини Зборівської, Збараської, Бережанської, Скориківської та Козівської ТГ. Значна віддаленість від найближчих лікарень характерна для віддалених сіл Золотниківської, Підгаєцької та Теребовлянської ТГ. Населені пункти, що належать до ТГ центральної частини району, в межах 30 хвилинного доїзду до лікарень можна вважати достатньо забезпеченими саме в можливості доступу до лікарень. Проте, значна частина населених пунктів центральної частини району не входять в межі зони 10-хвилинної до амбулаторій, медпунктів та ФАП.

Чортківський район займає другу позицію в Тернопільській області за кількістю медичних закладів – 278, з них 19 лікарняні та 259 амбулаторно-поліклінічні. Найбільша кількість медичних закладів зареєстровано в Монастириській міській ТГ – 35 амбулаторно-поліклінічних та один лікарняний. Наступними за кількістю медичних закладів ідуть Заліщицька та Буцацька міські ТГ по 24 амбулаторно-поліклінічних та 2 і 1 лікарняних заклади відповідно. Найменше медичних закладів серед міських ТГ у Чортківській – 7 амбулаторно-поліклінічних та 2 лікарняних, що відповідно спричинено найменшою кількістю населених пунктів у складі ТГ. Серед селищних ТГ найбільша кількість медичних закладів у Тосвинецькій ТГ – 20 амбулаторних та один лікарняний. В загальному по району найменша кількість медичних закладів в Іване-Пустенській сільській ТГ – 4 амбулаторно-поліклінічні заклади, що присутні в усіх чотирьох селах ТГ. Також чотири медичні заклади у Більче-Золотецькій ТГ – 1 лікарняний та 3 амбулаторних, 4 села ТГ не мають медзакладів. Відсутні лікарняні медичні заклади в Заводській селищній ТГ та Білобожницькій, Васильковецькій, Іване-Пустенській, Нагірнянській та Трибухівській сільських

ТГ. Загалом, 110 (30,4%) населених пункти не мають медичних закладів, що охоплюють 11,5% від кількості населення району.

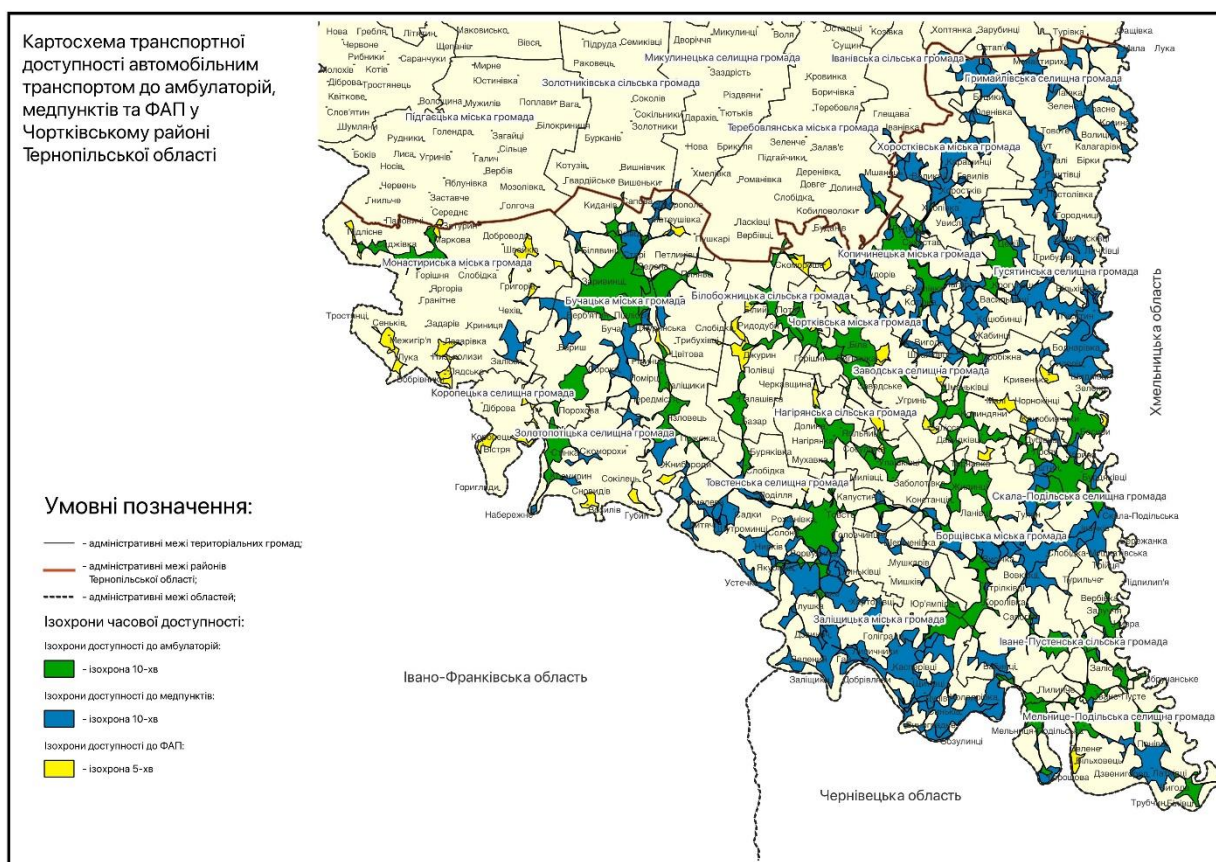

Рисунок 4.16 Транспортна доступність до амбулаторій, медпунктів та ФАП в Чортківському районі

Найбільша частка населення від чисельності населення ТГ, що проживає в населених пунктах де відсутні медичні заклади у Гримайлівській та Нагірянській - більше 30%, Мельнице-Подільській та Більче-Золотецькій – більше 27% та Товстинецькій - більше 20% ТГ. У трьох ТГ медичні заклади присутні в усіх населених пунктах – Іване- Пустенська, Коропецька та Хоростківська.

Важливе значення також має просторове розташування населених пунктів в ТГ відносно один одного, а також транспортна доступність до медичних закладів. Для детальнішого аналізу, як і у випадку з Тернопільським районом за допомогою ГІС-технології QGIS створені відповідні картохема часової транспортної доступності (рис. 4.16, 4.17).

Як видно з картосхеми в районі достатньо значна кількість населених пунктів особливо така тенденція помітна щодо доступності до амбулаторій, медпунктів та ФАП. Є складність в доступності до закладів даного типу в Монастириській, Коропецькій, Золотопотіцькій, Товстинецькій, Нагірнянській та Заліщицькій ТГ.

В Монастириській міській ТГ, що є однією з найбільших за площею в районі, помітно нестачу амбулаторно-поліклінічних закладів для сіл центральної частини ТГ. Часова доступність до лікарні, що знаходиться в місті Монастириська значно перевищує 30 хвилин для абсолютної більшості сіл ТГ. Складна ситуація з доступом до лікарні також для сіл Коропецької ТГ, оскільки в селищі Коропець працює тільки дитяча лікарня. В подібній ситуації перебувають мешканці деяких Гусятинської, Гримайлівської та Хоростківської ТГ. В інших ТГ району доступність з населених пунктів до амбулаторно-поліклінічних закладів знаходиться в межах 10 хвилин. Є складнощі з доступом до лікарняних медичних закладів у сіл Мельнеце-Подільської, Гримайлівської, Хоростківської, Гусятинської, Колиднянської Нагірнянської та частково Заліщицької ТГ.

Окрім відсутності лікарняних медичних закладах в діапазоні 30-ти хвилинної транспортної доступності, деякі з лікарняних закладів, що в ходять в цей діапазон є спеціалізованими або ж дитячими.

В Кременецькому районі налічується 137 медичних закладів, з них 7 лікарняних та 130 амбулаторно-поліклінічних. Лікарняні медичні заклади присутні в семи з восьми ТГ району окрім Лопушненської. Медичні заклади відсутні в 85 населених пунктах, це переважно села з населенням на більше 500 жителів.

В загальному по району в населених пунктах де відсутні медичні заклади проживає близько 17% населення. Найбільша частка населення, що немає медичних закладів у своєму населеному пункті характерна для Великодедеркальської сільської ТГ – 29,6%. У натуральних показниках найбільше жителів що проживають в селах без медичних закладів в

Кременецькій ТГ – більше 7 тисяч осіб, що замешкують 24 населених пунктів, що становить 17,7% від населення ТГ.

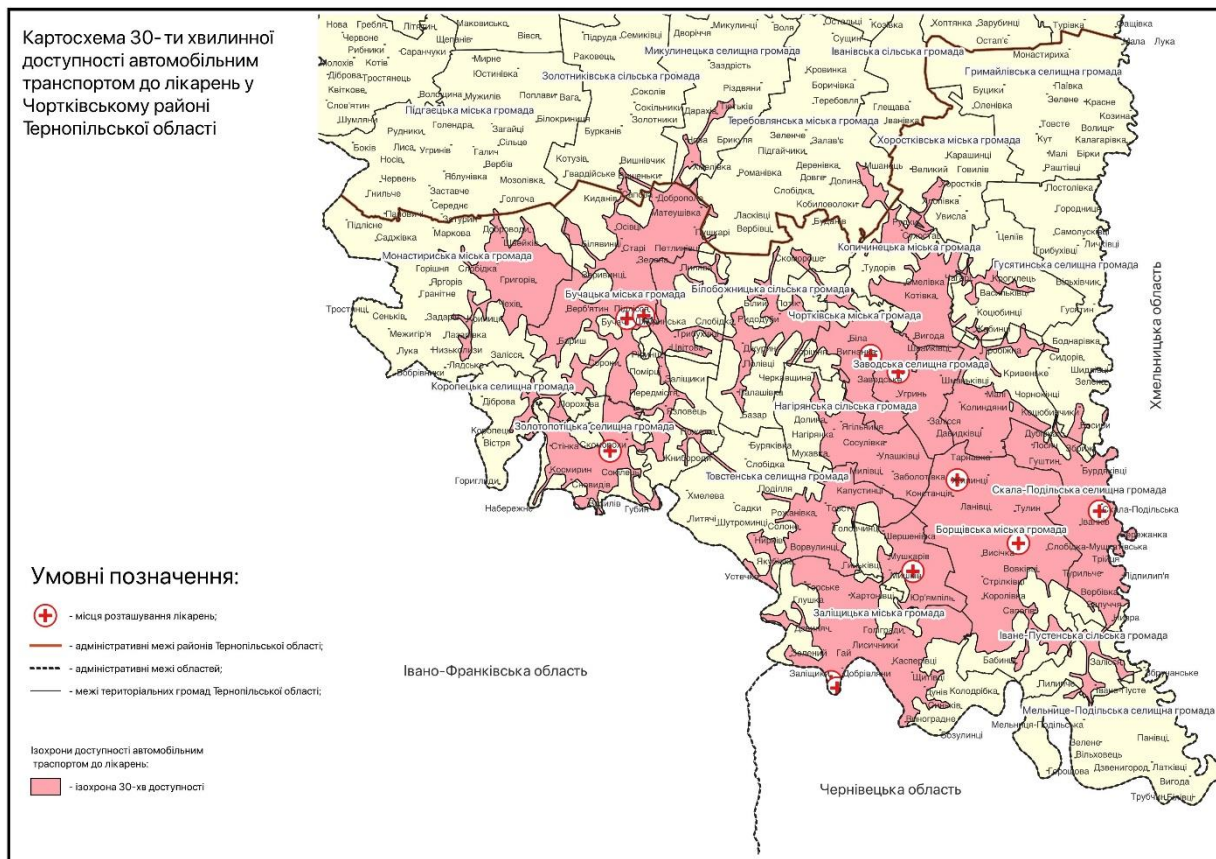

Рисунок 4.17 Транспортна доступність до лікарень у Чортківському районі

Розглянувши картосхему транспортної доступності до амбулаторій, медпунктів та ФАП в Кременецькому районі (рис. 4.18) чітко видно, що значна частина населених пунктів Вишнівецької, Великодедеркальської, Шумської, а також деякі села інших ТГ не перебувають в діапазоні 10-хвилинної транспортної доступності до закладів даного типу.

Населені пункти ТГ Кременецького району південно-східної частини Кременецької ТГ розміщені віддалено від лікарні, що знаходиться в місті Кременець (рис. 4.19).

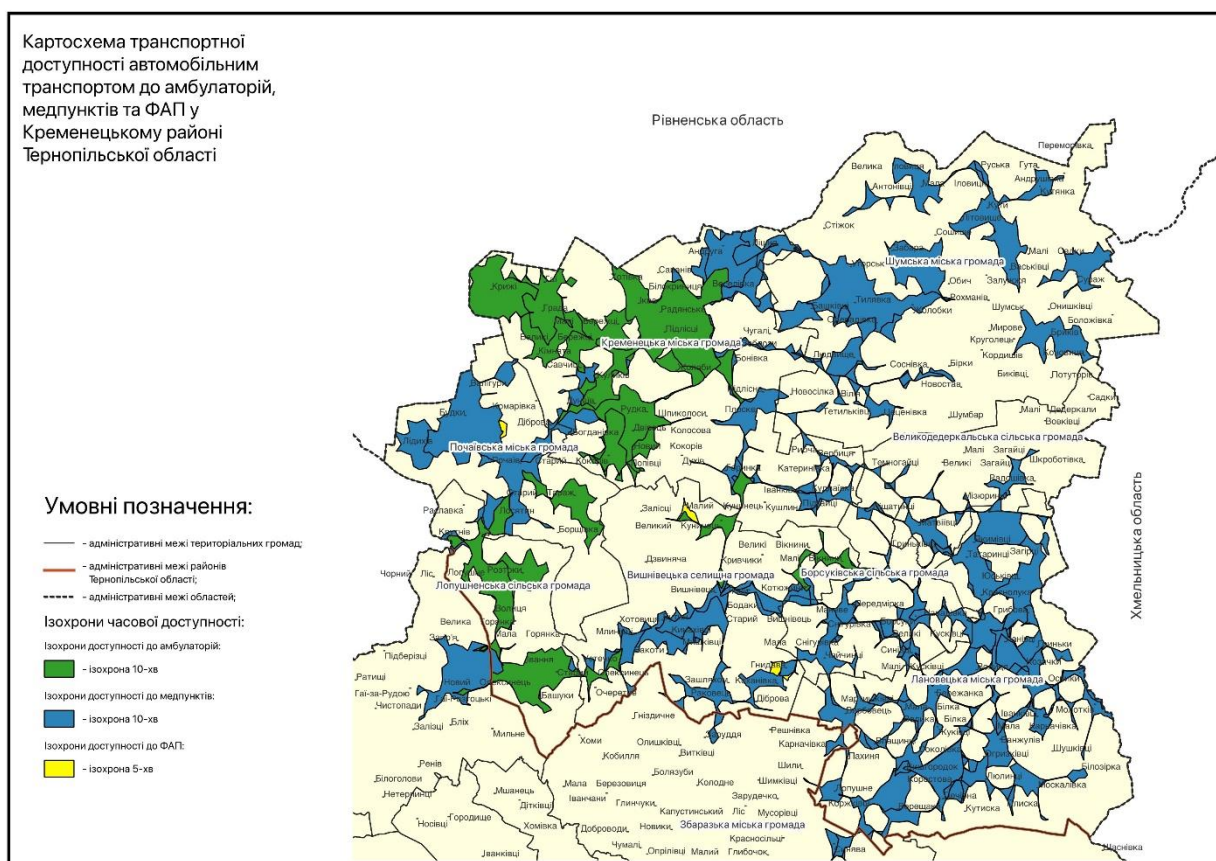

Рисунок 4.18 Транспортна доступність до амбулаторій, медпунктів та ФАП в Кременецькому районі

Подібна ситуація доступності до лікарняних закладів характерна для сіл що знаходяться на околицях Лановецької Шумської та Вишнівецької ТГ, через значну площу та віддаленість від центру ТГ де є лікарня. Оскільки місто Шумськ, де є лікарняний заклад розташоване в східній частині ТГ, часова тривалість від віддалених сіл є досить значною. З деяких населених пунктів ТГ вигідніше і швидше добратися до лікарень, що знаходяться в центрах сусідніх ТГ в місті Кременець або селі Великі Дедеркали.

Жителі Лопушненської ТГ мають достатню забезпеченість амбулаторними закладами, проте змушені доїжджати до лікарень сусідніх Почаївської чи Вишнівецької ТГ. Почаївська Борсуківська та Великодедеркальська ТГ, перебувають у найбільш вигідних позиціях в районі щодо доступності населення до закладів обох типів.

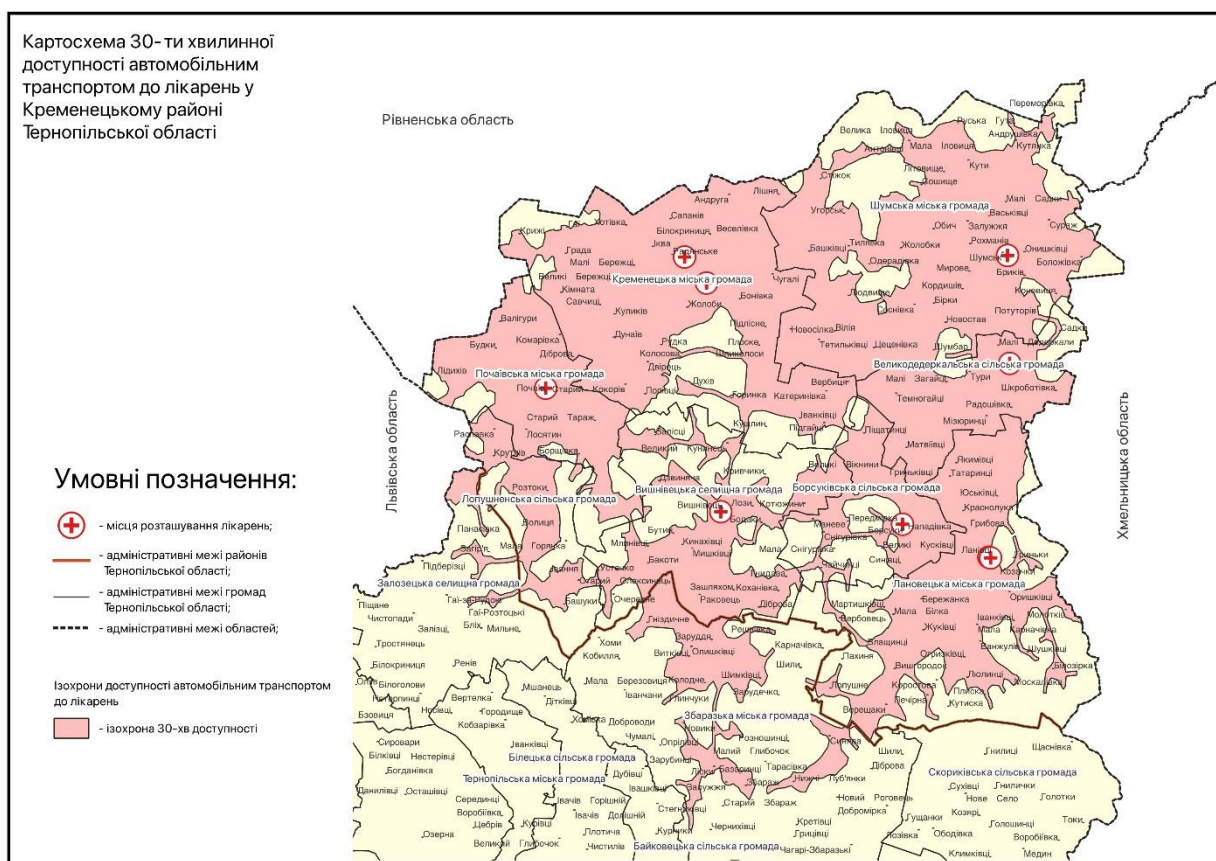

Рисунок 4.19 Транспортна доступність до лікарень у Кременецькому районі

Загалом комплексно проаналізувавши особливості організації медичної сфери в розрізі громад, а саме врахувавши транспортну доступність до медичних закладів різних типів, кількість та густоту розміщення цих закладів, чисельність населення, що припадає на один заклад, а також кількість населення по ТГ які мають ускладнений доступ до медичних закладів через значну відстань, було виділено громади з найкращими позиціями в організації медичної інфраструктури, середніми, а також ті які потребують покращення (Додаток Т). Варто зазначити що в кожному з районів одні з лідируючих позицій займають громади з низьким рівнем фінансової спроможності, проте це не має особливого впливу на рівень організації медичної сфери.

4.3 Просторовий розподіл пам'яток культурної спадщини та природно-заповідних територій, як умова для розвитку туристичної галузі та підвищення фінансової спроможності ТГ

4.3.1 Географія пам'яток культурної спадщини, як передумова розвитку туристичної галузі

Зміна конфігурації СР місцевого рівня, що виникла в наслідок АТР шляхом формування нових районів та ТГ, мала безпосередній вплив на просторовий розподіл пам'яток культурної спадщини, а також природно-заповідних територій, що потрапили в підпорядкування конкретної ТГ.

Трансформації, що відбулися зумовлюють виникнення нових викликів та можливостей, зокрема визначають доступність до відповідних об'єктів та територій, визначають соціально-економічні перспективи ТГ шляхом розвитку туризму та рекреації. Дослідження даного аспекту, виявлення його особливостей та можливих диспропорцій може лягти в основу для подальших цілей регіонального менеджменту. В межах Тернопільської області наразі зареєстровано понад 4800 пам'яток культурної спадщини різних рівнів, сюди відносяться пам'ятки архітектури, історії, археології та меморіальні об'єкти місцевого та національного значення.

Тернопільський район, найбільший за площею, кількістю ТГ та людністю - має найбільшу кількість культурних пам'яток (2249), що становить 46,7% загалу області (додаток П1). Пам'ятки архітектури (замки, церкви, костели, монастирі, дзвіниці, садиби та інші споруди) становлять 28,9% від загальної кількості культурних пам'яток району. Пам'ятки історії (могили, пам'ятні знаки, будинки де проживали або зупинялися визначні особистості та інше) становлять 31,5%, меморіальні – 7,6% та археологічні пам'ятки – 31,3% від загальної кількості культурних пам'яток району. В ТГ Тернопільського району налічується 66 культурних об'єктів національного значення, 65 архітектурні та 1 історичний. Саме вони, в поєднанні з іншими пам'ятками, а також складовими

інфраструктури формують основу туристичної привабливості території де розташовані.

Серед ТГ Тернопільського району найбільшу кількість пам'яток культурної спадщини має Тернопільська ТГ – 365, із лідируючою позицією міста Тернополя (284 об'єкти). Наступними є Збаразька – 225, Теребовлянська – 211, Підгаєцька – 167, Бережанська – 158 та Зборівська – 156 міські ТГ. Найменше пам'яток культурної спадщини в Іванівській та Купчинській по 28, Підгороднянській – 21 сільських ТГ, Великобірківській – 17 та Козлівській – 13 селищних ТГ.

Найвищу густоту культурних пам'яток на км² в Тернопільському районі зосереджено Тернопільській ТГ, також лідерами за цим показником є Білецька, Бережанська, Байковецька та Теребовлянська ТГ. Найменшим цей показник є в Козлівській, Золотниківській та Козлівській ТГ (рис. 4.20).

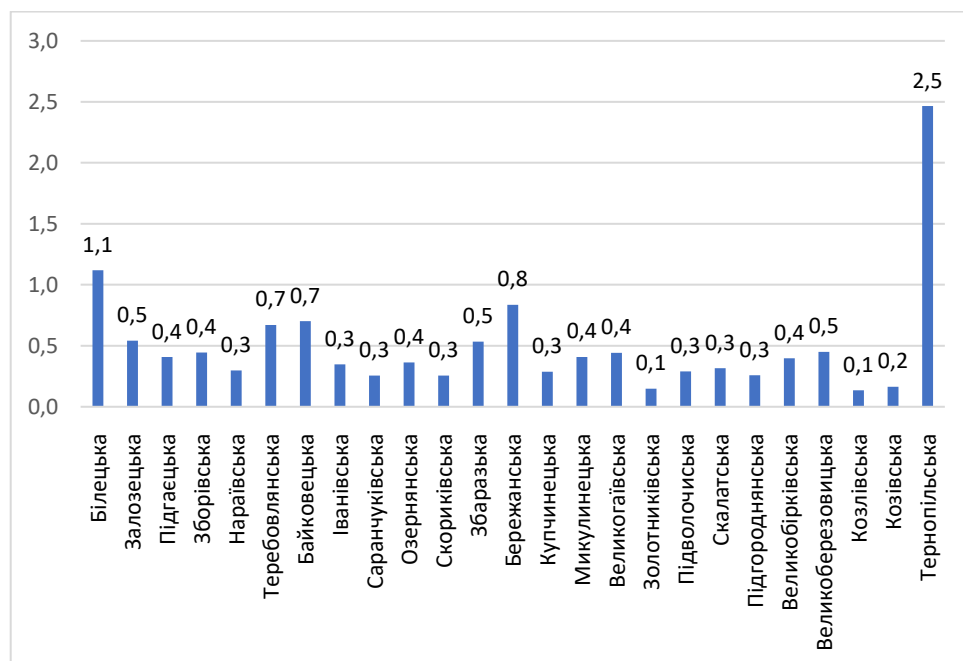

Рис. 4.20 Густина культурних пам'яток на км² в ТГ Тернопільського району
(од/ км²)

Дещо іншою буде ситуація при розподілі кількості культурних пам'яток на 1000 мешканців ТГ. Найвищі показники зберігаються в Білецькій, Залозецькій, Теребовлянській та Зборівській ТГ, а також в Підгаєцькій та Нараївській ТГ.

Натомість, незважаючи на значну кількість культурних об'єктів Тернопільська ТГ має найменше заезпечення. Також найменші значення як і за щільність так і за забезпеченістю мають Козлівська та Козівська ТГ.

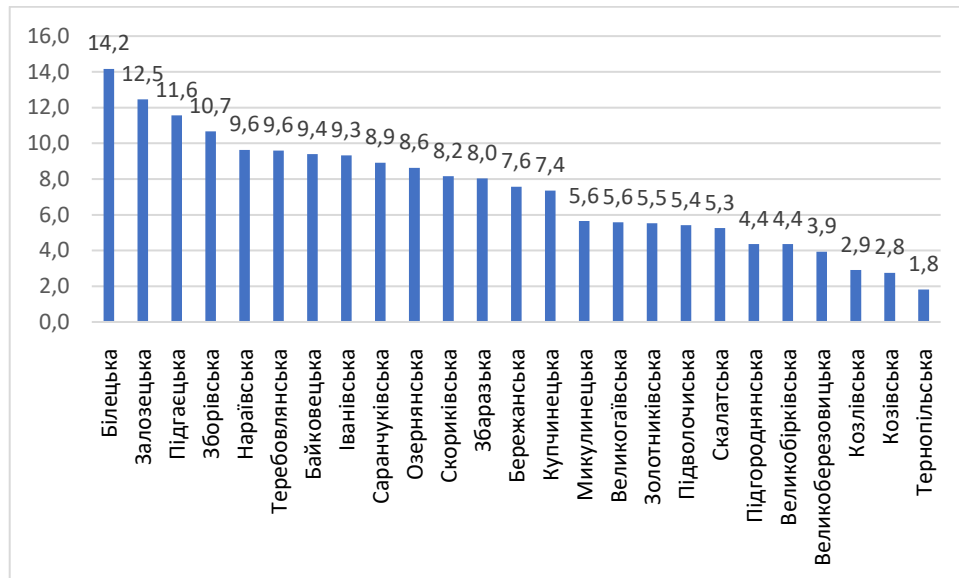

Рис. 4.21 Кількість культурних пам'яток на 1000 мешканців по ТГ Тернопільського району.

Важливе значення для розвитку туристичної галузі ТГ є наявність саме пам'яток культурної спадщини національного значення (рис. 4.22). Найбільше таких пам'яток зосереджено в Тербовлянській – 15, Бережанській – 13 та Збаразькій – 9 ТГ. Наступними ідуть Тернопільська та Підгаєцька – по 5 об'єктів, Залозецька та Микулинецька 4 і 3 відповідно. Ще в чотирьох ТГ знаходиться 2 та в п'яти по одній пам'ятці. Відсутні відповідні об'єкти в десяти ТГ трьох селищних та семи сільських.

В межах ТГ Чортківського району налічується 1762 пам'ятки культурної спадщини (див. додаток П2), що становить 36, 6% від загалу. Найбільшу частку в переліку відповідних об'єктів становлять пам'ятки археології 42,1% (741), їх в Чортківському районі найбільше серед усіх районів області. З них 192 мають статус пам'яток археології місцевого значення та 549 – щойно виявлені.

В районі також розміщено 420 пам'яток історії, 409 пам'яток архітектури та 192 меморіальні пам'ятки місцевого значення. Статус пам'яток культурної

спадщини національного значення мають 73 архітектурні об'єкти, 2 археологічні та 1 історичний.

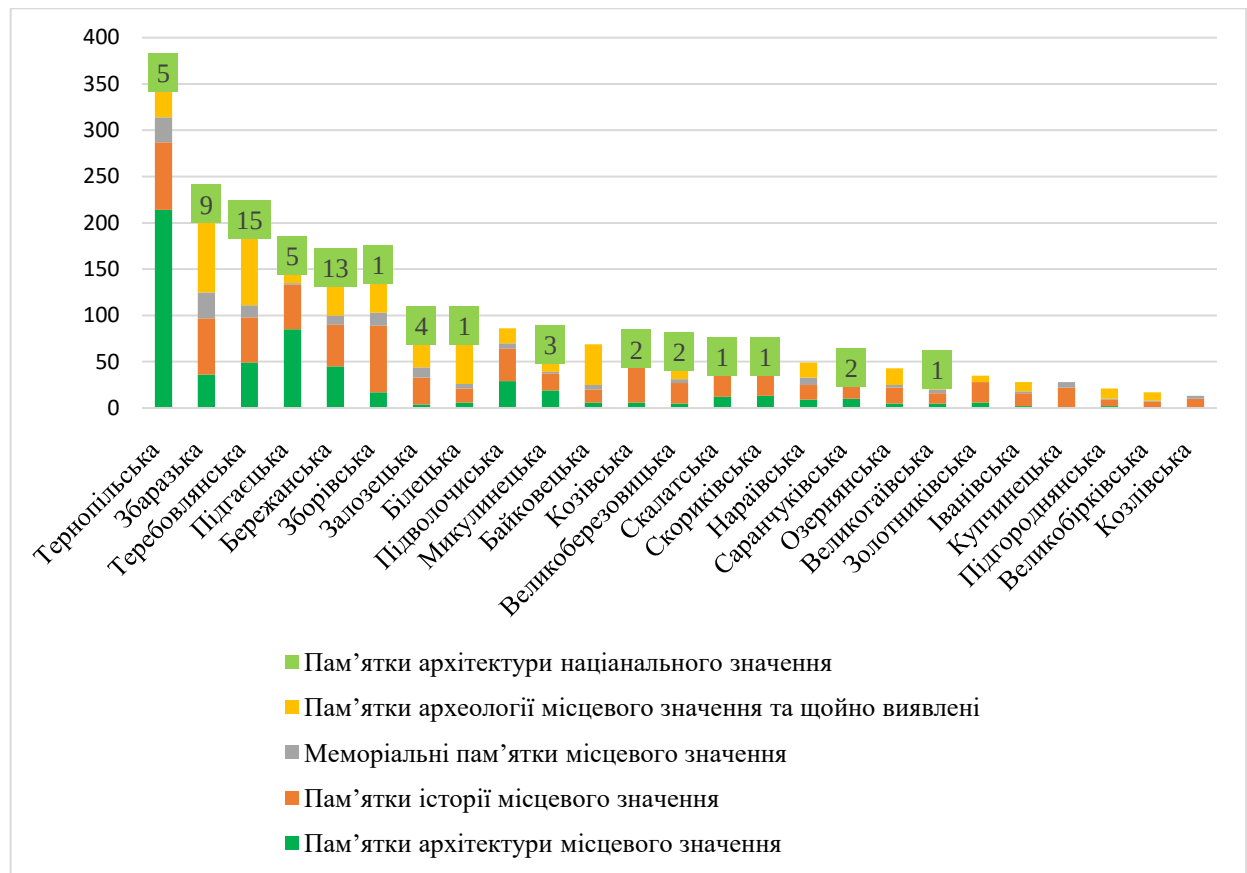

Рис. 4.22 Розподіл пам'яток культурної спадщини по ТГ
Тернопільського району

Найвищий показник густоти розміщення культурних пам'яток спостерігається в Чортківській, Заліщицькій, Мельнице-Подільській, Іване-Пустенській та Товстенській ТГ, а найнижчий - в Трибухівській, Колидніанській та Заводській (рис. 4.23). За забезпеченістю лідерами є: Білче-Золотецька, Заліщицька, Монастирська, Гримайлівська, Мельнице-Подільська, Іване-Пустенська та Товстенська. Найнижчі показники спостерігаються в Хоростківській, Трибухівській та Заводській ТГ (рис. 4.24).

Найбільше пам'яток культурної спадщини в Заліщицькій ТГ – 246, проте 44% складають археологічні об'єкти, тоді як пам'яток архітектури, які зазвичай

є найбільш привабливими для туристів – 55 (22%), лише один з яких (Церква XVII століття в селі Касперівці) – має національне значення.

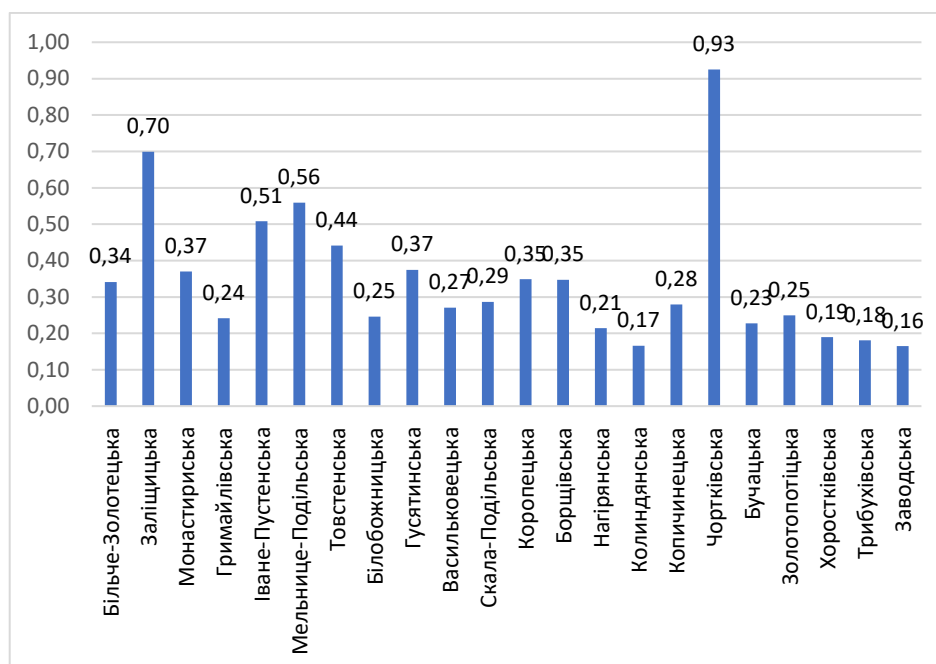

Рис. 4.23 Густина культурних пам'яток на км² в ТГ Чортківського району

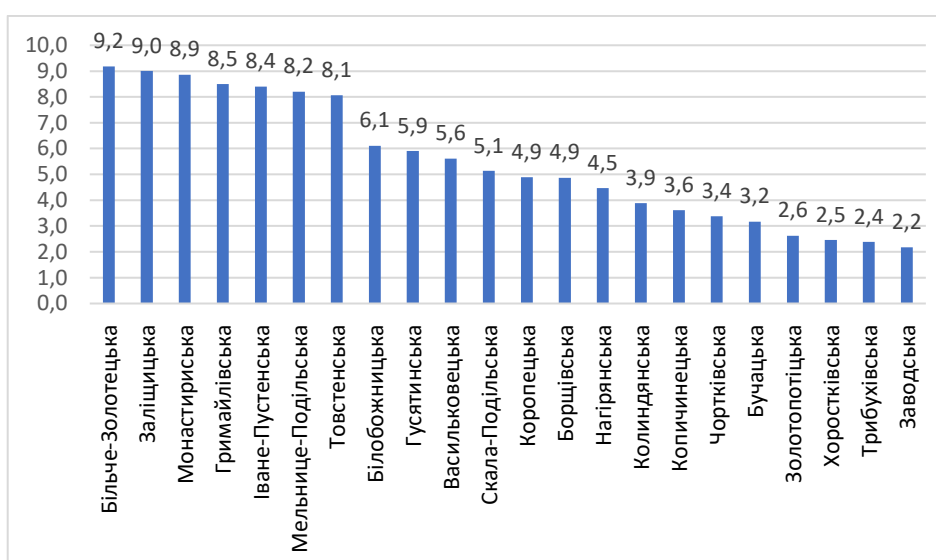

Рис. 4.24 Кількість культурних пам'яток на 1000 мешканців по ТГ Чортківського району

Наступними за кількістю пам'яток культурної спадщини ідуть ТГ, що мають у своєму складі більше 100 відповідних об'єктів: Монастириська – 175, Товстинецька – 150, Борщівська – 143, Мельнице-Подільська – 137, Буцацька –

121 та Чортківська -118. Найменше пам'яток культурної спадщини в Коропецькій – 30, Колиндянській – 26, Трибухівська – 21, та Заводська – 15. Серед міських ТГ найменше відповідних об'єктів в Хоростківській – 34.

Окремо розглянувши загальну кількість пам'яток архітектури місцевого та національного значення, встановлено, що найбільше їх в Чортківській міській ТГ – 84. Наступним за кількістю пам'яток цього типу ідуть Товстенська – 57, Заліщицька – 55, Борщівська – 48, Буцацька – 35, та Сакла-Подільська – 30. Найменше в Колиндянській та Заводській – всього по одному об'єкту місцевого значення.

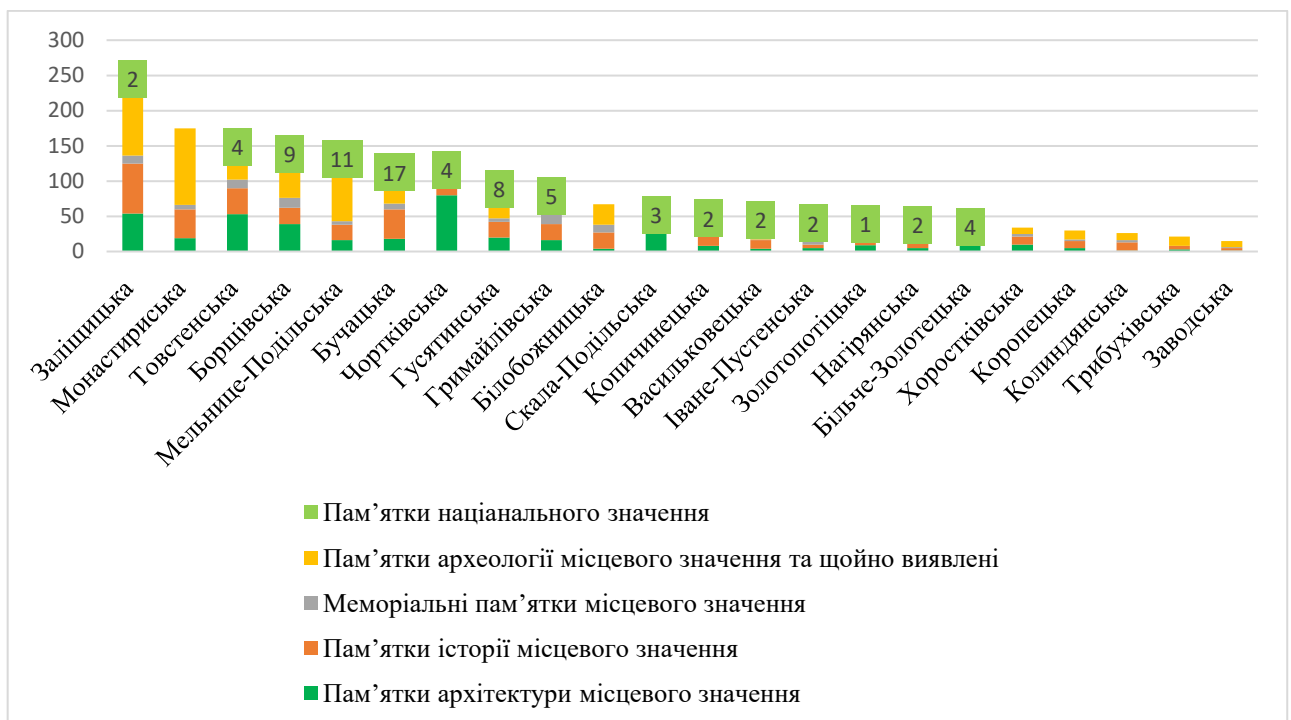

Рис. 4.25 Розподіл пам'яток культурної спадщини по ТГ Чортківського району

Як вже зазначалося вище, важливим аспектом в туристичній привабливості культурних пам'яток є наявність у них статусу національного значення (рис.4.25). Частка пам'яток культури національного значення, що знаходяться в Чортківському районі становить 42% від загальної кількості по області.

В п'ятнадцяти ТГ району є такі об'єкти, загалом їх налічується 76, що на 10 більше ніж в Тернопільському районі. Лідером за вказаним показником як по району та другою в області є Буцацька ТГ – 17 пам'яток, це замки, костели,

церкви та монастирі XIV—XVIII ст. Також Мельнице-Подільська – 11, Борщівська – 11, Гусятинська – 8, Гримайлівська – 5, Більче-Золотецька, Товстенська та Чортківська по 4. В семи ТГ району пам'яток національного значення немає.

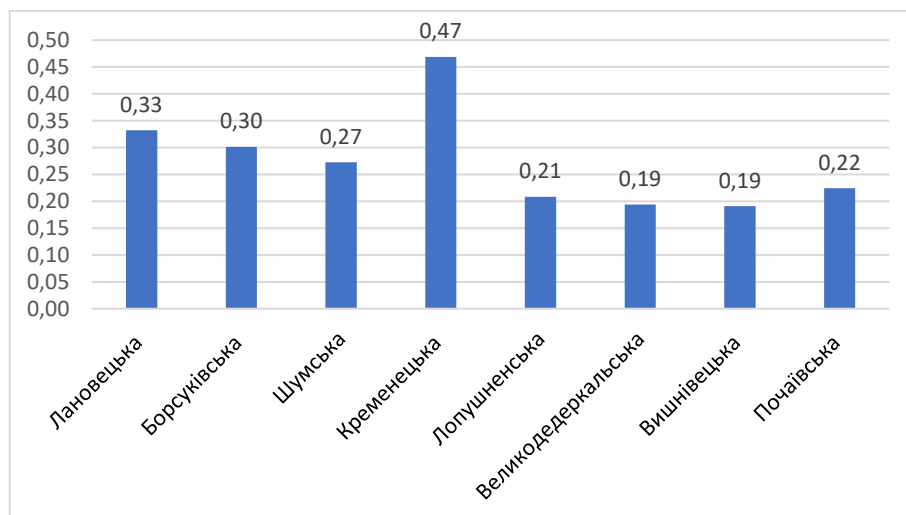

Рис. 4.26 Густота культурних пам'яток на км² в ТГ Кременецького району

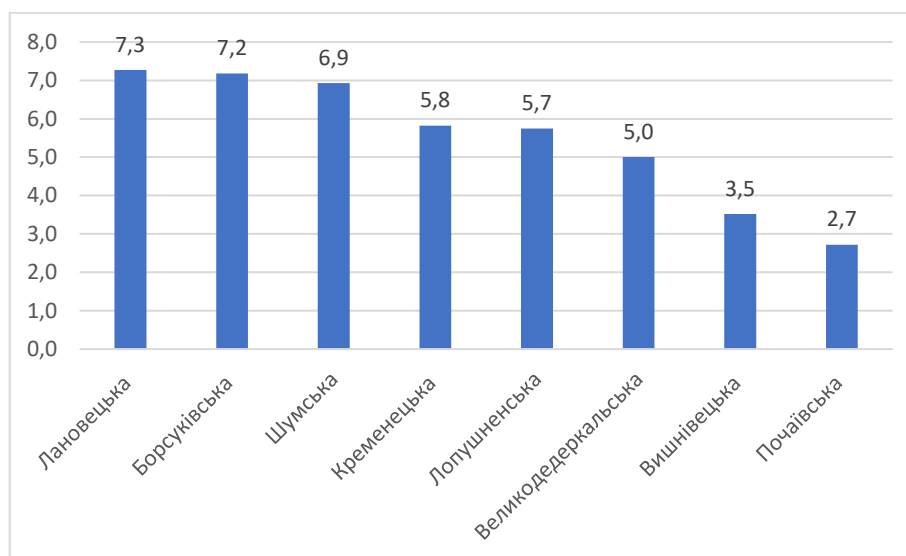

Рис. 4.27 Кількість культурних пам'яток на 1000 мешканців по ТГ Кременецького району.

В Кременецькому районі налічується 800 пам'яток культурної спадщини, що становить 21% від загалу області. Найбільша густота розміщення культурних пам'яток на км² в ТГ спостерігається в Кременецькій та Лановецькій ТГ, а найменша в Великодедерецькій та Вишнівецькій (рис.4.26).

Щодо кількості культурних пам'яток на 1000 мешканців то за цим показником лідерами є Лановецька та Борсуківська ТГ, а найнижче значення мають Вишнівецька та Почаївська ТГ (рис. 4.27).

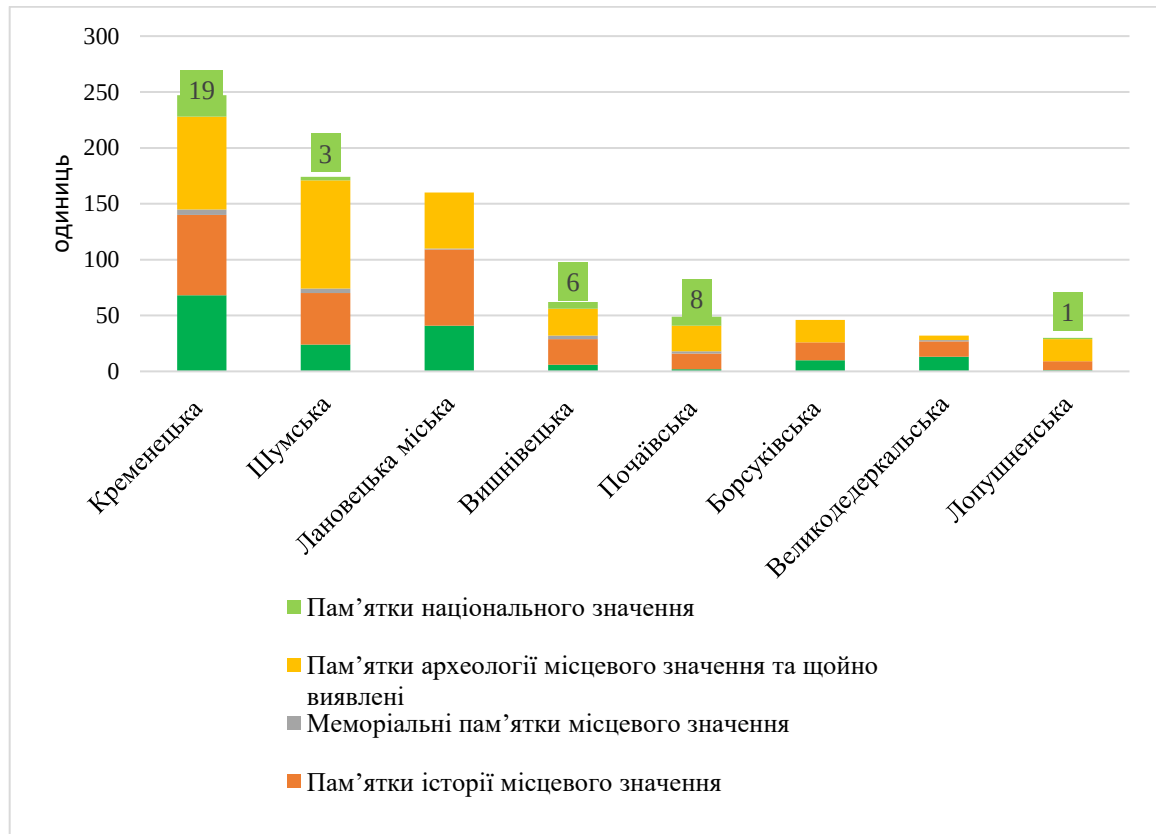

Рис. 4.28 Розподіл пам'яток культурної спадщини по ТГ Кременецького району

Найбільше культурних об'єктів серед ТГ району знаходиться в Кременецькій ТГ – 247. Наступними в списку знаходяться інші ТГ, центрами яких стали міста, що раніше були центрами колишніх районів Шумська – 174 та Лановецька – 160. У Вишнівецькій ТГ нараховується 62 пам'ятки культурної спадщини, в Почаївській – 49, в Борсуківській – 46, у Великодєркарській – 32 та в Лопушнівській – 30. В Загальному по району сумарна частка пам'яток архітектури місцевого та національного значення становить більше 25%. Частка пам'яток історії місцевого значення становить – більше 32%, а пам'ятка археології місцевого значення та тих, що недавно виявлені більше 40%. Найменшу частку трохи більше 2% в даному переліку припадає на меморіальні пам'ятки.

В Кременецькому районі порівняно значна кількість культурних пам'яток національного значення – 37 (рис. 4.28), що становить 4,6% від загального числа всіх культурних пам'яток району, це найвищий показник в порівнянні з двома іншими районами Тернопільської області. Загалом в Кременецькому районі зосереджено більше 21% від числа пам'яток національного значення області.

Лідером за кількістю культурних пам'яток національного значення є Кременецька – 19, що найбільше серед усіх ТГ Тернопільської області. В межах ТГ знаходяться монастирі, костели, колегіуми, житлові будинки XVIII століття а також руїни замку IX—XVI століття. Виділяються також Почаївська та Вишнівецька ТГ де налічується 8 та 6 культурних пам'яток національного значення, що датуються XVI- XIX століттям. В Шумській ТГ знаходиться три пам'ятки архітектури національного значення та одна в Лопушненській.

Загалом Тернопільська область є багатою на культурні пам'ятки, що могли б бути привабливими для туристів особливо, це середньовічні замки та монастирі. Забезпеченість ТГ культурно-туристичними об'єктами відкриває можливості для формування туристичної інфраструктури, що може відігравати важливу роль у поповненні бюджету громад та їх розвитку. Проаналізувавши наявність відповідних культурних об'єктів у складі ТГ області їхню кількість та статус було визначено культурно-туристичний потенціал кожної з громад (Додаток Т). Проте співставляючи туристичні можливості громад з результатами оцінки фінансової спроможності, а також з доходами громад за сферами діяльності (Додатоки Т, У) виявлено, що відповідний потенціал практично не використовується і не впливає на рівень добробуту громади. В структурі доходів від різних видів діяльності лише Почаївська громада має відчутну частку саме від використання власного культурно-туристичного потенціалу, через наявність у її складі Всеукраїнського православного паломницького комплексу Почаївської Лаври. Тому громадам області варто вжити заходів щодо покращення можливостей для використання культурно-туристичного потенціалу.

4.3.2 Просторовий розподіл природно-заповідних територій для забезпечення екологічної стабільності СР

Розподіл природно-заповідних територій між новоствореними ТГ, відповідно до особливостей їх розташування, також є не рівномірним. Зазвичай такі території знаходяться на периферії, віддалено від заселених районів, що може ускладнювати контроль та управління ними. З іншого боку, ТГ які мають у своєму такі землі, мають можливості для розвитку туристичної галузі, зокрема екотуризму, що при правильному підході може стати важливим джерелом доходів для розвитку ТГ. Окрім цього варто зауважити що наявність і правильне використання об'єктів природно-заповідного фонду є важливим елементом регіонального управління в контексті дотримання цілей сталого розвитку, зокрема природоохоронної діяльності (збереження навколишнього середовища).

Тернопільська область, завдяки своєму географічному положенню та природним умовам є багатою на об'єкти природно-заповідного фонду різних типів, куди входять: національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, дендрологічні парки, зоологічні парки, природні заповідники, заказники, заповідні урочища, ботанічні сади та пам'ятки природи (Природно-заповідний фонд України).

Через багате різноманіття біоресурсів та ландшафтів значна частина території області перебуває під охороною в структурі природно-заповідного фонду. Охороняється більше 1100 та 15400 видів рослин і тварин. Проте є з кожним роком постає необхідність в збільшенні площі природоохоронних земель через погіршення стану навколишнього середовища. Відповідні заходи здійснювалися протягом 2020 – 2021 років, що призвело до збільшення площі ландшафтів які охороняються на 30,1% (Стратегія розвитку Тернопільської області на 2021-2027 роки).

За даними на початок 2020 року площа ПЗФ області становила 123310 гектарів (8,92 % від загальної площі області). За часткою площі заповідних

територій область є сьомою в Україні, проте в стратегії подальшого розвитку планується розширення таких земель до 13% (Стратегія розвитку Тернопільської області на 2021-2027 роки). Структура природно-заповідного фонду Тернопільського району складається з десяти різних типів території місцевого та загальнодержавного значення (рис.4.29).

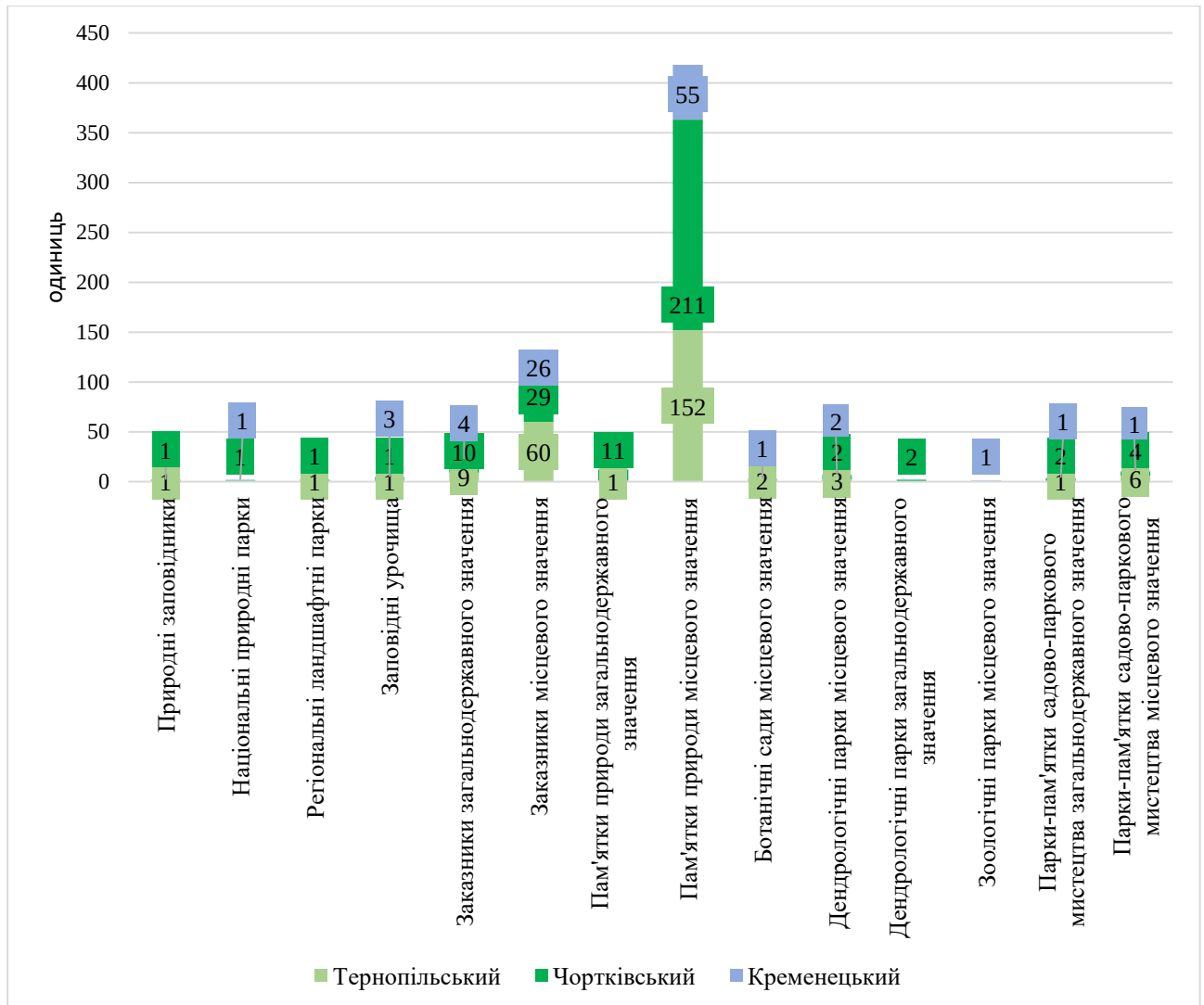

Рис. 4.29 Кількісний склад природно-заповідного фонду районів Тернопільської області за категоріями (типом території)

В структурі об'єктів природно-заповідного фонду Тернопільської області найчисельніше представлені пам'ятки природи, що можуть належати до категорії геологічних, ботанічних, гідрологічних або комплексних об'єктів, та займають невелику площу території (печера, урочище, дуб, бук, горіх, джерело, гора тощо.).

На другому місці за кількістю знаходяться заказники різних категорій. Значним за площею є Природний заповідник «Медобори» - 9516,7 гектарів, та перетинає територію Підволочиської, Скалатської, Гримайлівської і Гусятинської ТГ. Найбільшою за площею природно-заповідною територією в області є Регіональний ландшафтний парк «Дністровський каньйон» - 42084 гектарів. В межах регіонального, знаходиться Національний природний парк «Дністровський каньйон» який перетинає територію восьми ТГ Чортківського району вздовж річки Дністер. На півночі області в межах Кременецького району знаходиться національний природний парк «Кременецькі гори» з площею 6951,2 гектари.

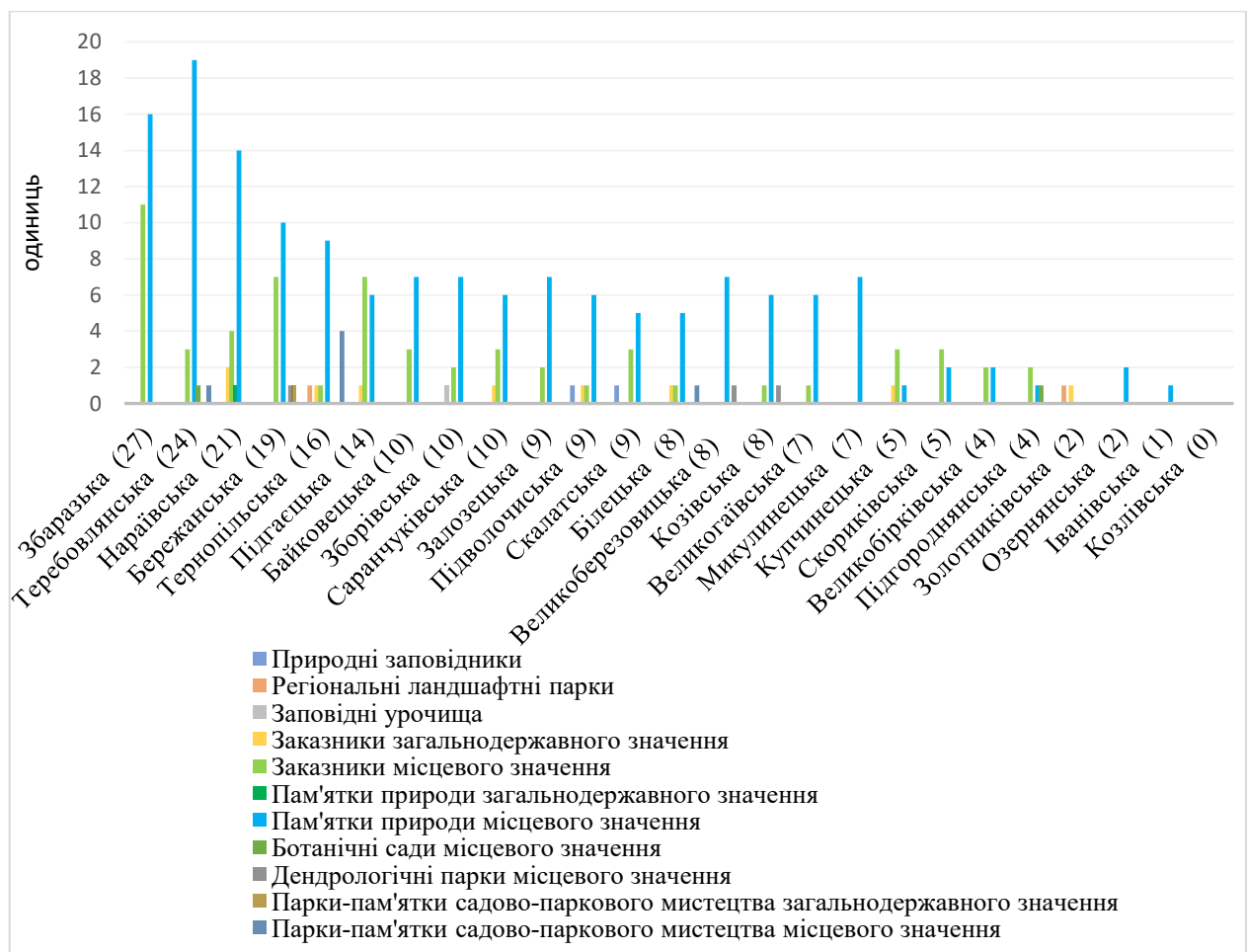

Рис. 4.30 Розподіл об'єктів природно-заповідного фонду по ТГ Тернопільського району (за кількістю об'єктів)

Найбільше об'єктів природно-заповідного фонду розміщено в Чортківському районі – 275, в Тернопільському – 237 та Кременецькому -95.

В Тернопільському районі 24 із 25 ТГ мають на своїй території об'єкти ПЗФ (рис. 4.30). Найбільше їх у Збаразькій – 27, Теремовлянській – 24, Нараївській – 21, Бережанській – 19 та Тернопільській ТГ. В усіх ТГ основу складають об'єкти місцевого значення. Найбільше різноманіття територій природно-заповідного фонду в Тернопільській ТГ. В Нараївській ТГ знаходяться два заказники загальнодержавного значення «Голоцький» та «Жолоби» (найбільше в районі) та чотири місцевого значення. Також, на території ТГ є печера «Опільська», що є пам'яткою природи загальнодержавного значення, що є єдиним об'єктом даної категорії в Тернопільському районі. Через територію Скалатської та Підволочиської ТГ простягається природний заповідник «Медобори». заказники загальнодержавного значення окрім Нараївської та Тернопільської, знаходяться ще в шести ТГ – Саранчуківській, Підгаєцькій, Підволочиській, Білецькій, Купчинській та Золотниківській. Дендрологічні парки місцевого значення по одному розташовані в Бережанській, Великоберезовецькій та Козівській ТГ. Регіональні ландшафтні парки про одному в Теремовлянській та Золотниківській ТГ. Із п'яти заповідних урочищ області, в Тернопільському районі розташоване одне - Вертеби у Зборівській ТГ.

В Чортківському районі представлено вісім із десяти категорій територій природно-заповідного фонду місцевого, регіонального та загальнодержавного значення. Частка окремих об'єктів природно-заповідного фонду Чортківського району становить більше 45% від загально обласного. Об'єкти природно-заповідного фонду присутні в усіх ТГ (рис.15.). Найвищі позиції за даним показником займають Заліщицька – 44, Борщівська – 40, Бучацька – 26, Мельнице-Подільська – 22, Товстенська – 19 та Чортківська – 16 ТГ. Найменше заповідних територій в Іване-Пустенській, Хоростківській по 4, Васильковецькій та Колиндянській по 3 та Трибухівській – 1 ТГ. В кожній ТГ кількісну основу заповідних об'єктів складають пам'ятки природи місцевого значення. Природний заповідник «Медобори» простягається через території Гримайлівської та Гусятинської ТГ. ТГ що розташовані вздовж річки Дністер (Заліщицька, Бучацька, Мельнице-Подільська, Товстенська, Золотопотіцька,

Більче-Золотецька та Коропецька) мають у своєму складі заповідні території регіонального ландшафтного та національного природного парку «Дністровський каньйон».

В шести ТГ району знаходяться заказники загальнодержавного значення. В Заліщицькій ТГ – 4, Жижавський, Обіжевський, Урочище Криве (ботанічні), а також Касперівський (ландшафтний). В Борщівській ТГ знаходиться Шупарський ботанічний заказник, а також частина лісового заказника «Дача Галілея», що крім цього пролягає через території Заводської, Нагірнянської та Чортківської ТГ. В Копиченецькій ТГ розташований найбільший за площею в районі Яблунівський ботанічний заказник. В восьми ТГ району наявні пам'ятки природи загальнодержавного значення.

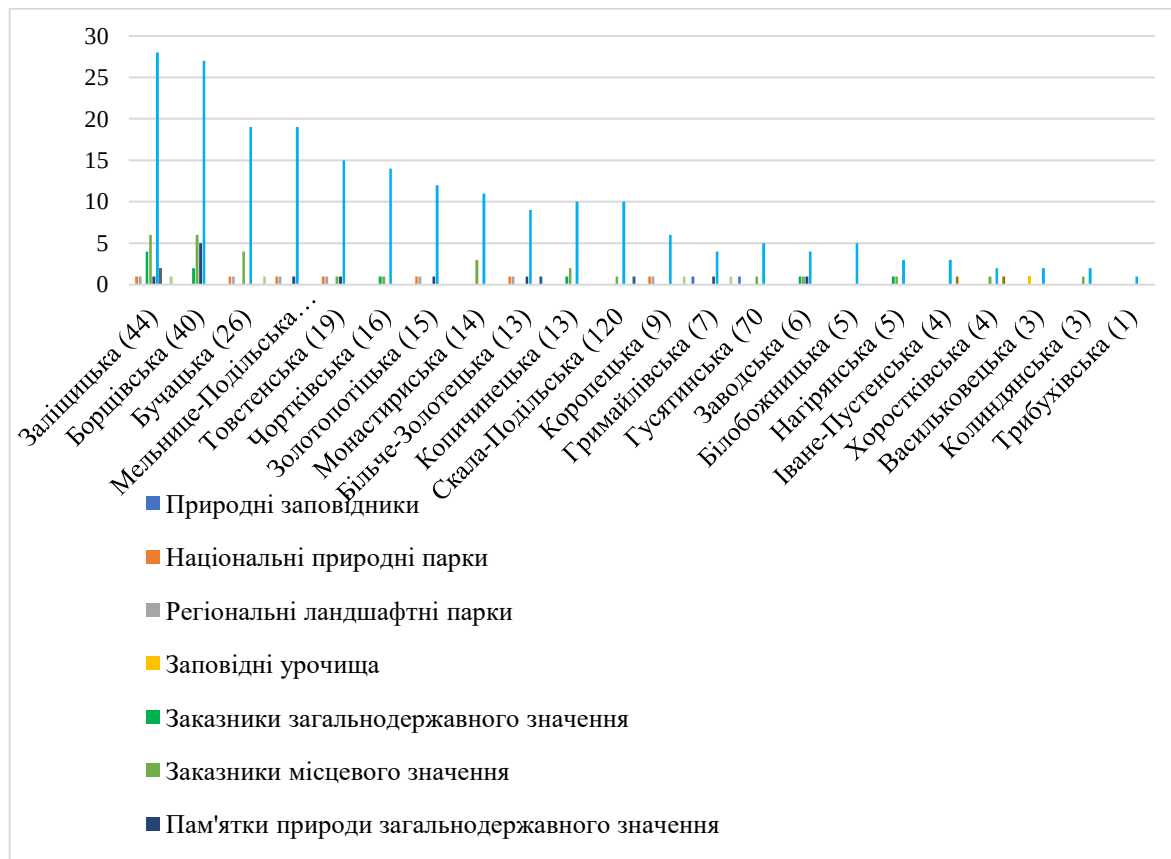

Рис. 4.31 Розподіл об'єктів природно-заповідного фонду по ТГ Чортківського району (за кількістю об'єктів)

Найбільше (5) в Борщівській ТГ - Урочище Подільська бучина в Іванкові та геологічні пам'ятки печери Крешталева, Озерна, Оптимістична та Ювелірна.

Печери також знаходяться в Більче-Золотецькій – Вертеба, Гримайлівській – Перлина та Заводській ТГ – Млинки. В Заліщицькій ТГ знаходиться Урочище Глоди, в Мельнице-Подільській - Урочище Трубчин. Дендрологічні парки загальнодержавного значення Гермаківський та Хоростківський розташовані в Іване-Рпустенській та Хоростківській ТГ. В Районі також є шість парків-пам'яток садово-паркового мистецтва – Більче-Золотецький парк та Скала-Подільський парк загальнодержавного значення, та Гримайлівський, Заліщицький, Коропецький та Язловецький місцевого значення.

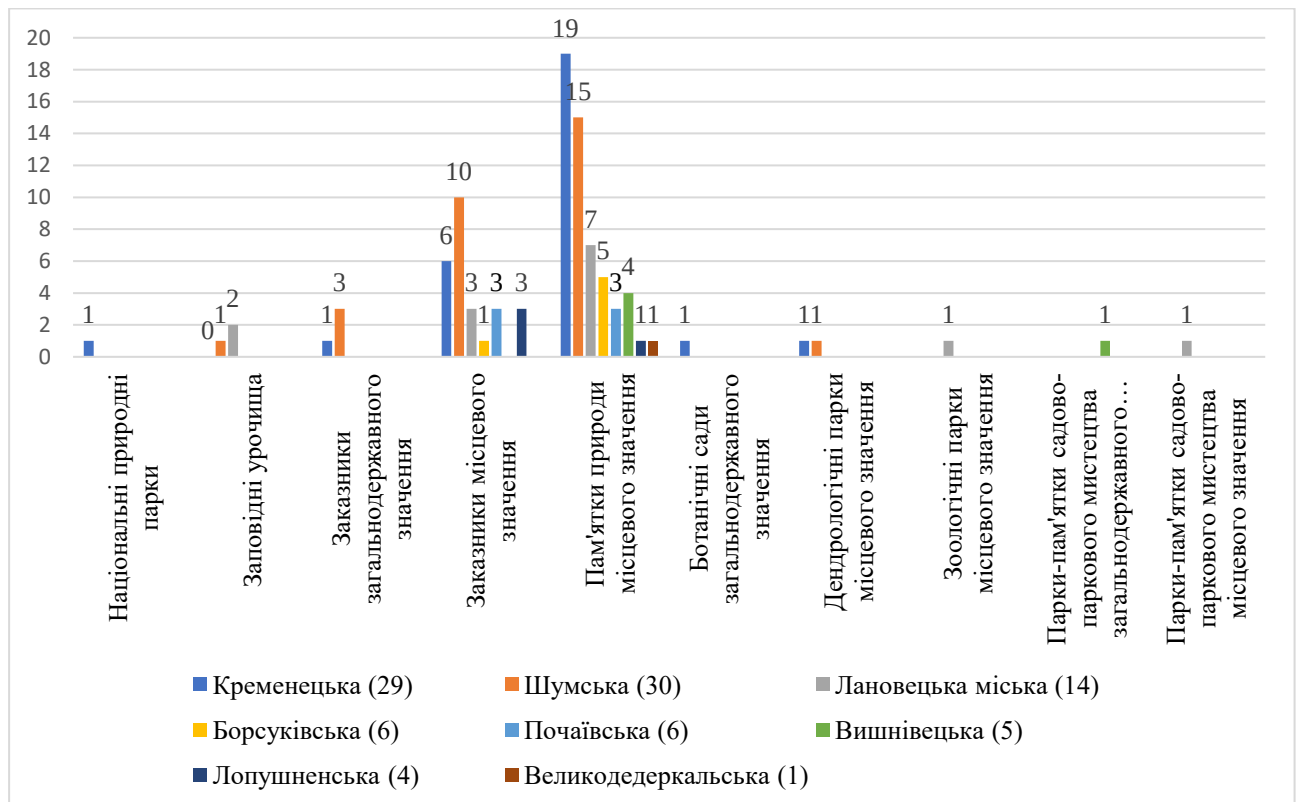

Рис. 4.32 Розподіл об'єктів природно-заповідного фонду по ТГ
Кременецького району (одиниць)

В Кременецькому районі налічується 95 об'єктів природно-заповідного фонду (15,6% від загалу). Основу складають пам'ятки природи місцевого значення – 152 (64%) та заказники місцевого значення – 60 (25%) (рис.16.). В районі представлено вісім з десяти категорій територій та об'єктів природно-заповідного фонду різного значення. Найбільше число відповідних територій в Шумській - 30, Кременецькій – 29, а також в Лановецькій ТГ - 14. По шість в

Борсуківській та Почаївській, п'ять у Вишнівецькій, чотири в Лопушненській та одна у Великодедеркальській.

В межах Кременецької та Шумської ТГ знаходиться національний природний парк Кременецькі гори. В Лановецькій ТГ є два заповідні урочища Каленикові гори та Березина. Ще одне заповідне урочище Бобрів гай знаходиться в Шумській ТГ.

В Кременецькому районі налічується 30 заказників, які присутні в усіх ТГ окрім Вишнівецької та Великодедеркальської. Чотири заказники мають загальнодержавне значення це – ботанічні Ваканци та Довжоцький в Шумській ТГ, Веселівський в Кременецькій ТГ та лісовий Суразька дача в Шумській ТГ. Найбільша кількість пам'яток природи місцевого значення в Кременецькій – 19 та Шумській ТГ – 15. Єдиний ботанічний сад загальнодержавного значення в області знаходиться в Кременецькій ТГ. Також в Кременецькій та Шумській ТГ є по одному дендрологічному парку місцевого значення - Білокриницький та Суразький дендропарк ім. Дубровинського. В Лановецькій ТГ знаходиться єдиний зоологічний парк в області - Лановецький зооботсад, що має місцеве значення. Також в районі є два парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва: Вишнівецький парк загальнодержавного значення та Залишки старовинного парку в с. Бережанка в Лановецькій ТГ, що має місцеве значення.

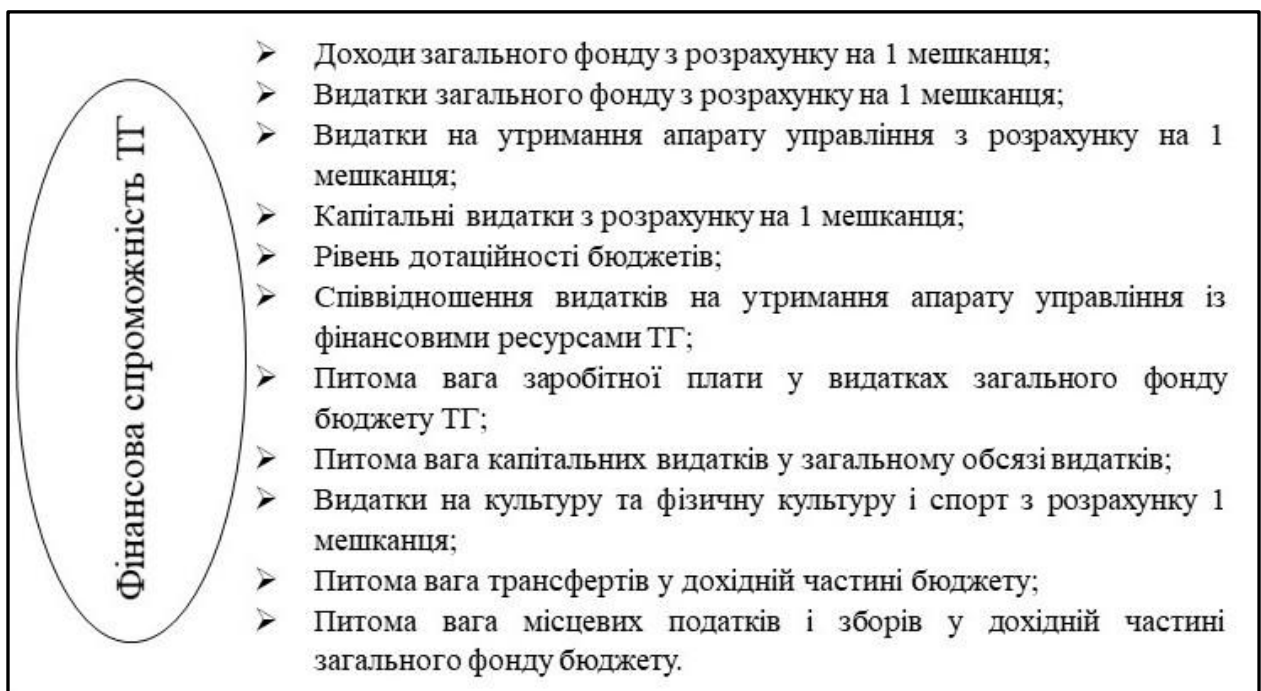
Загалом підсумувавши дані щодо розподілу об'єктів природно-заповідного фонду по ТГ області, їхньої площі та статусу, можна можемо визначити громади з можливостями та перспективами розвитку туристично-рекреаційної сфери, а також про рівень екологічності громад. Співставляючи дані щодо рівня фінансової спроможності, а також дані про галузі з яких громади отримують основний обсяг доходів видно, що дана сфера не має вагомого впливу на покращення соціально-економічного потенціалу ТГ (Додатки Р, С). Зокрема Нараївській, Мельнеце-Подільській, Заліщицькій, Буцацькій та ряду інших громад, що перебувають на низьких рівнях фінансової спроможності варто звернути увагу на наявність у них значного ресурсу для розвитку рекреаційно-туристичної галузі.

4.4 Зміна фінансової спроможності ТГ, як результат впливу сучасних трансформаційних процесів та просторових змін у СР

Важливим індикатором, та наслідком сучасних трансформаційних процесів, що відбулися в СР Тернопільської області на різних рівнях, та характеризує рівень розвитку ТГ, як складової системи є її фінансова (бюджетна) діяльність. Спираючись на аналітичну статтю щодо оцінки «рівня фінансової спроможності ТГ за показниками 2023 року» на інформаційному порталі «Децентралізація» за 02.04.2024 (Портал "Децентралізація"). В статті проведена оцінка окремих показників фінансової спроможності бюджетів ТГ України за 2023 рік.

Таблиця 4.1

Складові компоненти оцінки фінансової спроможності ТГ

(Джерело: Портал "Децентралізація")

Оцінювання було здійснено шляхом співставлення 11 показників сформованих через виконання даних щодо бюджету ТГ та чисельності населення, на основі чого формується інтегрований показник рівня фінансової спроможності ТГ (табл. 4.1). Використовуючи адаптовану бальну шкалу

оцінювання встановлено максимальну та мінімальну кількість балів які може отримати громада при визначення її фінансової спроможності від – 11 мінімальний результат до +22 максимальний.

Загалом оцінювання складається з п'яти етапів. На останньому етапі здійснюється оцінка фінансового стану ТГ, що потенційно можуть отримати від +22 до -11 балів (Портал "Децентралізація"). Підсумкова кількість балів, які може отримати ТГ, має наступну градацію (табл. 4.2):

Таблиця 4.2

Оцінка рівня фінансової спроможності ТГ за загальної кількості набраних балів (*Портал "Децентралізація").

Загальна кількість балів	Загальний рівень відносно оцінки бази даних
10 і більше	високий
від 5 до 9	оптимальний
від 1 до 4	задовільний
від 0 до -4	низький
-5 і менше	критичний

Спираючись на отримані результати можемо здійснити аналіз рівня фінансової спроможності ТГ Тернопільської області (Додаток Ф).

Високий рівень фінансової спроможності отримали 10 ТГ, що становить 18,2% від загальної кількості ТГ. Оптимальний рівень фінансової спроможності мають 12 ТГ (21,8%). Задовільний рівень фінансової спроможності - 11 ТГ (20%), низький рівень 15 ТГ (27,3%) та критичний рівень мають 7 ТГ (12,7%).

В порівнянні з іншими областями України Тернопільська область займає 19 позицію за часткою ТГ з високим рівнем фінансової спроможності. Нижче за даним показником розташувалися Закарпатська (15,6%), Чернівецька (5,8%), Запорізька (4,5%) області, а також Луганська та Херсонська області де за оцінками відсутні ТГ з високим показником фінансової спроможності.

За часткою ТГ, що мають оптимальний рівень фінансової спроможності Тернопільська область займає 14 місце серед областей України. За відповідним показником, Тернопільська область знаходиться між Львівською (21,9%) та Полтавською областями (21,7%), проте значно поступається їм за часткою ТГ високого рівня 71,7% та 45,2% відповідно.

Якщо просумувати кількість ТГ Тернопільської області з високим та оптимальним рівнем фінансової спроможності то в сумі отримаємо 22 ТГ або 40% від усіх ТГ області, та 16 позицію серед областей України. Додавши ще 11 ТГ із задовільним показником фінансової спроможності отримуємо 60% від усіх ТГ Тернопільської області. Сумарно з часткою вище вказаних трьох рівнів від високого до задовільного (33 ТГ або 60 %) область випереджає 8 областей України (Донецьку, Івано-Франківську, Рівненську, Закарпатську, Чернівецьку, Запорізьку, Луганську та Херсонську). На низький та критичний рівень відповідно припадає 22 ТГ або ж 40%.

Оскільки, в базовій оцінці по Україні прослідковується залежність між формуванням фінансової спроможності ТГ та категоріями населених пунктів, що є АЦ ТГ (Портал "Децентралізація"). Тому для оцінки такої залежності в розрізі ТГ Тернопільської області здійснено відповідний аналіз (рис.4.33).

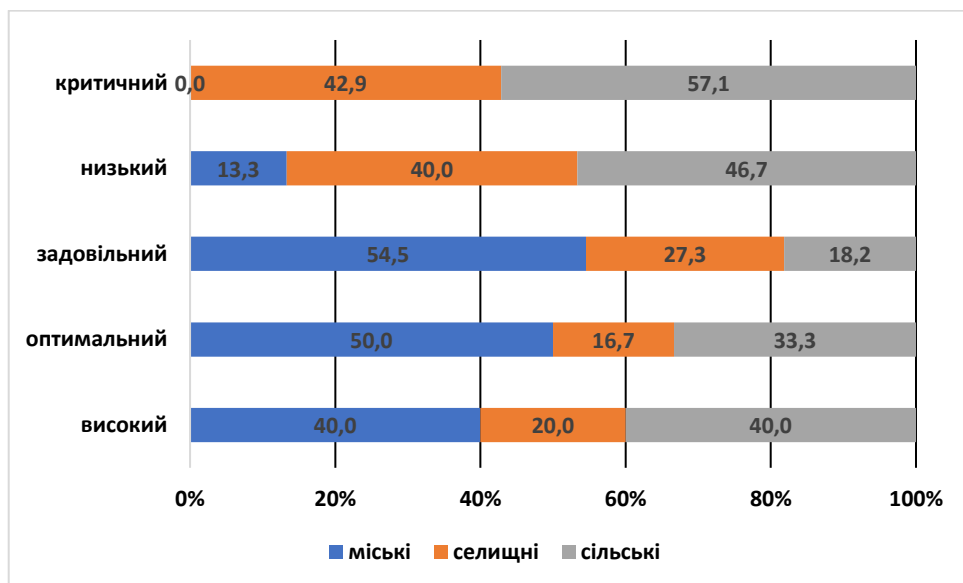

Рис. 4.33 Фінансова спроможність ТГ Тернопільської області за категоріями населених пунктів за підсумками 2023 року

Серед 10 ТГ Тернопільської області, що мають високий рівень фінансової спроможності 4 (40%) є міськими (Тернопільська, Теребовлянська, Підгаєцька та Чортківська), 2 (20%) селищні (Великобerezовецька та Великобірківська) та 4 (40%) сільські (Байковецька, Білецька, Білобожницька і Великогаївська). Щодо просторового розміщення, то 8 ТГ, що належать до високого рівня спроможності входять до складу Тернопільського району. Сім із вказаних розташовані неподалік міста Тернопіль, а також в напрямку на північ та на південь від нього. Окремо від даної знаходиться Підгаєцька міська ТГ, що знаходиться в західній частині Тернопільського району. Як продовження групи семи вище згаданих ТГ, на південь від Теребовлянської міської ТГ розташовані ще дві ТГ з високим фінансовою спроможності - Чортківська та Білобожницька Чортківського району. В Кременецькому районі відсутні ТГ, що належать до високого рівня спроможності. З 12 ТГ, що належать до оптимального рівня фінансової спроможності - 6 (50%) міських (Бережанська, Борщівська, Збаразька, Зборівська, Кременецька та Хоростківська), 2 (16,7%) селищні (Гусятинська та Козівська) та 4 (33,3%) сільські (Озерянська, Підгороднянська, Сокирівська та Трибухівська). Щодо розподілу по районах то 7 із вище названих ТГ знаходяться в Тернопільському районі, 4 в Чортківському та одна (Кременецька міська ТГ) в Кременецькому районі.

Серед 11 ТГ, що мають задовільний рівень фінансової спроможності 6 (54,5%) міські (Бучацька, Заліщицька, Копичинецька, Лановецька, Скалатська та Шумська), 3 (27,3%) селищні (Заводська, Микулинецька та Підволочиська) та 2 (18,2%) сільські (Золотниківська та Купчинецька). В розподілі по районах 5 ТГ з задовільним рівнем фінансової спроможності знаходяться в Тернопільському районі, 4 в Чортківському та дві в Кременецькому.

Серед ТГ з низьким рівнем фінансової спроможності (15) переважають сільські 7 (46,7%), селищні становлять 40% (7 ТГ) та 2 (13,3%) міські ТГ. В розподілі по районах, найменше таких ТГ в Тернопільському районі – 2 (Козлівська селищна та Іванівська сільська ТГ). В Чортківському районі знаходиться найбільше (9) ТГ з низьким рівнем фінансової спроможності, це

Монастириська, Гримайлівська, Корпецька, Скала-Подільська та Товстинецька селищні, та 4 сільські ТГ (Більче-Золотецька, Васильковецька, Іване-Пустенська і Нагірнянська). В Кременецькому районі до ТГ з низьким рівнем фінансової спроможності належить 4 ТГ (Почаївська міська, Вишнівецька селищна та Великодедеркальська та Лопушненська сільські).

Серед семи ТГ Тернопільської області що мають критичний рівень фінансової спроможності відсутні міські ТГ, 3 (42,9%) ТГ є селищними та 4 (57,1%) сільськими. В Тернопільському районі до ТГ критичного рівня фінансової спроможності належать Нараївська та Саранчуківська сільські ТГ, що займають частину крайньої західної частини району, а також Залозецька селищна ТГ на півночі району. В Чортківському районі налічується три ТГ з критичним рівнем спроможності Золотопотіцька та Мельнице-Подільська селищні ТГ та Колиднянська сільська. Кожна з ТГ знаходиться на окраїні території колишнього району до якого входила раніше. Золотопотіцька ТГ займає південну частину колишнього Буцацького району, Мельнице-Подільська ТГ південну частину колишнього Борщівського району, а також Тернопільської області загалом, а Колиднянська ТГ розташована в східній частині колишнього Чортківського району.

Виходячи з даного аналізу, помітно певну тенденцію до зменшення частки міських ТГ по мірі зниження рівня фінансової спроможності, оскільки в групі критичного рівня міські ТГ відсутні. Проте, розглянувши групу ТГ задовільного рівня фінансової спроможності та рухаючись в напрямку до зростання (від задовільного до високого рівнів) можна побачити скорочення частки міських ТГ у кожній з відповідних груп від 54,5% (задовільний рівень до 40% (високий рівень)). Іншою особливістю є скорочення частки сільських ТГ по мірі зниження спроможності від високого до задовільного рівнів (від 40% до 18,2%). Виходячи з таких особливостей варто також враховувати просторове розміщення ТГ. Оскільки, простежується закономірність, що ТГ з вищим рівнем фінансової спроможності зазвичай розміщені поруч або ж наближено до великих міських

громад. Громади з нижчим рівнем фінансової спроможності зазвичай розташовані окремо на окраїнах області, теперішнього чи колишнього району.

Розглянувши дані по доходах загального фонду ТГ Тернопільської області на одного мешканця виявлено, що в середньому по області цей показник на 23,8% нижче від даного показника по Україні. В 5 ТГ Тернопільської області дохід загального фонду в розрахунку на одного мешканця перевищує 10 тисяч гривень. Всі 5 ТГ з відповідним доходом знаходяться в Тернопільському районі (Білецька, Байковецька, Великогаївська, Великобірківська сільські ТГ та Тернопільська міська ТГ). В діапазон ТГ, що мають дохід на одного мешканця вище загального по Україні, окрім вищезгаданих входить ще три ТГ області: Загалом частка ТГ Тернопільської області з доходом на одного мешканця вищого ніж середній по Україні становить 14,5%.

Щодо кількості ТГ дохід на одного мешканця у яких перевищує загальнообласний, то таких налічується 17 (31% від ТГ області), це 11 ТГ Тернопільського району, 5 ТГ Чортківського району та Кременецька міська ТГ Кременецького району..

В діапазоні від 5-10 тисяч гривень на одного мешканця знаходиться 27 ТГ області що складає 49,1% від загального числа ТГ. В Тернопільському районі таких ТГ 14 (56% від ТГ району), в Чортківському - 10 ТГ (45,5%), в Кременецькому - 3 ТГ (37,5%). В розподілі за типом населених пунктів 13 ТГ даного діапазону є міськими. Також, варто зазначити, що центрами усіх вказаних міських ТГ даної групи є міста що були АЦ колишніх районів. Ще 6 ТГ даної групи є селищними (Великобerezовецька, Козівська та Підволочиська Тернопільського району) та (Гусятинська, Заводська та Гримайлівська Чортківського району). Також у вказаний діапазон входить вісім сільських ТГ - Білобожницька і Трибухівська Чортківського району та Озерянська, Підгороднянська, Скориківська, Купчинецька, Іванівська та Золотниківська Тернопільського району.

Показник доходу на одного мешканця від 3 до 5 тисяч гривень мають 18 ТГ Тернопільської області, що становить 32,7%. В Тернопільському районі таких

ТГ шість, в Чортківському районі 7 ТГ, в Кременецькому - 5 ТГі. Частка ТГ з доходом на одного мешканця 3-5 тисяч гривень в Тернопільському районі становить – 24%, в Чортківському – 31,8%, в Кременецькому 62,5%. Територіальні ТГ з найменшим в області доходом на одного мешканця, до 3 тисяч, знаходяться в Чортківському районі, це Колиднянська та Іване-Пустенська сільські, а також Золотопотіцька, Коропецька та Мельнеце-Подільська міські. Частак таких ТГ становить 9,1% від ТГ області та 22,7% від ТГ Чортківського району.

Розмір середнього показника видатків в розрахунку на одного жителя по Тернопільській області на 9,8% нижче від середнього показника по Україні. Серед ТГ Тернопільської області шість мають видатки на одного мешканця вищі від середнього показника по Україні. У вказаному переліку п'ять перших позицій займають ТГ Тернопільського району, що раніше згадувались як такі, що мають найвищі показники по доходах на одного мешканця (Білецька, Гайовецька, Великогаївська, Тернопільська та Великобірківська). Білобожницька сільська ТГ Чортківського району яка займає шосту позицію у даному переліку. В порівнянні із середнім показником видатків на одного мешканця по Тернопільській області, 15 ТГ витрачають більше зазначеної суми.

Видатки більше 10 тисяч гривень на одного мешканця мають 8 ТГ області, сюди входять 6 вже вище згаданих ТГ які мають вищий показник ніж зв загальному по Україні, а також Підгаєцька та Копичинецька міські ТГ. Розмір видатків на одного мешканця від 9 до 10 тисяч гривень мають 16 ТГ області (29,1%). Обсяг витрат на одного жителя від 8 до 9 тисяч гривень, має найбільш численна група ТГ області – 23, що становить 41,8%. В Тернопільському районі ТГ відповідної групи 11 (44%), в Чортківському – 9 (40,9%), в Кременецькому – 3 (37,5%).

Найменші в області видатки загального фонду на одного мешканця (менше 7 тисяч) мають Мельнеце-Подільська та Коропецька ТГ Чортківського району, вони ж відповідно мають і найменші доходи на одного жителя.

Від моменту утворення, та в процесі свого функціонування ТГ, як складові СР зазнають різноманітних впливів та перетворень, особливо під впливом війни, тому важливим є простежити динаміку таких змін. За основу для здійснення дослідження динаміки зміни фінансової спроможності ТГ Тернопільського району використано публікацію на інформаційному порталі «Децентралізація» від 04.06.2024 щодо порівняльного аналізу змін фінансової спроможності ТГ (портал «Децентралізація»)

Порівнюючи показники 2021 та 2023 років за рівнем фінансової спроможності можна побачити відчутні зміни (рис. 4.34)

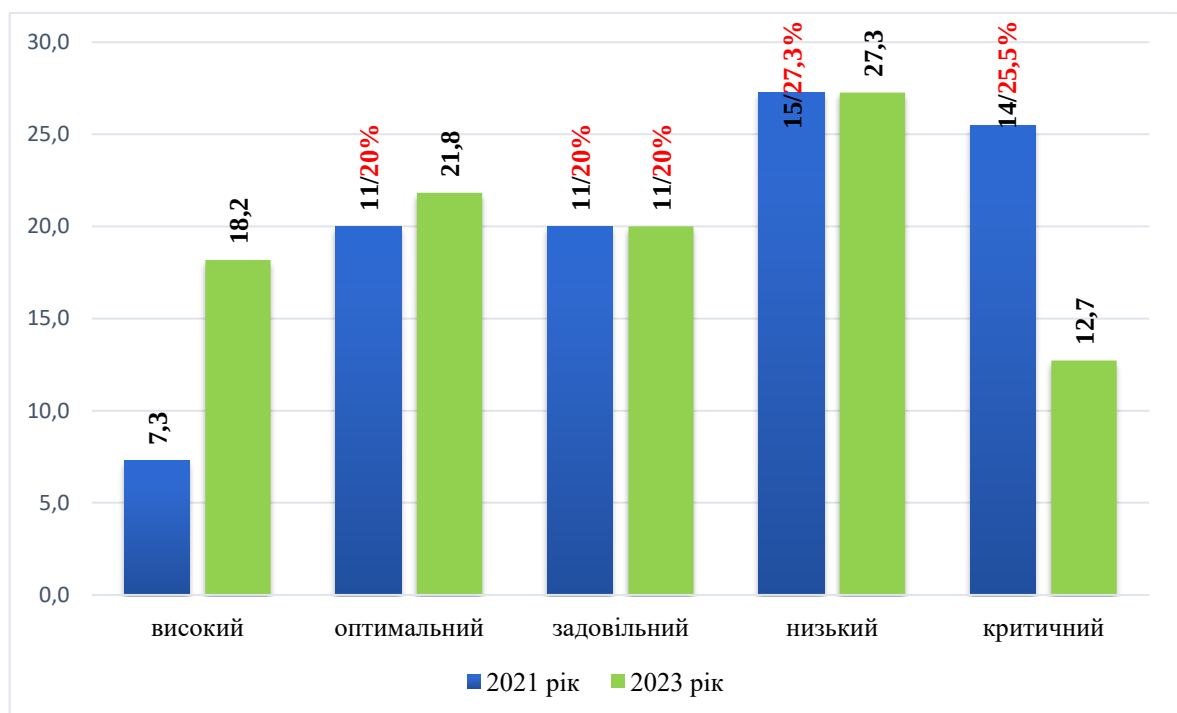

Рис. 4.34 Кількість та частка ТГ Тернопільської області за рівнем фінансової спроможності

Як видно з діаграми (рис. 4.34) у вказаний період відбулися помітні зміни в кількості ТГ Тернопільської області що входять до високого рівня фінансової спроможності, 10 що становить 18,2 % від усіх ТГ області замість 4 (7,3%). В кількості ТГ оптимального рівня також помітне зростання з 11 до 12 ТГ, або з 20% до 21,8%. Кількість ТГ задовільного та низького рівня залилося однаковими. Кількість ТГ що належать до критичного рівня скоротилася в двічі з 14 що

становило 25,5% від усіх ТГ області до 7 – 12,7% від ТГ області. Такі зміни відбулися з ТГми усіх районів Тернопільської області шляхом зменшення чи зростання кількості балів по різних критеріях. Для більш детального аналізу змін що відбулися відносно фінансової спроможності ТГ за період з 2023-2025 років та наочного відображення їх просторового розташування в межах Тернопільського району, за допомогою використання ГІС-технології QGIS створено відповідні картосхеми (рис. 4.35).

Оцінка фінансової спроможності територіальних громад
Тернопільського району за підсумками 2023 року

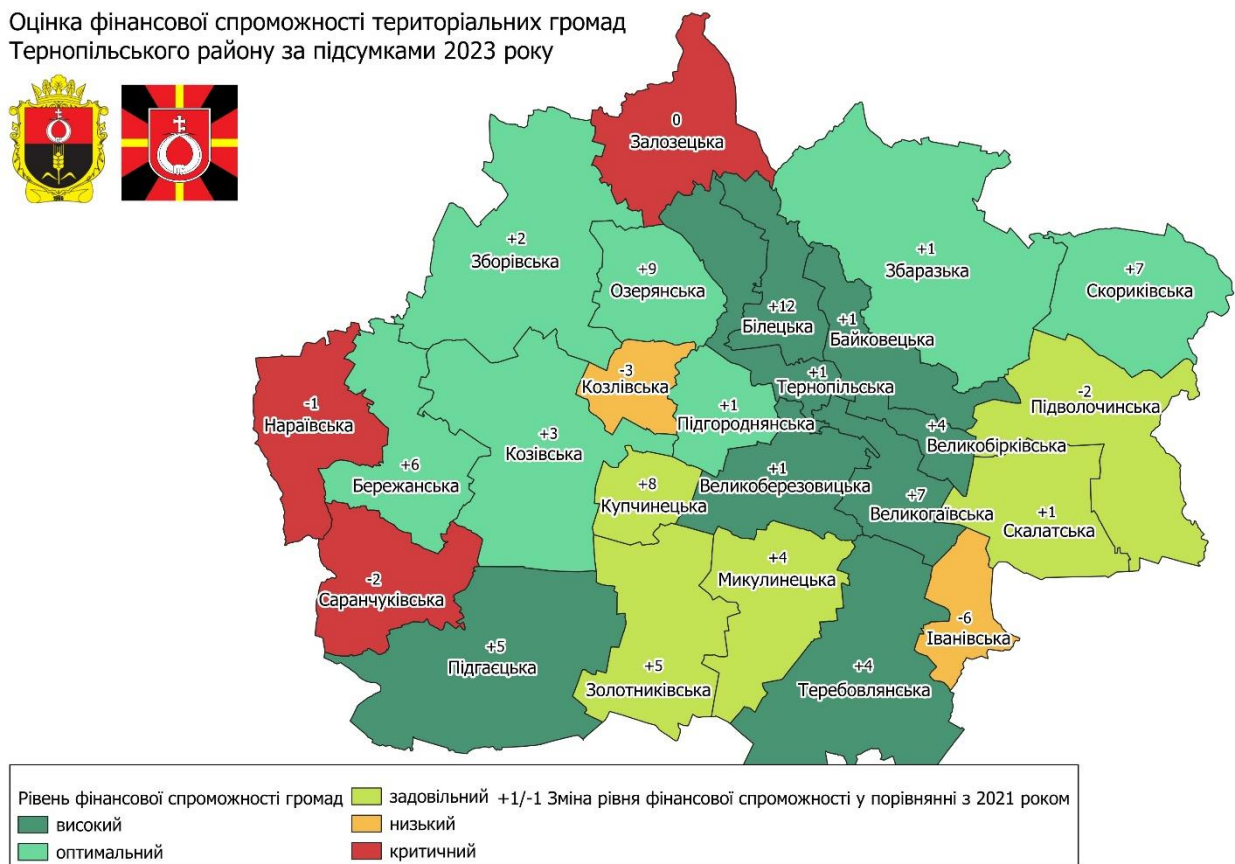

Рис. 4.35 Оцінка фінансової спроможності ТГ Тернопільського району за підсумками 2023 року.

В Тернопільському районі станом на 2021 рік високий рівень фінансової спроможності мали 4 ТГ (Великогаївська, Байковецька, Великоберезовецька та Тернопільська). Тернопільська міська ТГ станом на 2021 рік мала найвищий рейтинговий бал серед ТГ області 18. Станом на 2023 рік Тернопільська ТГ отримала зниження кількості балів до 17, проте зберегла свою першу позицію

розділивши її з Великогаївською сільською ТГ. Ще три ТГ Тернопільського району, що станом на 2021 рік належали до оптимального рівня перейшли у високий рівень, це Великобірківська, Теребовлянська та Підгаєцька. Великобірківська селищна ТГ що розташована на південний схід від Тернопільської ТГ та межує з нею, отримала зростання +4 бали і тепер має 12 балів. Теребовлянська міська ТГ, що розташована на південь від Великогаївської та Великоберезовецької ТГ також отримала зростання +4 бали і набравши 10 балів увійшла до групи ТГ високого рівня. Підгаєцька міська ТГ, що утворена на основі населених пунктів колишнього Підгаєцького району та знаходиться на Південно-західній частині Тернопільського району, осторонь від вище згаданих ТГ. ТГ збільшила свій рейтинг вдвічі +5 і з сумою в 10 балів також увійшла в 2023 році до групи ТГ високого рівня. Найбільше зростання в рейтингу серед ТГ Тернопільського району продемонструвала Білецька сільська ТГ, що розташована на північ від міста Тернопіль +12 балів. Станом на 2021 рік Білецька ТГ належала до групи ТГ низького рівня та мала всього 3 бали в рейтингу.

До групи оптимального рівня станом на 2021 рік в Тернопільському районі належало сім ТГ, станом на 2023 також сім ТГ. Задовільний рівень фінансової спроможності станом на 2021 рік мало 7 ТГ Тернопільського району, 5 з них підвищили свій рівень, одна залишилась в тій же групі і одна ТГ отримала зниження рівня. За даними на 2023 рік ТГ що мають задовільний рівень налічується 5. Скалатська міська ТГ єдина з ТГ яка залишилась на тому ж рівні в порівнянні з 2021 роком. Підволочиська селищна ТГ, є єдиною в даній групі в якій відбулося зниження рейтингу від 6 до 4 та опустилася з оптимального рівня на задовільний. Низький рівень фінансової спроможності станом на 2021 рік мали 4 ТГ Тернопільського району і кожна з них за аналізом даних за 2023 рік отримала підвищення в рейтингу. Групу ТГ з низьким рівнем фінансової спроможності станом на 2023 рік складають Іванівська та Козлівська ТГ.

На відміну від вищих рівнів де відбулися серйозні зміни, кількість та склад ТГ Тернопільського району, що належать до критичного рівня фінансової спроможності станом на 2023 рік залишилась незмінною порівняно це:

Залозецька селищна, Наріївська та Саранчуківська сільські ТГ. Кожна з названих ТГ станом на 2021 рік мала рейтинг -6 балів. А станом на 2023 рік -6 балів залишилося, Наріївська та Саранчуківська ТГ отримали погіршення до -7 та -8 відповідно.

В Чортківському районі станом на 2021 рік не було ТГ, що мали високий рівень фінансової спроможності. На оптимальному рівні перебували ТГ Гусятинська, Чортківська, Хоростківська та Трибухівська. За даними на 2023 рік всі вище згадані ТГ не погіршили свій рівень фінансової спроможності. Зниження на один бал відбулося в Хоростківській та Гусятинській ТГ та зростання на один бал в Трибухівській. Чортківська ТГ отримала зростання на 6 балів з 8 до 14 та вийшла на високий рівень. Також до високого рівня піднялася Білобожницька сільська ТГ, яка станом на 2021 рік перебувала у групі низького рівня, зростання відбулося на 15 пунктів з -3 до 12 (рис. 4.36).

Задовільний рівень фінансової спроможності станом на 2021 рік мали три ТГ Борщівська, Заводська та Скала-Подільська. Зміни не відбулися тільки щодо Заводської ТГ. Борщівська ТГ, отримала зростання та увійшла до складу ТГ оптимального рівня Скала-Подільська ТГ. Низький рівень фінансової спроможності станом на 2021 рік мало шість ТГ Чортківського району. З них на тому ж рівні залишились Монастириська ТГ. А Білобожницька ТГ піднялася на високий рівень. До критичного рівня, станом на 2021 рік належало 9 ТГ Чортківського району. Зберегли ті ж позиції із зростанням на 1 бал Золотопотіцька та Мельнице-Подільська ТГ. Також залишилась на низькому рівні Колиднянська ТГ з зростанням від мінус 7 до мінус 5. В інших шести ТГ, що належали до критичного рівня фінансової спроможності відбулося покращення з переходом на рівень вище.

Оцінка фінансової спроможності територіальних громад
Чортківського району Тернопільської області за підсумками 2023
року

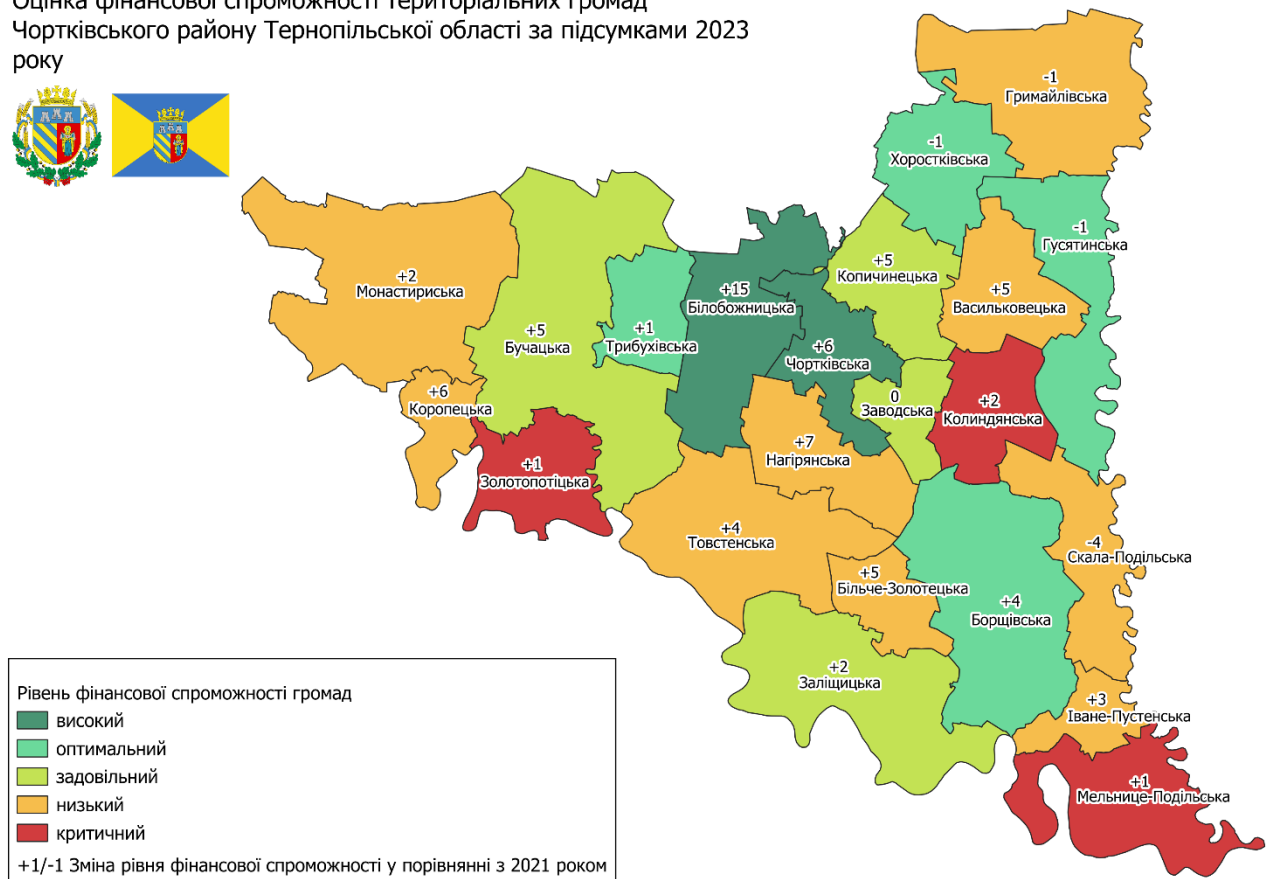

Рис. 4.36 Оцінка фінансової спроможності ТГ Чортківського району за підсумками 2023 року

Загалом, за вказаний період зниження показників фінансової спроможності відбулося чотирьох ТГ Гусятинській, Хоростківській та Гримайлівській, проте вони залишились на тому ж рівні, а найбільше погіршення відбулося в Скала-Подільській ТГ яка опустилася з задовільного на низький рівень.

Серед ТГ Кременецького району станом на 2021 рік жодна не перебувала на високому та оптимальному рівнях фінансової спроможності. Станом на 2023 рік дещо змінилася оскільки в усіх ТГ окрім Вишнівецької відбулося зростання (рис. 4.37).

Станом на 2021 рік, на задовільному рівні фінансової спроможності перебувала лише Кременецька ТГ району, за підсумками даних 2023 року вона отримала оптимальний рівень. На низькому рівні фінансової спроможності перебувало 5 ТГ які перейшли в групу задовільного рівня.

Оцінка фінансової спроможності територіальних громад
Кременецького району Тернопільської області за підсумками 2023 року

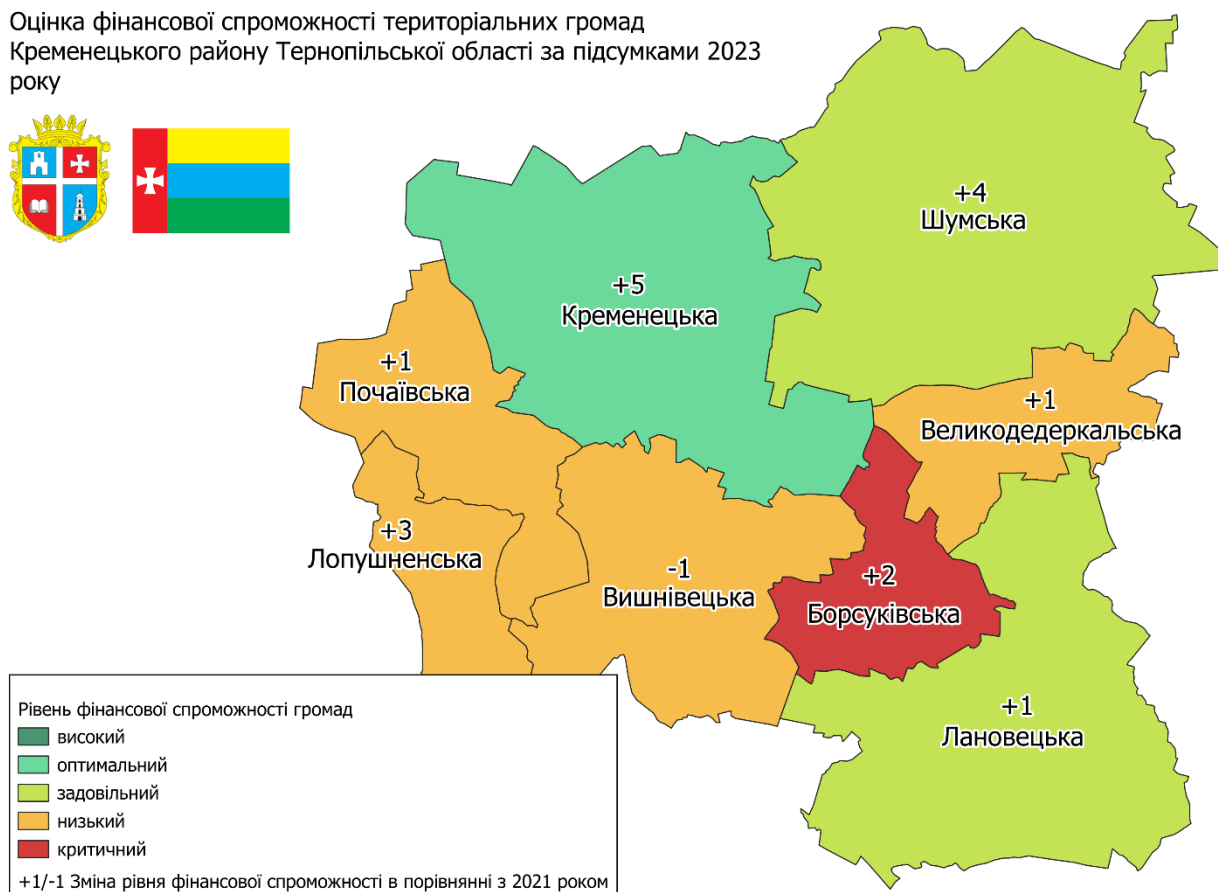

Рис. 4.37 Оцінка фінансової спроможності ТГ Кременецького району за підсумками 2023 року

У Великодедерекальській та Почаївській ТГ відбулося зростання на + 1 бал, але за підсумками 2023 року з рейтингом -2 вони залишились в групі низького рівня. У Вишнівецькій ТГ відбулося погіршення на 1 бал, з результатом -3 ТГ залишилась на низькому рівні фінансової спроможності. Критичний рівень фінансової спроможності станом на 2021 рік мали Лопушненська та Борсуківська ТГ. В обох ТГ відбулося покращення фінансових показників. В результаті Лопушненська ТГ піднялася на рівень, а Борсуківська з результатом -6 залишилась на критичному.

Отож, аналіз змін фінансової спроможності ТГ Тернопільської області за 2021-2023 роки виявив, що в більшості з них відбуваються постійні рухи до змін фінансової спроможності. Внаслідок чого можна судити про позитивні чи негативні тенденції викликані просторовими змінами, що відбулися в СР різних

рівнів. В загальному по області 42 ТГ, що становить 76% від загальної кількості ТГ спостерігається тенденція до підвищення рівня фінансової спроможності. В одинадцяти ТГ (20%) навпаки до зниження, ще в двох ТГ ніякі зміни не відбулися.

Зіставлення особливостей розвитку транспортної інфраструктури з показниками фінансової спроможності громад дає можливість стверджувати про їхню пряму залежність. Натомість рівень розвитку освітньої та медичної сфери не має прямого впливу на фінансову спроможність громад (Додаток Т). Зіставивши показники рівня фінансової спроможності із даними про функціональні типи центрів громад та видами діяльності, що приносять громадам найбільший дохід, виявлено, що найвищий рівень фінансової спроможності мають громади з багатогалузевою спеціалізацією (Додаток У).

Виявлення відповідних закономірностей зумовлює необхідність розробки індивідуального комплексу заходів, спрямованих на усунення виявлених конкретно виявлених проблем характеризують фінансово слабкі ТГ.

Висновки до розділу 4

Встановлено, що опорний каркас розселення області має радіально кільцеву конфігурацію яка сформована за рахунок ролі м. Тернопіль що є АЦ, а також ядром обласної СР, до якого сходяться радіальні магістралі, що з'єднують його з іншими обласними центрами в напрямку з півночі на південь та з заходу на схід. Встановлено прямий зв'язок між проходженням шляхів сполучення та густотою розміщення населення. Окрім м. Тернополя значними ядрами притягання населення виступають ядра колишніх міжрайонних систем розселення Чортків та Кременець. Наступний рівень зазвичай складають населені пункти колишні центри районів особливо через які проходять важливі транспортні магістралі.

Встановлено безпосередній зв'язок між транспортною інфраструктурою та рівнем соціально-економічного розвитку громад, особливо сільських, що

знаходяться на периферії області чи окремого району. Досліджено особливості соціальної інфраструктури, а саме мережу освітніх та медичних закладів та виявлено громади з позитивними характеристиками та ті які потребують дій щодо покращення існуючої ситуації.

Проаналізовано просторовий розподіл пам'яток культурної спадщини та природно-заповідних територій в межах ТГ, як умови та можливостей для розвитку туристичної галузі на різних рівнях. Оскільки відповідний значний потенціал області практично не використовується на всіх рівнях.

Також проаналізовано фінансову спроможність ТГ, як результат впливу сучасних трансформаційних процесів та просторових змін у СР та встановлено, що ця спроможність має вектор спадання від центру обласної СР – міста Тернопіль, до периферійних ТГ. Простежується безпосередній прямий зв'язок функціональних типів центрів громад а також багатoproфільність галузевої структури з рівнем соціально-економічного розвитку громади.

Відповідно до вище сказаного, виділені нами проблемні у розвитку громад та переформатуванні систем розселення можуть лягти в основу при складанні як для покращень на локальному рівні так і для майбутніх перспективних програм регіонального розвитку.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі здійснено всебічне дослідження трансформаційних процесів Тернопільської обласної системи розселення, її функціонування та впливу на просторовий розвиток транспортної мережі, соціальної інфраструктури, культурної спадщини та розвитку туризму, фінансової спроможності громад та інших аспектів соціального та економічного становлення області.

Проведене дослідження трансформаційних змін у Тернопільській обласній системі розселення в умовах децентралізації, дало можливість зробити ряд висновків теоретичного та прикладного характеру:

1) У суспільно-географічних дослідженнях оперують поняттями «розселення населення» та «система розселення» між якими існує чітка відмінність. Узагальнивши різні підходи до вивчення цих понять як підсумок можна сформулювати відповідні визначення. Якщо розселення населення - це розміщення населення по території загалом та по населених пунктах, й відповідно його наукове дослідження передбачає вивчення територіальних особливостей та часових змін у розподілі мешканців по території, що безумовно є важливим при суспільно-географічному дослідженні. То система розселення – це мережа міських та сільських населених пунктів розміщених в межах певної території, різних за величиною та функціональною спеціалізацією, котрі об'єднані функціональними зв'язками та спільною логістичною інфраструктурою, а її дослідження передбачає вивчення перерозподілу мешканців поміж цих поселень, умов життєдіяльності населення у цих поселеннях, та головне – зв'язків, що їх поєднують у систему. Вивчення систем розселення передбачає врахування комплексного суспільно-географічного підходу до функціонування поселень у системі та зв'язків, що виникають між ними відповідно до виконуваних функцій.

Україна із становленням незалежності отримала у спадок сформовану систему розселення національного рівня із напівзруйнованими системо-формуючими зв'язками та яка потребувала узгодження із

загальноєвропейськими принципами просторового розвитку. У даному контексті в державі було підготовлено та впроваджено адміністративно-територіальну реформу, котра передбачала укрупнення адміністративних районів та утворення громад. Відповідно із внесеними змінами у структурі національної системи розселення передбачаються зміни, що пов'язані якраз із трансформацією адміністративно-територіальних одиниць. Так зникають системи розселення локального рівня міжрайонного та кущового типів, натомість навколо їх же ядер, практично в тих же межах розвиватимуться системи розселення із старими назвами – районні та первинні локального рівня. Районні системи розселення знаходяться в межах адміністративного району з ядром системи розселення центром адміністративного району, та первинні в межах громад ядром є центри громад. Однак внаслідок виникнення нових функцій у поселеннях, а відповідно й руйнації старих зв'язків та формуванням нових, ми наразі спостерігаємо формуванні нових систем розселення.

2) В процесі дослідження виявлено що система розселення Тернопільської області пройшла складний історичний розвиток від появи, близько 230 тис. років тому, перших людей і до сьогодення. Заселення краю відбувалося від берегів Дністра й у північному напрямку. Формування та розвиток поселенської мережі істотно залежали від природних умов та ресурсів території. Сприятливі кліматичні умови, наявність родючих ґрунтів, достатня кількість опадів, густа мережа річок сприяла господарській діяльності та заселенню території. Роль природних переумов у заселенні регіону дослідження простежується у їх топографічному розташуванні та планувальній структурі. Найстарішими поселеннями на території Тернопільщини відповідно до перших письмових згадок датується XI століттям. Протягом наступних періодів кількість поселень на досліджуваній території постійно збільшувалась. Загалом, найбільше зростання кількості поселень на території Тернопільщини відбувалося в період з XV-XVI століття, виникло 67,4% від загальної кількості всіх поселень. Однак найбільший вплив на сучасну поселенську мережу мали історичні події XX та початку XXI століття. Значних руйнувань та істотного зменшення чисельності

населення область зазнала під час I та II Світових війн, а також в результаті репресій та депортацій українського населення сталінським режимом. У XXI столітті значний вплив мали економічна криза та російська агресія, в результаті яких в область прибула значна кількість внутрішньоопереміщених осіб, а частина місцевих жителів виїхала за межі України.

Формування поселенської мережі істотно залежить від демографічних чинників та процесів. Для Тернопільської області загалом притаманне істотне скорочення чисельності населення особливо в сільській місцевості. Винятком із загальної тенденції становить тільки обласний центр м. Тернопіль та прилеглі територіальні громади, які є вагомим чинником «притягання» населення із сусідніх населених пунктів. Значний вплив на формування чисельності населення в системах розселення та їх розвиток мають статеві-вікова структура, природний та механічний рух населення. За досліджуваний період часу дані процеси переважно негативно впливали на розвиток систем розселення.

3) Врахувавши особливості рельєфу та густої річкової сітки території Тернопільської області, було виявлено, що переважаючим топографічним типом в області є долинно-прирічковий (75% поселень), зростання частки даного топографічного типу відбувається з півночі на південь від 60,3% на півночі в Кременецькому районі до 81% в Чортківському районі, де зосереджена густа мережа річок, що є північними притоками річки Дністер. На яружно-балковий та привододільний топографічні типи поселень припадає 12 та 13% відповідно. Провівши типізацію поселень за планувальною структурою виявлено, що основними планувальними формами поселень області є лінійно-розгалужені та багаторядні планувальні форми, вони зазвичай приурочені до річкових долин, та знаходяться на місцевості долинно-річкового типу. Розглянувши основну спеціалізацію та функції які виконували поселення за період свого існування на основі опрацювання історичних джерел встановлено, що найпоширенішим генетично-функціональним типом поселень були «сільські поселення землеробської спеціалізації», поширеними також були поселення «оборонно-торгівельного типу» що характерне здебільшого для міст та містечок. Як в час

свого заснування так і в сучасний період кожен населений пункт виконував ряд функцій які вирізняють його, приваблюючи мігрантів та зумовлюючи формування демографічного потенціалу. Багато поселень змінили свої функції впродовж свого історичного розвитку. Від оборонних й торгових до сільськогосподарських та транспортних, від промислових до адміністративних та сільськогосподарських. На сучасному етапі більшість міських населених пунктів є багатофункціональними виконуючи в залежності від їх розмірів статусу та територіального розміщення вони можуть виконувати культурно-освітні, соціально-побутові торговельно-розподільчі, транспортні функції. Усі міські поселення області також виконують адміністративні функції оскільки стали центрами територіальних громад. Сільські поселення області переважно мають аграрну спеціалізацію, більш значні з них окрім цього також можуть мати у своєму складі підприємства кількох галузей промисловості, а центри сільських громад також виконують адміністративні функції.

4) До початку запровадження реформи АТУ у 2014 році у Тернопільській області чітко виділялася однойменна система розселення субрегіонального рівня із ядром містом Тернополем, три локальних системи розселення міжрайонного рівня (Тернопільська, Чортківська та Кременецька), 17 районних систем розселення та близько 57 кущових. Зміни у адміністративно-територіальному устрої регіону дослідження призвели до руйнування існуючих системоформуючих зв'язків, а відповідно й до зникнення систем розселення які функціонували на їх основі. В результаті в межах обласної системи розселення формуються три районні системи розселення із ядрами – колишніми містами обласного значення, а на сьогодні адміністративними центрами однойменних новостворених районів. Також маємо 55 первинних систем розселення локального рівня, більшість з яких сформувалися навколо ядер колишніх кущових систем розселення. Таким чином спостерігаємо скорочення ієрархічного ряду систем розселення локального рівня із чотирьох (міжрайонного, районного, кущового, первинного) до двох (районного, первинного). В межах Тернопільської обласної системи розселення

спостерігаються диспропорції у чисельності, густоті населення, в кількості населених пунктів по ТГ, тощо. Найбільш густонаселеними є, Тернопільська, а також громади розміщені в приміській зоні міста Тернополя. У Чортківському районі виділяється Чортківська. В Кременецькому – Почаївська та Кременецька громади. Смуга з найбільш заселених громад чітко проходить через центральну частину області з півночі на південь вздовж осі розселення. Міське розселення підкреслює лінійно вузловий стрижень розвитку Тернопільської обласної системи розселення. Натомість периферійні громади вирізняються диспропорціями у густоті населення та людності поселень.

5) Визначальними умовами створення нових адміністративних одиниць, так і розвитку систем розселення, окрім власне поселенської мережі та населення яка її замешкує, є транспортна мережа – як той елемент який забезпечує зв'язки у системі, та соціально-економічні особливості поселень – які й формують функціональний тип поселення, а відповідно й забезпечують формування між поселенських зв'язків, та сприяє їхньому розвитку. Саме транспортна мережа формує опорний каркас розселення. Опорний каркас розселення Тернопільської області, що має радіально-кільцеву структуру в центрі якої знаходиться м. Тернопіль. Магістральні сполучення в радіальному напрямку розходяться з півночі на південь, а також з заходу на схід та з'єднують Тернопіль, Кременець та Чортків стали ядрами однойменних систем розселення районного рівня, та іншими обласними центрами. Встановлено безпосередній зв'язок між транспортною інфраструктурою та рівнем соціально-економічного розвитку громад. Дослідження особливостей соціальної інфраструктури, а саме мережі освітніх та медичних закладів, показало наявні значні диспропорції у доступності населення до даних видів послуг. Виявлено громади з позитивними характеристиками (Тернопільська, ВеликоБерезовецька, Білецька, Чортківська, Теремовлянська, Великогаївська та інші) та ті які потребують вжиття заходів щодо покращення існуючої ситуації (Мельнице-Подільська, Колидниська, Борсуківська, Нараївська, Залозецька та інші). Часто громади, що мають високий рівень фінансової спроможності потребують покращення ситуації в соціальній

сфері зокрема в освітній та медичній галузях. Проаналізувавши просторовий розподіл пам'яток культурної спадщини та природно-заповідних територій в межах ТГ, виявлено значний потенціал для розвитку туристичної галузі на різних рівнях. Але з аналізу структури доходів за галузями господарської діяльності громад виявлено, що відповідні кльтурно-туристичні та природно-рекреаційні ресурси області практично не використовуються.

Проаналізувавши показники рівня фінансової спроможності ТГ, як результат впливу сучасних трансформаційних процесів та просторових змін у СР встановлено, що ця спроможність має вектор спадання від центру обласної СР – міста Тернопіль, до периферійних ТГ. Простежується безпосередній прямий зв'язок функціональних типів центрів громад, а також багатoproфільність галузевої структури з рівнем соціально-економічного розвитку громади.

б) У ході дослідження було визначено ряд ключових проблем, що впливають на ефективність функціонування системи розселення на різних рівнях, зокрема: демографічна криза та негативні міграційні процеси, особливо в сільській місцевості, що зумовлено в першу чергу відсутністю можливостей працевлаштування та належного рівня оплати праці; нерівномірний розвиток територій, що особливо проявляється в порівнянні міських та приміських з периферійними особливо сільськими громадами області; однопрофільність функціональної спеціалізації як окремих сільських поселень так і цілих громад; недостатній рівень розвитку інфраструктури особливо мережі шляхів сполучення, а як наслідок доступності до основних об'єктів соціальної інфраструктури, що знаходяться поза межами окремого населеного пункту чи ТГ; вплив військових дій РФ та нагальна потреба в розміщенні та забезпеченні соціальної підтримки ВПО; неналежне або ж практично відсутнє використання значного туристично-рекреаційного потенціалу на всіх рівнях системи розселення.

Загалом ефективне функціонування систем розселення можливе лише за умови комплексного підходу до їх розвитку, що включає стратегічне планування, модернізацію інфраструктури, підтримку місцевих громад та

бізнесу, а також ефективну співпрацю між державними та місцевими органами влади. Ключовими напрямками для покращення ситуації є: оптимізація адміністративно-територіального управління; стимулювання економічного розвитку громад; покращення транспортної інфраструктури, а відповідно і транспортної доступності до об'єктів соціальної сфери; усунення виявлених диспропорцій в освітній та медичній сферах особливо щодо рівномірного розподілу та забезпеченістю відповідними послугами; сприяння розвитку туристичної інфраструктури оскільки переважна більшість ТГ володіє значними культурно-історичними та природно-рекреаційними ресурсами; підтримка на рівні громад працівників представників медичної та освітньої галузі; розвиток житлової інфраструктури ВПО; посилення фінансової підтримки місцевих ініціатив особливо в сільській місцевості щодо збільшення кількості робочих місць. Успішна реалізація цих заходів сприятиме стабільному розвитку ТГ, підвищенню якості життя населення та збалансованому розвитку системи розселення на всіх рівнях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Bergmann L. (2018). William Wheeler Bunge: Radical Geographer (1928–2013). *Annals of the American Association of Geographers*. № 108. (p. 291–300).
2. Ebenezer Howard. *Garden Cities of To-Morrow* (London, 1902. Reprinted, edited with a Preface by F. J. Osborn and an Introductory Essay by Lewis Mumford. (London: Faber and Faber, [1946]: (p. 50-57, 138- 147).
3. Feingold D., Koop S. H. A., Van Leeuwen K. (2017). The city blueprint approach: Urban water management and governance in cities in the U.S. *Environmental Management*. No61(7566). Springer Puplicsher. (p. 9–23).
4. Glasmeier A. (1999). Territory-based regional development policy and planning in a learning economy: The case of ‘real service centers’ in industrial districts. *European Urban and Regional Studies*. № 6. (p. 73–84).
5. Gromada.info — Портал об’єднаних громад України Portal URL: <https://gromada.info/> (дата звернення: 16.03.2023).
6. Hettne B. (1196) Globalization, Regionalism and the Europeanization of Europe *Politeia*. № 3. (p. 106-112)
7. Isard, W. (1960). *Methods of Regional Analysis: an Introduction to Regional Science*. NEW YORK. p. 330
8. Lane, M. B. (2005). Public participation in planning: An intellectual history. *Australian Geographer*. № 36.3. (p. 283–299).
9. Loibl ,W., Etminan, G., Gebetsroither-Geringer, E., Neumann, H.-M. and Sanchez-Guzman, S. (2018). Characteristics of urban agglomerations in different continents: History, patterns, dynamics, drivers and trends. In (Ed.), *Urban Agglomeration*. IntechOpen. Religion and Urban Planning: Challenges and Possibilities Berkley Forum.
10. Niemets, K., Kravchenko, K., Mazurova, A., Sehida, K., Lurie, A. (2018). Система розселення регіону як основа формування полюсів росту (на прикладі Харківської області). *Часопис соціально-економічної географії*. (24). (с. 39-46).

11. Schwirian, K. P. (2017). Ecological models of urban form: Concentric zone model, the sector model, and the multiple nuclei model. *The Blackwell Encyclopedia of Sociology*.
12. Zayachuk M.D., Kostashchuk I.I., Darchuk K.V., Bilous Yu.O. (2021) Geoinformation technologies as a basis for research of the optimal location of general secondary education institutions (on the example of Chernivtsi city territorial community). *Journal of Geology, Geography and Geoecology*. Vol. 30 №2. (p. 389-401).
13. Альтгайм, Л. (2005). Типологія сільських поселень Хмельницької області за людністю. *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія: Географія*. №1. (с. 87-93).
14. Анісімова, Г.М., Максимова, Є.М. (1993). Особливості розвитку територіальних систем розселення в Західному регіоні України. *Проблеми соціально-економічної географії Західного регіону України*. Київ. (с. 66-76).
15. Артюх, Л.Ф., Балушок, В.Г., Болтарочич, З.Є. (1994). Поділля. *Видавництво НКЦ «Доля»*. 504 с.
16. Ауліх, В. В. (1972). Зимнівське городище – слов'янська пам'ятка VI–VII ст. н. е. Київ: *Наук. Думка*. 124 с.
17. Баженов, Л.В. (1993). Поділля в працях дослідників і краєзнавців XIX-XX ст.: Історіографія. Бібліографія. Матеріали. Кам'янець-Подільський. 480 с.
18. Баженов, Л.В., Винокур, І.С., Гуменюк, С.К. (1990). Нариси історії Поділля. Хмельницький.: *Облполіграфвидав*. 327 с.
19. Бігус, М., Ягодинська, М. (2008). Пам'ятки археології [Текст]. *Тернопільський енциклопедичний словник : у 4 т. Тернопіль. Т. 3 : П - Я*. с. 20.
20. Білокриницький С., Дарчук К., Степанченко А. (2022). Геодезичне забезпечення Тернопільської області. *Науковий вісник Чернівецького університету. Географія*. Вип. 838. (с. 5-12).
21. Богорад, Д.І. (1964). Районна планіровка в Українській РСР і географія. *Прикладні питання географії Української РСР*. Київ : *Наукова думка*.

22. Буличева, А.П. (1998). Особливості формування і розвитку Київської регіональної системи розселення. Автореферат дис.... канд. геогр. наук. Київ. 19 с.
23. Вавринчук, М. (2003). Результати перепису населення дають нам шанс. Тенденції етнодемографічного розвитку України: міфи і реалії. Віче. №6. (с. 38-41).
24. Влах, М.Р., Слащук, А.М., Поручинський, В.І. (2007). Поняттєво-термінологічна система розселення населення обласного регіону України. Науковий вісник Волинського національного університету ім. Л.Українки. Географічні науки. №2. (с. 98-105).
25. Волинець, Л.С. (1999). Демографічна політика України в період становлення державності. Автореф. дис.....канд. політик. наук: 23.00.02. Одеса. 22 с.
26. Гаврилюк, О. (2010). Давньоруський археологічний комплекс Х–ХІІІ ст. поблизу села Антонівці Шумського району Тернопільської області. Археологічні студії. Інститут археології НАН України, Буковинський центр археологічних досліджень при Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича. Київ–Чернівці: Зелена Буковина. Вип. 4. (с. 202–237).
27. Гладкий, О. (2014). Міські системи розселення: становлення та структура. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Географія, (1), (с. 16-22).
28. Гнатченко, Є. Ю. (2019). Економіка містобудування: конспект лекцій для студентів денної та заочної форм навчання освітнього рівня «магістр» за спеціальністю 192 – Будівництво та цивільна інженерія, освітня програма «Міське будівництво та господарство». Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. 86 с.
29. Гнатюк, І. (1998). Стежки-дороги: Спогади. Дрогобич: Відродження. (с. 18).
30. Головне управління статистики у Тернопільській області. (дата звернення: 14.02.2023). Назва звіту. <http://www.te.ukrstat.gov.ua>.

31. Гончар, І.А. (2003). Побудова таблиць дожиття (смертності) населення з використанням методу пересування вікових груп. Статистика України. №3. (с. 12-17).
32. Грицевич, В.С. (2000). Відтворювальний потенціал трудових ресурсів регіону (математико-географічний аналіз на матеріалах Львівської області). Автореф.дис... канд.геогр. наук зі спеціальності економічна та соціальна географія 11.00.02. Львів. 19 с.
33. Громадська організація «Інститут молоді». [Електронний ресурс] (дата звернення: 20.04.2023). URL: <https://inmol.org/stat/children-count-tp/>
34. Гуцал, П.З. (2016) ТЕРНОПІЛЬСЬКА ОБЛАСТЬ. Енциклопедія історії України [Електронний ресурс] (дата звернення: 5 травня 2023). URL: http://www.history.org.ua/?termin=Ternopilska_oblast (останній перегляд: 17.08.2024)
35. Даймонд, Дж. (2009). Зброя, мікроби і харч. Витоки нерівностей між народами. Київ.
36. Данилюк, А. (1990). Подоляни. Наука і суспільство. №5. с. 32.
37. Данілова, О., Заблотовська, Н., Салій, М. (2022). Значення природних умов у формуванні поселенської мережі Тернопільської області. «Професор Юрій Полянський: від плакорів Поділля до засніжених Анд»: матеріали Всеукраїнського онлайн-семінару, приуроченого 130-річчю з дня народження географа, геолога, археолога Полянського Юрія Івановича (27-28 травня 2022 р.). Тернопіль: Вектор, (с. 139-143). http://dspace.tnpu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/26290/1/Konf_Poljanskuy_2022.pdf
38. Джаман, Я., Джаман, В. (2024) Географія внутрішньо переміщених осіб у західному регіоні України: обсяги, напрямки, наслідки, проблеми. Науковий вісник Чернівецького університету : Географія. №847. (с. 125-134). (фахове видання категорії «Б»).

39. Джаман В., Мельник А., Джаман Я. (2023). GIS-Based Mapping of Spatial Specificities of Population Migrations in War-Time Ukraine. Науковий вісник Чернівецького університету : Географія. № 845. (р. 20-28).
40. Джаман В. О., Джаман Я. В. (2024). Географія міграцій населення України: наслідки російської агресії / Geography of Migrations in Population of Ukraine: Consequences of Russian Aggression. Український географічний журнал. № 1. (с. 40–48).
41. Дем'янчук, Петро Михайлович, and Заставецька, Леся Богданівна (2020). «Природний рух населення Тернопільської області».
42. Департамент архітектури, містобудування, житлово-комунального господарства та енергозбереження Тернопільської обласної державної адміністрації. [Електронний ресурс] URL: <https://architecture.te.gov.ua/rozvitok-miscevogo-samovryaduvannya/dani-pro-teritorialni-gromadi-oblasti-test/>
43. Департамент освіти і науки Тернопільської ОДА офіційний сайт. [Електронний ресурс] (дата звернення: 10.01.2023). URL: <https://oblosvita.te.ua/news/reformuvannia-osvity>
44. Департамент охорони здоров'я Тернопільської облдержадміністрації. Мережа закладів. [Електронний ресурс] URL: <https://uofter.gov.ua/ua/44-merezha-zakladiv-pro-upravlinnya>.
45. Державна служба статистики України, головне управління статистики у Тернопільській області. [Електронний ресурс] (дата звернення: 1.03.2023). URL: <https://www.te.ukrstat.gov.ua/statinfoNM.html>.
46. Державний архів Тернопільської області (ДАТО). Ф. 319. Оп. 4. Спр. 21. Арк. 5-7.
47. Державний реєстр нерухомих пам'яток України. (2024). Міністерство культури та інформаційної політики України. Київ. [Електронний ресурс] (дата звернення: 08.08.2024). URL: <https://mcip.gov.ua/kulturna-spadshchyna/derzhavnyy-reiestr-nerukhomykh-pam-iatok-ukrainy>.

48. Дехтяренко, Ю.Ф., Гринчук, Н.М. (2003.) Демографічна ситуація як індикатор ефективності розвитку регіону (на прикладі м. Києва). Статистика України. №3. (с. 22-26).
49. Джаман, В.О. Демогеографічна характеристика східного регіону України. Вісник Харківського національного університету №704. (с. 18-19).
50. Джаман, В. О. (2003). Регіональні системи розселення: демографічні аспекти. Чернівці : Рута. 392 с.
51. Джаман, В.О. (2001). До проблеми оцінювання впливу природно-ресурсних можливостей території та регіональні особливості розселення. Економічна та соціальна географія: Наук.зб. Вип. 51. Київ. (с. 41-52).
52. Джаман, В.О., Кривицька, Н.В. (2002). Вплив природно-ресурсного потенціалу території на розселення Хмельницької області. Науковий вісник Чернівецького університету. Випуск 158. Серія: Географія. Чернівці: Рута. (с. 119-124).
53. Джаман, М. О., Єрмаков, В.В. (2009). Ретроспективні особливості формування системи розселення на території історико-географічного краю Полтавщини. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Географія. Вінниця. Вип. 18. (с. 160-170).
54. Дія, Перелік закладів загальної середньої та дошкільної освіти. [Електронний ресурс] (дата звернення: 08.12.2022). URL: <https://data.gov.ua/dataset/bd70757a-ab49-46be-a650-608a9b3bd7b1>.
55. Доценко, А. І. (2001), Районування розселення як проблема удосконалення його територіальної організації. Український географічний журнал. №1. (с. 16-21).
56. Доценко, А.І. (1994). Регіональне розселення: проблеми і перспективи. Київ : Наукова думка. 195 с.
57. Доценко, А.І. (2010). Територіальна організація розселення (теорія та практика: монографія). НАН України, Рада по вивч. продукт. сил України. Київ : Фенікс. 208 с .

58. Дудник, І.М., Панасенко, Т.В. (1996). Низова демографічна система Полтава : ОГТ. 196 с.
59. Дьомін, М., Сингаївська, О. (2008) Методологічне визначення фундаментальних понять теорії містобудування. Досвід та перспективи розвитку міст України : [зб. наук. праць]. №14. (с. 50-61).
60. Єдина державна електронна база з питань освіти, Реєстр суб'єктів освітньої діяльності, Заклади загальної середньої освіти, Тернопільська область. [Електронний ресурс] URL: <https://registry.edbo.gov.ua/schools/61/>
61. Жупанський, Я.І., Сухий, П.О. (1997). Соціально-економічна картографія: підручник для студентів географічних, топографо-геодезичних, економічних спеціальностей ВУЗів. Вид. 2-ге. Тернопіль : Астон. 274 с.
62. Заблотовська, Н. (2008). До питання про вплив природних умов на розміщення населених пунктів (на прикладі поселенської мережі Хмельницької області. Часопис соціально-економічної географії. Випуск 5 (2). Харків. (с. 212.
63. Заблотовська, Н., Данілова, О., & Салій, М. (2022). Особливості розселення населення Тернопільської області в контексті нового адміністративно-територіального устрою. Часопис соціально-економічної географії, 32, (с. 52-60).
64. Заблотовська, Н.В. (2009). До питання про демогеографічні перспективи сільських поселень Хмельницької області. Українська історична географія та історія географії в Україні: матеріали міжнародної наукової конференції (7-8 жовтня). Чернівці : Рута. (с.71-72).
65. Заблотовська, Н.В., Левіцька, І.В. (2013). Сучасні особливості формування та розвитку Хмельницької міжрайонної системи розселення. Науковий вісник Чернівецького університету. Географія, 672-673, 92-94.
66. Заблотовська, Н.В., Салій, М.В. (2021). Структурні зміни в Тернопільській субрегіональній системі розселення у період адміністративно-територіальної реформи. Географічні діалоги на перехресті практики і теорії: збірник матеріалів І Регіональної науково-практичної конференції Івано-Франківськ: ПРІНТ-ДІАС. (с. 19-21).

67. Заблоцький, Б.Ф. (2008). Регіональна економіка: Навч. посібник.- Львів:» Новий світ-2000». 546 с.
68. Задорожній, В.Є. (1989). Товарне виробництво і торгівля на західно-українських землях (кінець XVIII – перша пол. XIX ст.). Львів: Вища шк. Вид-во при Львів. ун-ті. 152 с.
69. Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» (Відомості Верховної Ради (ВВР) № 13, ст.91). [Електронний ресурс] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text>. (2015).
70. Закон України про "Про повну загальну середню освіту" (Відомості Верховної Ради (ВВР), № 31, ст.226) зі змінами. [Електронний ресурс] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>. 2020.
71. Закон України про децентралізацію. [Електронний ресурс] URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JG2LP00C?an=6>.
72. Заставецька, Л. Б. (2013). Системи розселення і геопросторові проблеми вдосконалення адміністративно-територіального устрою України: Монографія. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка.
73. [Заставецька, Л. Б. \(2013\).](#) Сучасна геопросторова організація обласних систем розселення України. [Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. : Географія.](#) № 2. (с. 61-68).
74. Заставецька, Л. Б. (2020). Механічний рух населення; Етнічний склад населення; Розселення населення.
75. Заставецька, Л. Заставецький, Т. (2008). Кластерний підхід у формуванні нових локальних систем розселення. Історія української географії : всеукраїнський науково-теоретичний часопис, редкол.: О. І. Шаблій, О. В. Заставецька, Я. І. Жупанський [та ін.]. Тернопіль : Підруч. і посіб. (с. 100-102).
76. Заставецька, О.В. (1997). Комплексний економічний і соціальний розвиток території: теоретичні і методичні основи досліджень : монографія. Тернопіль, 233 с.

77. Заставецький, Б.І. (1981). Вивчення територіальних систем розселення в курсі географія населення": методичні рекомендації для студентів педінститутів спеціальності «Географія і біологія». Тернопіль. 29 с.

78. Заставецький, Б.І., Заставецький, Т.Б. (1998). Основні напрямки географічних досліджень міських поселень України в другій половині ХХ століття. Регіональні аспекти розвитку і розміщення продуктивних сил України. Вісник наукових праць кафедри управління трудовими ресурсами і розміщення продуктивних сил ТАНГ. Тернопіль, «Економічна думка». (с. 185-90.)

79. Заставецький, Б.І., Заставецький, Т.Б. (2004). Географія населення України. Бібліографічний покажчик: навчальний посібник. Тернопіль. 96 с.

80. Заставецький, Т. (2005). Система міських поселень агропромислового регіону в умовах трансформації суспільства: монографія. Тернопіль: ВВ ТНПУ. 160 с.

81. Заставний, Ф. (2003). Всеукраїнський перепис населення: аналіз і оцінка. Розбудова держави. №5-8. (с. 45-57).

82. Заставний, Ф.Д. (1994). Географія України: у 2-х книгах. Львів : Світ. 472 с.

83. Заставний, Ф.Д. (2001). Демографічна ситуація в Україні. Географія та основи економіки в школі. - № 1. (с. 39-40).

84. Здоровцов, О.І. (2001). Демографічна ситуація у сільській місцевості України і державні заходи щодо її поліпшення. Економіка АПК. №9. (с. 113-119).

85. Зінченко, А. (1998). Поділля: навчальний посібник з історії рідного краю. РВЦ «Проза», Київ. 209 с.

86. Злочини комуністичної Москви в Україні в літі 1941 року. Нью-Йорк: Пролог, 1960. (с. 17).

87. Івченко, А. (1999). Міста України: довідник. Київ : НВП «Картографія». 136 с.

88. Івченко, А. (2000). Містечка України: довідник. Київ : НВП «Картографія». 184 с.

89. Інформаційний портал «Децентралізація». [Електронний ресурс] (дата звернення: 10.04.2023). URL: <https://decentralization.gov.ua/>
90. ІСУО Україна [ДОН Тернопільської ОДА](#). [Електронний ресурс] (дата звернення: 10.02.2023). _____ URL: <https://new.isuo.org/authority/view?authorityId=193>.
91. Каталог медзакладів Тернопільська область. (дата звернення: 1.04.2023). [Електронний ресурс] URL: <https://micto.ua/ternopilska-obl-r910/>
92. Качан, Є.П., Царик, Т.Є., Ткач, Д.В. (2005). Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка : навч.посібник. К:Видавничий дім «Юридична книга». 704 с.
93. Козинець, С.В. (2003). Особливості дослідження регіональної системи міських поселень Дніпропетровської області. Укр. геогр.журнал. №1. (с. 40-44).
94. Косташук, І. І., Білоус, Ю. О., Миколаюк, А. О., & Микитюк, В. В. (2017). Соціально-економічні диспропорції об'єднаних територіальних громад Чернівецької області: суспільно-географічний аналіз. Фізична географія, 64. https://geo.chnu.edu.ua/media/hfvbzodo/visnyk_chnu-785-2017.pdf#page=64
95. Косташук, І., Кривицька, Н. (2004). Порівняльна характеристика систем розселення Карпато-Подільського регіону (на прикладі Чернівецької та Хмельницької областей). Науковий вісник Чернівецького університету. - Випуск 220. Серія географія. Чернівці: Рута. (с. 194-202).
96. **Косташук, І.І., Клепиковський, Д.О., Ячнюк, М.О.** (2022). Географічні особливості формування локальних систем розселення в умовах децентралізації (на прикладі Чернівецького району). *Věda a perspektivy*. №7 (14): (с. 273–284).
97. Крачило, М.П. (1992). Географія населення: навчальний посібник. Київ : НМК ВО. 180 с.
98. Кривицька, Н. (2005). Географічні особливості системи розселення Хмельницької області. Науковий вісник Чернівецького університету. Випуск 246. Серія географія. Чернівці: Рута. (с. 158-166).

99. Кривицька, Н. (2007). Історисні особливості освоєння території та виникнення поселень Центрального. Наукові записки Тернопільського державного педуніверситету ім. В.Гнатюка. Серія: Географія. №2. Тернопіль. (с. 21-26).
100. Круль, В. (2004). Ретроспективна географія поселень Західної України : монографія. Чернівці: Рута. 328 с.
101. Круль, Володимир Петрович (1999). Історична географія Західної України: збірник практичних і лабораторних робіт. Чернівці: Рута. 127 с.
102. Курач, Т.М. (2004). Картографічне дослідження динаміки демографічних процесів в Україні. Київ : ЗАТ «Інститут передових технологій». 70 с.
103. Курило, І. (1998). Демографічні студії. Економіка України. №11. (с. 91-92).
104. Курило, І.О. (1995). Регіональні особливості сучасної демоекономічної ситуації в Україні. Труди між нар конф. «регіональна політика України: концептуальні засади, історія, перспективи». – Київ. (с. 194-197).
105. Лейберюк, О. М. (2017). Транспортна доступність населення до центрів госпітальних округів (конкретний аналіз на прикладі Чернівецької обл.). Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Географічні науки», (7), (с. 62-68).
106. Мазур, Г. (1999). Політика радянської влади щодо населення Західної України в 1939–1941 рр.: суть і наслідки. Україна–Польща: важкі питання. Варшава. Т. 4. (с. 94–95).
107. Максимюк, О. (2000). Структурні зрушення у сільській поселенській мережі України. Україна: аспекти праці. №2. (с. 33-39).
108. Мальчикова, Д. С., Пилипенко, І. О., Нападовська, А. Ю. (2020). Використання рекреаційних ресурсів приморських територіальних громад у контексті сучасних суспільних і екологічних викликів. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Географічні науки. № 13. (с. 54-62).

109. Матейко, Роман, Мельничук, Богдан (2014). УГА на Тернопільщині. Тернопільщина: історією міст і сіл: у трьох томах. Том.1. Тернопіль : ТЗОВ «Терно-граф». 668 с.
110. Мельник А.А., Дарчук К.В., Сзкірка Л.П. (2023). Використання ГІС-технологій для аналізу геодезичного забезпечення території Дністровського району Чернівецької області. Науковий вісник Чернівецького університету : Географія. Вип. 842. (с. 57-65).
111. Мезенцев, К.В. (2005). Суспільно-географічне прогнозування регіонального розвитку: монографія. Київ : ВПЦ «Київ.ун-т». 253 с.
112. Міністерство освіти і науки України, Доступ до публічної інформації. [Електронний ресурс] __URL: <https://mon.gov.ua/ministerstvo-2/gromadskosti/dostup-do-publichnoi-informatsii-2>.
113. Мірко, Н., Старостенко, Г., Тарантул, Л. (1998). Демографічні процеси в регіонах України. Розбудова держави. № 5-6. (с. 42-50).
114. Мороз, С.А., Онопрієнко, В.І., Бортник, С.Ю. (1997). Методологія географічної науки: навч. посібник. Київ : Заповіт, 1997. 333 с.
115. Мохначук, С.С. (1970). До питання про генетичну типізацію міських поселень Волинської області. Економічна географія. Міжвідомчий науковий збірник. Вип. Київ : Вид-во КДУ. (с. 65-68).
116. Мохначук, С.С., Проценко, С.Д. (1992). Прогнозування чисельності та складк населення локальних демографічних систем. Екон. та соц. географія: Міжвід. наук. зб. Вип. 44. Київ. (с. 14-17).
117. Муромцева, Ю.І. (2006). Демографія: навчальний. Київ : Кондор. 300 с.
118. Нагірна, В.П. (2009). Територіальна структура господарства і розселення населення: ретроспектива і сучасні реалії. Укр. геогр. журн. № 1. (с. 36-41).
119. Наказ Міністерства охорони здоров'я України 28.10.2002 №385. [Електронний ресурс] _URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0892-02#n28>.

120. Некрилов, Д. (2006). Етапи формування поселенської мережі Луганської області. Історія української географії. Всеукраїнський науково-теоретичний часопис. Випуск 2 (14). Тернопіль: Підручники і посібники. (с. 41-44).

121. Немець,, Л.М., Заволока Ю.Ю. (2012). Навчально-методичний комплекс з курсу: «Основи соціальної географії». Харків. 108 с.

122. Остапенко П.О., Мальчикова Д.С., Пилипенко І.О., Мельничук А.Л., Остапенко С. О. (2023). Проєкт «Геоінформаційний портал Херсонської області»: ініціативи громадянського суспільства з підтримки регіонального розвитку / Project 'Kherson Region Geoinformation Portal': Initiatives of Civil Society to Support Regional Development. Український географічний журнал. № 1. (с. 54–66).

123. Оцінка фінансової спроможності територіальних громад за підсумками 2023 року, Портал «Децентралізація». [Електронний ресурс] _URL: <https://decentralization.ua/news/17881>

124. Паламарчук, М.М., Паламарчук, О.М. (1998). Економічна і соціальна географія України з основами теорії. Київ : Знання. 415 с.

125. Панасенко, Т.В. (1993). Демографічні проблеми на макрорівні та сучасні уявлення про низову демографічну систему. Сучасні проблеми географії населення в Україні. Луцьк. (с. 25-26).

126. Пандяк, І. Г. (2003). Сільське розселення Львівської області: особливості формування, структура та тенденції розвитку. Автореф. дис... канд. геогр. Наук спеціальності економічна і соціальна географія 11.00.02. Львів. 20 с.

127. Патон, Б.Є., Руденко, Л.Г. (2008). Національний атлас України. Київ : ДНВП Картографія. 604 с.

128. (2020). Перелік пам'яток культурної спадщини національного значення Тернопільської області. Тернопільський обласний центр охорони та наукових досліджень пам'яток культурної спадщини. Тернопіль, [Електронний ресурс] (дата звернення: 08.08.2024).____URL: <https://centr-pamiatok.te.ua/documents/reestri-ta-pereliki>

129. Палеха Ю.М., Мальчикова Д.С., Антоненко Н.В., Пилипенко І.О. (2023). Підходи до типізації територіальних громад в умовах збройної агресії росії проти України / Approaches to the Territorial Communities' Typification of Ukraine as a Result of the Russian Military Aggression. Український географічний журнал. No 4. (с. 36–43).
130. Периґа, М.О. (1996). Управління трудовими ресурсами: навчальний посібник. Львів: ЛБК. 432 с.
131. Перфільєв, Е.С., Короленко, Івлєва, І.Г. (1993). Відтворення населення республіки Крим заходи демографічної політики. Матеріали наукової конференції «Демографічна ситуація в Україні». Ч.2. Київ. (с. 17-18).
132. Перхач, О.Р. (1996). Деякі актуальні питання української геодемографічної термінології. Тези доп. 4-ї Міжнар. Наук. Конф. «Проблеми української науково-технічної термінології» Львів: Львівська політехніка. (с. 199-200).
133. Перхач, О.Р. (1999). Демогеографія регіону в умовах депопуляції населення (на матеріалах Львівської області). Автореф. дис... канд. геогр. наук спеціальності економічна і соціальна географія 11.00.02. Львівський держ. ун-т. Львів. с. 20.
134. Петриґа, М.О., Слівінська, Н.М. (1998). Територіально-галузеві аспекти управління трудовими ресурсами в регіонах України. Збірник наукових праць кафедри управління трудовими ресурсами й розміщення продуктивних сил ТАНГ. Тернопіль : «Економічна думка» (с. 215-222).
135. Петровський, О., Гаврилюк, О., Окаринський, В., Крочак, І. (2010). Тернопіль - Тарнорол: історія міста. – Тернопіль: Астон. 216 с.
136. Пилипенко, І.О., Мальчикова, Д.С. (2007). Методики суспільно-географічних досліджень (на матеріалах Херсонської області) : навчальний посібник. Херсон : ПП Вишемирський В.С. 112 с.
137. Пиріг, Л. (1998). Українське село крізь призму демографії. Розбудова держави. № 11-12. (с. 34-37).

138. Пістун, М.Д. (1996). Основи теорії суспільної географії. Київ : Вища школа. 231 с.
139. Пістун, М.Д., Проводар, Н.І. (1995). Макрогосподарське районування України. VII з'їзд Українського географічного товариства (Київ, 30 травня – 1 червня 1995р.). Київ : ІГУ. (с. 274-276).
140. Пітюренко, Ю.І. (1977). Розвиток міст і міське розселення в Українській РСР. Київ : Наукова думка. 205 с.
141. Попова, Т.В. (2002). Актуальні проблеми демографії на селі. Наук. вісн. Нац. аграр. ун-ту. Вип. 52. Київ. (с. 126-128).
142. Поповкін, В.А. (1993). Регіонально-цілісний підхід в економіці. Київ : Наукова думка. 219 с.
143. Порівняльний аналіз фінансової спроможності територіальних громад (на основі показників 2021 та 2023 років), Портал «Децентралізація». [Електронний ресурс] _URL: <https://decentralization.ua/news/18171>.
144. Постанова Верховної Ради України. Про утворення та ліквідацію районів. від 17.07.2020 р. № 3650. [Електронний ресурс] __URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=3650&skl=10.
145. Прибиткова, І. (1999). Сучасні міграційні процеси: теоретики-методологічні аспекти дослідження. Соціологія: теорія, методи, практика. №1. (с. 161-172).
146. Прибиткова, І. (2000). Демографічний розвиток України у 1990-х роках. Соціологія: теорія, методи, маркетинг. №3. (с. 69-85).
147. Прибиткова, І.М. (1995). Основи демографії. Київ : АртЕК. 254 с.
148. Приймак, В. (1999). Прогнозування чисельності населення працездатного віку з використанням коефіцієнтів статеві-вікової смертності. Вісн. Львів. у-ту. Сер. географія. Вип. 29. Львів. (с. 113-115).
149. Природно-заповідний фонд Тернопільської області. (2023) [Електронний ресурс] URL: <https://pzf.land.kiev.ua/pzf-obl-19.html>.
150. Пушкар, М.Г. (1998). До питання відтворення та використання трудових ресурсів в Україні. Збірник наукових праць кафедри управління

трудовими ресурсами і розміщення продуктивних сил ТАНГ. Тернопіль, Економічна думка. (с. 203-206).

151. Радіонова, Л. О. (2019). Соціологічні основи містобудування: курс лекцій для магістрів денної форми навчання спеціальності 191 – Архітектура та містобудування. Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. 134 с.

152. Рибак, І.В. (2004). Історія рідного краю новітньої доби. Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА. 120 с.

153. Рибачок, І.М. (1973). Вступ до економічної географії. Київ : Вища школа. 144 с.

154. Рогожин, О.Г. (2001). «Надсмертність» в Україні: регіональний аналіз і оцінка демографічних втрат. Екологія і ресурси: зб. праць Укр. ін-ту досліджень навколишнього середовища і ресурсів. Київ. (с. 137-148).

155. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333-р «Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні». [Електронний ресурс] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text>

156. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12.06.2020 р. № 724-р. Про визначення адміністративних центрів та затвердження територій територіальних громад Тернопільської області. [Електронний ресурс] (дата звернення: 10.04.2022). URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-viznachennya-administrativnih-a724>

157. Романець, О.Ф. (2000). Міграції та їх вплив на динаміку населення та трудових ресурсів обласного регіону: Автореф. дис... канд. геогр. наук: спеціальності економічна і соціальна географія 11.00.02 / Львівський нац. ун-т. – Львів., 20 с.

158. Романів, О., Федущак, І. (2002). Західноукраїнська трагедія 1941. Львів : Нью-Йорк. (с. 193–208).

159. Романів, О.Я. (2003). Медико-географічні основи здоров'я дитячого населення на матеріалах Хмельницької області). Автореферат дис. канд. геогр.

наук.: спеціальності економічна і соціальна географія 11.00.02 (Львівський університет). Львів. 18 с.

160. Романюк, М.Д. (2000). Методологія і практика регулювання міграційного руху населення за умов перехідної економіки : Автореф. дис. доктор. геогр. наук. Київський нац. ун-т. Київ. 32с.

161. Руденко, В.П. (1993). Географія природно-ресурсного потенціалу України. Львів : Світ. 240 с.

162. Руденко, В.П. (1993). Довідник з географії природно-ресурсного потенціалу України. Київ : Вища шк. 180 с.

163. Рябов, І. (1998). Сім'я і відтворення населення в Україні. Економіка України. №4. (с. 86-88).

164. Садовський, В. (2002). Огляд літератури про українську демографію. Історія української географії. Всеукраїнський науково-теоретичний часопис. Випуск 6. Тернопіль : Підручники і посібники. (2). (с. 55-65).

165. Сазонець, І.Л., Джинджоян, В.В., Чубар О.О. (2006). Розміщення продуктивних сил : навч. посібник. Київ : Центр навчальної літератури. 320 с.

166. Салій, М. (2022). Вивчення поселенської мережі Тернопільської області, шляхом здійснення типізації населених пунктів. Науковий вісник Чернівецького університету : Географія, (838), DOI: <https://doi.org/10.31861/geo.2022.838.100-117>

167. Салій, М. (2023). Кременецька районна система розселення та особливості її трансформації в умовах децентралізації. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: географія, 54 (1)

168. Салій, М. (2023). Чортківська районна система розселення та особливості трансформації в умовах адміністративно-територіальної реформи. Часопис соціально-економічної географії, DOI: <https://doi.org/10.26565/2076-1333-2023-35-06>

169. Салій, М. (2024). Особливості розселення населення новоутвореного Чортківського району в контексті реформи Адміністративно-територіального

устрою. Географія, картографія, географічна освіта: історія, методологія, практика. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених присвячена 90-річчю з дня народження професора Ярослава Жупанського (м. Чернівці, 16-18 травня 2024 р.). Чернівці: Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича. (с. 282-284). https://geo.chnu.edu.ua/media/pramn0tn/tezy-2024-maket_ruta.pdf

170. Салій, М. (2024). Сучасні трансформаційні процеси Тернопільської районної системи розселення. Науковий вісник Чернівецького університету : Географія, (847). DOI: <https://doi.org/10.31861/geo.2024.847>. (с. 169-180).

171. Салій, М. В. (2021). Аналіз особливостей розміщення населення Тернопільської області в контексті нового адміністративно-територіального поділу. Географічна наука і освіта у вимірах ХХІ століття (присвячена 150-ій річниці від дня народження Володимира Гнатюка): Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих науковців Тернопіль, Тернопіль. (с. 26-30). http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/20844/1/Geogr_nayka_osvita_2021.pdf.

172. Свешніков І.К., Нікольченко Ю.М. (1982). Довідник з археології України. Київ : Наук. Думка. 116 с.

173. Семів, Л.К. (2007). Регіональні суспільні системи. НАН України, Інститут регіональних досліджень. Львів. 496 с.

174. Сміт, О., Салій, М. (2024). Особливості просторового планування територіальних громад Чортківського району Тернопільської області. Природа і суспільство: виклики і поступ. Матеріали міжнародної наукової конференції присвяченої 80-річчю географічного факультету ЧНУ ім. Ю. Федьковича (м. Чернівці, 11–13 жовтня 2024 р.). Чернівці : Чернівецьк. нац. ун-т. (с.176-178). https://geo.chnu.edu.ua/media/a0qnbrib/conferenc_material_80.pdf

175. Сологуб, Ю.І. (2008). Статистико-математичний аналіз факторів розвитку міської системи розселення Столичного суспільно-географічного

району. Науковий вісник Волинського національного університету ім. Л.Українки. географічні науки. №1. (с. 179-186).

176. Старостенко, Г. (1998). Новітні демографічні тенденції в Україні. Економіка України. №5. (с. 22-30).

177. Старостенко, Г.Г. (1993). Географічні особливості кількісних та якісних параметрів відтворення населення України. Сучасні проблеми географії населення в Україні. Луцьк. (с. 21-22).

178. Статистичний щорічник Тернопільської області за 2019 рік, Головне управління статистики у Тернопільській області. [Електронний ресурс] URL: http://www.te.ukrstat.gov.ua/files/Bul/ks_z1_2019.pdf.

179. Стеблецька, Ю. Ю. (2014). Моделі просторового розвитку міста. Економічна та соціальна географія. № 2. С. 149–157.

180. Стеценко, С.Г. (2005). Демографічна статистика: підручник. Київ : Вища школа. 415 с.

181. Стратегія розвитку Тернопільської області 2021 – 2027 роки від 03.12.2020 р. [Електронний ресурс] URL: <https://surl.li/blnhxx>.

182. Струманський, В.П. (1995). Народнознавство Поділля: хрестоматія. Хмельницький: Поділля. 448 с.

183. Сухий, П.О., & Заблотовська, Н.В. (2011). ФУНКЦІОНАЛЬНА ТИПІЗАЦІЯ ПОСЕЛЕНЬ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ. Вчені записки Кримського федерального університету імені В. Вернадського. Географія. Геологія, 24 (2-3), (с. 61-66).

184. Татаренко, Т. (2008). Територіально-просторовий аспект дослідження сучасних регіональних процесів. Політичний менеджмент. № 4(31). С. 12-22.

185. Тернопільщина: історією міст і сіл: у трьох томах. Том.1. Тернопіль: ТзОВ «Терно-граф», 2014. 668 с.

186. Тимків, І. В. (2016). Міграція населення Тернопільської області у 50–60–х рр. XX ст. Гілея: науковий вісник, (107), (с. 93-98).

187. Ткач, Д.В., Заставецький Т.Б. (1998). Формування та розвиток міських поселень Поділля. Регіональні аспекти розвитку і розміщення продуктивних сил країни. Збірник наукових праць. Вип.2. Тернопіль: Економічна думка. (с. 90-95).
188. Топчієв, О.Г. (2001). Основи суспільної географії. Одеса: Астропринт. (с.303).
189. Топчієв О.Г. (2005). Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики: навчальний посібник. Одеса: Астропринт. 632 с.
190. Топчієв, О.Г. (2009). Основи суспільної географії: підручник для студ.географ.спеціальностей вищих навч.закладів. Одеса: Астропринт. 544 с.
191. Топчієв, О.Г., Куделіна, С.Б., Полоса О.І, Смольський В.Л. (1993). Геодемографічні процеси та регіональна соціально-демографічна політика. Сучасні проблеми географії населення в Україні: Зб. Наук.Пр. Луцьк. (с. 121-124).
192. Топчієв, О.Г., Куделіна, С.Б., Яворська, В.В. (2000). Геодинамічний процес: зміст і функції поняття. Український географічний журнал. №2. (с. 25-27).
193. Трубич, С.Ю. (1998). Концептуальні цілі і принципи системи державного регулювання зайнятості населення і функціонування ринку праці, збірник наукових праць кафедри управління трудовими ресурсами і розміщення продуктивних сил ТАНГ. Тернопіль: Економічна думка. (с. 222-232).
194. Трубчанінов, С.В. (1994). Історія Поділля та Південно-Східної Волині. Книга 2. – Кам'янець-Подільський: Центр поділлязнавства. 80 с.
195. Україна. ІСУО. Тернопільська область. ІСУО. [Електронний ресурс] (дата звернення: 10.06.2023). URL: <https://te.isuo.org/>.
196. Фащевський, М.І. (1993). Геодемографічна ситуація в Україні, сучасні проблеми географії населення в Україні. Луцьк : (с. 118-120).
197. Фащевський, М.І. (1993). Регіональні особливості демографічної ситуації в Україні. Праці. наук. конф. «Демографічна ситуація в Україні». Київ: (с. 14-18).

198. Хомра, О.У. (1999). Демографічна криза в Україні: теоретичні постулати та реалії. Розбудова держави. № 1-6. (с. 76-84).
199. Царик Л., Поплавська І. (2021). Організація соціальної сфери областей Подільського регіону: суспільно-географічне дослідження. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: географія. Т. 50. №1. (с. 47-57).
200. Царик П., Царик Л., Оливко О. (2024). Функціональні особливості і типологія приміських територіальних громад Тернополя. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія географія. Т. 56, №1. (с.167-175).
201. Царик, Л. П., Царик, П. Л. (2024). Екосистемні послуги регіонального ландшафтного парку «Загребелля» в урбанізованому середовищі м. Тернополя: концептуальні засали, підходи до оцінювання. Людина та навколишнє середовище. Проблеми Питання неоекології. №41. (с. 123-131).
202. Ціщик, Р. (2003). Аналіз смертності в Тернопільській області. Регіональні аспекти розвитку і розміщення продуктивних сил України. Зб. наук. пр. Вип.8. Тернопіль. (с. 182-185).
203. Черняков, О.В., Іванова, І.В. (1993). Територіальний підхід до аналізу демографічної ситуації на Сумщині. Сучасні проблеми географії населення в Україні. Луцьк. (с. 144-145).
204. Чмихов, М.О. (1992). Археологія та стародавня історія України: курс лекцій. Київ : Либідь. 376 с.
205. Шаблій, О. (1984). Статистичні методи в економічній географії. Львів : від.при ЛДУ ВО Вища школа. 136 с.
206. Шаблій, О.І. (1993). Західноукраїнський район: економіко- і соціально-географічний аналіз. Пробл.соц.-екон.географії західного регіону України. Київ : ІСДО. (с. 5-23).
207. Шаблій, О.І. (1994). Математичні методи в соціально-економічній географії. Львів : Світ. 304 с.

208. Шаблій, О.І. (2000). Соціально-економічна географія України: навч. посібник, вид. друге, перероб. і доп. Львів: Світ. 680 с.
209. Шаблій, О.І. (2001). Суспільна географія. Львів: ЛНУ. 744 с.
210. Шаблій, О.І. (2003). Основи загальної суспільної географії: монографія. Львів: Вид. центр ЛНУ, 444 с.
211. Шанковський, Л. (1980). УПА на Підгаєччині. Підгаєцька земля: Історично-мемуарний збірник. Нью-Йорк–Торонто. (с. 248).
212. Швидка, Г. (2000). Демографічна ситуація в регіонах України. Регіональні аспекти розвитку і розміщення продуктивних сил України: зб.наук. пр. Вип.4. Тернопіль. (с. 359-363).
213. Шевчук, Л.Т., Панчук О.Я. (1997). Медико-соціальні аспекти відтворення трудового потенціалу в зоні аварійно-небезпечних. Трудовий потенціал України і його використання в умовах розбудови національної економіки. Львів : ЛНУ. (с. 114-118).
214. Шинкаренко, С. Л., & Ніколаєва, М. І. (2023). Особливості планування територій та систем розселення: від минулого до сучасного. Вісник Одеського національного університету. Географічні та геологічні науки, 27(2(41)), 147–155. [https://doi.org/10.18524/2303-9914.2022.2\(41\).268756](https://doi.org/10.18524/2303-9914.2022.2(41).268756)
215. Шумська, В., Шумський, І. Тернопілля в другій половині XIX ст.-на початку XX ст. Тернопілля: сторінки історії. Тернопіль. (с. 119–129).
216. Яворська, В. В. (2014). Основні етапи формування геодемографії. Економічна та соціальна географія, (2), 11-21.
217. Яворська, В. В., & Яковлева, Ю. К. (2012). Сутність та особливості соціальної сфери. Культура народів Причорномор'я. <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/45815/30-Javorskaya.pdf?sequence=1>
218. Яворська, В.В. (2007). Геодемографічні процеси і геодемографічні райони Українського Причорномор'я: Методологічні і методичні проблеми: монографія. Одеса : Астропринт. 208 с.

219. Яворська, В.В., Калетинська, А.Є. (2012). Методологічні аспекти історико-географічного вивчення розселення населення. Вісник Одеського національного університету. Серія: Географічні та геологічні науки. Одеса : «Одеський національний університет». Т. 17, Вип. 2. (с. 116 – 120).

220. Яковенко, Н.М. (2002) Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI–XVII ст. Київ : Критика. 416 с.

221. Якуба, К.І. (1999). Демографічна політика в сільській місцевості України. Київ : ІАЕ УААН. 75 с.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Таблиця історико-географічні аспекти заселення Тернопільської області

Етап	Період	Час	Історичні події	Вплив на заселення
Від найдавніших часів до раннього середньовіччя	-	До V століття нашої ери	Поява людей 230 тис. років тому. «Неолітична революція», яка докорінно змінила умови життя людей	Значна чисельність археологічних культур та чисельність археологічних об'єктів; різноманітність та складність заселення території регіону; започаткування формування поселенської мережі
Епоха середньовіччя	Період раннього середньовіччя	V-X століття	Занепад Західної Римської імперії; Велике Переселення народів	Поява слов'янських племен. Поселення, як правило були розташовані на невисоких надзаплавних терасах річок Серет та Дністер
	Період княжої Русі	X- перша половина XIV століття	992 рік включено до складу Київської Русі; Існували Тербовлянське та Шумське удільні князівства	96 городищ; засновано міста Тербовль, Микулин, Шумськ, Збараж, Моклеков, Кременець, Данилов, Стіжок
	Середньовіччя–ранньомодерного часу	XIV–початок XVII ст	Поділ території Тернопільської області між Польським королівством та Великим князівством Литовським; Створення Речі Посполитої;	Формування магнатського землеволодіння; значна кількість міст належали магнатам; поширення магдебургського права.

	<i>Козацька революція, Руїна, занепад Речі Посполитої</i>	<i>середина XVII–кінець XVIII ст.</i>	Національно-визвольна війна під керівництвом Б.Хмельницького; Польсько-турецькі війни; Поділи речі Посполитої	Значні економічні та демографічні втрати
Нового часу	-	кінець XVIII ст.– серпень 1914 р.	Тернопільської області перейшла під владу Австрійської (1772 рік центральна та південна частини області) та російської (1783 рік північна частина) імперії; перехід від аграрного господарства до індустріального; прокладання перших залізничних колій	З'являються потужні промислові підприємства; зростання соціально-економічних зв'язків між окремими населеними пунктами; істотне аграрне перенаселення
Світових війн та міжвоєнний час	Період першої світової війни	Серпень 1914-листопад 1918 років	Галицька битва; Горлицький прорив; Брусиловський прорив	Значні руйнування та демографічні втрати. Перебудова поселенської мережі
	Період боротьби за відновлення Української держави	Листопад 1918-липень 1919 роки	Утворення ЗУНР (Столиця м. Тернопіль); Чортківська офензива	Відродження національної самосвідомості, розвиток української культури; реформа адміністративно-територіального устрою; значні демографічні втрати.
	Період Польської держави	Липень 1919-1 вересня 1939 року	Діяльність УВО та ОУН; Політика осадництва та пацифікації;	Формування нового адміністративно-територіального устрою, зміна етнічного складу населення.

	Період Другої світової війни	1 вересня 1939 – липень 1944 року.	Включення до складу УРСР; Активні бойові дії в першій половині 1944 року; діяльність ОУН та УПА	Значні руйнування населених пунктів, демографічні втрати в тому числі і через депортації населення у віддалені регіони СРСР.
Перебування в складі радянського союзу	Період «Сталінських репресій»	липень 1944 – 1953 рік	Боротьба радянської влади з українським національно-визвольним рухом; переслідування «неугодних»; політика масових депортацій; обмін населенням з Польщею.	Значні демографічні втрати; знищення населених пунктів; зміни в етнічній структурі населення.
	Період «Хрущовської відлиги та брежнєвського застою»	1954 – 1983 роки	Політика індустріалізації; Боротьба за права і свободи громадян; переслідування УГКЦ	Активний розвиток міст; зростання темпів урбанізації;
	Період занепаду СРСР та відновлення незалежності України	1983-24 серпня 1991 року	Політика перебудови; послаблення державного контролю за суспільним життям; загострення соціально-економічної кризи; поява українських національно-культурних організацій та об'єднань	Зростання ролі громадських організацій у вирішенні питань розвитку населених пунктів
Незалежності України.	Період становлення незалежної України	24 серпня 1991 року – 2014 рік	Економічна криза; закриття значної кількості великих промислових підприємств, поява нових форм	Демографічна криза; початок масової трудової еміграції;

			і методів господарювання	
	<i>Період російської агресії</i>	<i>20 лютого 2014 року по наш час</i>	Напад росії на Україну, удари по критичній інфраструктурі та її руйнування	Поява внутрішньо переміщених громадян; релокація промислових підприємств; масова еміграція місцевого населення за кордон.

ДОДАТОК Б

Динаміка чисельності населення Тернопільської області за 1939-2021 роки.

Рік	всього, тис.чол.	міське населення, тис. осіб	сільське населення, тис. осіб	міське населення у % до загальної кількості населення	сільське населення у % до загальної кількості населення
1939	1413,3	204,3	1209	14,5	85,5
1959	1085,6	179,6	906	16,5	83,5
1970	1152,7	268,7	884	23,3	76,7
1979	1163,1	364,1	779	31,3	67,0
1989	1168,9	476,6	692,3	40,8	59,2
1990	1171,5	487,5	684	41,6	58,4
1991	1175,1	494,1	681	42,0	58,0
1992	1177,1	499,4	677,7	42,4	57,6
1993	1180,3	505	675,3	42,8	57,2
1994	1180,3	509,4	670,9	43,2	56,8
1995	1177,7	511,4	666,3	43,4	56,6
1996	1175,4	512	663,4	43,6	56,4
1997	1172,3	512	660,3	43,7	56,3
1998	1168,4	512,8	655,6	43,9	56,1
1999	1163,9	512,3	651,6	44,0	56,0
2000	1156,9	504,9	652	43,6	56,4
2001	1149,9	495,3	654,6	43,1	56,9
2002	1142,4	485,6	656,8	42,5	57,5
2003	1134,2	483,6	650,6	42,6	57,4
2004	1126,6	481,6	645	42,7	57,3
2005	1119,6	478,5	641,1	42,7	57,3
2006	1112,1	476,9	635,2	42,9	57,1
2007	1105,4	475,5	629,9	43,0	57,0
2008	1098,6	474,3	624,3	43,2	56,8
2009	1093,3	474	619,3	43,4	56,6
2010	1088,9	474,7	614,2	43,6	56,4
2011	1084,1	474,7	609,4	43,8	56,2
2012	1080,4	474,9	605,5	44,0	56,0
2013	1077,3	475,2	602,1	44,1	55,9
2014	1073,3	475,1	598,2	44,3	55,7
2015	1069,9	475,8	594,1	44,5	55,5
2016	1065,7	475,2	590,5	44,6	55,4
2017	1059,2	473,6	585,6	44,7	55,3
2018	1052,3	472,7	579,6	44,9	55,1
2019	1045,9	473,7	572,2	45,3	54,7
2020	1038,7	473,7	565	45,6	54,4
2021	1030,6	472,6	558	45,9	54,1

ДОДАТОК В

Чисельність населення районів Тернопільської області та м. Тернопіль за 1959 – 2020 роки

№	Райони	1959	1970	1979	1989	1994	2001	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
1	Бережанський	85,8	84,1	77,8	71,6	47	45,3	44,1	43,0	42,6	42,3	42,0	41,7	41,6	41,4	41,2	40,9	40,4	39,9	39,4
2	Борщівський	80,8	87,6	83,7	79,2	78,8	75,8	74,1	70,9	70,3	69,7	69,2	68,9	68,4	67,9	67,4	67,0	66,4	65,7	65,0
3	Бучацький	63,5	69,1	68,8	66,3	67,1	66,7	64,8	64,0	63,9	63,9	64,0	64,0	64,0	63,9	63,8	63,5	63,1	62,7	62,2
4	Гусятинський	78,1	78,1	73,9	71,6	69,9	66,6	65,9	63,7	63,2	62,8	62,4	62,3	61,7	61,1	60,6	60,0	59,3	58,5	58,0
5	Заліщицький	56,9	60,9	59,1	56,3	55,9	53,7	51,7	49,7	49,3	48,9	48,4	48,1	47,8	47,5	47	46,6	46,1	45,5	45,0
6	Збаразький	65,3	68,5	65,7	63,7	62,1	60,1	59,9	59,1	58,9	58,8	58,7	58,5	58,4	58,2	57,9	57,6	57,1	56,4	55,8
7	Зборівський	66,6	62,9	57,1	50,9	48,7	47,2	46,4	44,7	44,3	43,8	43,5	43,2	42,7	42,3	41,9	41,5	41,0	40,5	39,9
8	Козівський	50	50,9	47,3	43,7	42,6	41,2	41,4	40,1	39,8	39,5	39,3	38,9	38,7	38,4	38,2	37,9	37,5	36,9	36,4
9	Кременецький	74,9	77,4	77,2	76,9	76,8	75,1	71,9	69,9	69,7	69,4	69,3	69,3	69,0	68,9	68,7	68,3	67,8	67,3	66,7
10	Лановецький	41,8	41,6	38,4	36	34,9	32,6	32,6	31,1	30,8	30,5	30,3	30,1	30,0	29,8	29,7	29,6	29,3	28,8	28,4
11	Монастирський	43,7	43,6	40,6	37,6	37	35,1	33,6	31,3	30,9	30,5	30,1	29,7	29,3	28,9	28,4	27,8	27,2	26,5	25,9
12	Підволочиський	60,7	58,7	55,1	50,8	49,1	46,2	45,5	44,0	43,9	43,7	43,5	43,3	43,1	42,9	42,7	42,3	41,9	41,3	40,7
13	Підгасцький	–	–	–	–	24,7	23,2	22,2	20,4	20,2	19,9	19,7	19,4	19,2	18,9	18,6	18,4	18,1	17,8	17,5
14	Теребовлянський	88,2	91,2	85,2	78	75,1	71,5	69,5	68,4	68,1	67,8	67,5	67,3	66,8	66,5	66	65,5	64,8	63,9	63,0
15	Тернопільський	49,5	61,2	62,1	58,9	57,3	61,1	61,4	63,9	64,2	64,5	64,9	65,4	66,1	66,6	67,3	67,2	67,1	67,1	67,2
16	Чортківський	82,9	86,9	85,2	82,6	83,8	81,7	79,9	77,2	76,8	76,4	76,2	76,0	75,5	75,1	74,5	73,8	73,1	72,3	71,5
17	Шумський	45,3	44,9	42,9	39,2	37,4	36,1	35,9	34,6	34,4	34,3	34,1	34,1	33,9	33,8	33,6	33,4	33,4	33,0	32,6
18	м. Тернопіль	52,2	84,7	143,6	205,6	232,1	233,3	222,6	217,3	217,6	217,4	217,3	217,1	217,1	217,8	218,2	217,9	218,7	221,8	223,5
	по області	1086	1152	1163,7	1168,9	1180	1152,5	1123	1093	1089	1084	1080	1077	1073,3	1069,9	1066	1059,2	1052,3	1046	1038,7
	без м. Тернопіль	1034	1068	1020,1	963,3	948,2	919,2	900,8	876	871,3	866,7	863,1	860,2	856,2	852,1	847,5	841,3	833,6	824,1	815,2
	частка м. Тернопіль (%)	4,8	7,4	12,3	17,6	19,7	20,2	19,8	19,9	20,0	20,1	20,1	20,2	20,2	20,4	20,5	20,6	20,8	21,2	21,5

ДОДАТОК Д

Природний рух населення в колишніх адміністративних районах Тернопільської області за 1985 -2018 роки

Райони	народжуваність 1985	смертність 1985	Природний приріст, скорочення (-)	народжуваність 1990	смертність 1990	Природний приріст, скорочення (-)	народжуваність 1995	смертність 1995	Природний приріст, скорочення (-)	народжуваність 1998	смертність 1998	Природний приріст, скорочення (-)	народжуваність 1999	смертність 1999	Природний приріст, скорочення (-)	народжуваність 2000	смертність 2000	Природний приріст, скорочення (-)	народжуваність 2011	смертність 2011	Природний приріст, скорочення (-)	народжуваність 2018	смертність 2018	Природний приріст, скорочення (-)
Бережанський	1139	1111	28	930	1101	-171	564	781	-217	489	725	-236	383	757	-374	393	703	-310	403	622	-219	291	586	-295
Борщівський	1223	1194	29	1058	1121	-63	960	1243	-283	731	1171	-440	799	1239	-440	702	1143	-441	657	1052	-395	439	1066	-627
Бучацький	1151	813	338	1053	788	265	969	855	114	851	854	-3	833	867	-34	807	859	-52	870	774	96	616	774	-158
Гусятинський	1110	1077	33	898	1089	-191	812	1061	-249	677	1068	-391	688	1101	-413	656	1005	-349	668	948	-280	407	959	-552
Заліщицький	775	803	-28	705	685	20	607	732	-125	562	815	-253	516	790	-274	489	815	-326	407	760	-353	337	738	-401
Збарзький	1009	873	136	793	939	-146	717	908	-191	609	917	-308	566	982	-416	552	943	-391	605	863	-258	446	831	-385
Зборівський	755	878	-123	634	811	-177	556	829	-273	523	800	-277	491	886	-395	466	795	-329	470	731	-261	360	738	-378
Козівський	659	648	11	614	608	6	465	670	-205	435	637	-202	406	710	-304	335	609	-274	358	601	-243	255	622	-367
Кременецький	1211	1066	145	1093	1053	40	978	1122	-144	815	1147	-332	775	1173	-398	757	1123	-366	929	1067	-138	671	1026	-355
Ланівецький	496	623	-127	469	595	-126	371	618	-247	386	562	-176	311	613	-302	323	569	-246	342	554	-212	211	518	-307
Монастирський	613	606	7	425	555	-130	420	574	-154	362	579	-217	317	583	-266	308	570	-262	280	530	-250	134	536	-402
Підволочиський	663	844	-181	650	842	-192	544	841	-297	500	827	-327	423	821	-398	404	771	-367	413	722	-309	283	634	-351
Підгаєцький	-	-	-	-	-	-	289	450	-161	250	408	-158	242	440	-198	230	378	-148	229	374	-145	146	336	-190
Теребовлянський	1122	1132	-10	967	1138	-171	859	1161	-302	715	1201	-486	665	1235	-570	623	1174	-551	709	1087	-378	453	1115	-662
Тернопільський	894	856	38	810	858	-48	648	888	-240	610	833	-223	505	896	-391	425	889	-464	740	844	-104	589	899	-310
Чортківський	1715	1087	628	1134	1157	-23	971	1193	-222	838	1135	-297	706	1209	-503	672	1173	-501	770	1067	-297	478	1092	-614
Шумський	545	604	-59	536	552	-16	511	588	-77	415	590	-175	393	666	-273	381	594	-213	447	559	-112	273	550	-277
м.Тернопіль	3612	975	2637	3943	1140	2803	2871	1508	1363	2434	1513	921	2178	1601	577	2004	1608	396	2651	1651	1000	2147	1993	154
по області	18692	15190	3502	16712	15032	1680	14112	16022	-1910	12202	15782	-3580	11197	16569	-5372	10527	15721	-5194	11948	14807	-2859	8536	15013	-6477

ДОДАТОК Е

Статеві-віковий розподіл населення Тернопільської області за віковими групами в 2009 – 2018 роках

Рік	2009			2012			2015			2018		
Вікові групи	чисельність населення	частка у віковій групі	частка в загальній кількості населення	чисельність населення	частка у віковій групі	частка в загальній кількості населення	чисельність населення	частка у віковій групі	частка в загальній кількості населення	чисельність населення	частка у віковій групі	частка в загальній кількості населення
Міські поселення та сільська місцевість												
У віці 0-14 років												
Обидві статі	173482	100,0	15,9	168476	100,0	15,6	168534	100,0	15,8	167626	100,0	16,0
чоловіки	88982	51,3	8,2	86434	51,3	8,0	86494	51,3	8,1	86046	51,3	8,2
жінки	84500	48,7	7,8	82042	48,7	7,6	82040	48,7	7,7	81580	48,7	7,8
У віці 15-64 роки												
Обидві статі	740095	100,0	67,9	743260	100,0	69,0	733812	100,0	68,8	718865	100,0	68,5
чоловіки	359146	48,5	32,9	360975	48,6	33,5	357183	48,7	33,5	350553	48,8	33,4
жінки	380949	51,5	34,9	382285	51,4	35,5	376629	51,3	35,3	368312	51,2	35,1
У віці 65 років і старше												
Обидві статі	176504	100,0	16,2	165444	100,0	15,4	164339	100,0	15,4	162570	100,0	15,5
чоловіки	57813	32,8	5,3	53587	32,4	5,0	53989	32,9	5,1	54044	33,2	5,2
жінки	118691	67,2	10,9	111857	67,6	10,4	110350	67,1	10,3	108526	66,8	10,3

ДОДАТОК Ж

Статеві-віковий розподіл міського населення Тернопільської області за віковими групами в 2009 – 2018 роках

Рік	2009				2012				2015				2018			
Вікові групи	чисельність населення	частка населення за типом місцевості у віковій групі	частка у віковій групі	частка в загальній кількості населення	чисельність населення	частка населення за типом місцевості у віковій групі	частка у віковій групі	частка в загальній кількості населення	чисельність населення	частка населення за типом місцевості у віковій групі	частка у віковій групі	частка в загальній кількості населення	чисельність населення	частка населення за типом місцевості у віковій групі	частка у віковій групі	частка в загальній кількості населення
міські поселення																
У віці 0-14 років																
Обидві статі	72261	41,7	100	6,6	72723	43,2	100	6,8	74964	44,5	100	7,0	76022	45,4	100	7,2
чоловіки	37080	41,7	51,3	3,4	37366	43,2	51,4	3,5	38481	44,5	51,3	3,6	39069	45,4	51,4	3,7
жінки	35181	41,6	48,7	3,2	35357	43,1	48,6	3,3	36483	44,5	48,7	3,4	36953	45,3	48,6	3,5
У віці 15-64 роки																
Обидві статі	346256	46,8	100,0	31,8	346306	46,6	100,0	32,1	339998	46,3	100	31,9	330947	46,0	100	31,5
чоловіки	163262	45,5	47,2	15,0	162860	45,1	47,0	15,1	160115	44,8	47,1	15,0	156217	44,6	47,2	14,9
жінки	182994	48,0	52,8	16,8	183446	48,0	53,0	17,0	179883	47,8	52,9	16,9	174730	47,4	52,8	16,7
У віці 65 років і старше																
Обидві статі	50853	29,3	100,0	4,7	51203	30,9	100	4,8	56150	34,2	100	5,3	61067	37,6	100	5,8
чоловіки	18124	20,4	35,6	1,7	18014	33,6	35,2	1,7	20133	37,3	35,9	1,9	21813	40,4	35,7	2,1
жінки	32729	38,7	64,4	3,0	33189	29,7	64,8	3,1	36017	32,6	64,1	3,4	39254	36,2	64,3	3,7

ДОДАТОК К

Статеві-віковий розподіл сільського населення Тернопільської області за віковими групами в 2009 – 2018 роках

Рік	2009				2012				2015				2018			
Вікові групи	чисельність населення	частка населення за типом місцевості у віковій групі	частка у віковій групі	частка в загальній кількості населення	чисельність населення	частка населення за типом місцевості у віковій групі	частка у віковій групі	частка в загальній кількості населення	чисельність населення	частка населення за типом місцевості у віковій групі	частка у віковій групі	частка в загальній кількості населення	чисельність населення	частка населення за типом місцевості у віковій групі	частка у віковій групі	частка в загальній кількості населення
сільська місцевість																
У віці 0-14 років																
Обидві статі	101221	58,3	100,0	9,3	95753	56,8	100,0	8,9	93570	55,5	100,0	8,8	91604	54,6	100,0	8,7
Чоловіки	51902	58,3	51,3	4,8	49068	56,8	51,2	4,6	48013	55,5	51,3	4,5	46977	54,6	51,3	4,5
жінки	49319	58,4	48,7	4,5	46685	56,9	48,8	4,3	45557	55,5	48,7	4,3	44627	54,7	48,7	4,3
У віці 15-64 роки																
Обидві статі	393839	53,2	100,0	36,1	396954	53,4	100,0	36,9	393814	53,7	100,0	36,9	387918	54,0	100,0	37,0
Чоловіки	195884	54,5	49,7	18,0	198115	54,9	49,9	18,4	197068	55,2	50,0	18,5	194336	55,4	50,1	18,5
жінки	197955	52,0	50,3	18,2	198839	52,0	50,1	18,5	196746	52,2	50,0	18,4	193582	52,6	49,9	18,5
У віці 65 років і старше																
Обидві статі	125651	71,2	100,0	11,5	114241	69,1	100,0	10,6	108189	65,8	100,0	10,1	101503	62,4	100,0	9,7
чоловіки	39689	68,7	31,6	3,6	35573	66,4	31,1	3,3	33856	62,7	31,3	3,2	32231	59,6	31,8	3,1
жінки	85962	72,4	68,4	7,9	78668	70,3	68,9	7,3	74333	67,4	68,7	7,0	69272	63,8	68,2	6,6

ДОДАТОК Л

Коефіцієнт демографічного навантаження населення Тернопільської області
за статеві віковими групами та типом місцевості з 2009 – 2018 роки

Рік	2009			2012			2015			2018		
Віков і групи	Кільк ість населен ня	Коефіцієнт демографічного навантаження		Кільк ість населен ня	Коефіцієнт демографічного навантаження		Кільк ість населен ня	Коефіцієнт демографічного навантаження		Кільк ість населен ня	Коефіцієнт демографічного навантаження	
Міські поселення та сільська місцевість												
У віці 0- 14 років	173482	Навантаже ння дітьми	234	16847 6	Навантаже ння дітьми	227	168534	Навантаже ння дітьми	230	1676 26	Навантаже ння дітьми	233
У віці 15-64 роки	740095	Загальне демографі чне навантаже ння	473	74326 0	Загальне демографі чне навантаже ння	449	733812	Загальне демографі чне навантаже ння	454	7188 65	Загальне демографі чне навантаже ння	459
У віці 65 років і старше	176504	Навантаже ння літніми людьми	238	16544 4	Навантаже ння літніми людьми	223	164339	Навантаже ння літніми людьми	224	1625 70	Навантаже ння літніми людьми	226
міські поселення												
У віці 0- 14 років	72261	Навантаже ння дітьми	209	72723	Навантаже ння дітьми	210	74964	Навантаже ння дітьми	220	7602 2	Навантаже ння дітьми	230
У віці 15-64 роки	346256	Загальне демографі чне навантаже ння	356	34630 6	Загальне демографі чне навантаже ння	358	339998	Загальне демографі чне навантаже ння	386	3309 47	Загальне демографі чне навантаже ння	414
У віці 65 років і старше	50853	Навантаже ння літніми людьми	147	51203	Навантаже ння літніми людьми	148	56150	Навантаже ння літніми людьми	165	6106 7	Навантаже ння літніми людьми	185
сільська місцевість												
У віці 0- 14 років	101221	Навантаже ння дітьми	257	95753	Навантаже ння дітьми	241	93570	Навантаже ння дітьми	238	9160 4	Навантаже ння дітьми	236
У віці 15-64 роки	393839	Загальне демографі чне навантаже ння	576	39695 4	Загальне демографі чне навантаже ння	529	393814	Загальне демографі чне навантаже ння	512	3879 18	Загальне демографі чне навантаже ння	498
У віці 65 років і старше	125651	Навантаже ння літніми людьми	319	11424 1	Навантаже ння літніми людьми	288	108189	Навантаже ння літніми людьми	275	1015 03	Навантаже ння літніми людьми	262

ДОДАТОК М

Статевो-віковий склад населення Тернопільської області за період з 1990 по 2022 роки

Роки	всього	чоловіки	жінки	чоловіче населення у % до загальної кількості населення	жіноче населення у % до загальної кількості населення
1990 рік	1166,6	538	628,6	46,1	53,9
1991 рік	1169,5	540	629,5	46,2	53,8
1992 рік	1171,3	541,2	630,1	46,2	53,8
1993 рік	1174,6	543,2	631,4	46,2	53,8
1994 рік	1174,6	543,4	631,2	46,3	53,7
1995 рік	1172	542,3	629,7	46,3	53,7
1996 рік	1169,7	541,5	628,2	46,3	53,7
1997 рік	1166,5	540,4	626,1	46,3	53,7
1998 рік	1162,5	538,8	623,7	46,3	53,7
1999 рік	1157,9	536,9	621	46,4	53,6
2000 рік	1151,4	533,9	617,5	46,4	53,6
2001 рік	1144,8	531	613,8	46,4	53,6
2002 рік	1138,5	528	610,5	46,4	53,6
2003 рік	1131	524,6	606,4	46,4	53,6
2004 рік	1123,4	521,1	602,3	46,4	53,6
2005 рік	1116,3	517,8	598,5	46,4	53,6
2006 рік	1108,9	514,3	594,6	46,4	53,6
2007 рік	1102,1	511,4	590,7	46,4	53,6
2008 рік	1095,4	508,4	587	46,4	53,6
2009 рік	1090,1	505,9	584,2	46,4	53,6
2010 рік	1085,6	504	581,6	46,4	53,6
2011 рік	1080,9	502,2	578,7	46,5	53,5
2012 рік	1077,2	501	576,2	46,5	53,5
2013 рік	1074,1	500	574,1	46,6	53,4
2014 рік	1070,1	498,6	571,5	46,6	53,4
2015 рік	1066,7	497,7	569	46,7	53,3
2016 рік	1062,5	496,1	566,4	46,7	53,3
2017 рік	1055,9	493,6	562,3	46,7	53,3
2018 рік	1049,1	490,6	558,5	46,8	53,2
2019 рік	1042,6	487,8	554,8	46,8	53,2
2020 рік	1035,4	484,7	550,7	46,8	53,2
2021 рік	1027,3	481,1	546,2	46,8	53,2
2022 рік	1018,5	477,2	541,3	46,9	53,1

ДОДАТОК Н1

Таблиця складу громад Чортківського району за типом та чисельністю населених пунктів

Назва громади	тип	Кількість рад, що об'єдналися	Кількість міст	Кількість селищ	Кількість сіл
Бережанська громада	міська	10	1	0	20
Великобerezовицька громада	селищна	10	0	1	12
Великобiрківська громада	селищна	3	0	1	3
Великогаївська громада	сільська	8	0	0	15
Залозецька громада	селищна	12	0	1	17
Збаразька громада	міська	26	1	0	53
Зборівська громада	міська	22	1	0	52
Золотниківська громада	сільська	21	0	0	21
Іванівська громада	сільська	4	0	0	5
Козівська громада	селищна	22	0	1	35
Козлівська громада	селищна	4	0	1	4
Купчинецька громада	сільська	4	0	0	8
Микулинецька громада	селищна	9	0	2	18
Нараївська громада	сільська	7	0	0	18
Озернянська громада	сільська	6	0	0	13
Підволочиська громада	селищна	17	0	1	22
Підгаєцька громада	міська	21	0	1	35
Підгороднянська громада	сільська	6	0	0	7
Саранчуківська громада	сільська	10	0	0	19
Скалатська громада	міська	10	1	0	15
Скориківська громада	сільська	9	0	0	23
Теребовлянська громада	міська	15	1	0	27
Байковецька громада	сільська	11	0	0	15
Білецька громада	сільська	7	0	0	10

ДОДАТОК Н2

Таблиця складу громад Чортківського району за типом та чисельністю населених пунктів

Назва громади	тип	Кількість рад, що об'єдналися	Кількість міст	Кількість селищ	Кількість сіл
Монастирська громада	міська	27	1	0	39
Бучацька громада	міська	24	1	0	36
Борщівська громада	міська	19	1	0	25
Заліщицька громада	міська	19	1	0	29
Товстенська громада	селищна	18	0	1	25
Гримайлівська громада	селищна	13	0	1	24
Гусятинська громада	селищна	12	0	1	16
Мельнице-Подільська громада	селищна	12	0	1	21
Білобожницька громада	сільська	10	0	0	18
Нагірянська громада	сільська	10	0	0	12
Золотопотіцька громада	селищна	10	0	1	14
Копичинецька громада	міська	8	1	0	11
Васильковецька громада	сільська	8	0	0	9
Колиндянська громада	сільська	8	0	0	8
Скала-Подільська громада	селищна	7	0	1	14
Хоростківська громада	міська	7	1	0	9
Чортківська громада	міська	7	1	0	7
Заводська громада	селищна	6	0	1	5
Трибухівська громада	сільська	5	0	0	7
Коропецька громада	селищна	5	0	1	7
Більче-Золотецька громада	сільська	4	0	0	7
Іване-Пустенська громада	сільська	4	0	0	4

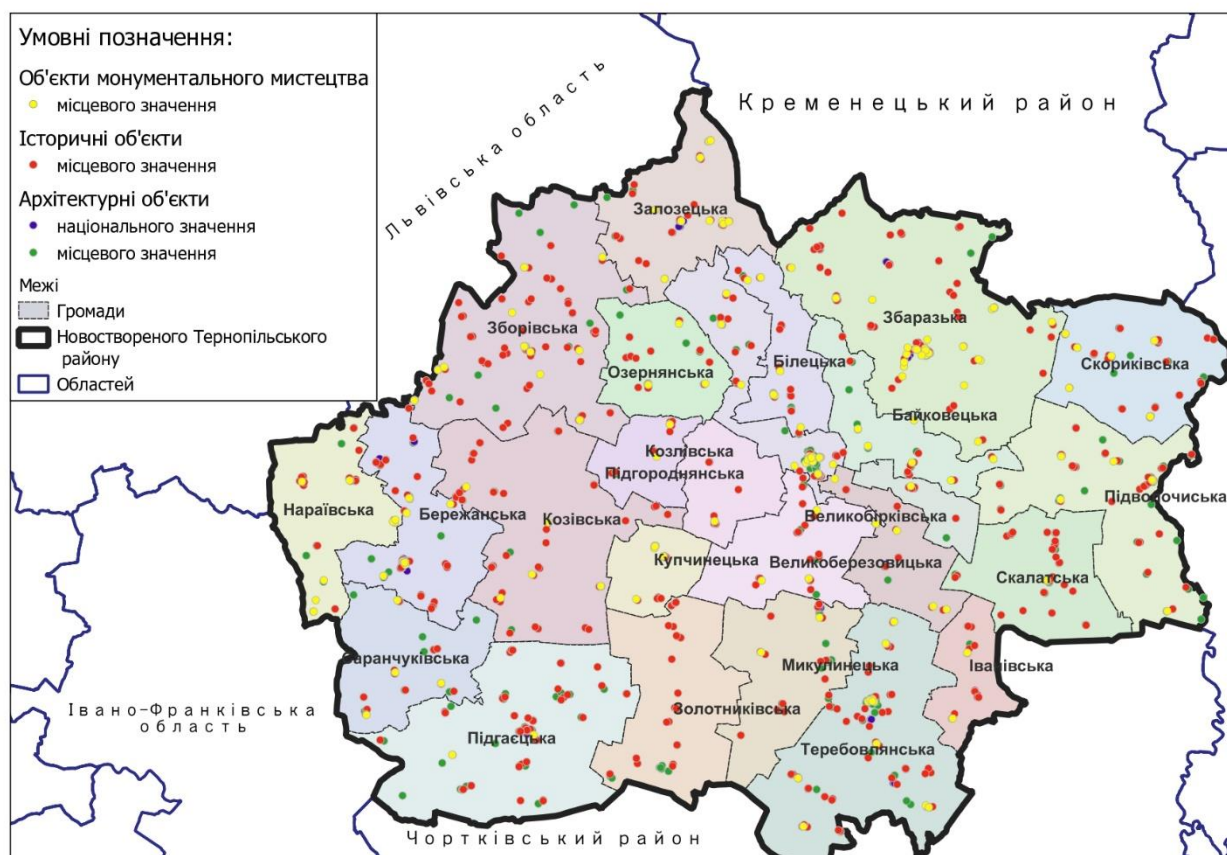
ДОДАТОК НЗ

Таблиця складу громад Кременецького району за типом та чисельністю населених пунктів

Назва громади	Тип	Кількість рад, що об'єдналися	Кількість міст	Кількість селищ	Кількість сіл
Борсуківська громада	сільська	7	0	0	11
Великодедерекальська громада	сільська	8	0	0	13
Вишнівецька громада	селищна	13	0	1	27
Лановецька громада	міська	20	1	0	40
Лопушненська громада	сільська	5	0	0	11
Шумська громада	міська	23	1	0	43
Кременецька громада	міська	17	1	0	43
Почаївська громада	міська	7	1	0	11

ДОДАТОК П

Розміщення пам'яток культурної спадщини по територіальних громадах Тернопільського району

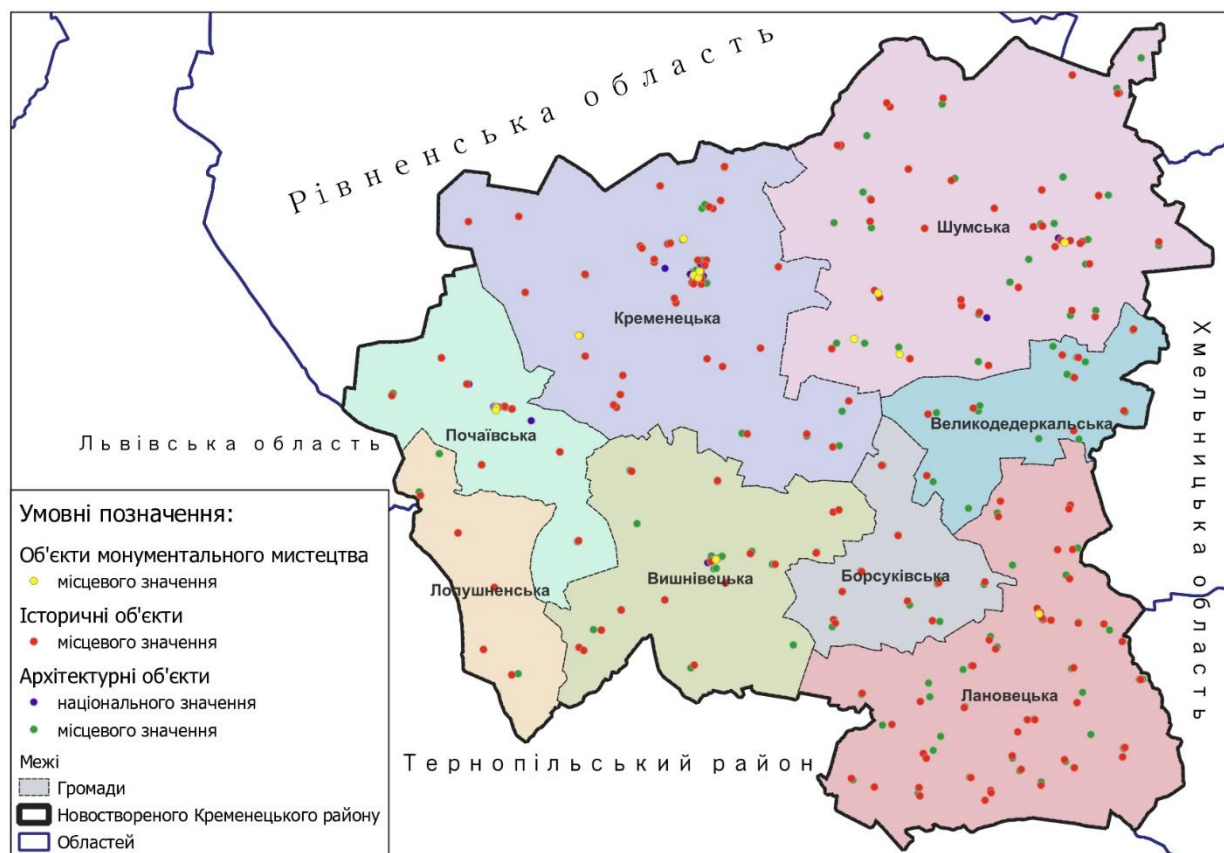
ДОДАТОК Р

Розміщення пам'яток культурної спадщини по територіальних громадах
Чортківського району

ДОДАТОК С

Розміщення пам'яток культурної спадщини по територіальних громадах
Тернопільського району

ДОДАТОК Т

Зведена таблиця характеристик соціально-економічного розвитку громад
Тернопільської області

транспортна інфраструктура	освітня сфера	медична сфера	забезпеченість культурно- туристичними об'єктами	забезпеченість природно- рекреаційними об'єктами
Кременецький район				
Кременецька	Почаївська	Почаївська	Кременецька	Кременецька
Почаївська	Кременецька	Борсуківська	Шумська	Шумська
Шумська	Лопушненська	Великодедеркальська	Почаївська	Лановецька
Вишнівецька	Великодедеркальська	Лановецька	Лановецька	Борсуківська
Лопушненська	Шумська	Кременецька	Вишнівецька	Почаївська
Лановецька	Вишнівецька	Вишнівецька	Борсуківська	Вишнівецька
Великодедеркальська	Борсуківська	Шумська	Лопушненська	Лопушненська
Борсуківська	Лановецька міська	Лопушненська	Великодедеркальська	Великодедеркальська
транспортна інфраструктура	освітня сфера	медична сфера	забезпеченість культурно- туристичними об'єктами	забезпеченість природно- рекреаційними об'єктами
Тернопільський район				
Тернопільська	Тернопільська	Тернопільська	Теребовлянська	Збарзька
Великобerezовицька	Великобerezовицька	Білецька	Тернопільська	Теребовлянська
Великобiрківська	Великобiрківська	Залозецька	Бережанська	Нараївська
Пiдгороднянська	Бережанська	Скалатська	Збарзька	Бережанська
Байковецька	Пiдгороднянська	Бережанська	Пiдгаєцька	Тернопільська
Білецька	Великогаївська	Пiдволочиська	Зборівська	Пiдгаєцька
Теребовлянська	Скалатська	Збарзька	Микулинецька	Пiдволочиська
Великогаївська	Залозецька	Зборівська	Білецька	Скалатська
Збарзька	Микулинецька	Великогаївська	Скалатська	Саранчуківська
Озернянська	Байковецька	Великобiрківська	Скориківська	Байковецька
Скалатська	Білецька	Скориківська	Залозецька	Зборівська
Залозецька	Збарзька	Микулинецька	Великобerezовицька	Залозецька
Пiдволочиська	Теребовлянська	Озернянська	Козівська	Білецька
Купчинецька	Пiдволочиська	Пiдгороднянська	Саранчуківська	Великобerezовицька
Бережанська	Купчинецька	Козлівська	Пiдволочиська	Козівська
Козівська	Козівська	Теребовлянська	Великогаївська	Великогаївська
Зборівська	Саранчуківська	Пiдгаєцька	Байковецька	Микулинецька
Микулинецька	Нараївська	Байковецька	Нараївська	Купчинецька
Пiдгаєцька	Іванівська	Великобerezовицька	Золотниківська	Скориківська
Іванівська	Озернянська	Козівська	Озернянська	Великобiрківська
Нараївська	Золотниківська	Золотниківська	Іванівська	Пiдгороднянська
Саранчуківська	Козлівська	Нараївська	Пiдгороднянська	Золотниківська
Козлівська	Пiдгаєцька	Купчинецька	Великобiрківська	Озернянська
Скориківська	Скориківська	Саранчуківська	Купчинецька	Іванівська
Золотниківська	Зборівська	Іванівська	Козлівська	Козлівська
транспортна інфраструктура	освітня сфера	медична сфера	забезпеченість культурно- туристичними об'єктами	забезпеченість природно- рекреаційними об'єктами
Чортківський район				
Заліщицька	Копичинецька	Чортківська	Мельнице-Подільська	Заліщицька
Копичинецька	Чортківська	Золотопогітька	Борщівська	Борщівська

Чортківська	Заводська	Копичинецька	Бучацька	Бучацька
Скала-Подільська	Золотопотіцька	Колиндянська	Товстенська	Мельнице-Подільська
Гусятинська	Заліщицька	Скала-Подільська	Гусятинська	Товстенська
Васильковецька	Хоростківська	Заводська	Чортківська	Чортківська
Заводська	Бучацька	Заліщицька	Заліщицька	Золотопотіцька
Білобожницька	Мельнице-Подільська	Коропецька	Гримайлівська	Більче-Золотецька
Хоростківська	Борщівська	Іване-Пустенська	Скала-Подільська	Копичинецька
Нагірянська	Васильковецька	Хоростківська	Монастирська	Скала-Подільська
Борщівська	Нагірянська	Монастирська	Більче-Золотецька	Гримайлівська
Монастирська	Коропецька	Борщівська	Копичинецька	Гусятинська
Мельнице-Подільська	Іване-Пустенська	Більче-Золотецька	Васильковецька	Коропецька
Товстенська	Скала-Подільська	Товстенська	Іване-Пустенська	Монастирська
Бучацька	Гусятинська	Білобожницька	Золотопотіцька	Заводська
Золотопотіцька	Колиндянська	Бучацька	Нагірянська	Нагірянська
Коропецька	Товстенська	Гусятинська	Білобожницька	Білобожницька
Іване-Пустенська	Трибухівська	Васильковецька	Хоростківська	Іване-Пустенська
Колиндянська	Білобожницька	Трибухівська	Коропецька	Хоростківська
Гримайлівська	Монастирська	Мельнице-Подільська	Колиндянська	Васильковецька
Трибухівська	Більче-Золотецька	Гримайлівська	Трибухівська	Колиндянська
Більче-Золотецька	Гримайлівська	Нагірянська	Заводська	Трибухівська

ДОДАТОК У

Спеціалізація громад Чортківського району та рівень їх фінансової спроможності

Громада	Адміністративний центр громади	Функціональні типи поселень адміністративних центрів громад	Види діяльності в громаді з найвищим доходом	Рівень фінансової спроможності
Чортківська міська громада	м. Чортків	Ядро районної системи розселення, промисловий центр, з адміністративно-організаційними, науково-культурними, соціально-побутовими, транспортними функціями	Виробництво хліба та хлібобулочних виробів; виробництво борошняних кондитерських виробів, тортів і тістечок нетривалого зберігання; Виробництво сухарів і сухого печива; виробництво борошняних кондитерських виробів, тортів і тістечок тривалого зберігання; Виробництво олії та тваринних жирів; Виробництво м'яса свійської птиці; Виробництво готових текстильних виробів, крім одягу; Роздрібна торгівля в неспеціалізованих магазинах переважно продуктами харчування, напоями та тютюновими виробами; виробництво молочної продукції; виробництво концентратів; виробництво борошна; виробництво авторефрижераторів; виробництво хлібобулочних виробів; виробництво текстильних виробів; Виробництво електроенергії; Лісопильне та стругальне виробництво; Вантажний автомобільний транспорт	Високий
Білобожницька сільська громада	с. Білобожниця	Ядро первинної системи розселення, аграрний центр з адміністративними функціями та розвитком переважно харчової промисловості	Вирощування зернових культур (крім рису), бобових культур і насіння олійних культур; Оптова торгівля зерном, необробленим тютюном, насінням і кормами для тварин; Розведення свійської птиці; Виробництво цегли, черепиці та інших будівельних виробів із випаленої глини; Загальна медична практика	Високий

Борщівська міська громада	м. Борщів	Ядра первинної системи розселення, соціально- побутовими, торговельно- розподільчими, функціями	Функціонування спортивних споруд, Діяльність спортивних клубів; Добування декоративного та будівельного каменю, вапняку, гіпсу, крейди та глинистого сланцю; Розведення свиней; Складське господарство; Діяльність лікарняних закладів; Комплексне обслуговування об'єктів; Вирощування зернових культур (крім рису), бобових культур і насіння олійних культур; Оптова торгівля зерном, необробленим тютюном, насінням і кормами для тварин; Інші види роздрібної торгівлі в неспеціалізованих магазинах	Оптимальний
Гусятинська селищна громада	селище Гусятин	Ядро первинної системи розселення, соціально- побутовими, торговельно- розподільчими, туристично-рекреаційними функціями	Вирощування зернових культур (крім рису), бобових культур і насіння олійних культур; Виробництво меблів; Розведення свійської птиці; Діяльність лікарняних закладів; Виробництво інших виробів із пластмас; Оптова торгівля зерном, необробленим тютюном, насінням і кормами для тварин	Оптимальний
Трибухівська сільська громада	с. Трибухівці	Ядро первинної системи розселення, аграрно- бізнесові центри, з адміністративними, соціально-побутовими функціями; аграрно- бізнесові центри, з адміністративними, соціально-побутовими функціями	Вирощування зернових культур (крім рису), бобових культур і насіння олійних культур; Вирощування зерняткових і кісточкових фруктів; Оптова торгівля деревиною, будівельними матеріалами та санітарно-технічним обладнанням; Змішане сільське господарство; Комплексне обслуговування об'єктів; Вирощування ягід, горіхів, інших плодових дерев і чагарників; Виробництво цегли, черепиці та інших будівельних виробів із випаленої глини; Діяльність релігійних організацій, Бджільництво	Оптимальний
Хоростківська міська громада	м. Хоростків	Ядро первинної системи розселення, агро- промисловий центр з адміністративними функціями	Вирощування зернових культур (крім рису), бобових культур і насіння олійних культур; Виробництво плит, листів, труб і профілів із пластмас; Виробництво інших основних органічних хімічних речовин; Складське господарство; Комплексне обслуговування об'єктів; Виробництво м'ясних продуктів	Оптимальний

Заводська селищна громада	селище Заводське	Ядро первинної системи розселення, багатофункціональний центр з адміністративними функціями, розвинутими культурно-освітніми, соціально-побутовими торговельно-розподільчими, транспортними функціями	Вирощування зернових культур (крім рису), бобових культур і насіння олійних культур; Допоміжна діяльність у тваринництві; Загальна медична практика; Збирання безпечних відходів	Задовільний
Копичинецька міська громада	м. Копичинці	Ядро первинної системи розселення, агро-промисловий центр з адміністративними функціями	Вирощування зернових культур (крім рису), бобових культур і насіння олійних культур; Оптова торгівля фруктами й овочами; Виробництво меблів для офісів і підприємств торгівлі; Вирощування ягід, горіхів, інших плодових дерев і чагарників; Виробництво м'ясних продуктів; Оптова торгівля одягом і взуттям; Збирання безпечних відходів	Задовільний
Бучацька міська громада	м. Бучач	Ядра первинної системи розселення, соціально-побутовими, торговельно-розподільчими, функціями	Вирощування зернових культур (крім рису), бобових культур і насіння олійних культур; Виробництво повітряних і космічних літальних апаратів, супутнього устаткування; Дистиляція, ректифікація та змішування спиртних напоїв; Вантажний автомобільний транспорт; Змішане сільське господарство; Перероблення молока, виробництво масла та сиру; Діяльність лікарняних закладів	Задовільний
Заліщицька міська громада	м. Заліщики	Ядро первинної системи розселення, багатофункціональний центр з адміністративними функціями, розвинутими культурно-освітніми, соціально-побутовими торговельно-розподільчими, транспортними функціями	Виробництво хліба та хлібобулочних виробів; виробництво борошняних кондитерських виробів, тортів і тістечок нетривалого зберігання; Змішане сільське господарство; Вирощування зернових культур (крім рису), бобових культур і насіння олійних культур; Розведення свиней; Виробництво сталевих бочок і подібних контейнерів; Холодне штампування та гнуття; Виробництво електроенергії; Діяльність лікарняних закладів; Оптова торгівля фармацевтичними товарами	Задовільний

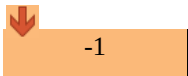
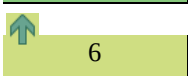
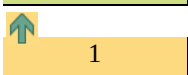
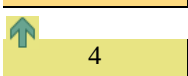
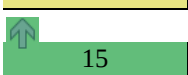
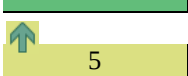
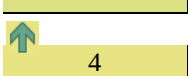
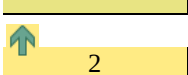
Монастириська міська громада	м. Монастириська	Ядра первинної системи розселення, соціально-побутовими, торговельно-розподільчими, функціями	Вирощування зернових культур (крім рису), бобових культур і насіння олійних культур; Добування декоративного та будівельного каменю, вапняку, гіпсу, крейди та глинистого сланцю; Розведення свиней; Виробництво електроенергії; Вантажний автомобільний транспорт; Розведення свійської птиці; Діяльність релігійних організацій; Діяльність лікарняних закладів; Надання в оренду й експлуатацію власного чи орендованого нерухомого майна; Дослідження й експериментальні розробки у сфері інших природничих і технічних наук	Низький
Більче-Золотецька сільська громада	с. Більче Золоте	Ядро первинної системи розселення, аграрний центр з адміністративними функціями та розвитком переважно харчової промисловості	Вирощування зернових культур (крім рису), бобових культур і насіння олійних культур; Діяльність лікарняних закладів	Низький
Васильковецька сільська громада	с.Васильківці	Ядро первинної системи розселення, аграрний центр з адміністративними функціями та розвитком переважно харчової промисловості	Вирощування зернових культур (крім рису), бобових культур і насіння олійних культур; Виробництво безалкогольних напоїв; виробництво мінеральних вод та інших вод, розлитих у пляшки; Діяльність релігійних організацій;	Низький
Нагірянська сільська громада	с. Наріянка	Ядро первинної системи розселення, аграрно-бізнесові центри, з адміністративними, соціально-побутовими функціями; аграрно-бізнесові центри, з адміністративними, соціально-побутовими функціями	Вирощування зернових культур (крім рису), бобових культур і насіння олійних культур; Оптова торгівля твердим, рідким, газоподібним паливом і подібними продуктами; Роздрібна торгівля фармацевтичними товарами в спеціалізованих магазинах; Виробництво інших машин і устаткування загального призначення, н.в.і.у.; Допоміжна діяльність у рослинництві; Виробництво меблів для офісів і підприємств торгівлі; Розведення свиней; Розведення великої рогатої худоби молочних порід	Низький

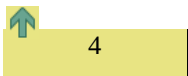
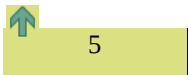
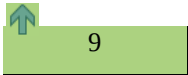
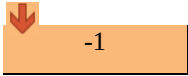
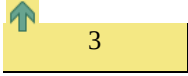
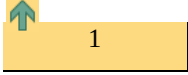
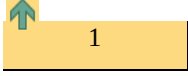
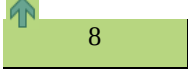
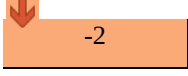
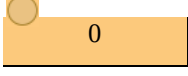
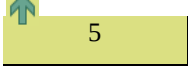
Скала-Подільська селищна громада	селище Скала-Подільська	Ядро первинної системи розселення, агро-промисловий центр з адміністративними функціями	Виробництво фруктових і овочевих соків; Добування декоративного та будівельного каменю, вапняку, гіпсу, крейди та глинистого сланцю; Вирощування зернових культур (крім рису), бобових культур і насіння олійних культур; Оптова торгівля зерном, необробленим тютюном, насінням і кормами для тварин; Вирощування зерняткових і кісточкових фруктів; Комплексне обслуговування об'єктів; Збирання безпечних відходів;	Низький
Товстенська селищна громада	селище Товсте	Ядро первинної системи розселення, агро-промисловий центр з адміністративними функціями	Вирощування зернових культур (крім рису), бобових культур і насіння олійних культур; Змішане сільське господарство; Допоміжна діяльність у рослинництві; Роздрібна торгівля фармацевтичними товарами в спеціалізованих магазинах;	Низький
Гримайлівська селищна громада	селище Гримайлів	Ядро первинної системи розселення, агро-промисловий центр з адміністративними функціями	Вирощування зернових культур (крім рису), бобових культур і насіння олійних культур; Виробництво пива ПП «ПЕРША ПОДІЛЬСЬКА ПАРОВА БРОВАРНЯ», ТОВ «ГЛІБІВСЬКА КОМПАНІЯ НАТУРАЛЬНИХ НАПОЇВ»	Низький
Іване-Пустенська сільська громада	с. Іване-Пусте	Ядро первинної системи розселення, аграрно-бізнесові центри, з адміністративними, соціально-побутовими функціями аграрно-бізнесові центри, з адміністративними, соціально-побутовими функціями	Вирощування зернових культур (крім рису), бобових культур і насіння олійних культур; Добування декоративного та будівельного каменю, вапняку, гіпсу, крейди та глинистого сланцю; Виробництво олії та тваринних жирів; Допоміжна діяльність у рослинництві; Вирощування зерняткових і кісточкових фруктів; Вирощування овочів і баштанних культур, коренеплодів і бульбоплодів; Загальна медична практика	Низький
Коропецька селищна громада	селище Коропець	Ядро первинної системи розселення, агро-промисловий центр з адміністративними функціями	Діяльність релігійних організацій; Виробництво електроенергії; Виробництво інших дерев'яних будівельних конструкцій і столярних виробів; Вирощування зернових культур (крім рису), бобових культур і насіння олійних культур;	Низький

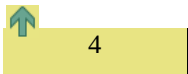
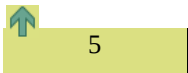
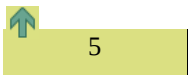
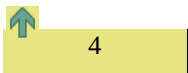
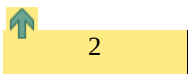
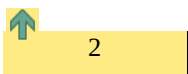
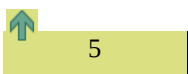
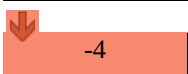
Колиндянська сільська громада	с. Колиндяни	Ядро первинної системи розселення, аграрний центр з адміністративними функціями та розвитком переважно харчової промисловості	Вирощування зернових культур (крім рису), бобових культур і насіння олійних культур; Виробництво крохмалів і крохмальних продуктів; Виробництво какао, шоколаду та цукрових кондитерських виробів; Розведення свійської птиці; Виробництво інших харчових продуктів, н.в.і.у.; Виробництво прянощів і приправ	Критичний
Мельнице-Подільська селищна громада	селище Мельниця-Подільська	Ядро первинної системи розселення, агро-промисловий центр з адміністративними функціями	Вирощування зернових культур (крім рису), бобових культур і насіння олійних культур; Збирання безпечних відходів; Вантажний автомобільний транспорт; Інший пасажирський наземний транспорт, н.в.і.у.; Виробництво плит, листів, труб і профілів із пластмас; Виробництво м'яса свійської птиці; Оптова торгівля твердим, рідким, газоподібним паливом і подібними продуктами	Критичний
Золотопотіцька селищна громада	селище Золотий Потік	Ядро первинної системи розселення, агро-промисловий центр з адміністративними функціями	Вирощування зернових культур (крім рису), бобових культур і насіння олійних культур; Неспеціалізована оптова торгівля; Виробництво робочого одягу; Добування декоративного та будівельного каменю, вапняку, гіпсу, крейди та глинистого сланцю; Діяльність релігійних організацій; Діяльність лікарняних закладів	Критичний

ДОДАТОК Ф

Зміна рівня фінансової спроможності територіальних громад Тернопільської області за підсумками 2023 року в порівнянні з 2021 роком (Джерело: портал «Децентралізація»)

Район	Назва територіальної громади	тип адміністративного центру	2021 рік		2023 рік		Зміна (+/-)
			сума балів 2021 рік	рівень фінансової спроможності 2021 рік	сума балів 2023 рік	рівень фінансової спроможності 2023 рік	
Тернопільський	Великогаївська	сільська	10	Високий	17	високий	 7
Тернопільський	Тернопільська	міська	18	Високий	17	високий	 -1
Тернопільський	Байковецька	сільська	15	Високий	16	високий	 1
Тернопільський	Білецька	сільська	3	Задовільний	15	високий	 12
Чортківський	Чортківська	міська	8	Оптимальний	14	високий	 6
Тернопільський	Великобerezовицька	селищна	11	Високий	12	високий	 1
Тернопільський	Великоб'рківська	селищна	8	Оптимальний	12	високий	 4
Чортківський	Білобожницька	сільська	-3	Низький	12	високий	 15
Тернопільський	Підгасцька	міська	5	Оптимальний	10	високий	 5
Тернопільський	Теребовлянська	міська	6	Оптимальний	10	високий	 4
Тернопільський	Зборівська	міська	6	Оптимальний	8	оптимальний	 2

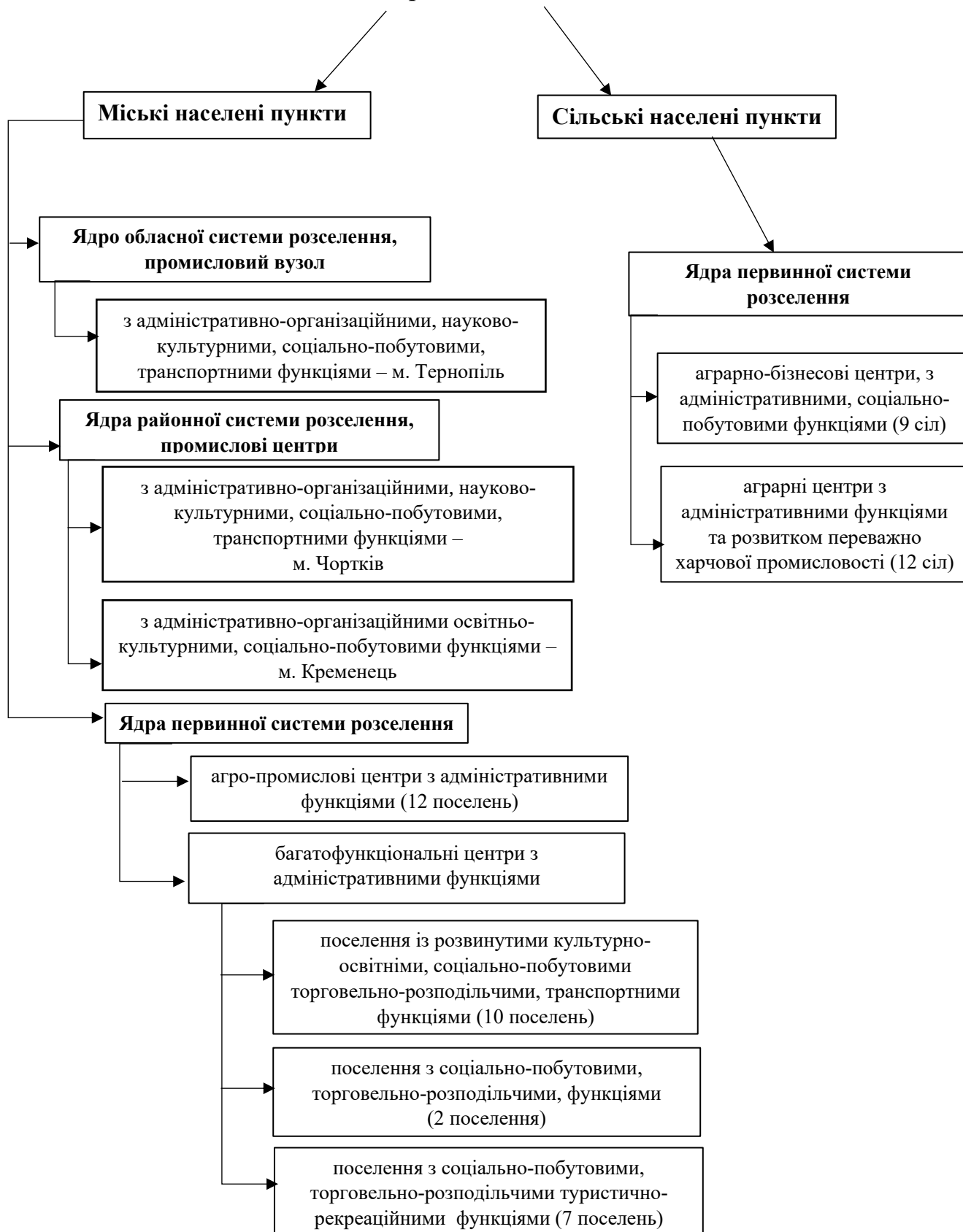
Тернопільський	Скориківська	сільська	1	Задовільний	8	оптимальний	
Чортківський	Борщівська	міська	4	Задовільний	8	оптимальний	
Чортківський	Гусятинська	селищна	9	Оптимальний	8	оптимальний	
Чортківський	Трибухівська	сільська	7	Оптимальний	8	оптимальний	
Кременецький	Кременецька	міська	2	Задовільний	7	оптимальний	
Тернопільський	Бережанська	міська	1	Задовільний	7	оптимальний	
Тернопільський	Озернянська	сільська	-2	Низький	7	оптимальний	
Чортківський	Хоростківська	міська	8	Оптимальний	7	оптимальний	
Тернопільський	Козівська	селищна	3	Задовільний	6	оптимальний	
Тернопільський	Підгороднянська	сільська	5	Оптимальний	6	оптимальний	
Тернопільський	Збаразька	міська	4	Задовільний	5	оптимальний	
Тернопільський	Купчинецька	сільська	-4	Низький	4	задовільний	
Тернопільський	Підволочиська	селищна	6	Оптимальний	4	задовільний	
Чортківський	Заводська	селищна	4	Задовільний	4	задовільний	
Чортківський	Копичинецька	міська	-1	Низький	4	задовільний	

Кременецький	Шумська	міська	-1	Низький	3	задовільний	
Тернопільський	Скалатська	міська	2	Задовільний	3	задовільний	
Чортківський	Бучацька	міська	-2	Низький	3	задовільний	
Тернопільський	Золотниківська	сільська	-3	Низький	2	задовільний	
Тернопільський	Микулинецька	селищна	-2	Низький	2	задовільний	
Чортківський	Заліщицька	міська	0	Низький	2	задовільний	
Кременецький	Лановецька	міська	0	Низький	1	задовільний	
Чортківський	Монастирська	міська	-2	Низький	0	низький	
Тернопільський	Іванівська	сільська	5	Оптимальний	-1	низький	
Чортківський	Більче-Золотецька	сільська	-6	Критичний	-1	низький	
Чортківський	Васильковецька	сільська	-6	Критичний	-1	низький	
Чортківський	Нагірянська	сільська	-8	Критичний	-1	низький	
Чортківський	Скала-Подільська	селищна	3	Задовільний	-1	низький	
Чортківський	Товстенська	селищна	-5	Критичний	-1	низький	
Кременецький	Великодедеркальська	сільська	-3	Низький	-2	низький	

Кременецький	Почаївська	міська	-3	Низький	-2	низький	 1
Тернопільський	Козлівська	селищна	1	Задовільний	-2	низький	 -3
Чортківський	Гримайлівська	селищна	-1	Низький	-2	низький	 -1
Кременецький	Вишнівецька	селищна	-2	Низький	-3	низький	 -1
Кременецький	Лопушненська	сільська	-7	Критичний	-4	низький	 3
Чортківський	Іване-Пустенська	сільська	-7	Критичний	-4	низький	 3
Чортківський	Коропецька	селищна	-10	Критичний	-4	низький	 6
Чортківський	Колиндянська	сільська	-7	Критичний	-5	критичний	 2
Чортківський	Мельнице-Подільська	селищна	-6	Критичний	-5	критичний	 1
Кременецький	Борсуківська	сільська	-8	Критичний	-6	критичний	 2
Тернопільський	Залозецька	селищна	-6	Критичний	-6	критичний	 0
Чортківський	Золотопотіцька	селищна	-7	Критичний	-6	критичний	 1
Тернопільський	Нараївська	сільська	-6	Критичний	-7	критичний	 -1
Тернопільський	Саранчуківська	сільська	-6	Критичний	-8	критичний	 -2

ДОДАТОК Х

Функціональні типи поселень адміністративних центрів громад
Тернопільської області

ДОДАТОК Ц

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати**дисертації:*****Наукові праці у виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України:***

1. Заблотовська, Н., Данілова, О., & Салій, М. (2022). Особливості розселення населення Тернопільської області в контексті нового адміністративно-територіального устрою. Часопис соціально-економічної географії, 32, 52-60. *(особистий внесок автора: проаналізовано густоту розміщення населення, розраховано коефіцієнт урбанізованості та індекс територіальної концентрації населення, виконано картографічні матеріали)*
2. Салій, М. (2022). Вивчення поселенської мережі Тернопільської області, шляхом здійснення типізації населених пунктів. Науковий вісник Чернівецького університету : Географія, (838), 100-117.
3. Салій, М. (2023). Кременецька районна система розселення та особливості її трансформації в умовах децентралізації. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: географія, 54(1), 95-108.
4. Салій, М. (2023). Чортківська районна система розселення та особливості трансформації в умовах адміністративно-територіальної реформи. Часопис соціально-економічної географії, 35, 60-72.
5. Салій, М. (2024). Сучасні трансформаційні процеси Тернопільської районної системи розселення. Науковий вісник Чернівецького університету : Географія, (847), 169-180.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Салій, М. В. Аналіз особливостей розміщення населення Тернопільської області в контексті нового адміністративно-територіального поділу. Географічна наука і освіта у вимірах ХХІ століття (присвячена 150-ій річниці від дня народження Володимира Гнатюка): Матеріали Всеукраїнської науково-

практичної конференції студентів, аспірантів та молодих науковців (м. Тернопіль, 13 травня 2021 р.). Тернопіль, 2021. С. 26-30. http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/20844/1/Geogr_nayka_osvita_2021.pdf

2. Заблотовська Н.В., Салій М.В. Структурні зміни в Тернопільській субрегіональній системі розселення у період адміністративно-територіальної реформи. Географічні діалоги на перехресті практики і теорії: збірник матеріалів І Регіональної науково-практичної конференції (18 червня 2021 р.). Івано-Франківськ: ПРИНТ-ДІАС, 2021. С. 19-21. <http://surl.li/zuouxn> *(особистий внесок автора: опрацьовано статистичні матеріали, здійснено аналіз адміністративного складу Тернопільського та Чортківського районів)*

3. Данілова О., Заблотовська Н., Салій М. Значення природних умов у формуванні поселенської мережі Тернопільської області. «Професор Юрій Полянський: від плакорів Поділля до засніжених Анд»: матеріали Всеукраїнського онлайн-семінару, приуроченого 130-річчю з дня народження географа, геолога, археолога Полянського Юрія Івановича (27-28 травня 2022 р.). Тернопіль: Вектор, 2022. С. 139-143. http://dspace.tnpu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/26290/1/Konf_Poljanskuy_2022.pdf *(особистий внесок автора: здійснено аналіз топографічних типів поселень Тернопільської області)*

4. Салій М. Особливості розселення населення новоутвореного Чортківського району в контексті реформи Адміністративно-територіального устрою. Географія, картографія, географічна освіта: історія, методологія, практика. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених присвячена 90-річчю з дня народження професора Ярослава Жупанського (м. Чернівці, 16-18 травня 2024 р.). Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2024. С. 282-284. https://geo.chnu.edu.ua/media/pramn0tn/tezy-2024-maket_ruta.pdf

5. Сміт О., Салій М.. Особливості просторового планування територіальних громад Чортківського району Тернопільської області. Природа і

суспільство: виклики і поступ. Матеріали міжнародної наукової конференції присвяченої 80-річчю географічного факультету ЧНУ ім. Ю. Федьковича (м. Чернівці, 11–13 жовтня 2024 р.). Чернівці :Чернівець. нац. ун-т, 2024. С.176-178. https://geo.chnu.edu.ua/media/a0qnbrib/conferenc_material_80.pdf (особистий внесок автора: здійснено аналіз розподілу громад Чортківського району за площею та чисельністю населення)

ДОДАТОК III**Відомості про апробацію результатів дисертації**

1. Всеукраїнська науково-практична конференція студентів, аспірантів та молодих науковців «Географічна наука і освіта у вимірах XXI століття» (присвячена 150-ій річниці від дня народження Володимира Гнатюка) (м. Тернопіль, 13 травня 2021 р.) (дистанційна участь).

2. I Регіональна науково-практична конференція «Географічні діалоги на перехресті практики і теорії» (м. Івано-Франківськ 18 червня 2021 р.) (дистанційна участь).

3. Всеукраїнський онлайн-семінар «Професор Юрій Полянський: від плакорів Поділля до засніжених Анд» (приурочений 130-річчю з дня народження географа, геолога, археолога Полянського Юрія Івановича) (м. Тернопіль, 27-28 травня 2022 р.) (дистанційна участь).

4. Матеріали Міжнародна науково-практична конференція студентів, аспірантів та молодих вчених «Географія, картографія, географічна освіта: історія, методологія, практика» (присвячена 90-річчю з дня народження професора Ярослава Жупанського) (м. Чернівці, 16-18 травня 2024 р.) (очно).

5. Міжнародна наукова конференція «Природа і суспільство: виклики і поступ» (присвячена 80-річчю географічного факультету ЧНУ ім. Ю. Федьковича) (м. Чернівці, 11–13 жовтня 2024 р.) (очно).